

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ali Ekber Doğan

Eğreti Kamusallık

Kayseri Örneğinde
İslâmcı Belediyecilik

İLETİŞİM YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ALİ EKBER DOĞAN 1971 Hekimhan doğumlu. ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümü mezunu. Yüksek lisans eğitimini Mersin Üniversitesi SBE'de kentleşme dalında yaptı. 1997'de bu üniversitenin Kamu Yönetimi Bölümü'nde araştırma görevlisi oldu. Doktorasını Ankara Üniversitesi SBE'de kent ve çevre bilimleri dalında yaptı. *Praksis* dergisi yayın kurulu üyesi. *Birikimin Hamalları*, *Kriz*, *Neo-liberalizm* ve *Mekân* adlı bir kitabı bulunmaktadır. Halen Mersin Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışıyor. İslami sermaye, İslamcı belediyeler, Türkiye'de kentsel siyasetin politik ekonomisi konularında çalışmalar yapmaktadır.

İletişim Yayınları 1209 • Araştırma-İnceleme Dizisi 206

ISBN-13: 978-975-05-0478-5

© 2007 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2007, İstanbul (1000 adet)

EDITÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Burak Asiliskender

KAPAK FILMİ Mat Yapım

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Serap Yeğen

MONTAJ Şahin Eyilmez

BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr Kitap webi: www.iletisim.com.tr

ALİ EKBER DOĞAN

Eğreti Kamusallık

Kayseri Örneğinde
İslâmcı Belediyecilik

İÇİNDEKİLER

Giriş	9
Birikim süreçleri-mekân ilişkisine sosyo-mekânsal diyalektikle bakmak	11
Mekân üretimi, kentsel siyaset ve belediyeler	17
Yerelin yükselişiyle Türkiye'nin "özgünlükleri"	21
Sosyo-mekânsal diyalektikle Türkiye'nin "özgünlükleri"	30
Kapsam, sınırlama ve veriler	31
Metodoloji, sorunsal ve sonuçlar	36
Eğreti kamusalılık?	39

BİRİNCİ BÖLÜM

Türkiye'de Belediyelerin Yakın Tarihini Yeniden Düşünmek	43
Birikim sürecinin 1980 sonrasındaki değişimleri ve sosyo-mekânsal gelişmeler	45
1980'ler ve '90'lar Türkiye'sinde siyasal ve ekonomik ortam ve gelişmeler	48
1980 sonrasının dalgalanmaları içinde sosyo-mekânsal gelişmeler	52
Nüfus hareketleri ve mekânsal dağılım	52
Büyük sermayenin kentsel alanlara yönelmesi	54

Yarışan kentler, yerel kalkınma ve yönetim.....	56
Gelişen ve gerileyen mekânlar.....	60
Çoklu değişimlerin kentlerin mekânsal dokusuna ve kentsel sorunlara etkisi	62
1980-1994 arası dönemde belediyecilik	70
1984'te ANAP'lı belediyelerle başlayan neo-liberal belediyecilik	70
SHP'li belediyelerin beş yıllık pratiği	74
1994 seçimleri öncesindeki siyasi-ekonomik ortam	78
Milli Görüş çizgisinin 1994'e kadarki belediyecilik birikimi	81

İKİNCİ BÖLÜM

Kayseri Örneğinde İslâmcı Belediye	89
Kayseri'nin sosyo-ekonomik yapısı ve gelişimi	90
Sektörlerin durumu ve ilişkileri	91
Ticaretin istikrarlı ve belirleyici konumu	91
Tarım sektörü	92
İniş ve çıkışlarıyla Kayseri sanayi sektörü	94
Özel sermaye öncülüğündeki sanayileşmenin yapısal özellikleri	101
Kayseri'deki diğer önemli sektörler: Ulaştırma-haberleşme, inşaat ve konut	106
Emek süreçleri ve sınıf ilişkileri	107
1920'lerden bugüne sosyo-mekânsal gelişim ve belediyeciliğin rolü	115
Erken Cumhuriyet dönemi	115
Sosyo-mekânsal yapı	115
1930'lar Kayseri'sinde modernleşme hareketinin üsleri	120
Belediyenin ve belediyeciliğin durumu	125
1950-1980 arasındaki sosyo-mekânsal gelişim ve belediyeciliğin rolü	127
Belediyeciliğin 1950'lerde artan önemi	128
Kayseri'nin Haussman'ı Osman Kavuncu	128
DP dönemi Kayseri'sinde toplumsal ve siyasi durum	140

Çalık'tan Bahçecioğlu'na Kayseri'de belediyeçiliğin 1960 sonrasındaki gelişimi	142
Kayseri Belediyesi'nde Mehmet Çalık dönemi (1963-1973)	142
Muhafazakâr Kayseri'de modernleşmeci-sosyal demokrat belediye	150
Kayseri'nin belediyeçilik bağlamında 1980'den 1990'lara gelişimi	158
Kayseri'nin 12 Eylül ve ANAP'la yeniden muhafazakârlaşması	158
Üçüncü Bahçecioğlu dönemi (1989-1994): "Bastırılan" ve yarım kalanın sönük "geri dönüşü"	170
Belediye meclis(ler)inin yapısı	170
Meclis yapısıyla bakışımı olmayan belediye harcamaları	175
SHP'li yönetimin önemli icraatları ve projeleri	179
Yeni yapılarla dışavuran mekân üretimi anlayışı	181
Bahçecioğlu'nun üçüncü döneminin genel değerlendirmesi	184
Kayseri'de kentsel siyaset ve belediyeçiliğin 1980'lerden 1994'e kadarki gelişiminin satırbaşları	185
Kayseri'de İslâmcı belediye (1994-2004)	189
İslâmcıların yerel siyasetteki yükselişinin belli başlı nedenleri	190
" Beyaz şehir "den " hayırseverlerin dünya şehri "ne Kayseri'de İslâmcı belediyeçiliğin seyri	200
RP'nin merkezi ve yerel ölçekte savunduğu belediyeçilik anlayışı ve söylemi	202
1994 seçimlerinden 2004'e belediye meclislerinin sosyo-ekonomik yapısı	207
Karatepe'den Özhaskeki'ye belediye harcamaları: Kaynaklar yerel sermayeye	212
Kayseri'de İslâmcı belediyenin sosyo-mekânsal pratiği	218
Şükrü Karatepe'li yıllar (1994-1998)	219
Önemli proje ve yatırımlar	219
Karatepe dönemindeki önemli mekânsal düzenlemeler ve mekân üretimi	225
Sosyal ve kültürel etkinlikler, <u>beyaz şehrin</u> üretimi	233
Modern mekân düzenlemeleri: Neo-liberalizmle muhafazakâr bir ilişki tasarımı zamanı gelirken	237

Mehmet Özhaseki'li yıllar (1998-2004)	239
Özhaseki'yle neo-liberal çizginin sistemlileşmesi, <u>eğreti kamusalılık ve oturmalar</u>	242
Önemli proje ve yatırımlar	252
Özhaseki dönemindeki önemli mekânsal düzenlemeler ve mekân üretimi	256
Beyaz şehir tahayyülünden <u>hayırseverlerin dünya sehrine</u> geçilirken “sosyal” ve kültürel etkinlikler ve mekân üretimi	260
İslamcı belediyenin 10 yıllık pratiğinin genel değerlendirmesi	263

Genel Değerlendirme ve Sonuç

269

KAYNAKÇA

279

Giriş

1990'lı yıllar Türkiye siyasi tarihinde oldukça önemli bir gelişmeye sahne oldu. Cumhuriyet'in modernleşme politikalarının simgesi ve geniş kırsal nüfus üzerinde kurulan hâkimiyetin üsleri olan kentler (Ankara ve İstanbul başta olmak üzere) 1994 yerel seçimleriyle birlikte, İslâmcı bir çizgiyi temsil eden Refah Partili (RP) belediye yönetimlerinin eline geçti. Bu noktada geniş bir parantez açarak, öncelikle İslâmcılık tanımlaması ve RP'nin İslâmcılığına ilişkin kafalarda oluşabilecek soru ve şüphelere yanıt getirmek gerekiyor.

Bu gelenek çoğu zaman “siyasal İslâmcı” olarak adlandırılmakla birlikte, İslâmcı(lık) adlandırmasının gerçekliği ve akımın tarihsel gelişim sürecinde geçirdiği değişimleri daha doğru karşıladığı görülür. Siyasal İslâm, daha ziyade 1960 ve 1970'lerde Ortadoğu'da o zamana kadarki modernleşme pratiğine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış, –sonrasında Kuzey Afrika başta olmak üzere Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı ülkelere yayılmış– kurulu düzene karşı köktenci biçimde konumlanan bir siyasal akıma atıfta bulunuyorken; İslâmcılık onunla etkileşim içinde olsa da kökleri 19. yüzyılın sonlarına giden ve eski düzenin (Ancien Régime) değişmesiyle gerileyen toplum kesimlerinin ittifakının ürünü olarak çerçe-

vesi daha geniş çizilmiş bir siyasal tavrın adıdır. Bu yüzden kökeni itibariyle daha genel bir adlandırma olan İslâmcılığı, İslâm'ın devlet ve toplum düzeninde egemen ideoloji olmasını savunan ister radikal (köktenci), isterse reformcu olsun her türden siyasal görüş, akım ve örgütlenmelerle tanımlayabiliriz.¹ RP-FP çizgisi ve ondan gelen belediye yönetimlerinin izlediği siyasal çizgiyi İslâmcı diye adlandırmanın bize çok daha geniş hareket alanı sağlayacağı ve radikallikleri, açık-gizli/örtük gündemleri, amaçları ve örgütlenmelerini tartışmak gereğinden azade kılacağı açıktır. Zaten, her ne kadar unsurları arasında ideolojik, örgütsel ve yöntemsel farklılıklar bulunsa da, İslâmi dili siyasal amaçları için kullanan en önemli aktör olarak RP-FP çizgisinin İslâmcılığın kurumsal siyaset düzlemindeki temsilcisi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

RP'nin kentlerdeki başarısının bir tesadüf olmadığı 1995'te yapılan genel seçimlerde birinci parti olmasıyla tescillendi. 70 yılı aşan Cumhuriyet tarihinde ilk kez hükümetin büyük ortağı konumuna gelen İslâmcıların bu yükselişi 1997'deki ordu merkezli müdahaleyle durdurulmaya çalışıldı. Bunda ne ölçüde başarılı olunduğu gelecekte ortaya çıkacak olsa da, kent yönetimleri açısından bakıldığında, 1999'daki yerel seçim sonuçları, bu gelenekten gelenlerin kurduğu Fazilet Partisi'nin (FP) pek çok kentte gücünü koruduğunu gösterdi. Kazandığı büyükşehir sayısı 6'dan 4'e, il merkezi sayısı 22'den 12'ye düşmüş olsa da FP'li belediye başkan adaylarının Türkiye genelinde %18.42 ile en fazla oyu toplaması dikkat çekicidir. Genel seçimlerde %15.41 oy alan FP'den belediye başkanı adayları olanların büyükşehir düzeyindeki başarısı ise daha belirgindir. Buralarda FP'lilerin oyların %23.37'sini toplayarak en yakın rakiplerine %4'ten fazla fark attığı görülür. Bu sonuçlar 1999-2004 arası dönemde Türkiye'de kentsel nüfusun yüzde 40'a

1 Son yıllarda bu konuda çalışan önemli isimlerden biri olan Haldun Gülalp, hem 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda hem de 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan İslâmcılığın salt dinselliğin yükselmesi olarak anlaşılamayacağını, onu esasen bir ideoloji ve bir siyasal mücadeleyi meşrulaştırma aracı olarak ele almak gerektiğini belirtmektedir (Gülalp, 2003: 39).

yakınının bu gelenekten gelen kadrolarca yönetilen belediyelerin sınırları içinde yaşaması anlamına gelmektedir (Tuncer ve Kasapbaş, 2000).

Bu çalışmada esas olarak, RP geleneginden gelen belediyelerin birçok kentte ikinci dönemde de yönetime gelebilmelerinin arkasında yatan belediyecilik pratiğinden kaynaklanan etkenler ve bu on yıllık yerel iktidar pratiğinin kentsel siyasette ve mekân üretiminde ne tür değişimlere yol açtığı sorularına yanıt arandı.

Birikim süreçleri-mekân ilişkisine sosyo-mekânsal diyalektikle bakmak

İslâmcı belediyelerin on yıllık pratiğini; sermaye birikim sürecine özgü yapısal etkenlerle (sermaye birikim tarzı, merkezî-yerel yönetim arası ilişki ve işbölümünün kurumsal ve tarihsel çerçevesi, devlet müdahaleleri) insan etkinliğine göndermede bulunan etkenlerin (yerelliğe özgü olan ve onu aşan toplumsal-sınıfsal, politik ve kültürel etkenler) bir bireşimi olarak çözümlememize imkân verecek bir diyalektik yaklaşıma bağlı kalmaya çalıştım. Bu yaklaşım çerçevesinde, kent mekânını, toplumsal olanla mekânsal olanın diyalektik bir ilişki içinde olduğu ve birbirini karşılıklı olarak etkilediği bir yer olarak kavramlaştırmak gerekiyordu. Fakat bunu, mekânla toplumun iki ayrı gerçeklik olarak birbiriyle karşılıklı etkileşimi biçiminde kavrayan bir mekanizme de düşmeden yapabilmek... Yani mekânın verili bir temel oluşturduğu, bir ortam sunduğu, toplumun da onu kullandığı bir ayırımdan, iki ayrı gerçeklik arasındaki bir etkileşim ilişkisinden ziyade, mekânsal olanla toplumsalın diyalektik olarak iç içe geçmişliğini ortaya koyabilmek önemliydi. Richard Peet'in (1998: 100) "insan coğrafyası" diye adlandırdığı, mekânı nesnel bir yapı olarak değil, toplumsal bir deneyim olarak görme biçimi; mekâna ilişkin anlatmaya çalıştığımız bu yaklaşımın temelindeki mantığın da çok güzel bir özetidir.

Bu yaklaşımın temelleri Henri Lefebvre'nin, 1968'de yayımlanan *Le Droit a la Ville (Kent Hakkı)* ile başlayıp *La Production*

de l'Espace'le (Mekânın Üretimi) (1974) en olgun ifadesine ulaşan çalışmalarıyla atıldı. Kentleşme sürecinin bir mekân üretim süreci olarak anlaşılması gerektiğini belirten Lefebvre, toplumsal olarak üretilen mekânın da toplumsalın kuruluşunda, dönüşümünde rol oynadığını vurguluyordu. David Harvey'in 1973'te *Social Justice and the City* (Sosyal Adalet ve Şehir) ile başlayan çalışmaları ise bu konuda yeni bir gelişme kanalı açarak, mekânsal ve ekolojik değişim süreçleri ve onun aldığı biçimleri, kapitalizmin belirli toplumsal ilişkilerinin sonucu olarak alan bir yaklaşımın gelişmesini sağlamıştı. Bu yorumun 1985'te yayımlanan *The Urbanization of Capital* (Sermayenin Kentleşmesi) ve *Consciousness and Urban Experience* (Bilinç ve Kentsel Deneyim) kitaplarında vardığı nokta, kapitalist kentleşmenin yalnızca sermayece yaratılmış fiziksel biçimler değil, aynı zamanda toplumsal ilişkiler ve politik bilinç biçimlerini kapsadığını ortaya koyan daha somut ve tarihsel bir yaklaşımdır (Robinson, 1998: 435). Harvey'in 1970'lerdeki yapısalcılığından uzaklaşması anlamına gelen bu yeni yaklaşımının bir habercisi onun *The Limits to Capital* (Sermayenin Sınırları) (1982) kitabı iken, diğeri ise Harvey'in öğrencisi olan Neil Smith'in *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space* (Eşitsiz Gelişme: Doğa, Sermaye ve Mekânın Üretimi) (1984) başlıklı çalışmasıdır. Smith burada, Harvey'in mekânsal yapılarla toplumsal ilişkiler arasındaki ilişkileri ortaya koyan görüşlerini Lefebvre'deki toplumsal mekân üretiminin kavramlarıyla birleştirip, mekânsal olanla toplumsal olanın ilişkisini, insan-doğa ilişkileri, mekânsal farklılıklar-kapitalist üretim bağlamlarında daha sistematikleştiriyordu.

Her ne kadar Harvey başlangıçta yapısalcı bir noktadan hareket etmiş olsa da² 1980'lerdeki çalışmalarında geliştirdiği

2 Bunu işlemsel yapısalcılık olarak alan Harvey *Sosyal Adalet ve Şehir*'de şöyle der: "Kentsellik gibi bir olgu karşısında, disiplinler arası bir kuram yaratma çabası, Marx'ın uyguladığı ve Ollman ve Piaget'in anlattığı işlemsel yapısalcı yöneme başvurmak zorundadır. Diğer bir deyişle (...) kentsellik, iktisadi gelişme ve çevre gibi konuları ele alabilecek şekilde disiplinleri birleştirecek tek yöntemdir, diyalektik materyalizmin, Marx'ın düşündüğü anlamıyla yapılandırılmış bir bütün içinde çalışabilmeye uygun bir şekilde oluşturulmuş bir versiyon." Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

“Tarihsel Coğrafi Materyalist” yaklaşımdan kalkarak, mekânın toplumsal ilişkilerin maddi bir ürünü olduğuna, sermaye birikiminde kentin rolüne, kentselliğin toplumsal ve mekânsal yapıları arasındaki ilişkilere (yani toplumsal ilişkilerin şekillenişinde mekânın rolü, yerelin tekilliğine) ve toplumsal mekânın ideolojik içeriğine verdikleri önem bakımından Lefebvre ile aralarında bir ilişki kurulabilir.³

Lefebvre ile Harvey arasında o dönem kapitalizminin anlaşılması ve bu toplumdaki çelişkilerin çözülmesinde Lefebvre’in kentselliğe biçtiği rolden kaynaklanan mesafenin⁴ onun 1976 tarihli *Survival of Capitalism (Kapitalizmin Bekası)* ve *Mekân Üretimi* yapıtları ve Harvey’in 1980’lerdeki çalışmalarıyla belli ölçüde azaldığı söylenebilir de aralarındaki yöntemsel farkın tam anlamıyla ortadan kalktığı söylenemez. Bu bağlamda Lefebvre ve Harvey’in 1960’ların sonundan başlayarak, mekân üretimine, eşitsiz gelişmeye, kapitalist gelişme-mekân ilişkisi-

nudur” (Harvey, 2003: 273). Harvey’in bütünü parçaları olan yapıların içsel ilişki ve çelişkilerine dayanan –bu anlamda belirlenimciliğe mesafeli– işlemsel yapısalcılığının o dönemde oldukça tutulan bir çizgi olan Althusserci yapısalcılıktan farklı olduğunu da belirtmek gerekir. Nitekim, Harvey üzerine biyografi yazısında Andy Merrifield, onun ilk kitaplarında bile Althusser’ci yapısalcılıkla karşılaştırdığında Lefebvre’in evrenine daha yakın olduğunu belirtmektedir (Merrifield, 2002: 133). Halbuki, 1972’de *La Question Urbaine (Kentsel Sorun)*’u kaleme alan Castells’in kuramı açıkça Althusser’cidir. Bu çalışmada Castells kenti yapısal etkenlerin bir ürünü olarak ele almış ve sonrasında buradan “Yapısalcı Okul” diye anılacak bir mekân yaklaşımı geliştirmiştir.

3 Harvey, daha 1973’te *Mekânın Üretimi*’nden önce aralarındaki ilişkiyi, “benim ve onun kaygıları arasındaki koşutluklar, içerikte benzerlikler (ki bu cesaret vericidir) ve yorum ve vurgulamada farklılıklar (ki bu da itici bir güçtür) vardır” sözünü özetlemekte, Lefebvre’in çalışması kendisinininkinden daha genel olsa da bazı önemli noktalarda eksiklikleri bulunduğunu, buna karşın, kentselliğin doğası konusunda bazı genel sonuçlar şekillendirmeye çalıştığında, ona başvururken kendisini daha güvenli hissettiğini belirtmiştir (Harvey, 2003 Türkçe baskısı: 273).

4 Bu kitaptaki pek çok tespiti de katıldığını, Lefebvre’yle bazı ortak hareket noktaları bulunduğunu (kente bütünlüğü içinde bakmak, bu bütünü bir içsel ilişki olarak görmek, kentselliğin kendi kendine yeterliği, toplumsal ilişkileri ifade edip onu şekillendirmesi gibi) uzun uzun anlatan Harvey, kentselliğin sanayi toplumuna hâkim olduğu savına itiraz ettiğini belirtmiştir. Ona göre, bazı önemli ve yaşamsal bakımlardan sanayi toplumu ve içerdigi yapılar, kentselliğe egemen olmaya devam etmektedir (Harvey, 2003: 273-279).

ne ilişkin sundukları çözümlemeler coğrafya ve kentleşme alanları başta olmak üzere sosyal bilim alanlarında geniş bir çalışma ve tartışma alanı açmış, çok sayıda sosyal bilimciyi içine alarak 1970'lerden bugüne bu alanlarda –Yapısalcı Okuldan Ekonomi Politikçi Okula, Tarihsel Coğrafi Materyalizmden Yapılaşma Kuramına, Yerellik Çalışmalarından Eleştirel Gerçekçiliğe kadar– çok çeşitli yaklaşımın gelişmesinde pay sahibi olmuştur. Harvey ve Smith, bu geniş tartışma alanı içersinde, hem toplumsal ilişkilerde birikim tarzları, sınıf içi ve sınıflar arası mücadeleler ve devlet müdahalelerini içeren birikim süreçlerinin sonucu olarak yaşanan değişiklikleri hem de bunların barındırdığı toplumsal ilişkilerin ürünü olan mekânın –yerel, bölgesel, ulusal, global düzeylerde– bunların cisimleşmesinde oynadığı rolü ortaya koyan bir çerçeve kurmuşlardır. Bu arada tek tek yerelliklerdeki farklı toplumsal ilişkilerin daha somut çözümlemesine olanak tanıyan eşitsiz-bileşik gelişme kavramına verdikleri önemin de altının çizilmesi gerekir. Farklı toplumsal ilişkileri barındıran mekânların farklı deneyimlenme biçimleri de sınıf içi ve sınıflar arası ilişki ve bölünmeleri belirlediği için önemlidir. İki kuramcının bu çerçevede kentsel mekândaki değişimler ve yerel siyasete ilişkin söyledikleri, bu çalışma için yol gösterici kabul edilecektir. Bunun yanında, bunlar toplumsal mekân üretimindeki süreçlerin içerdiği ve kendisini çelişik mekân kavramıyla dışavuran Lefebvre'in çok taraflı diyalektiğiyle birleştirilmeye çalışılacaktır.

Lefebvre'de oldukça önemli bir yer tutan, toplumsal mekânın global bir mekân yaratarak bir yandan yerellikleri akışlarına ve ağlarına katarken, bir yandan da mekânsal ayrışmaları artırarak gettolaşmaya yol açan günümüz kapitalizminden çoklu anlamlar taşıyan, çelişkiler ve olasılıklarla dolu bir alanı ifade ettiği kavrayışından hareket eden “çelişik mekân” kavramı;⁵ söz konusu diyalektiğin, o zamanlara kadar Marksist çevrelere egemen olan Sovyetler Birliği merkezli ortodoks Marksizmin katı determinist anlayışından uzaklaştırığının, olasılıkçı denebi-

5 Çelişik mekân konusunun ayrıntılı bir tartışması için bakınız, Lefebvre, 1991: 352-367.

lecek yeni bir içeriğe sahip olduğunun göstergesidir. Bu noktada Castells'in aksine, Lefebvre ile arasında bir sorun bulunmayan Harvey'in, kentselliğin global yayılımını bir gerçeklik olarak kabul etmekle birlikte sanayi kapitalizminin dolaşım devrelerinin halen gayri menkul sermayesinin kentleşmeye hasretilmesinde belirleyici olduğu noktasındaki ısrarıyla Lefebvre'den ayrıldığı görülmektedir (Smith, 2003: xvii). Harvey'in de işaret ettiği gibi Lefebvre'in Marx'ın *Ekonomi Politikin Eleştirisi'ne Katkı* kitabında üretim tarzları üzerinden çizilen tarihsel gelişme çizgisini –ilkel komünizm, kölelik, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm– kullanarak ortaya koyduğu kapitalizmin soyut mekânından farklılığın mekânlarına geçtiği tespiti, açıkça artı değer teorisiyle çeliştiği için iç tutarlılığı sorunlu bir çıkarımdır. Smith, Lefebvre'in belki de bu yüzden, 1970'lerin ortasında yazdığı dört ciltlik *De L'Etat (Devlet)* kitabında bu iddialarını pek gündeme getirmediğini, burada kuramsallaştırdığı devletin globalleşmesi olayıyla mekân üretimi ve kentleşmenin sanayileşme üzerindeki zaferi arasında nasıl bir ilişki kurulabileceğini es geçtiğini belirtmektedir (Smith, 2003: xix).

Çalışmamızda, kentleşme kuramında maddeci çizginin önünde gelen isimlerinden Harvey ve Smith'in yaklaşımlarını, Lefebvre'in toplumsal mekân üretimi çözümlemesinin unsurlarıyla (mekânın temsili, temsil mekânı, mekânsal pratik, çelişik mekân, soyut mekân, somut-toplumsal mekân) eklemlmeye çalışan bir "sosyo-mekânsal diyalektik" çerçevesinde hareket edilecektir. Bir kentsel mekânı bu yaklaşımla incelemek, bize burada saklı bulunan toplumsal ilişkileri açığa çıkarma, burada yaşayanların gündelik yaşam pratiklerini ve sermaye birikim süreçlerinin izlediği gelişme seyrini (bu süreçte birikim tarzlarında yaşanan değişiklikleri, toplumsal sınıflar ve gruplar arasındaki mücadeleleri, devlet müdahalelerini) çözümleme olanağını verecektir. Bu bağlamda, kent yalnızca yapısal etkenlerin değil, toplumsal failerin eylemlerinin de biçim verdiği bir yer olarak ve aynı zamanda bu eylemlerin belirleyicilerinden olan toplumsallığın şekillendiği bir ortam olarak ele alınacaktır.

Görüldüğü üzere, sosyo-mekânsal diyalektikle kavramsallaştırdığımız mekânın çözümlemesinde birikim süreci genel bağlamı, oldukça temel bir yere sahiptir. Ancak her kentteki sosyo-mekânsal gelişmeler de, mekanik olarak birikim süreçleri doğrultusunda yaşanan değişiklikler biçiminde somutlaşmaz. Kentler arasındaki mekânsal eşitsiz gelişme dinamiklerinin yarattığı farklar, bu farklardan kaynaklanan işbölümleri, kentlerin içinde barındırdığı ekonomik ve toplumsal ilişki biçimleri, toplum kesimlerinin mekânı deneyimleme biçimleri, kentlerdeki toplumsal aktörlerin mücadelelerinin yol açtığı ittifaklar; ulusal düzeyde birikim sürecindeki değişikliklere paralel sosyo-mekânsal gelişmelere yol açabileceği gibi, ona direnen, hatta ters yönde (kentsel) gelişme doğrultularına da neden olabilir. Bu durum ya sistem içi muhafazakâr bir direniş ya da radikal ve reformist bir ittifakın direnişi olarak ortaya çıkabilir; ama her iki gelişme doğrultusu, söz konusu tekil kentin birikim sürecinin çeperlerinde bir yerlere düşmesine, hatta sistem açısından sorun yaratan bir özellik taşımasına yol açar.

Özetlemek gerekirse, sürekli bir akış içinde bulunan kentin kendisi bir sermaye olarak, geçmiş sosyo-mekânsal gelişiminden taşıdıklarıyla (toplumsal ve mekânsal altyapısıyla, ekonomik yapısıyla, sınıfsal mücadeleleri ve ittifaklarıyla) her zaman yeni sosyo-mekânsal gelişmelerin ve birikim sürecine ait etkenlerin yoğrulup şekil aldığı bir toplumsal ortamdır ve bu özelliğiyle sonuca da (birikim sürecine) etki eder. Araştırma konumuzu oluşturan kent yönetimleri (belediyeler), kentin bu ikili özelliğinden dolayı hem bir yapı hem de aktördür. Bunlar, bir yandan kapitalist ulus-devlet aygıtının –sermaye ve emeğin yeniden üretimini kent mekânı düzeyinde gerçekleştiren– bir parçasıyken, bir yandan da yerel çıkarlar ve tavırların seçimle gelen temsilcisi olarak yerel ittifakların konusu ve merkezle ilişkisinin önemli bir aracıdır.

Kenti yapı-fail diyalektiğinin ürünü olarak alan bu sosyo-mekânsal diyalektik, savunduğumuz politik-ekonomi yaklaşımının esasını oluşturmakta, bu sayede hem ekonomik indirgemecilik ve işlevselciliğin, hem de kenti özerk bir varlık say-

rak mekânsal fetişizme varan kültürelci yaklaşımların sınırlılıklarının aşılması amaçlanmaktadır.

Mekân üretimi, kentsel siyaset ve belediyeler

Kentleşme literatürünün kilometre taşlarından biri kabul edilen 1974 tarihli *Mekânın Üretimi* adlı kitabında her toplumun kendi yeniden üretimine uygun bir mekânı ürettiğini belirten Lefebvre; geliştirdiği “mekânın temsili-temsilin mekânları” ayırıştırmasıyla bu üretimin dinamik ve çelişkili –kentsel ittifakların taşıyıcısı olan toplumsal aktörler açısından– çatışmalı– bir süreç olduğunu ortaya koymuştur. Aynı kitaptaki bir diğer kritik saptama, kentsel mekânın üretiminin kapitalist (meta üretiminin zorunlu tamamlayıcısı olan) toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde önemli bir araç olduğudur.

Her toplumun, her üretim tarzının kendi mekânını ürettiğini (ilkel-köleci toplum mutlak mekânı, feodalizm tarihsel mekânı, kapitalizmse artı değerın soyut mekânını üretmiştir) söyleyen Lefebvre (1991: 48-49), toplumsal mekânın üretiminin metaların üretimine benzemediğini de vurgulamıştır. Bunun nedeni, mekânın farklı türden çok sayıda şeyi içermesidir. Yani, mekân, hem bir çıktı hem de (yeni eylemler için) bir araç ve hem bir emek ürünü hem de bir iştir (Peet, 1998: 103).

Özünü, toplumsal yoğunluğun bir koşulu durumundaki kent merkezinde kendini gösteren gündelik yaşamın oluşturduğu toplumsal mekân, doğal ve toplumsal nesneleri ve onların ilişkilerini (ilişki ağları ve ilişkilendirme yollarını) kapsar. Bu nedenle de içerdiği (yukarıda saydığımız) şeyler arasındaki bir ilişkiler seti olarak cisimleşir. Bu ilişkiler setinin dinamikliği ise birbiri üzerine binmiş çok sayıda toplumsal mekânla karşılaşmamızı sağlar. Gelişme ve kalkınmayla hiçbir mekânın ortadan kalkmadığını söyleyen Lefebvre’e göre, “dünya çapında geçerli olan şeyler yereli ortadan kaldırmaz” (1991: 86). Bütün çeşitliliğiyle ortaya çıkan kent mekânında toplumsal mekânlar birbirlerinin içine nüfuz eder ya da birbirlerine eklenirler. Bu eklenme ve üst üste binmişlik Lefebvre’e, top-

lumsal mekânın sadece bir toplumsal ilişkiyi değil, bir çoğunu maskeleyen bir olgu olduğunu göstermiştir (Peet, 1998: 103).

Mekânın üretimi açısından önem taşıyan toplumsal mekân kavramı, aynı zamanda, mekânı yalnızca değişim değeri olarak, soyut mekân olarak değil, kullanım değeriyle bağlantılı olarak toplumsal sınıflar, ara katmanlar ve sınıf fraksiyonlarının şekil vermeye çalıştığı bir mekâna –yaşam alanı olarak somut mekâna– gönderme yapar. Burada kenti değişim değeri olarak görenlerle (kentsel rantları artırıcı, kenti sermaye açısından çekici hale getirecek altyapı-üstyapı çalışmaları, kent mekânına yapılan spekülâtif boyutları da içeren yatırımların getirisini artıracak kentsel siyasalar talep ederler); onu kullanım değerine göre değerlendirenler (sağlıklı barınma, çalışma koşullarına sahip mekânlar, toplumsal gelişimlerini sağlayacak, kültürel gereksinimlerini karşılayacak kentsel siyasalar isteyen bu nedenlerle kamu kaynaklarının kullanımından, arazi kullanımına kadar farklı talepleri olanlar) arasındaki çelişkilerden kaynaklanan önemli bir çatışma alanı söz konusudur.⁶

Hepimizin yaşadığı fiziksel ve toplumsal alanlar olarak gerçek mekân, hem maddi süreçler hem anlamlandırma süreçleriyle üretilir. Bir toplumun mekânında saklı olanın üretim ve yeniden üretim olduğunu söyleyen Lefebvre'in kapitalist toplumda kent mekânının sermaye, devlet ve halk tarafından nasıl görülüp deneyimlendiğini açıklamak üzere geliştirdiği üçlü bir şema vardır. Bu şemanın unsurları mekânsal pratik, mekânın temsili ve temsilin mekânıdır (1991: 50).

Mekânsal pratikte toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi önkoşuldur. Mekânsal pratik toplumsal formasyonlar açısından devamlılığı ve belli bir derecede uzlaşmayı sağlar ve insanların aktörler olarak performanslarını ve hayatla başa çıkabilmelerini garanti altına alır. Bu arada gündelik yaşamdaki bütün çe-

6 Örneğin devletin ve onun teknokratlarının müdahalelerinin önem kazanmasının, kentin burjuva devrimlerinden beri taşıdığı özgürlükçü, demokratik potansiyelleri zedelediğini söyleyen Lefebvre, *Keniler dünya çapında başkalaşımada yolunu şaşırınca* başlıklı makalesinde (1991) buna karşı sivil toplumda gelişecek sosyalist projelerin önemine dikkat çekmektedir.

lişkileri de bünyesinde taşıyan mekânsal pratik, Lefebvre'e göre, maddi yeniden üretim açısından insanların bilgi birikimlerini işlevsel kılar ve anlamlandırma süreçlerini kapsar (Peet, 1998: 103).

Lefebvre'in bilgi ve iktidarın esareti altında bulunduğunu belirttiği (1991: 50) "mekânın temsil(ler)i"; kamu otoritesi tarafından kent mekânına (atfedilmiş değer ve işlevlerle) verilmek istenen bir düzeni, yani onun belli mekânsal birimlerde görmek istediği şeyi anlatır. Mekânın temsillerinde bilgi ve iktidarı elinde bulunduranlar soyut mekân kurgularında sözel ve grafik simgeler sistemini kullanırlar (feodalizmde ilahi boyut, modern-kapitalist dönemde haritalar ve planlar bu sistemlerin en yetkin somutlanması olarak karşımıza çıkar). "Mekânın temsilleri" iktidarların anlayış ve ideolojisinin bir karışımından oluştuğundan daima görelî ve değişkendirler ve insanları bir mantık içerisinde tahakkümüleri altına alırken, toplumsal ve siyasal pratikte önemli rol oynarlar (Peet, 1998: 103). "Temsilin mekân(lar)ı"ysa belli bir mekânda (yerellikte) hâkim olan tavır ve çıkarların (yani yaşayan mekânın) kendini ortaya koyuş biçimidir. İşler, imajlar ve anılarla sınırları çizilen temsilin mekânında, belli bir mekânın kullanıcıları bu temsilin hem yazarları hem de oyuncularını olurlar.⁷ Mekânın temsilleri ve temsilin mekânı arasındaki diyalektik ilişkilerin sonucu olan "mekânsal pratikler," mekânı hem 'yukarıdan' hem de 'aşığıdan' üretilen bir ürün yaparlar (Hubbard ve Sanders, 2003: 84). Üçlü şemanın unsurları mekân üretimine üretim tarzı ve tarihsel döneme bağılı olarak farklı kombinasyonlarla katılırlar. Bunlar arasındaki ilişkiler ise hiç bir zaman ne basit ya da yerleşik, ne de bütünüyle bilinçlidir. Belli bir kenti ele aldığımızda bu diyalektik ilişkilerin taraflarının etkinlik derecesi gerek kentin bütünü, gerekse kendi içinde bir bütünlük sunan parçaları (mahalle, semt,

7 Temsilin mekânlarının en iyi "mekânın söylemi" olarak düşünölebileceğini belirten Shields, bu söylemin hem gündelik yaşam çevresindeki tarihten gelen birikimlerden hem de ütopyaçı unsurlardan kaynaklandığını savlamaktadır (1999: 164-166). Temsil mekânında uyum ve bağılılığın kurallarına uyulmadığını söyleyen Peet'e göre de (1998: 104) burada sözel olmayan simgeler ve işaretlerden oluşan bir sistem söz konusudur.

cadde, bölge) için kamunun ve yerel dinamiklerin güçler dengesine bağlı olarak işler. Bu diyalektik süreç aynı zamanda, günümüz kapitalizminin bir yandan bütün dünyayı kapitalist akilleştirme ekseninde benzeştirirken, bir yandan da varolan teritoryal bütünleri mekânsal farklılıklarından azami ölçüde yararlanmak için parçalayarak farklılaşma eğilimlerini doğurması anlamında “çelişik mekân” kavramıyla birlikte ele alınmalıdır.

Günümüzün çelişik mekân dinamikleri, pek çok kentsel gelişme öyküsü örneğinde görüldüğü gibi, bir yandan dışarıdan sermaye çekmek ve yerel işgücünü yeniden üretim maliyetlerini düşürmek için kimi yerel farklılık ve özgünlüklerin birer avantaj olarak öne çıkartılmasını getirirken, bir yandan da bir süre sonra o mekânda yakalanan ekonomik gelişme eğiliminin ilerletilmesi için özgünlükleri tasfiye eden bir modernist rasyonalitenin çarklarını daha hızlı döndürmektedir. Bu durum da mekân üretiminde, ulusal merkezi bir “yukarı” olarak mekân temsilinde daha güçsüz bir konuma iterken, yerel sermayeyle belediyeleri kendi mekân temsillerini –temsilin mekânlarını kendisine eklemleyerek– etkin kılan bir aktör konumuna yükseltmektedir.⁸ Lefebvre’in ütopyası olan “farklılıkların mekânı” (differential space) ise temsilin mekânlarının (yani somut mekânların), “yukarı”dan mekân temsillerince bastırılmadan ya da yönlendirilmeden kendini gerçekleştirebildiği bir noktadır.

Kentsel siyaset ve belediyeleri mekân üretimi çerçevesinde değerlendirdiğimizde ilk söylenmesi gereken, siyasallaşarak birer aktör konumuna geçen toplumsal sınıf ve grupların sahip oldukları mekân temsili projeleriyle toplumsal mekânın kavranması ve deneyimlenmesinde etkili olmaya çalıştıklarıdır. Bu mücadele burjuva kamusal alanda büyük ölçüde onlara toplumsal-sınıfsal ittifaklar çerçeveleri sunan siyasal partiler aracı-

8 Yeni “yukarı”ların kendi egemenlik ve karlılıkları doğrultusunda yönetebildikleri bu benzeşme ve farklılaşma süreçleri, aşağıdan üretime dayalı farklı bir mekân temsili projesiyle zorlanabilir mi? Bunu gerçekleştirebilecek potansiyel toplumsal aktörler, (ki 1960’lar ve 1970’lerde değişim değeri merkezli soyut mekânın basıncının sonucu olan kentsel sorunlar etrafında güçlü toplumsal hareketler yaratabilmişlerdir) kendi içindeki farklılaşmalarını aşan temsil projelerine zemin oluşturacak alternatif mekânsal pratikler geliştirememektedirler.

lığıyla verilir. Liberal demokrasilerde siyasi partilerden aday gösterilip, yerel halkın oylarıyla belediyelerin başına geçen kadrolar da birbiriyle kimi noktalarda çelişen kimlikleri (yere- lin seçilmiş temsilcileri, ulusal düzeyde faaliyet yürüten ve bir dünya görüşü etrafında birleşmiş kolektif aktörlerin üyeleri, merkezin parçası ve ajanı konumundaki bir kurumun yönetici- leri) üzerlerinde taşıdıkları için kentsel siyasaları belirlerken ve mekânın üretimine müdahalede bulunurken hem “yukarıdan” hem de “aşağıdan” gelen taleplere yanıt üretmek durumunda kalırlar. Bu talepler aynı zamanda kentsel siyaset ve mekân üre- timinin birbiriyle çelişen eksenleri olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdan gelen talepler; sermayenin mekânda yeniden ya- pılandırılmasını içeren ekonomik gelişmenin birikim tarzına uygun olarak ileri götürülmesiyle, merkezin (devlet ve ulusal düzeyde örgütlenmiş partinin) mekân temsiline yerel düzey- de toplumsal yeniden üretimin hâkim unsuru kılınması iken; aşağıdan gelen talepler yerel düzeyde halkın barınma, dinlen- me, kolektif tüketim ve hizmet ihtiyaçlarının karşılanmasıyla, toplumsal yaşam çevrelerinin korunması ve geliştirilmesi, yani temsiline mekânlarının bozulmamasıdır. Yukarıdan gelen talep- lerin sahiplerinin yalnızca yerel-üstü güçler olmadığını da be- lirtmek gerekir. Yerel egemen sınıf ve grupların çıkar ve tavır- larının da, belediyeyi toplumsal refahı artıran işlerden çok kentin ekonomik gelişimine, kentsel rantların artırılmasına, toplumsal mekân üretiminde belli bir temsil projesini dayat- maya zorlayan istekleriyle, “yukarıdan” talepler haline geldiği görülmektedir.

Yerelin yükselişyle Türkiye’nin “özgünlükleri”

Her ne kadar kapitalizmin evrensel hareket yasalarından hare- ket ediyor olsalar da genel olarak Batı Avrupa ve ABD dene- yimleri ve kapitalist sistemin dünya ölçeğindeki makro-me- kânsal eğilimleri üzerine bina edilmiş bu kuramları Türkiye’ye uyarlarken, yerel siyaset ve katılımın, işgücünün yeniden üre- timi ve sınıf bilincinin kapitalizmin eşitsiz-bileşik gelişme eği-

limlerinin –ve onunla ilgili tarihsel arka planın– buraya özgü farklılıkları da çözümlemeye katılmaya çalışıldı. Zaten mekânın toplumsal olarak üretildiğini kabul ettiğimizde, Türkiye’de etkileri bulunan yerelliklerin toplumsal ve ekonomik tarihinden gelen özgünlüklerin çözümlemeye katılması gerekliliği de kendiliğinden karşımıza çıkar. Bu özellikleri daha önemli kılan bir gelişme olarak, 1970’lerin büyük ekonomik krizinin üretim ve birikim sürecinde ve uluslararası işbölümünde yol açtığı değişikliklerin özellikle azgelişmiş ülkelerde (AGÜ’lerde) gündeme getirdiği yerelleşme eğiliminin, kültürelci yükselişin, bu bağlamda da ekonomik ve toplumsal ilişkilerde geleneksel-kültürel bağların ağırlığındaki artışın hesaba katılması gerekir. Bu noktada, çeşitli sosyal bilim alanlarında son 10-15 yılda sıralanan bu olguların genel bağlamı olarak çokça tartışılan globalleşme (“küreselleşme”) ve post-Fordizme temel oluşturan bir sermaye stratejisinin daha 1974 yılında Lefebvre tarafından çelişik mekân tartışması bağlamında uzunca tartışıldığını görmek dikkat çekicidir.

Lefebvre’in de belirttiği gibi, kapitalizmin daha 1970’lerin başlarında açığa çıkan kriz ve uluslararasılaşma eğilimleri ve bilimsel-teknolojik gelişmelerin (bilgisayar ve hava taşımacılığı) getirdiği olanaklar; bir yandan belirli bir mekânın globalleşmesini, bir yandan da üretim ve tüketim için stratejik değer taşıyan yerelliklerin alınıp satılması için parçalanıp farklılaşmasını getirmiştir (1991: 365). Bu anlamda, kazananı uluslararası sermaye, kaybedeni ulus-devlet sınırlarına sıkıştırılmaya çalışılan emekçi sınıflar olan bu süreçte globalleşme ve yerelleşme iç içe geçer. Aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı sonrası koşullarında kurulan ekonomi-politik çerçevenin değişmesi anlamına gelen bu gelişme, dünya kapitalizmine sermaye birikimi düzeylerine bağlı olarak farklılaşsa da 1970’lerden beri bütün kapitalist ya da kapitalistleşen coğrafyaları içine alarak devam eden bir süreçtir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası kapitalist sistemle ABD hegemonyası altında bütünleşmeye yönelen AGÜ’lere dönük uluslararası kapitalist modeline bir kuramsal okul

da eşlik etti. Modernleşme Okulu denilen bu yaklaşımda AGÜ'lerin yaşadığı süreç, kırsal üretime dayalı geleneksel toplum yapısından, sanayi üretimine dayalı modern topluma geçiş biçiminde çözümleniyordu. Bu, kırsal alanlardaki (geleneksel) cemaat yaşamının yüz yüze, birincil ilişkilerinin yerini modern ilişkilere (resmi/gayri şahsi) bırakacağı bir dönüşümü süreciydi. Gerek kentte yeni karşılaştıkları sınıf yapısı gerekse burada onların gelişile büyüyen istihdam ve barınma sorunları, kırsal işsizlik ve yoksulluk yüzünden terk edenlerin geride bırakıldığı varsayılan birtakım ilişki ve dayanışma örüntülerini kent koşullarında yeniden üretmelerini beraberinde getirdi. Harvey'in belirttiği gibi bu durum kırsal yoksulluğun göçmenlerce kent sistemi içinde yeniden şekillendirilerek kentsel yoksulluğa dönüşmesi ve kentin kırsallaşmasıdır (2003: 278). Nitekim 1970'lerden itibaren yapılan pek çok bilimsel araştırma kırsal dönüşümün kabul edilen geleneksel ilişki örüntülerinin, modernliğe eklenmesi olarak değerlendirilebilecek biçimde, kapitalist kent koşullarında kimi farklılaşmalara uğrayarak varlığını sürdürdüğünü ortaya koymuş,⁹ gelenekselle modern olanı ikili karşıtlık içinde alan yaklaşımın hatalı olduğu anlaşılmıştır.

Az gelişmiş ülkeler 1970'lerden sonra ulusal kalkınmacılığı terk etmeye ve yapısal uyum politikalarıyla neo-liberal bir yenden yapılanmaya zorlanınca, eskiden arızı, geçici olgular olarak modernleşme süreci içinde aşılacağı varsayılan geleneksel-kültürel bağlar ve ilişkilerin –kapitalist kent toplumuna uyarlanmış haliyle,– bu ülkelerin toplumsal yaşamında daha fazla ağırlık kazandığı, esnek üretimin bir parçası olarak –kimileri kapitalist ülkeler (İKÜ'ler) de dahil olmak üzere– dünya-

9 Toplumsal ilişki çerçevesi değişen her şey gibi bunların anlamları da yeniden yorumlanmıştır. Örneğin İslami cemaatler örgütlenirken kente mahsus modern formları, şemaları ve ilişkileri de kullanmaktadır. Bu nedenle, bunların cemiyetsel özellikler kazandıkları da söylenebilir. Marx'ın *Grundriss*'de belirttiği gibi: Burjuva toplumu yalnızca karşıt unsurların gelişmesinden kaynaklanan bir biçim olduğu için, sıklıkla, örselenmiş veya eski benliklerinin kötü bir taklidi şeklinde de olsa, daha önceki toplum biçimlerine ait ilişkileri (örneğin kolektif mülkiyet) içinde barındırır. (...) Bunları gelişmiş, örselenmiş veya karikatürize edilmiş, ama her zaman temelden değişmiş bir biçimde içerebilmektedirler (akt. Harvey, 2003: 272).

nın her yerine yayılmaya başladığı görüldü. Bu gelişme, hem ulusal kalkınmacılık ve ulus-devletlerin ideolojisi olan ulusçuluğu geriletmekte, hem de ulusal bütün içinde eritmeye çalışılan yerel topluluklara dayalı mikro-milliyetçilik, bölgecilik, yabancı düşmanlığı, Hinduizm gibi ezen ulus milliyetçiliğinin günümüz kapitalizmine uyarlanmış hali olan neo-faşizmler ve siyasal İslâm benzeri etnik, dinsel kültürelci ideolojiler ve kimlik siyasetine dayanan hareketlerin önünü açmaktadır.

Bu durumun toplumsal olarak tanımlanmış ve yaratılmış mekânsal bir birim olarak yerelliği, yaşam mücadelesinde toplumsal birliğin ve topluluk temelli girişimlerin temeli haline getirdiği kabul edilmektedir (Öncü ve Weyland, 1997: 14). Türkiye gibi pek çok azgelişmiş ülkede 1960 ve 1970'lerde de böyle bir gerçeklik olmakla birlikte, o yıllarda kırdan kente gelenlerin yoksulluk koşullarına karşı verdikleri mücadelede yerel sosyal adaletçi taleplerin hiç değilse '70'lerde dinsel, etnik, yöresel ağırları aştığı görülmüyordu. Sonraki on yıllarda ise neo-liberal siyasaların hâkimiyetiyle birlikte, yerelin içeriğini hemşehrilik, akrabalık, cemaat bağları ve ilişkileri doldururken, sosyal adaletçi talepler de yerini geleneksel-kültürel bağlar ve ilişkiler içinde ayakta kalma stratejilerine bırakmaya başladı. Bu süreçte mahallin siyasal aktörlerle ilişkisinin hem yereldeki sıkıntılardan kaynaklanan tepki ve taleplere belli bir şekil verdiği hem de buralarda etkinleşen siyasal aktörlerin bir başkalaşım geçirdiği söylenebilir.¹⁰

Yerellikteki bu dönüşüm salt Türkiye'ye özgü bir gelişme olmadığından, onu dünyadaki ekonomik-siyasal eğilimler bütünü içinde anlamak gerekiyor. Bu bakımdan Samir Amin'in *Obsolescent Capitalism* (Eskimiş Kapitalizm) (2003) kitabındaki kimi savlar önemli ipuçları sağlıyor. Amin'e (2003: 93) göre, bir dünya sistemi olarak kapitalizm 1970'lerde girdiği büyük

10 Örneğin 1970'lerde sol siyasetin, 1990'larda ise siyasal İslâmcıların büyük şehirlerin yoksul emekçi mahallelerine nüfuz ederken kendilerinin nasıl dönüştüğü sorusu geniş bir araştırmanın konusudur. Çalışmamız açısından bu soruyu "Aşağıdan yukarıya talepleriyle yoksullar RP'li belediyelerin veya İslâmcıların kentsel siyasetleri üzerinde herhangi bir etkide bulunmuşlar mıdır?" biçiminde formüle edebiliriz. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ekonomik krizden çıkamamakta, bu da kendisini tarihsel sınırlarına vardırmakta, “eskimiş” bir yapı haline getirmektedir. Bunun temel toplumsal sonucu ise demokrasi kavrayışının gerilemesidir. Ona göre, hukukun hor görülmesinin yanında, kültürelci yedek ideolojilerin yükselişi de bu gerilemenin önemli bir ürünü sayılmalıdır (Amin, 2003: 93).

Yereldeki ağlar, ilişkiler ve mücadelelerin anlamını değiştiren önemli bir etken ise üretim örgütlenmesindeki değişimdir. Ayşe Buğra, esnek üretimle ilgili literatürü Thompson’un *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* adlı eseriyle ilişkilendirerek yaptığı değerlendirmede şimdilerde güçlenen pre-modern ekonomik ve toplumsal ilişkilerin, sanayi devriminin ilk dönemlerinde geçerli olan ilişkilerle benzerliğini ortaya koymaktadır: “Küçük işletmelerin artan önemi, taşeron çalıştırma ve eve iş vermenin önem kazanışı, tam zamanlı düzenli işlerin kural olmaktan çıkıp istisna haline gelmeye başlaması, iki yüz yıl sonra yeniden, üretim düzeninin niteliğini belirleyen özellikler olarak ele alındı” (Buğra, 2004a: 24).

AGÜ’lerin pek çoğunda 1970’lerin krizinden beri gözlenen bu süreç, Türkiye özelinde yansımaları toplumsal, ideolojik ve siyasal boyutlarda eskiden beri nüveleri olan kimi eğilimlerin güçlenmesiyle buldu. Kuşkusuz 12 Eylül askerî darbesi, peşinden 1980’lerin sonlarına kadar süren baskıcı dönem, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşanan ve ağır insani, toplumsal, ekonomik ve siyasi sonuçlar doğuran 15 yıllık çatışma ortamı gibi Türkiye’ye özgü önemli etkenlerin etkisini dışarıda bırakmamak kaydıyla; öteden beri kentsel nüfusun önemli bir kısmını oluşturan kır kökenlilerin gündelik yaşamında ağırlıklı olan akrabalık, hemşehrilik, etnik ve dinsel cemaat bağlarına dayalı yerel toplulukların (ve kültürel kimliklerin) önemini daha da artırmasını, Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının ideolojisi olan Kemalizmin modernleşmeci ideallerinin daha güçlü biçimde aşınmasını, ‘geleneğe’ ve kültürel ‘köklere’ dayalı İslâmcılık, aşırı milliyetçilik gibi ideoloji ve hareketlerin güçlenmesini ve nihayetinde –dış dünyaya karşı izolasyonist ve çatışmacı yönleri ulusal ve uluslararası sermayenin kurdu-

ğu toplumsal sınıf ilişkileriyle ve devlet aygıtının müdahaleleriyle törpülenen– aşırı sağ kökenli partilerin 1990'lardan itibaren siyasetin tepe noktalarına yükselmesini dünya ölçeğindeki bu eğilimlerle ilişkilendirmek gereklidir.

Yerelliklerdeki geleneksel ve kültürel ağlar ve ilişkilerin Türkiye'de yerel siyaset ve katılıma etkilerine ilişkin geniş bir literatür bulunmakla birlikte (Dubetsky, 1977; Ayata, 1996; Ayata ve Ayata, 1996; Erder, 1996 ve 1997; Kurdoğlu, 1998; White, 2000 ve 2002; Navaro-Yashin, 2000; Tuğal, 2002), burada bir Giriş bölümünün sınırlarını aşmamak kaygısıyla, 1980 öncesini Alan Dubetsky (1977), 1990'ları ise Jenny B. White (2002) ve Cihan Tuğal'ın (2002) çalışmaları ekseninde değerlendireceğiz. Dubetsky'i seçmemizin nedeni, konuyu dönemin derinleşen toplumsal sınıf çelişkileriyle ilişkili ele almasıyken diğer ikisinin seçilme nedeni, konuyu İslâmcı siyasetin yükselişyle kent yoksulları bağlamında tartışıyor olmalarıdır.

Dubetsky'nin 1977'de kaleme aldığı *Class and Community in Istanbul (İstanbul'da Sınıf ve Yerel Topluluk)* makalesinde, bu bağların etkileri, çoğunluğunu kente yeni göç edenlerin oluşturduğu bir mahallede büyük ölçüde İslâm'a dayanan cemaat ile bireylerin mensup oldukları toplumsal sınıfa göre oluşturdukları örgütlenmeler arasındaki ilişki bağlamında tartışılıyordu. Çalışma, akrabalık, komşuluk bağlarıyla bütünlenen etnik, dinsel, yöresel bağlardan doğan Sünni-Alevi, Laz-Kürt ayrımlarının yaygın bir işçi sınıfı hareketinin oluşumunu engellerken, siyasal tercihlerde de ne denli etkili olduğunu ortaya koymuştur.¹¹

Cihan Tuğal, daha genel bir çerçeve olan “enformellik” içinde gecekonduluların toplumsal, kültürel ve siyasal davranışlarını değerlendiren *Enformalitenin ve İslâmcılığın kenti yeniden*

11 “Cemaat bağlarını, sınıf farklılıklarını aşan siyasi saflaşmalar da güçlendirmektedir. Aktepe'deki Sünni işçi ve patronların çoğu muhafazakâr Adalet Partisi'ni desteklemek noktasında birleşmektedir. Bu ortak destek bu partinin hem kırsal Anadolu'nun popülist İslâmı'na hem de patronların girişimci hislerine hitap etmesi nedeniyle. Alevilerse oy verme davranışlarında tam tersine sola eğilimlidir, ya Cumhuriyet Halk Partisi'ni ya Birlik Partisi'ni ya da daha düşük oranda da Türkiye İşçi Partisi'ni desteklemektedir. Adalet Partisi'ne ise, ona hâkim olan ortodoks dinî eğilimlerden dolayı yabancılaşmışlardır” (Dubetsky, 1977: 369).

kuruşu: Hâkim kentin ötekileri başlıklı yazısında, bazı dönemlerde imar izni hususunda oldukça gevşek davranan merkez sağ (ve yerine göre merkez sol) partileri destekleyen enformel kentlilerin, ekonominin ve siyasetin tıkanma eğilimine girdiği dönemeçlerde radikal unsurları destekleyerek rejimin korkulu rüyası olduklarını belirtmektedir (2002: 56). 12 Eylül öncesi dönemde ağırlıklarını merkez soldan ve sosyalistlerden yana koyan gecekonducuların, darbeden sonra hızlı bir İslâmcılaşma sürecine girip reformist ve devrimci sol hareketlerden uzaklaştıklarını söyleyen Tuğal'a göre, bu değişimin kendisini açığa vurduğu önemli bir dönemeç 1994 yerel seçimleriydi. Bu seçimlerde gecekonducuların oylarını toplayan Refah Partisi, aynı desteği koruyarak, 1995 genel seçimlerinde de sandıktan birinci parti olarak çıktı (2002: 56). Tuğal'ın yazısından, enformel kentin İslâmcılaşması olarak adlandırılabilen bu dönüşümün başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir: Ülkede ekonomik ve siyasal bir kriz sürecinin yaşanıyor olması, solun önce Türkiye'de (12 Eylül'ün etkisiyle) sonra da dünyada genel gerileme sürecine girmesi, tersine İslâm'ın dünyada bir devrimcileşme yaşaması (2002: 56-65). Gecekonducularda siyasal radikalizm ve konformizm eğilimlerinin bir arada bulunduğunu, farklı dönemlerde bunlardan birinin öne çıktığını söyleyen Tuğal'a göre, birinci eğilim köylülükten kentliliğe, yoksulluktan orta sınıflığa, cehaletten okumuşluğa, vb. geçişi tam gerçekleştirememekten (bir an önce gerçekleştirmek istemek ya da hiç gerçekleştirmek istememekten) kaynaklanan bir tepki olarak değerlendirilmemelidir. Radikalizm eğilimini bu mekânlarda üretilen kentliliği –daha doğru bir ifadeyle buralarda boy veren bir yaşam tarzı olarak kentselliği– hâkim kente rağmen yaşatıp genişletme isteğiyle de ilişkilendirmek gerekir (2002: 61). Ona göre, gecekonducuların radikalizm ile konformizm arasındaki sık bocalamalarının bir nedeni de sistemin enformel kenti içermek ile hâkim kenti gecekonduculara karşı savunan çatışmacı bir yaklaşım geliştirmek arasındaki tereddüdüdür (2002: 61). Sonuç olarak, “enformel kentliliği oluşturan farklı momentlerin arasındaki etkileşimlerden dolayı gecekonducular, yarattıkları

kültürün korunması ve genişletilmesine olanak veren hareketleri desteklemekle, mekânın metalaşmasını ve rant dönüşmesini legalleştiren liberal muhafazakâr partileri desteklemek arasında gider gelirler" (2002: 64). 1990'larda belediye yönetimine gelen RP-FP çizgisinin gecekonducuların bu salınımlarını tatmin eden bir performans sergilediği rahatlıkla söylenebilir. Özellikle o dönemde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın kendi oturduğu konutun da kaçak olduğunu söylemiş birisi olması, Sultanbeyli'de tamamen imarsız-ruhsatsız binalardan oluşan bir yapılaşma doğuran İslâmcı bir belediye başkanının bulunması gibi örnekler; hem dinsel değerlerin güçlü olduğu kimi gecekondu mahallelerinde geleneksel-kültürel değerler ve cemaat bağlarıyla şekillenen kültürün korunduğunu hem de bunların rant kaygılarını karşılayan bir performans geliştirdiklerini göstermektedir.

Türkiye'de 1990'larda ve 21. yüzyılın başlarında yükselişe geçen İslâmcı hareketin topluluk/cemaat ve değer merkezli bir siyasal süreç olduğu tespitiyle işe başlayan White ise *Islamist Mobilisation in Turkey* (Türkiye'de İslâmi Seferberlik) adlı çalışmasında, insanları bu hareket içinde bir araya getiren bağların ne ideolojik ne de herhangi bir örgütlenme biçimine dair olduğunu söyler (White, 2002: 6). Hareketin temellendiği yer daha çok, yerel kültür ve kişiler arası ilişkilerdir. Kültürel değerlerin siyasal süreçlerde rol oynamasının yeni bir durum olmadığını kaydeden White'a göre yeni olan, bunların çok sayıda ve birbirinden farklı insanı harekete geçirme gücüne sahip olmasıdır: "Bu doğrudan kentsel yaşam koşullarıyla ilişkilendirilebilir. Kentlerin yeni sakinleri iki kuşaktan fazla bir süreçte farklı tarihsel arka plana sahip ve kentsel problemlerle yüz yüze bulunan insanların kendilerini tanımladığı topluluklar geliştirmiştir. Tanıdık kültürel değerlere dayanan yeni dayanışma biçimleri bir topluluk ruhunu canlandırmakta, aynı zamanda da bu topluluğun siyasal bir güç haline gelmesine olanak tanımaktadır" (White, 2002: 7).

İslâmi esinli Refah Partisi'nin bu katılımcı yerel politika içinde insanları harekete geçirmek için güçlü bir araç bulduğunu

belirten White, RP ve devamcısı olan FP'nin başarısını, büyük ölçüde melez toplulukları birleştirme ve yerel topluluk ağı kurma yeteneğine sahip olmasına bağlamaktadır: "O bunu, seçmenleriyle, tanınan, güvenilen komşular aracılığıyla yüz yüze dayanıklı ilişkiler kurarak ve siyasal mesajını yerel topluluğun kültürel kodları ve normları içinde vererek bireysel düzeyde etkililiğe girmesiyle gerçekleştirmektedir" (White, 2002: 7).

White'ın bu tespitlerini Lefebvre'in kavramlarıyla değerlendirecek olursak, RP-FP çizgisini önce yerel daha sonra bir dönem merkezi yönetimin başına getiren bu gelişmeler, yerelin güçlü bir temsil olanağı yakalayarak, modernleşmeci-laik merkezin 70-75 yıldır geliştirmeye çalıştığı temsil sürecini tersine çevirip, merkezi ele geçirecek bir potansiyele erişmesi anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda, kırsal kesimden göçle (kent-tin kırsallaşmasıyla) taşınan değer ve bağların, (bir toplumsal-siyasal aktör olarak RP-FP çizgisinin yönlendiriciliğiyle) İslâmi motiflerle birleştirildiği yeni bir kentsellik anlayışının eskisi (yerelden ziyade Batı'yı model alan bir "evrensellik" çerçevesi içinde tanımlanmış ulusal modernleşmeci kentsellik anlayışı) karşısında başarı kazanmasıdır. Elbette siyasetin bu şekilde yerelleşmesi veya yerelin merkeze doğru böyle güçlü bir temsil hamlesinde bulunması tek başına siyasal aktörlerin etkinliklerine bağlı değildir. Bu gelişme daha geniş toplumsal ve ekonomik dinamikler zemininde somutluk kazanır. İtalya, Fransa, İspanya'da yerel kültürel bağlar ve coğrafi ölçekler ekseninde gelişen siyasal hareketleri göz önüne getirdiğimizde bunun sadece Türkiye'ye veya az gelişmiş "Doğu"ya özgü bir durum olmadığı da söylenebilir. Bu, dünya konjonktürünün içerdiği eğilimler ve Türkiye'de 1980'lerden sonra yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin, kriz ve çatışmaların hazırladığı maddi zemin üzerinde şekillenen bir olgudur.¹²

12 Bunun yanında, yerelin daha güçlü temsil olanağı yakalamasını merkez-çevre karşıtlığı içinde değerlendirmedığımızı da belirtmek gerek. Söz konusu olan, üretimin parçalanması, dışarıya iş verme, fason üretim ve esnekleşme gibi yöntemlerle hareket yeteneğini artıran uluslararası sermayenin mekânların sosyal ve fiziksel avantajlarını kullanma stratejisine yönelmesi, ulusal kalkınmacı devlet/refah devletinin küçültülmesi gibi sermaye birikim sürecine ilişkin Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Sosyo-mekânsal diyalektikle Türkiye'nin "özgünlükleri"

Kentleşme literatüründen kalkarak, mekân üretimi ve kentsel siyasete ilişkin savunduğumuz sosyo-mekânsal diyalektiği, Türkiye'ye ilişkin özgünlüklerle birleştirdiğimizde, siyasal İslâmci belediye yönetimlerinin pratiğinin çözümlemesinin ana eksenleri de ortaya çıkmaktadır. Bir yandan bunların uluslararası kapitalist sistemin barındırdığı sermaye birikim tarzlarına, Türkiye'nin devlet yapısına ve uluslararası bağlantılarına özgü ne tür bir yapısal sınırlılık ve seçmeler dünyası içinde işbaşına geldikleri ve faaliyet yürüttükleri, iki yönden değerlendirilecektir: Geleneğe-kültürel köklere (kimliklere) göndermede bulunan yerel topluluk bağları üzerinde yükselen bir partiden seçilmiş olmanın bir aktör olarak belediye yönetimlerinin yerel siyasette yürüttükleri faaliyetler ve mekânı üretme biçimleri üzerindeki etkileri; ve bu vesileyle yerel düzeyde sermaye birikim sürecine nasıl bir etkiye bulundukları.

Bu eksenleri somutlaştıracak olursak; söz konusu toplumsal aktörlerin 1980 ve 1990'lara damgasını vuran neo-liberal politikalara karşı nasıl bir tavır takındıkları önemli bir ölçüt olarak değerlendirilebilir. RP-FP çizgisindeki belediye yönetimlerinin bizzat yapısal sınırlamayı (neo-liberalizmin kent mekânı düzlemindeki gereklerini) nasıl yeniden ürettiği, dönüştürdüğü ya da kırılmaya uğrattığı ise, yerellikteki farklı çıkarları bir ittifak politikası çerçevesinde uzlaştırmak açısından nasıl bir hegemonya stratejisi izledikleri sorusuna bulunacak yanıtlarla belirlenmeye çalışılacaktır. Hegemonya stratejileri, toplumsal-siyasal aktörlerin kurdukları ittifakların şekillendirdiği sosyo-ekonomik öncelikleri kendi dünya görüşü ve ideolojileri çerçevesinde yerel halkın ortak iyiliği/çıkarı olarak sunabilme yönünde gösterdikleri bilinçli çabalarıdır. Gramsci'nin hegemonya

kin değişimler sonucunda yerelliklerin, hem meta üretimi hem de barındırdıkları geleneksel-kültürel değer ve bağlar üzerinden toplumsal yeniden üretim açısından önem kazanmasının siyasal aktör tarafından bir manivelaya dönüştürülmesidir.

kavramından gidersek, bu stratejinin önemli bir boyutunu, yerellikteki belli ideolojik, kültürel ve ahlaki faktörleri kendi isteği içerikte doldurup yerelin bütününe mal etme çabası oluşturmaktadır. Bu bağlamda, İslâmcı belediyelerin dayandığı ekonomik ve toplumsal ilişki ve bağlarla, taşıdığı İslâmcı ideolojinin bütün bu süreçlerde ne ölçüde ve nasıl etkili olduğu da araştırılmalıdır. Bu çerçevede ulaşılacak bilgiler aynı zamanda, bu belediyelerin kent mekânını toplumsal açıdan nasıl ürettiklerine (özellikle ne tür toplumsal ilişkilerin önünü açtıkları ve mekân örüntülerinin oluşmasına katkı sağladıkları) ilişkin genel bir değerlendirme yapmamıza da olanak sunacaktır.

Kent ölçeği temel alınmakla birlikte, yerel iktidarı kullanan kadroların ülke bütününden ve parti merkezinden bağımsız hareket etmesi beklenemez. Bu nedenle ülkedeki genel siyasal-ekonomik ortamın, partinin merkez ve taşra teşkilatının yaklaşım ve uygulamalarının, yerel iktidar pratiğini etkileyen etkenler olarak çözümlemeye dahil edilmesine çalışılmıştır.

Kapsam, sınırlama ve veriler

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kentsel siyaset ve mekân üretimi konuları yukarıda çerçevesini çizdiğimiz sosyo-mekânsal diyalektikle ele alındıktan sonra, ikinci bölümde Türkiye'nin modern kentleşme ve belediyeçilik tarihi genel hatlarıyla ortaya konmaya çalışıldı. Daha sonra, ilk iki bölümde ortaya konan kuramsal ve tarihsel arka plan çerçevesinde, "İslâmcı Belediyelerin On Yılı" konusu, 1994 yerel seçimlerinde başkanlığını Refah Partisi'nin kazandığı ve 10 yıl boyunca aynı çizgiden kadroların yönettiği, büyükşehir ölçeğindeki bir kentin belediyesi örnek alınarak çözümlendi. Çalışmamızın başlangıç aşamasında örneklemimizi üç belediye olarak seçmiş olduğumuzu da belirtmeliyiz. İslâmcı belediye yönetimlerinin on yıllık pratiğinin sosyo-mekânsal çözümlemesi açısından farklı coğrafi bölgelerden ve farklı ölçeklerden seçilmiş üç kent yönetiminin bir arada ele alınması, bir yandan söz konusu pratiğe ilişkin çeşitli genel eğilimleri,

bir yandan da bunların yerelliklerde neden ve nasıl kırılmalara uğradığını göstermemize olanak sağlayacaktı. Bu nedenle, İslâmcı belediye yönetimlerinin benzerlik ve farklılıklarını anlamak için alan araştırmasına ayırdığımız Şubat-Eylül 2004 arasındaki 8 ay boyunca diğer iki belediye yönetimiyle ilgili de mülakat ve gözlemler yapıldı. Ancak, hem ana örneklemimizden topladığımız veriler oransızca büyüktü; hem de zaman ve maddi kaynak sıkıntıları diğer iki belediye hakkında edindiğimiz verilerin, bu yerelliklerin sosyo-ekonomik yapısı ve sınıf ilişkilerine ilişkin yazılı kaynak ve göstergelerle geliştirilmesine olanak tanımadı. Yine de, söz konusu iki kentin belediyesine ilişkin olarak mülakatlar ve gözlemlerimizle ulaştığımız bilgilerden bir kısmını, örneklemimizin özgüllüklerinin tartışıldığı belli noktalarda karşılaştırma için kullandık.

Çalışmamız, zaman boyutunda 1994 sonrasıyla sınırlı tutulmuştur. Bu sınırlama, çalışmanın amacının, söz konusu tarihten sonra Türkiye kentlerinde İslâmcı belediyelerin etkisiyle yaşanan değişimlerin ortaya çıkarılmasıyla bağlantılıdır. Dolayısıyla seçilecek kentin 1994 seçimlerinden önce de bu çizgiden kadrolarca yönetilen bir yer olmaması gerekmektedir.

Bu yer, aynı zamanda, büyükşehir ölçeğinde bir belediye olmalıydı. Bunun nedeni, il merkezi niteliğindeki 80 kentten sadece 22'sini kazanmalarına karşın, RP'lilerin/İslâmcıların ülke kentsel nüfusunun %40'a yakınıni yönetir konuma gelmelerini sağlayan etkenin, 6 büyükşehir ölçeğindeki belediyenin başına geçmeleri olmasıdır. 1999 yerel seçimlerinde yeniden kazanılan bu ölçekteki kentler sırasıyla; İstanbul, Ankara, Konya ve Kayseri'dir. Bunlar arasında araştırma için, en uygunu Kayseri ya da Ankara olacaktı. Türkiye'nin en büyük kenti İstanbul'un sahha çalışmasının dışında bırakılması esas olarak, kentin ölçeğinin büyüklüğü nedeniyle çok daha geniş ölçekli ve kolektif çalışmaları gerektirdiği düşüncesinden kaynaklanmıştır. Gerek nüfus gerekse kentsel yerleşim alanı olarak, aynı çizgiden kadroların yönettiği diğer büyükşehirlerin toplamından büyük bir araştırma evreni olduğu ve parçalanmış, çoklu bir metropol yapısı arz ettiği için İstanbul'u özellikle de büyükşehir düzeyinde

incelemek olanaklı görünmemektedir. Parçalanmış ve çoklu yapının varlığı kenti çalışmayı şöyle güçleştirmektedir: Hem bütün parçalar belli bir işbölümü çerçevesinde kentte geçerli olan bir birikim mantığına bağlıdır, hem de bunlar birbiriyle çelişen pek çok farklı yaşam çevresini, altkültürü, toplumsal ilişkiyi bünyesinde toplamaktadır. İslâmcıların 1994 öncesinde de yönetimde olduğu Konya belediyesini de dışarıda tuttuğumuzda geriye Ankara ve Kayseri kalmaktadır. Eski ANAP'lı İbrahim Melih Gökçek'in başında bulunduğu Ankara yerine, RP-FP geleneğinin daha köklü bir geçmişe dayanan ve İslâmi rengi daha belirgin biçimde hissedilen, hatta 1998'de bu yüzden görevden alınan bir başkana (Şükrü Karatepe) sahip olmuş Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin örneklem seçilmesi doğru bir tercih idi. Seçilen örneklem aynı zamanda, RP-FP çizgisinin iki seçimde de en fazla belediye başkanlığını kazandığı İç Anadolu'dan olması da anlamlıdır.¹³

Daha önce de değinildiği üzere okumakta olduğunuz, belediyeçilik pratiklerinin odağında yer alan kentsel siyaset ve mekân üretimi kavramlarıyla, Türkiye'de belediyeçiliğin tarihsel gelişimini sosyo-mekânsal diyalektik yaklaşım çerçevesinde ele alarak, İslâmcı belediye yönetimlerinin 10 yıllık pratiğini, temsil edici nitelikte bir büyükşehir belediyesi örneği üzerinde yoğunlaşarak çözümlemeyi amaçlayan niteliksel bir çalışmadır. Aynı zamanda, ulaşılmaya çalışılan vargıları açısından keşfedici ve betimleyici nitelikte olan çalışmada mülakat ve gözlem teknikleriyle kent ve belediyeyle ilgili yazılı kaynaklardan

13 Sonradan vazgeçilmiş olsa da karşılaştırma amacıyla analize dahil etmek istediğimiz diğer iki kenti nasıl seçtiğimizi anlatmak örneklem seçiminin hangi ölçütlerle yapıldığını göstermek bakımından yararlı olacaktır. Bir ölçüt, seçim performansı göz önünde bulundurularak bölgesel çeşitliliğin dikkate alınmasıydı. Dolayısıyla bu kentlerden birinin, RP-FP çizgisinin 1999 yerel seçimlerinde en yüksek oy yüzdesi tutturduğu ikinci bölge olan Doğu Anadolu'dan olması gerekirdi. 1999 yerel seçimlerinde yeniden kazanılan bu belediyeler (Elazığ, Bitlis, Adıyaman, Şanlıurfa) arasından, 1990'larda ekonomik ve demografik anlamda en devingen ve heterojen olan Adıyaman'ı seçtik. Geriye kalan Kahramanmaraş, Adapazarı ve Trabzon belediyeleri arasından da RP-FP çizgisinin 1999'da İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinden sonra en fazla oy yüzdesine ulaştığı (%23.81) Marmara bölgesinden Adapazarı'nı uygun gördük (DİE, 2000).

yararlanıldı. Uygulamalı boyutta yarı yapılandırılmış bir soru formu üzerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanıldı. Mülakat formları yukarıda sıralanan sorular çerçevesinde her birinde birer hafta kalınan Kayseri, Adapazarı ve Adıyaman kentlerinde 2004 yerel seçimleri öncesinde şubat ve mart aylarında yapılan gözlemler, ön görüşmeler ve kaynak (sanayi ve ticaret odalarıyla, valilik ve üniversitelerin yayınları, kentlerle ilgili çeşitli araştırmacı ve edebiyatçıların yazdığı kitap ve dergi yazıları -yerel basın (gazete)) taraması sonrasında oluşturuldu. Bu sürecin sonunda, RP-FP'nin parti merkezinde yöneticilik yapmış olanlar, belediyede ve yerel parti teşkilatında yöneticilik yapmış olanlar ve yerel kamuoyunda görüşlerine başvurulması düşünülenler için, üç farklı mülakat formu ortaya çıktı. Aynı yılın temmuz ve ağustos aylarında seçilen kentlerde, belediyecilik, kentsel siyaset ve kentleşmeyle ilgili kuruluşların (siyasi partiler, odalar, sendikalar, dernek ve vakıflar, yerel basın) temsilcileri ve konuyla ilgili uzman kişilerle (akademisyenler, eski-yeni belediye yöneticileri, belediye meclis üyeleri ve parti merkezinden yöneticiler) hazırladığımız bu mülakat formları çerçevesinde görüşmeler yapılmış, RP-FP çizgisinden belediye yönetimlerinin on yıllık pratiğiyle ilgili düşünceleri sorulmuştur. Daha sonra, çalışmanın örneklemini bunlardan ölçek açısından en büyük olan Kayseri'yle sınırlamamız, bu görüşmelerden büyük ölçüde 21'i üzerinden çözümleme yapmamızı, diğer kentlerdekilere yeri geldiği noktalarda değinmemizi getirdi. Bunlardan, 19'unu Kayseri'de yaşayan kişiler oluştururken (4'ü akademisyen, 4'ü yerel basın, 4'ü oda başkanı ve yöneticisi, 2'si eski belediye başkanı, 2'si belediyenin eski ve yeni yöneticisi, 1'er de siyasi parti,¹⁴ dernek ve vakıf yöneticisidir), 2'si de o dönemde hem RP hem de FP'de genel merkez yöneticiliği yapmış isimlerdir (Mehmet Bekaroğlu ve Cevat Ayhan). Çalışmanın sonuna Kayseri'de mülakat yapılan

14 Görüştüğümüz siyasi parti temsilcisi CIIP İl Başkanı'dır. AKP İl Başkanı'yla da görüşmek istememize karşın kendisi talebimizi geri çevirmiştir. CIIP'nin önemi, 1994 öncesinde belediye yönetimini elinde bulunduran parti olmasından kaynaklanmaktadır.

kişilerin listesinin eklenmesi düşünülüyse de onları zor duruma sokmamak kaygısıyla bundan vazgeçildi.¹⁵

Aralıklı olarak gittiğimiz, Kayseri’de bir ayı aşan kalış süresinde yaptığımız gözlemler kentin fiziki ve toplumsal yapısı, kentsel siyasetin gündemleri ve belediye faaliyetleriyle ilgili ön bilgiler sağladı. Mülakat formlarını hazırlamamıza yardımcı olan bu bilgiler, hem yarı-yapılandırılmış bu formları uygularken yönlendiricilik kapasitemizi artırdı, hem de yazılı kaynaklardaki verileri değerlendirirken belli mekân parçalarını ve toplumsal ilişkileri kafamızda somutlaştırmamıza yardım etti.

Kayseri’de yaptığımız mülakatlar ve gözlemlerden edindiğimiz yargısal verilerin yanında, çalışmamızda geniş bir olgusal veri setinden de yararlandık. Ana gövdesini Kayseri’yle ilgili daha önce yayımlanmış yazılı kaynaklardan edindiklerimizin oluşturduğu bu olgusal verilerin başında, kentin tarihsel gelişimiyle ilgili monografik veriler sunan çalışmalar (kitaplar, yıllıklar, ansiklopedi ve dergi yazıları) geliyor. Bunların yanında, kentin sosyo-ekonomik yapısı ve mekânsal dokusuyla, kentsel gelişme eğilimleriyle ilgili verilerin yer aldığı yayınlarla (DİE ve DPİ’nin istatistiki kayıtları ve raporları, kentin ticaret ve sanayi odalarının yayımladığı kitap ve raporlar, Kayseri’yle ilgili yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri), belediye ve belediyecilikle ilgili veriler sunan yazılı eserler de (belediyenin yıllık faaliyet raporları ve diğer yayınları, kitaplar, yerel basın taraması) çalışmada sıkça atıfta bulunduğumuz olgusal veri kaynaklarıdır. Bu kaynaklarda yer alan bilgiler, Kayseri örneğinin ele alındığı

15 Yalnızca biri kadın olan 19 kişiye nasıl ulaştığımız konusuna gelince; bunları büyük ölçüde kentsel siyasette öne çıkmış kuruluşların temsilcileriyle, belediyecilik ve kentsel gelişme konularıyla ilgili olarak (eğitimle ya da pratiğin içinde biriktirilen deneyimlerle) uzmanlık konumu kazanmış kişiler arasından seçtik. Bu seçimde, oda, dernek-vakıf temsilcileriyle, yerel basından gelenler, üniversitenin mimarlık ve şehir planlama bölümlerinden akademisyenlerle, belediyede yöneticilik yapmış ya da yapmakta olanlar arasında bir denge tuturmaya çalıştık. Bunun dışında, hangi akademisyenlerle görüşeceğimiz noktasında Kayseri kentsel gelişimi konusunda yaptıkları çalışmalar yol gösterici olurken, etkinlik ve yetkinlik bakımından hangi dernek ve vakıfla, hangi basın kuruluşunun yöneticisiyle mülakat yapmanın yararlı olacağına dair, diğer mülakat yapılan kişilerin görüşlerine ve verdikleri yanıtlara da başvuruldu.

üçüncü bölümün –kavramsal çerçevemiz ve kuramsal yaklaşımımızla şekillenen– alt başlıklarında mülakat ve gözlemlerimizle birleştirilerek olgusal verilere dönüştürüldü. Bu verileri çözümlemeye dahil ederken, mümkün olduğunca resmî kaynaklardan edinilen verilere dayanmaya, belli verilerden kalkarak yaptığımız çıkarımların diğer veri ve çıkarımlarla tutarlılık içinde olmalarına dikkat edildi. Kimi noktalardaki eksiklik ve muğlaklıklarsa konunun birinci derecede ilgilisi olan kişilerle yeniden görüşülerek giderilmeye çalışıldı. “İslâmcı Belediyelerin On Yılı”nı Kayseri örneğinde incelediğimiz çalışmanın sonunda örnek olay çözümlemesinden çıkan bilgiler, aşağıda sıralanan sorunsallar çerçevesinde değerlendirilmeye çalışıldı.

Metodoloji, sorunsal ve sonuçlar

Kentli nüfusun önemli bir kesiminin gündelik hayatını yakından etkilediği için siyasal gündemin ön sıralarında yer almasına karşılık, İslâmcı belediye yönetimlerinin 10 yıllık pratiği yeterli ölçüde ele alınmamış, sınırlı sayıdaki bilimsel çalışma/yayınınsa daha çok RP-FP’nin çeşitli metropol kentlerdeki seçim başarısının nedenlerine yoğunlaşmıştır. Çalışmamız bu konudaki eksikliğin giderilmesine katkıda bulunabilirse ve yerel yönetimlerin birer yapı ve aktör olarak pratiklerini değerlendirirken, kentsel siyaset ve mekân üretimi süreçlerinin nasıl çözümleneceğini gösterecek bir yaklaşım geliştirebilirse amacına ulaşmış sayılacaktır.

İslâmcı belediyelerin 10 yılını Kayseri örneğinde kentsel siyaset ve mekân üretimi eksenlerinde, sosyo-mekânsal diyalektik yaklaşımıyla çözümlemeyi amaçlayan çalışmamız, keşfedici, betimleyici niteliğe uygun olarak üç temel soru etrafında şekillendi. Bunlar:

a) Söz konusu belediye yönetimlerinin uygulamalarında 1990’lı yıllarda Türkiye’de merkezî ve yerel yönetim düzeyinde egemen olan neo-liberal siyasaların gerekleri belirleyici olmuş mudur, olduysa bunları yaşama geçirirken kendilerine has bir yol ve söylem geliştirmişler midir?

b) 1994-2004 döneminde İslâmcı belediyeler yerellikteki farklı toplumsal grupların talep ve tavırlarını kendi kentsel ittifak çerçeveleri etrafında yönetebilme, kentsel siyasette liderliklerini kabul ettirme anlamında nasıl bir hegemonya stratejisi izlemişlerdir? Bu ittifaklarla neo-liberalizmin ve üzerinde yükseldikleri ekonomik ve toplumsal ilişkilerin bağıntısı nasıl kurulabilir?

İslâmcılığın kurumsal siyaset düzleminde en güçlü temsilcisi konumundaki bir partiden seçilen bu belediye yönetimleri kent mekânının (toplumsal) üretimine ne tür müdahalelerde bulunmuşlardır, bunların kent mekânında ve mekândaki toplumsal ilişkilerde bir başkalaşıma yol açtığı söylenebilir mi?

Ortaya attığımız bu üç soru çerçevesinde İslâmcı kadroların 10 yıllık belediyecilik pratiğini Kayseri Büyükşehir Belediyesi üzerinden değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşmış bulunuyoruz:

1. İslâmcı belediye yönetimi 10 yıllık sürede harcama ve yatırımlarıyla büyük oranda özel sermayenin mekânda yapılandırarak büyütülmesine dönük işlere ağırlık vermiştir. Bu durum, merkez sağ ve solun erimeye başladığı 1993-1994'ün ekonomik ve siyasal kriz ortamında güçlenen RP'nin yeniden galebe çalan neo-liberal siyasaları yerel ve merkezî düzeyde kendi gündemiyle birleştirme çabasının olduğu kadar, Kayseri örneğinde Büyükşehir ve bağlı belediye meclislerinin sınıfsal kompozisyonunun da bir sonucudur. İslâmcı belediye, inşaat ve konut sektörlerine yatırım oranını yükseltme, üretimde ve ticarette toplanma ekonomilerine katkı sağlama ve ulaşım altyapısını geliştirme işlevi gören işlere önceki dönemlere göre daha fazla ağırlık verirken, belediyenin kamucu ve üretici boyutlarını büyük ölçüde sınırlandırmıştır. Kaynakların personel giderleri yerine, piyasadan mal ve hizmet alımı ve ihalecilik yoluyla inşaat-konut ve ticaret sektörlerine aktarıldığı bu siyasa çizgisiyle, belediye kentsel işgücünün sosyal refahını artıracak kolektif tüketim hizmetlerinden de çekilmiştir. Egemen neo-liberal siyasaları belediyecilik alanında zaman içinde daha sistemli biçimde uygulayan İslâmcı belediye, genişlettiği yoksula yardım fa-

aliyetiyle, işbaşına gelirken kullandığı “Adil Düzen” söylemini “sosyal belediyecilik” iddiasıyla sürdürüyor görünmektedir. İslâmcı yönetimin, bir kısmını doğrudan kendisinin yaptığı, bir kısmını da örgütlediği yardım faaliyetleri yoksulların yerel topluluk ağları ve geleneksel-kültürel dayanışma örüntüleri aracılığıyla yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Neo-liberal siyasaların gereklerini belediyecilik düzleminde yerine getirme anlamında merkez sağ bir partiden fazlaca bir farkı olmamakla birlikte, İslâmcı belediye neo-liberalizmin sosyalizasyonu anlamında kendisine göre başarıyla işleyen bir toplumsal yeniden üretim sistemi kurmuştur. Birbiriyle çelişkili gibi görünen bu iki işi başarıyla yerine getiriyor oluşu, İslâmcıların gerek belediye olarak gerekse bir toplumsal-siyasal çevre olarak kentsel siyasette hegemonya kapasitesini geliştirdiği, her yerel seçimde daha yüksek oy oranlarına ulaşmalarından da anlaşılmaktadır.

2. Dönemin İslâmcı partisi RP, 1994 seçimleri öncesinde öteden beri en güçlü siyasal temsilcisi olmaya çalıştığı ve parti teşkilatının yönetim birimlerinde önemli bir ağırlığı bulunan KO-Bİ (küçük ve orta büyüklükte işletme) sahipleriyle, yerel “büyük” sermayeyi aday seçimi ve vaatleriyle bir araya getirmeye çalışan, kent yoksullarını da yardım faaliyetleriyle kendisine eklemleyen bir kentsel ittifak siyaseti izlemiştir. Kentsel işgücünün farklı kesimlerinin ittifaktan dışlanmış olduğu uygulamalardan ve bu partiden yerel meclise seçilenlerin mesleklerinden de anlaşılırken, eğitimle kazanılan uzmanlık mesleklerinde çalışan avukat, doktor, muhasebeciler vb.’den oluşan küçük burjuva kesimin ağırlığında da 1994’ten 1999’a büyük bir gerileme gözlenmiştir. Dolayısıyla 10 yıllık süreçte kent mekânına değişim değeri gözlükleriyle bakan ve kentsel rantlardan aldığı payı artırmak isteyen sermaye kesimleri kentsel siyasaların belirlenmesinde ağırlıklarını artırmış, kenti ortak toplumsal gereksinimlerin karşılandığı bir yer olarak, kullanım değeri üzerinden değerlendirmesi beklenecek ücretli emek ve küçük burjuva kesimlerin gücü ve etkinliği gerilemiştir.

3. İslâmcı belediye yönetimi geldiği toplumsal-siyasal çizgiyi yerel toplumda ve kamusal alanda güçlendirme çabasının bir

parçası olarak, kent mekânının kendi tahayyülü doğrultusunda temsili projesi doğrultusunda (yeniden) üretilmesi bakımından dikkat çekici bir pratik sergilemiştir. Bu pratiğin Şükrü Karatepe'nin başta olduğu 1994-1998 dönemi ile sonraki Mehmet Özhaseki döneminde farklı stratejilerle yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Karatepe döneminde "Beyaz Şehir Kayseri" adlandırmasıyla kendisini ifade eden strateji, belli kamusal mekânların kendisinden önceki yapı ve simgelerden arındırılarak İslâmi motifler ve muhafazakâr ilişki ve değerlerin öne çıkarılmasıyla yeniden düzenlenmesi çabaları biçiminde işlerken; Özhaseki'yle birlikte milliyetçi-muhafazakâr bir söylem ve "Dünya Şehri Kayseri" adlandırması ön plana geçmiştir. Bu geçiş, kentin kamusal mekânlarındaki toplumsal mekân üretimi çabalarından vazgeçme anlamına gelse de, belediye yönetimi İslâmcı çevrelerin mahallelerdeki faaliyetlerini desteklemekten de geri durmamıştır. Bütün bunların sonucu olarak Kayseri'nin mekân temsili "Beyaz Şehir Kayseri"den "Hayırseverlerin Dünya Kenti Kayseri"ye doğru değişirken, kent halkının gündelik yaşamında mekânı deneyimlemesi daha İslâmi bir içerik kazanmıştır. Ancak bu içerik sabitlenmiş değildir, yerel sermayenin gösterdiği ekonomik gelişmenin gereği olarak, "dünya kenti olmak" adına yapılan ve günümüz kapitalizminin rasyonelitesine uygun mekân düzenlemeleri nedeniyle içinde çelişkiler barındırır. Örneğin Özhaseki döneminde bu rasyonelitenin ürünü olarak yapılan altı ve üst geçitlerle, Karatepe döneminde mekân üretiminin merkezinde yer alan sosyal ve kamusal mekânların canlılığı yok edilerek, kent hızın içinde dondurulmuş bir yer haline getirilmektedir. Bütün bu sonuçlar ve onlara temel oluşturan verileri kitabın ilerleyen bölümlerinde ortaya koymaya çalıştığım için burada son olarak kısaca "eğreti kamusalılık" adlandırmasına değinmek istiyorum.

Eğreti kamusalılık?

Bu dönemde gerek şeffaflık ve katılımcılığın içerikleri farklılaştırılarak öne çıkartılması, gerekse yerel sermaye ve İslâmcı çevreleri ciddi bir seferberliğe sevk eden yoksula yardım faali-

yetleri, belediyenin kamucu yanlarını tasfiye edip, onu bir hizmet şirketine dönüştüren neo-liberal anlayış ve “dünya kenti” olma adına kentselliği gerileten mekân düzenlemeleriyle birleştirildiğinde ortaya “eğreti kamusalılık” olarak değerlendirilebilecek bir kentsellik biçimi çıkmaktadır. Örneğin belediyenin şeffaflık ve katılımcılık iddiasının temellendirildiği somut pratiklerle bu ilkelerin tarihsel süreçte yerel demokrasi-halk denetimi bağlamlarında kazandığı anlamlar (ethos) arasında geniş bir açı bulunmaktadır. Her ne kadar, söz konusu eğretiliğin İslâmcıların dünyaya bakışlarıyla veya modern değer ve pratiklerle ilişkilendirme biçimiyle yakından bir bağlantısı olsa da, kapitalist rasyonalitenin kendisinin bugün gelinen noktada kamusalılığı içi boş bir kabuğa çeviren bir dinamığa dönüşmesinin de bunda payı vardır. Yerleri zamanın parantezi içinde tıraşlayıp birbirine benzeten günümüz kapitalizmi, kentlileri kent çevresindeki site ve toplu konutlara sıkıştırıp, onlara otomobilin merkezinde olduğu ev-işyeri-alışveriş merkezi üçgeninden oluşan bir yaşam sunarken, şeffaflık, katılımcılık gibi değerlerin “ethos”undan (tarihsel toplumsal özünden) uzaklaştırılarak ön plan çıkartılıyor olması, kentin günümüz kapitalizminin zamanına uyarlandığının bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. İslâmcıların sınıfsal tabanının son yirmi yılda zenginleşen bir küçük burjuva kesim olarak burjuvalaşmaya bağlı gelişen modernleşmeyi görece geç bir tarihte, üstelik Cumhuriyet’in modernleşme sürecine karşı taşıdıkları tarihsel refleksler bağlamında rövanşçı eğilimlerle iç içe yaşaması da bu eğretiliği besleyen bir faktör olarak kaydedilmelidir. Arkasında kapitalizmin eşitsiz-bileşik gelişiminin bulunduğu bu kamusalılığın göndermede bulunduğu kentsellik değerlerinin “ethos”uyla uyum meselesinin İslâmcı çevrelerin kendisi tarafından sorunsallaştırılması da beklenemez.

“Eğreti kamusalılık” adlandırmasını çıkarsadığımız bir başka düzlem yoksula yardım faaliyetleriyle, geleneksel belediyecilik hizmetlerinin üretimi ve sunumundaki değişikliklerdir. Her ne kadar kentlilerin bir kısmı “hayırseverlik” adına seferber edilmiş olsa da, belediyenin toplumsal refahını artırmakla sorumlu

olduğu yerel halkın hak ve söz sahibi olduğu kamusal hizmetler (kolektif tüketim), özelleştirilerek piyasaya, özel girişimcilere devredilmiştir. İslâmcı belediyenin kendine özgü kentsellik/kamusallık biçimini şekillendiren unsurlardan biri de belediyenin bu dönemde şekillenen geleneksel-kültürel kodlarla yüklü yeni tür toplumsal içerikli hizmetlerdir. Sünnet şölenleri düzenlemek, içinde mescit, oturma salonu, aşevinin bulunduğu külliye çağrışımlı spor tesisleri kurmak, dinî bayramlarda belediye otobüslerini ücretsiz yapmak, Fuar alanını ailelerin topluca gideceği bir mesireye dönüştürmek, “şehitler evi” açmak gibi sosyal nitelikli uygulama ve faaliyetler bunlar arasında ilk akla gelenlerdir. Söz konusu faaliyetler yukarıdan aşağıya doğru bir himayecilik içinde örgütlendiği için ne yardımlardan yararlananların ne de genel olarak kent halkının bunlar üzerinde bir inisiyatif geliştirmesi mümkündür. Bundan dolayı da, kent yoksullarını İslâmcı/muhafazakâr çevrelerin etki alanı içerisinde tutan “eğreti kamusalılık”, ücretli emek kesimleri içinde neo-liberal belediyecilik siyasalarına karşı oluşabilecek tepkileri paralize etmek gibi önemli bir işlevi yerine getirdiği anlaşılmaktadır. “Eğreti kamusalılık”, hem neo-liberal siyasaların olumsuzluklarının hem de kapitalist rasyonaliteye uygun rant ve otomobil merkezli fiziki mekân düzenlemelerinin muhafazakâr yapıyı dönüştüren içeriğinin üzerini örten bir kentsellik biçimi olarak, İslâmcı belediyelerin yönetimindeki günümüz kentleşmesine damgasını vuran bir gerçekliktir.

**Türkiye’de Belediyelerin Yakın Tarihini
Yeniden Düşünmek**

Kentsel çalışmalar alanında siyasal-ekonomi perspektifinden yapılmış çalışmalar ve bunların dayandıkları kuramların (ve bunlardan çıkan modellerin) büyük ölçüde Batı Avrupa ile ABD deneyimleri ve kapitalizmin dünya ölçeğindeki makro-mekânsal eğilimleri üzerine kurulu olduğunu Giriş kısmında belirtmiştik. Bu nedenle, doğrudan örnek olay incelemesine geçmeden önce Türkiye’nin barındırdığı yerelliklerin toplumsal ve ekonomik tarihinden gelen özgüllükleri de analize katmak bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, kentlerin hem sermaye birikim süreçlerinin tarihselliği hem de eşitsiz gelişme dinamiklerinin yarattığı özgüllükler (farklılıklar) içinde ele alınmasını sağlayan sosyo-mekânsal diyalektik yaklaşımıyla yapılabilir. Bu nedenle, söz konusu kuramların modellerini Türkiye’ye doğrudan uyarlamaya çalışmak yerine, yerel siyaset ve katılımın, işgücünün yeniden üretimi ve sınıf dizilişlerinin buradaki cisimleşme biçimlerinin farklılıklarıyla çözümlemeye katılması önemlidir. Ancak burada konuyu uzatıp dağıtmamak kaygısıyla Türkiye’nin esasen bugünlere kadar geçerliliğini koruyan bir birikim sürecinin başladığı 1980 ve sonrası tarihini ele alacak, daha önceki dönemlere ise ancak bağlamı geldiğinde değinmekle yetineceğiz.

Türkiye kentsel toplumunun gelişiminin Batı Avrupa'da-
kinden farklı olup olmadığı esas olarak, 1950'lerden başlaya-
rak, 1960'larda belirginlik kazanacak biçimde büyük kentleri
kuşatan gecekonduların uyardığı bir ilgiyle sorunsallaştırıldı.
Tarımda makineleşmenin, üretkenlik artışının işsizleştirdiği,
kırlarda fazlalık haline getirdiği kentin yeni sakinlerinin mo-
dern sayılabilecek kent yapısını gecekonduyla, işportayla,
arabeskle, dolmuşla, yoksulluk görüntüleriyle sert biçimde
sarsmasına bir tepki verilmeye çalışılıyor; kentleşme-kentli-
leşme ayrımıyla, yaşanan kentsel geçiş sürecinin çarpıklığı ve
farklılığının sorumluluğu ilk başlarda büyük ölçüde göçmen-
lere yükleniyordu (Tekeli ve Gülöksüz, 1983: 1234-1235).
Zaman içinde kentli küçük burjuvaların bir dışlama tarzı ola-
rak benimsediği, kırdan kente göçü ve göçmenlerin kendisini
bir sorun olarak gören yaklaşım, değişikliklere uğrayarak
varlığını sürdürmekle birlikte, konuya kültürelci ve özcü ol-
mayan daha evrensel/dünya-tarihsel bir çerçeveden yaklaşan
çalışmaların da geliştiği görüldü. Bunlarla, Türkiye kentleş-
mesinin farklılıklarının ne gibi ekonomik-politik dinamiklere
dayandığı, bu bakımdan hangi toplumlarla aynı gruba soku-
labileceği ortaya konmaya çalışıldı. 1970'lerin sonlarından
başlayarak da akrabalık, hemşehrilik, mezhepsel vb. pre-ka-
pitalist ilişki ve bağların gündelik yaşamdaki etkisi ve siyasal
katılım ve mekân üretimindeki rolleri tam bu kavramlarla
ifade edilmese de vurgulanmaya başlandı (Dubetsky, 1976;
Kartal, 1978). Kentleşme literatürünün 1980'ler sonrasına
bakıldığında ise uzunca bir süre eski yaklaşımların, konum-
lanışların olguculuk yanı ağır basan çalışmalarla sürdürüldü-
ğü, 1980'lerin sonları ve 1990'larda ise küreselleşme, yarışan
yerellikler, yerel kalkınma, (yerel) yönetim gibi kavramlar
çevresinde yürüyen neo-liberal bir tartışma ekseninin "Dün-
ya Kenti İstanbul", "İstanbul'u Satmak", "Anadolu Kaplanla-
rı", "Gündem 21" ve benzeri gündem başlıklarıyla geliştiği
görüldü.

Birikim sürecinin 1980 sonrasındaki değişimleri ve sosyo-mekânsal gelişmeler

İthal ikamecilik 1950'lerin ortasından 1976'ya kadar hızlı bir sanayi sermayesi birikimi yaratmış olmakla birlikte, içinde barındırdığı dışa (ithal sanayi ürünlerine, kolay ve ucuz dış borçlanma olanaklarına ve yabancı sermaye girişlerine) bağımlılık ve iç pazar talebinin canlı tutulması gibi sınırlılık ve istikrarsızlık dinamikleri nedeniyle 1973/75'teki dünya ekonomik krizi sonrasında sürdürülemez hale gelmişti. Boratav, ilk belirtileri dış ticaret göstergelerinin şiddetle bozulması biçiminde 1977'de ortaya çıkan krizin 1979'a kadar sözü edilen birikim modelinin ana çerçevesi içinde geçirilmeye çalışıldığını, bu tarihten sonra sermaye çevrelerinin çağrılılarıyla yeni bir birikim modelini getirecek iktisat siyasaları bütünü olarak "24 Ocak Kararları" diye anılan istikrar programının benimsendiğini kaydeder (2004: 139-147). Böylece, içe dönük-dışa bağımlı ithal ikameci birikim sürecinden, dışa açık-ihracatın teşvik edildiği birikim stratejisine geçilmesi yönünde bir adım atılmıştır.

Strateji, Koray Yılmaz'ın işaret ettiği gibi sanayi sermayesinin ulaştığı büyüklük¹ ve uluslararası sermayeyle farklılaşan eklemelenme ilişkisinden kaynaklanan iki ayağa oturuyordu: Büyük sermaye için dar gelen iç pazarın sınırlarını aşarak dünya ekonomisiyle bütünleşme ve daha yüksek kârlılık oranlarının söz konusu olduğu sanayi malları üretimine geçme (Yılmaz, 2004: 77-78). Büyük sermayenin gereksinim ve taleplerinin ön

1 Bu, her ne kadar sanayi malları üretimine ağırlık verecek bir sermaye birikimine sahip olmasa da bir iç büyüme dinamiği olan sermayenin, aynı birikim süreci devam ettirilir ve daha büyük pazar ölçeklerine açılmazsa bir değersizleşmenin eşğine gelmesi anlamında (yani üretim kapasitesinin hızlı büyüme sürecinde önemli ölçüde tüketilen iç pazar talebinin çok ötesine geçmesi anlamında) bir aşırı birikim sorununun da yaşanmakta olduğunu göstergesidir. 1980'lerin başlarındaki finansal sistemin serbestleştirilmesi ve finansal araçlardaki çeşitlenme, kamunun büyük altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi ve ithal ikameciliğin planlı safhasında (1963-1980) bilinçli biçimde düşük tutulan belediye gelirlerinin iki katına çıkarılması ve kamunun toplu konut alanına girmesi de bu aşırı birikimin ikinci çevrimde söğürülmesi anlamında yorumlanabilir.

planda olduğu bu stratejinin yüksek miktarda döviz gerektiren ikinci boyutunda sağlanan başarı tartışmalı olsa da ihracatı artırarak dışa açılma noktasında başarıya ulaşıldığı söylenebilir.

İç pazar talebini canlı tuttuğu ve üretim maliyetlerini artırdığı için bunun önündeki en önemli engel olan emekçi sınıfların gelirlerindeki artışların sıkı bir denetim altında kısıtlanması, bu başarının başlıca anahtarlarından biridir. 1970'lerin sınıfsal ve siyasal güç dengeleri açısından gerçekleştirilmesi çok zorlu görünen bu stratejinin sonuçları, 12 Eylül darbesi 'sayesinde' alınabildi. Bu sonuçları şu verilerden kolaylıkla görebilmek mümkündür: 1978/1979-1988 arasında reel ücretler tüketici fiyatlarına göre %32 oranında gerilerken emek verimliliğinde %50'lik bir artış gözlenmiş (Boratav, 2004: 164), aynı dönemin ilk safhalarında (1981-1984) üretim artışı yıllık %4 düzeyindeyken, ihracatın milli gelirden aldığı pay %4,5'tan %16.1'e çıkmıştır (Başkaya, 1986: 269-271). Yeni birikim stratejisinin birikim sürecine dönüşmesi için ise, sermayenin kendi iç yapısını ve işçi sınıfıyla ilişkisini değiştiren bir düzenleme tarzıyla, kamunun sanayi yatırımlarını ve genel olarak ekonomideki rolünü büyüten planlamacı devletçilikten, neo-liberal ve piyasacı bir siyasa çizgine geçmek gerekmiştir.

Boratav, 1980'deki kararlarla başlayan, 1988 yılının sonuna kadar iktisat siyasalarına damgasını vuran ve zaman içinde yeni öğelerin eklenmesiyle zenginleşen bir bütünlük taşıdığını söylediği bu neo-liberal modelin "(...) 1970'li yıllarda IMF'nin dış tıkanma koşulları altında bunalan pek çok azgelişmiş ülkeye empoze ettiği standart 'istikrar politikası' paketi ile daha ziyade Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir 'yapısal uyum' programının tüm bilinen unsurlarını içerdiğini" belirtir (Boratav, 2004: 164-165). Türkiye'ye özgü olmayan bir diğer özellik, bu siyasaların Latin Amerika'daki Arjantin, Şili gibi örneklerde görüldüğü gibi askerî rejimlerin ağır şiddetiyle rayına oturtulmuş olmasıdır. Bu iki ülke neo-liberal yeniden yapılanmanın Latin Amerika'daki örnekleri olurken, Türkiye uzunca bir süre Asya ve Ortadoğu'daki ilk ve uzunca bir süre tek örnek oldu (Savran, 2005). Neo-liberal yeniden yapılanma

yalnızca azgelişmiş ülkelere dayatılmış dışsal bir program değil, uluslararası kapitalist ekonomide Keynesçi siyasaların tıkanmasıyla birikim sürecinde yaşanan krizin sonucu olarak ileri kapitalist toplumlarda “sermaye-emek arasında 25-30 yıl sürmüş Fordist Keynesçilik-refah devleti uzlaşmasının” (Harvey, 1997) bozulması anlamında bir yön değişikliğinin adıdır. Bu süreç, 1979’da İngiltere’de başbakanlığa gelen Muhafazakâr Partili Margaret Thatcher ve 1981’de ABD’de başkanlık koltuğuna oturan Cumhuriyetçi Partili Ronald Reagan hükümetleriyle işlemeye başlamıştı.

Batı’da Keynesçi refah devletini, azgelişmiş ülkelerde ithal ikameci kalkınmacı devleti hedef tahtasına koyan ve liberal ekonomi siyasalarına geri dönüşü savunan bu yeniden yapılanmanın zaman içinde olgunlaşan üç temel boyutu vardır: Serbestleştirme (liberalizasyon), düzenleme dışı bırakma (deregülasyon) ve esnekleştirme.

1960’ların sonlarından başlayarak bir aşırı birikim sorunuyla karşı karşıya olduğu anlaşılan (Harvey, 1997; Mandel, 1995; Frank, 1984) ve 1970’lerin krizinin bu ilk belirtileriyle finans alanına yönelerek (Sweezy, 1998: 21) “kapitalist dünyanın bir aşırı likidite denizinde yüzmesine” (Harvey, 1997: 168) neden olan –ve önceki birikim sürecinin korumacı sınırları ve işçi sınıflarının gücü yüzünden değersizleşme tehdidi altına girdiği anlaşılan– uluslararası sermayenin coğrafi hareketlilik kapasitesini artıran serbestleştirme, finans hareketleriyle dış ticaretin serbestleştirilmesi önlemlerini içerir.

Düzenleme dışı bırakma ise piyasanın yeniden ekonomik ve toplumsal yaşamın belirleyeni haline gelmesi, devletin “geleneksel” işlevleri olan güvenlik, adalet, maliye gibi alanlara çekilerek küçültülmesidir. Her ne kadar 1990’ların ortasına dek daha çok özelleştirme boyutu öne çıkartılarak tartışılrsa da “2. Kuşak Neo-liberal Yeniden Yapılanma Reformları”yla bütünlenen düzenleme-dışı bırakma; devletin ekonomiye müdahale araçlarını sınırlandırma, çevreyi, halk sağlığını ve işyeri güvenliğini koruma, herkese parasız sağlık, eğitim, ucuz konut sağlama, tarımsal üretimi destekleme dahil toplumsal yeniden

retime ilişkin her türlü devlet müdahalesini ortadan kaldırmaya kasteden bir siyasadır.

Esnekleştirme ise hem Fordist kitlesel üretim sisteminde zamanla gelişen tıkanıklıklara tepki anlamında gelişen bir boyutu hem de sermaye birikim süreçleri ve teknolojik gelişmenin ortaya çıkardığı yeni olanak ve dinamiklerle (ihracatın önem kazanması, finansallaşma gibi, bilgisayar kontrollü teknoloji-lerle otomasyonun artması, üretim sürecinin parçalanması gibi) ilintili boyutları bulunan bir siyasadır. 1980 ve 1990'larda daha ziyade serbestleştirme ve düzenleme-dışı bırakma siyasa-larının yardımıyla olgunlaşan esnekleştirmenin iki ayağı vardır. Birincisi: Üretim süreçlerinde yeni üretim teknikleri ve or-ganizasyon biçimleriyle (nihai ürüne ulaşma açasından ikincil unsurların ana üretim biriminin dışına çıkartılması, üretim bi-rimlerinin ulusal ve uluslararası coğrafi yer değiştirme potan-siyellerinin artırılması, alt-sözleşme/taşeronluk ilişkilerinin ge-lişmesi, tam zamanlı-stoksuz üretim, kalite çemberleri uygula-ması gibi) sağlanan esnekleşme ve emek piyasasında yüksek işsizlik, üretim süreçlerinde yukarıda sıralanan değişiklikler. İkincisi: Yeni Sağ hkmetlerin, sermaye-emek arasında eski uzlaşma zemininin ortadan kalktığını gösteren yer yer fiziksel saldırıları da içeren hegemonya projeleri sonucunda sendika-ların gücünün kırılmasıyla sağlanan ve sınıf içi bölünmeleri artıran (tam zamanlı, yarı-zamanlı, geçici/parça başı) istihdam biçimleri ve vasıflı-vasıfsız işgücü ayrımı, kayıtlı-kayıtdışı çalıştırmayla sağlanan esnekleşme.

1980'ler ve '90'lar Türkiye'sinde siyasal ve ekonomik ortam ve gelişmeler

İşlevini dönemin Türkiye İşverenler Sendikası (TİSK) Başkanı Halit Narin'in "Bugüne kadar hep işçiler güldü, bundan böyle gülme sırası bizde" diye zetlediğı askerİ darbeyle açılan ve en güçlü sermaye gruplarından Koç Holding Başkanı Vehbi Koç'un "Devletin yeniden kurulması devri" diye tanımladığı (aktaran Ercan, 2004) 1980'li yılların önemli özelliklerinden

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

biri, siyasette 1970'lerde yaşanan saçaklanma ve istikrarsızlığın –cunta süngüsü marifetiyle– ortadan kaldırılmaya çalışılmasıdır. Ancak, arzulanan bu siyasal istikrarın salt süngü gücüyle gerçekleştiğini söylemek de mümkün değildir. Büyük sermaye, küçük ve orta burjuva kesimleri yeniden kendi egemenliğine alabilecek bir ittifak sürecini ekonomik ve siyasal boyutlarda (MC hükümetleri ve dayanıklı eşya ve otomotiv başta olmak üzere çeşitli sektörlerde bayilikler ağı yaratarak, yan sanayiye geliştirerek, küçük sanayi siteleri kurarak) 1970'lerin ikinci yarısında başlatmıştı.

Önceleri askerî yönetimin baskı ve engellemeleriyle sağlanmaya çalışılan siyasal merkezi güçlendirme projesi, 1983 sonrasında büyük İstanbul sermayesiyle Anadolu burjuvazisini birincinin hâkimiyetinde birleştiren Turgut Özal ve partisi Anavatan Partisi (ANAP) tarafından daha da ileri götürülmüştür.² Özal (1987: 23-24) her ne kadar dört eğilimi birleştirdiğini söylese de aslında söz konusu olan kurulmaya çalışılan sınıfsal ittifaka uygun olarak, liberallerle –başta MNP ve MSP'nin kuruluşunda da etkili olmuş bulunan ve Özal'ın da mensubu olduğu Nakşibendi tarikatı üyeleri olmak üzere– dinî muhafazakârların bir ittifakıydı.³ Büyük toprak sahipleri ve küçük çiftçilerse işçi sınıfıyla birlikte bu ittifakın dışına atılıyorlardı.

Liberallerle dinî muhafazakârlar arasındaki ittifak, 12 Eylül sonrasında geleneksel küçük girişimcilikle büyük sermaye/Anadolu-İstanbul sermayeleri arasında kurulan ittifakın siyasal ifadesiydi. Özal'ın kişiliğinde simgeleşen bu ittifak, neo-liberaliz-

2 Özal'ın 1977 seçimlerinde MSP'den milletvekili adayı olmuş olmasının, Sabancı Holding'de yöneticilik ve büyük sermayenin en önemli işkolu sendikası olan Metal Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) Başkanlığı yapmış olmasının izleri de hesaba katılmalıdır. 1983 seçimlerinde sağdaki rakibi Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni, muhafazakâr oyların 1970'lerde yüksek olduğu yerlerde açık farkla geçmeyi başarmıştır.

3 Partideki MHP kökenliler ise 1980 sonrasında İstanbul ve Anadolu sermayeleri arasında oluşmuş ittifaka tâbi olarak kendi liderlerinin yasaklılığı nedeniyle ANAP'ta yer almaktaydı. Dördüncü eğilim olarak lanse edilen sosyal demokratlar ise herhangi bir kitle bağı bulunmayan, partideki liberallerin eklentisi durumundaki bireylerden ibaretti. Bunların bir bileşen olarak anılmaları bu yüzden mümkün değildir.

min ilk uygulandığı Batılı ölkeler olan ABD ve İngiltere örnekleri göz önünde bulundurulduğunda çok da özgün değildir. Bu ölkelerin yeni sağcı hükümetleri de refah devleti uygulamalarına aile, millet, din gibi muhafazakâr unsurları kullanarak saldırmaktaydı. Bunu kısaca, muhafazakâr düşünür Hayek'ten kalkarak Locke'a varan bir rota olarak değerlendirebiliriz.

Dinî muhafazakârlığı liberal siyasalarının toplumsal dayanağı olarak öne çıkaran Özal çizgisinin, sözünü ettiğimiz sınıfsal ittifakı milliyetçi “Türk-İslâm” sentezine yaslanarak tasarlayan 12 Eylül darbecilerinden farklı biçimde kurmuş olduğunun altını da çizmek gerekir. Her ne kadar, ABD'nin “Yeşil Kuşak” politikasına da uyarak, ilk ve orta eğitimde din derslerini zorunlu hale getiren, çok sayıda yeni Kuran kursu ve imam hatip lisesi açan, imam istihdamını büyük çapta artıran darbe lideri Kenan Evren konuşmalarında dinî motifleri kullanmış olsa da, askerî cunta daha ziyade Türk devletinin toplulukçu (cemaatçi-komüniter-yan) niteliğine vurgu yapmıştır (Yavuz, 1997: 69). O dönem devlet-toplum ilişkisinde geçerli olan anlayışı Ali Yaşar Sanbay şöyle özetliyordu: “Ahlaki düzen toplumun birliğine dayanır, birlikse devlete itaati gerektirir; toplumun birliği dolayısıyla sine qua non devletin devamlılığı içindir” (aktaran Yavuz, 1997: 69).

Özal'sa muhafazakâr çevreleri kamusal alana davet ederek, DP'nin 1950'lerde yaptığına benzer şekilde devlet-toplum ilişkilerini yeniden düzenliyordu. Özal'lı yılları sivil toplumun özerkleşmesi, gelişmesi ve demokratikleşme açılarından selamlayan Nilüfer Göle'ye göre, Özal'ın uyguladığı liberal siyasalar sivil toplumun ekonomik özerkleşmesini temsil ederken, gelişen İslâmcılık da onun kültürel boyuttaki özerkleşmesini temsil eder (Göle, 1994: 222). Kamusal alanın İslâmi kesimlere açılmasının yapı-aktör ilişkisi bağlamındaki toplumsal-siyasal karşılığı, geleneksel ve kültürel bağlarla şekillenen cemaatsel ilişkilerin toplumda önemini artırması ve geleneksel küçük girişimciler içinden yeni zenginleşen, 1990'larda KOBİ sahipleri olarak adlandırılacak bir kesimin çıkması olmuştur. Devlet-sivil toplum ayrımı ve kamusal alan tartışması üzerinden bu gelişmeleri değerlendiren Şerif Mardin, Nilüfer Göle, Metin Heper gibi ya-

zarlara göre, "toplumun ayrı bir gerçekliği" olarak kamusal alan dışında tutulmuş geleneksel-muhafazakâr/dindar unsurların 1980'lerde kaydettiği mesafe, sivil toplumun özerkleşmesi ve gelişmesi açısından ilericidir (Navaro-Yashin: 1998: 4).

Özal'ın kimliğinde cisimleşen liberal-muhafazakâr ittifakının hegemonyası 1987'de 1980 öncesinin siyasal liderlerine getirilmiş siyaset yapma yasağının sona ermesiyle sarsıntıya uğradı, işçi hareketinin 1988-89'daki yükselişi ise söz konusu hegemonyanın kırılma noktası oldu. İşçiler başta olmak üzere, emekçi kesimlerin o dönemde yükseldiği mücadele varolan sermaye birikim tarzını tıkadığı ölçüde, o güne kadar ANAP'ta temsilini bulan sınıfsal ittifak ve sunduğu toplumsal projenin de güçten düşmeye, çatlamaya başladığı görüldü. Erdal İnönü liderliğindeki Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ve Süleyman Demirel'in başında bulunduğu Doğru Yol Partisi (DYP), ANAP'ın dışarıda bırakarak ve milli gelirden aldığı payı düşürdüğü sınıf ve gruplara dayanarak ANAP hegemonyasını kır-maya yöneldi.

Kısmi bir hafifleme olsa da 12 Eylül'ün süren baskı ve sınırlamalar ortamında işçi sınıfı ve yükselen emek hareketinin akacağı en güçlü siyasal kanal olarak SHP öne çıkıyordu. Nitekim SHP toplumsal muhalefet açısından önemli bir yükseliş anına denk düşen 1989 yerel seçimlerinden yüzde 28.7 ile birinci parti olarak çıktı ve Konya ve Bursa dışında bütün büyük kentlerde belediye başkanlıklarını kazandı. ANAP'ın sağdaki rakibi DYP ise tarım sınıflarının ve Anadolu kentlerindeki tarımsal ürün tüccarlarının zemininde toplumsallaşmaya çalışan bir profil çiziyordu. ANAP iktidarının yıpranmışlığı ve 12 Eylül öncesinin liderlerine getirilmiş siyasi yasakların kalkmasının ardından, 1987 genel seçimlerinde dönemin radikal sağ partileri de eski tabanlarını geri kazanmaya başladılar.⁴

4 1986 ara seçimleriyle karşılaştınca, bu seçimlere Necmettin Erbakan başkanlığında giren Refah Partisi oyunu yüzde 5.5'tan 7.2'ye yükseltirken, Alparslan Türkeş'in başına geçtiği Milliyetçi Çalışma Partisi'nin oylarında da ufak bir kıpırdanma görülmüştür (yüzde 2.2'den 2.9'a). Bu da radikal sağın 1977 genel seçimlerindeki oy tabanına (yüzde 12,5) yaklaştığının göstergesidir (Çitçi vd., 2001).

Bu şekilde işçi hareketinin ve sosyal demokrasinin (önce belediyelerde, sonra da koalisyon ortağı olarak merkezî hükümette yer almasını getiren) yükselişiyile 1990'lı yıllar, 1980'lerden farklılaşma potansiyeli taşımaktaydı. Ne var ki, 1994'te patlak veren ekonomik kriz başta olmak üzere ulusal ve uluslararası ölçekte yaşanan kimi gelişmelerle, 1990'lar neo-liberalizmin yeniden galebe çaldığı bir tarih kesiti olmuştur.

1980 sonrasının dalgalanmaları içinde sosyo-mekânsal gelişmeler

Türkiye kentlerinde 1980 sonrasında yaşanan sosyo-mekânsal gelişmeleri ele alacağımız bu bölümde önce kentleşmenin kümülatif boyutu denebilecek olan kentsel alanlardaki nüfus artışının seyri ve ülke mekânındaki farklı ölçeklerde nasıl bir dağılım sergilediğine bakılacaktır. Kentsel siyasalarda ve toplumsal ilişkilerde ciddi bir değişime yol açan iki eğilim olan, sermayenin kentsel alanlara yönelmesi ve yerelliklerin sermayenin globalleşme sürecinde akışkan sermaye döngüsüne eklenmek üzere özerkleştirilmesi, daha fazla sermayeyi kendisine çekmek üzere diğer yerelliklerle pazarlama yarışına sokulması da sonraki iki alt başlıkta irdelenecektir. Mekânsal gelişmelerin genel çerçevesini çizen bu konuların ardındansa, bu süreçte hangi kent ve bölgelerin geliştiği, hangilerinin gerilediğine değinilecek ve bölümün son başlığında 1980 sonrası dönemde yaşanan makro ve mikro ölçekteki bütün bu gelişmelerin kentlerin fiziksel dokusuna ve kentsel sorunlara ne tür etkilerde bulunduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Nüfus hareketleri ve mekânsal dağılım

Nüfus hareketleri ve onun mekânsal dağılımındaki gelişmeler bize ülke yerleşim sistemini, mekânlar arası ilişkileri, aralarındaki gelişmişlik farklılaşmalarını anlamak ve gözlemlemek açısından önemli bilgiler sunar. 1950-1980 arasında yıllık yüzde 2.8-2,5 aralığında gerçekleşen nüfus artış hızı –1990-2000

arasında yıllık yüzde 1.8'e kadar düşmesinden (DPT, 2003) de anlaşılacağı gibi- bu dönemde hızlı bir gerileme gösterirken, Türkiye'nin uzunca bir süredir yaşadığı kırdan kente (yanısıra gerileyen/durağanlaşan kent ve bölgelerden gelişen kent ve bölgelere) göç akımı da sürmüştür. Kentli nüfusun yıllık binde 62.6 oranında artmasının ve önceki beş yıllık dönemin 1.692.000 olan iç göç nüfusunun 2.582.000'e çıkmasının gösterdiği (Ersel, vd, 2003: 171) gibi 1980-85 dönemi, kentleşme ve göç açısından Türkiye tarihindeki en hareketli dönem olmuştur. Buna paralel olarak, kır nüfusunda da yılda binde 10.6'lık bir gerileme yaşandığı görülmektedir (DİE, 1998: 18).

Kentli nüfusun yüzde 43.9'dan yüzde 53'e çıktığı bu dönemde, en hızlı kentsel nüfus artışı Trakya ve Batı Anadolu'da yaşanmış (ikisinde de artış oranı %114.8'dir), 1950-75 arasında en fazla Karadeniz ve Orta Anadolu bölgelerinden Batı'ya doğru bir göç söz konusuyken, 1980 ve 1990'larda göç eden nüfusun çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batı ve Güney bölgeleri illerine doğru akmaya başlamıştır (DİE, 1998; Ersel, vd., 2003; DPT, 2003). 1990'a gelindiğinde yüzde 59'a çıkan kentsel nüfus oranı, 2000 genel nüfus sayımına göre yüzde 64.9'a yükselmiştir. Rakamlar tarım gelirleriyle kırdan kente göç hızı arasında çok yakın paralellikler bulunduğunu göstermektedir. Tarım gelirlerinde en büyük düşüşün yaşandığı (yüzde 25,5'tan yüzde 19.7'ye) ve ilk kez sanayinin millî gelirden aldığı payın (21.9) tarımı (19.7) geçtiği 1980-1985 arası yılların en büyük göç dalgasının yaşandığı yıllar olması dikkat çekicidir (DİE, 1998). Tarımsal gelirlerdeki gerilemenin yavaşladığı, hatta ilk yıllarında kısmi bir iyileşmenin söz konusu olduğu 1990-2000 arasında ise kentleşme hızının ülkenin genel nüfus artış hızından (binde 18, 29) ancak binde beş civarında daha fazladır (DPT, 2003).

1980 sonrasının üzerinde önemle durulmayı hak eden bir göç hareketi ise, dönem boyunca sürmekle birlikte 1993-1997 arasındaki askerî bir önlem olarak başvurulmuş köy boşaltmalarla yoğunlaşan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu kırlarından kitlesel zorunlu göçtür. Konuyla ilgili TBMM komisyonuna

göre 1,5, İnsan Hakları Derneği raporlarına göre 3,5 milyon olduğu tahmin edilen zorunlu göç mağduru nüfus, aynı bölgedeki Diyarbakır, Van gibi bazı “büyük” kentlerle, İstanbul, İzmir ve Adana-Mersin metropoliten alanı içindeki (bunlara bir de Antalya kent merkezi dahil edilebilir) yerleşim yerlerinin kenar mahallelerine yönelmiştir. Buralardaki yoksulluk, tecrit edilmişlik ve yaşayanların kente eklemelenme biçimleri gecekondu olgusuna da pek benzememesi –hatta kentle eklemelenmemesi (Ersel, vd., 2003: 172)– bakımından ‘yeni’dir. Bu yeni sürecin gerilimini yansıtan “varoşlaşma” kavramıyla, buralar popüler kültürde kentli “orta sınıf” (küçük burjuva) yaşantısı ve değerlerine yönelik tehdidin mekânları olarak resmedilmeye başlamıştır. Örneğin medya, 1990’lardaki polis şiddetinin ateşlediği Gazi Olayları (13-15 Mart 1995), 1 Mayıs 1996 gibi, çok sayıda genç göstericinin öldürülmesi, yaralanması ya da hapse atılmasıyla sonuçlanan çatışmalı toplumsal olaylardan hep varoşları sorumlu tutmuştur.

Büyük sermayenin kentsel alanlara yönelmesi

Mekânsal gelişmişlik farklarını artıran neo-liberal yeniden yapılanma ve dışa açılma gibi yeni birikim tarzına içkin kimi gelişmelerin yanında ülke yerleşim sisteminde ve kentlerin sosyo-mekânsal gelişiminde sermayenin kentsel rant ve tüketim alanlarına yönelmesi esaslı bir değişiklik oluşturmıştır. Yeni birikim tarzı sermayeyi kentleşmeden doğan rantlardan pay almaya yönlendirince de –1960-1980 arasındaki– emeğin yeniden üretiminin ağırlıkla küçük girişimcilğe bırakıldığı kentleşme döneminden, kentin sermaye birikiminin soğurulma alanı ve bizzat bir sermaye olarak algılanmaya başladığı yeni bir kentleşme dönemine geçilmiştir. Ancak, önceki dönemde kamunun ve özel sermayenin girmesinin tercih edilmediği kentsel alanlara sermayenin yönelmesiyle gelişen yeni dönemin sonuçları –kentlerin ekonomik yapısında, sosyo-mekânsal dokusunda, sınıf ilişkileri ve kentsel ittifaklarda (yerel güç dengelerinde) yarattığı değişimler,– mekânsal adaletsizlikten

çok daha fazla üzerinde durmayı hak etmektedir. Başka bir deyişle, kriz ve ardından canlı iç pazara dayalı ithal ikameci sanayileşmeden iç talebi kısararak dışa açık ihracatı teşvik eden sanayileşmeye geçilmesi sırasında, üretime dönmeyen önemli bir miktarda sermayenin finans piyasalarından sonra yöneldiği ikinci soğurulma alanı kentsel rant ve tüketim alanları olmuştur. Bu kapsamda, bir yandan devlet sanayi yatırımları alanından yeni işletme kurmayarak, özelleştirme yaparak çekilirken ulaşım ve iletişim alanlarındaki büyük altyapı yatırımlarına yönelmiş, bir yandan da toplu konut yatırımları ve kent yönetimlerinin bütçeden aldığı payları artırmıştır. Eraydın (1992: 114) kamunun söz konusu altyapı yatırımlarına milli gelirin yüzde 20'si kadar bir pay ayırdığını belirtmektedir. Kimi yazarların (Tekeli, 1998) büyük sermayenin ve yabancı sermayenin kentsel arsa ve konut piyasasına ilgi göstermesi bakımından 1970'lere kadar geri götürülebileceğini söylediği bu süreci, Tarık Şengül (2001) sermayenin kentleşmesi dönemi olarak tanımlamaktadır.

Büyük sermayenin, 1980'li yıllarda ekonomide yaratılan yıllık değerin tahminen yüzde 20'sinin arsa sahiplerine rant olarak transfer edildiği kentsel alanlara yönelmesiyle, rant dağıtımının toplumsal tabanının bir ölçüde daralmış olduğunu söyleyen Tekeli (1988: 132), kentsel rantları eskisi kadar geniş bir kesime dağıtma olanağının kalmadığını belirtir (ayrıca bkz. Işık, 1996: 799). Ancak bu durum tespitinin, 1970'lerin ikinci yarısında ekonomik ve siyasal süreçlerin etkisiyle büyük sermayeyle küçük girişimcilik arasında gelişmeye başlayarak özellikle 1980'lerde geçerlilik kazanan kentsel ittifakı dışlamadığını eklemek gerekir. Küçük girişimciliğin kentsel alandaki etkinliği 1970'li yıllarda beyaz yakalı, eğitilmiş küçük burjuva kesimle, işçi sınıfı ve gecekondu yoksul emekçi kesimler arasında oluşan ittifaka yaslanan CHP'li belediyeler nedeniyle zaten sınırlandırmaya başlamıştı. Toplumcu sayılabilecek kimi uygulamalarıyla emeğin kentleşmesini kamu eliyle geliştiren bu kent yönetimlerinin darbe ve sonrasında oluşan koşullarda önünün kesildiği 1980'lerde yerel meclislerde ağırlıklı konu-

munu koruyan (geleneksel) küçük girişimciler (Güler, 1992: 188); belediyelerin mali ve yönetsel açıdan güçlendirilmesi, çıkartılan imar afları ve imar planı yapma yetkisinin belediyelere verilmesi gibi uygulamalarla altyapısı hazırlanan sermayenin kentleşmesi sürecinden 1970'lere göre daha kârlı çıkmışlardır (Güler, 1992: 197).

Birleşmiş Milletler'in organizasyonuyla 1996 yılında İstanbul'da düzenlenen Habitat II Zirvesi için hazırlanan *Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı* (1996) kitabından kalkarak, sermayenin kentsel alanlara yönelmesinin sonuçlarına ilişkin şöyle bir liste çıkartılabilir: Büyük şirketler eliyle kent dışındaki arazilerin topluca imara açılması, bu kesimin toplu konut, turistik tesis, lüks konut, eğlence yerleri ve iş merkezleri gibi inşaat projelerine ve bunların işletmesine (arsa spekülasyonunu da içeren bir şekilde) girişmesi, özel eğitim ve sağlık kuruluşlarının sayısında büyük artışlar, özel (vakıf) üniversitelerinin kurulup yaygınlaşması, bir kısmı yerli ve yabancı ortaklarla olmak üzere süpermarket, hipermarket zincirleri, alışveriş merkezlerinin kurulması. Bunların her biri kentsel alanın dokusunu, toplumsal sınıf ve gruplar arasındaki ilişkileri, kentsel siyasetin gündemini ve kentte yaşayan insanların gündelik yaşamını (kenti anlamlandırması ve deneyimlemesini) ciddi biçimde etkileyen gelişmeler olarak kaydedilmelidir.

Yarışan kentler, yerel kalkınma ve yönetim

Türkiye'de "24 Ocak Kararları"ndan (1980) beri geçerli olan dışa açık, ihracatı teşvik eden birikim modeli, 1990'lı yılların ortalarına doğru mekânsal farklılıkların taşıdığı avantajların altının kalınca çizilip, adaletsizliklerin görmezden gelindiği yeni bir doğrultuya oturtulmaya çalışıldı. Bu doğrultunun taşıdığı sosyo-mekânsal boyut, sosyal bilimler alanında kentleşme ve mekânsal gelişme konularına yoğun bir ilgi kaymasını getirdi. Çağlar Keyder, İlhan Tekeli, Ayda Eraydın gibi alanın etkili akademisyenlerince savunulan bu gelişme doğrultusunun odağında İstanbul ve onun geniş bir satha yayılmış

metropoliten kentsel alanı yer almaktadır. “İstanbul’u satmak”, “yarışan kentler/yerellikler”, “Anadolu kaplanları”, “yerel yönetim” gibi birtakım tartışmalı yeni tanımlamaları da beraberinde getiren bu doğrultu zaman içinde “yerellikler üzerinden kalkınma” diye adlandırılan bir stratejiye dönüştü. “Yerellikler üzerinden kalkınma” stratejisi, yerelliklerin gelişme için sahip oldukları sosyal ve fiziksel avantaj ve potansiyellerini harekete geçirerek, ulusal ve uluslararası büyük sermayeyi yörelerine çekme çabası içinde birbiriyle rekabete sokulması anlamına gelir. “Stratejik planlama” ve “bölge kalkınma ajansları” gibi son yıllarda kamu yönetimi reformuyla birlikte gelişen kurumlaşmalar da bu rekabet ve yarışmayı esas alan düzenlemeler olarak değerlendirilebilir.

Ülkeye yabancı sermaye çekmek ve ulusal ölçeğe sığamaz hale gelmiş büyük sermayenin dış ticaret hacmini artırmasını sağlamak için İstanbul başta olmak üzere ekonomik açıdan görece gelişkin ya da gelişme potansiyeli taşıyan yerelliklerin (kent ve bölgelerin) önünün açılması, dışarıyla ilişkilerini ulusal düzeydeki bir merkezin aracılığı olmadan kurabilmek anlamında özerkleştirilmesi, uluslararası sermaye çevrelerinde pazarlanan bir mal haline getirilmesi, bu stratejinin temel başlıklarıdır. Yerel sermayenin de kendi yerelliğinin sınırlarını yeni bağımlılık ilişkilerine girerek de olsa aşmasını sağlayan bu sürecin arkasındaki en önemli dinamiklerin, neo-liberalizm ve onun dünya çapında –sermaye için yeni bir uluslararasılaşma biçimi (emperyalizm) üretecek şekilde– hâkim kılınması çabası olan globalleşme eğiliminin bulunduğu biliniyor. Böylesi eğilimlerin gölgesinde söz konusu yerelleşme ve özerkleşme de devletin sosyal ve ekonomik boyutlarının daraltılarak küçültülmesinin, kimi kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi veyahut piyasalaştırılmasının aracı olarak kurgulanmaya başladı. Karşı-globalleşme hareketinin ilk büyük eylemi olarak kayıtlara geçen Seattle gösterilerindeki çarpıcı “Kapitalizmi Gebert, Kentleri Durdur!” sloganı da bu durumun muhalif bir tespiti yansıtır.

Yerelleşme ve yerellikler üzerinden kalkınma, hem tek tek kapitalist devletler hem de uluslararası sermaye çevreleri ara-

sında oldukça güçlü bir siyasa tercihidir. Bu doğrultuda merkezî devletin temel yönelimlerinden biri, yerelin önünü açarak “küresel rekabet ortamında” başarılı olmasını kurumsal olarak teşvik etmeye çalışmaktır.

Kalkınmaya ne ölçüde katkısı olduğu tartışmalıysa da yerellikler bu strateji çerçevesinde dünyada neo-liberal politikalarla daha rahat dolaşma olanağı yakalayan “yabancı” sermayeyi kendilerine çekebilmek için yarışacaklardır. Bu yönelimin parlak yüzünde, gelişkin sanayi altyapısını hinterlandına yayarak görece sanayisizleşen, bir yandan da uluslararası tekeller için gelişkin finans ve hizmet altyapısı sunarak dünyadaki üretim ve hizmetlerin denetlendiği “global kentler”/“dünya kentleri” ve onların farklı alt kademe örnekleri bulunurken;⁵ karanlık yüzünde ise ağır çalışma koşulları, düşük ücret, çocuk emeği, yoksullaştırma ve yoksula yardımı içeren enformalitenin gelişmesi bulunmaktadır.⁶ Daha da ötesi, sermayenin uluslararası dolaşımının hızlandığı koşullarda azgelişmiş ülkelerde yeni sanayi odakları olarak gösterilen belli yerelliklerde kimi dönemlerde yakalanan büyümeyle sağlanan değerlerin krizler sonrasında büyük ölçüde dışarıya aktarılmasına da sıkça rast-

5 Bu konuyla ilgili literatüre bakıldığında sıralanan kentlerin sayısının iki elin parmaklarını geçmediği görülür. Bunlar arasında da ilk dördü sabit olmak üzere adı en fazla geçenler: New York, Londra, Tokyo, Frankfurt, Paris, Hong Kong, Los Angeles'tir. Bu listelere bakınca, her isteyen, kentsel alan ve nüfus büyüklüğüne, coğrafi/jeopolitik konumuna güvenen her kentin uğraşıp didinerek “dünya kenti” konumuna ulaşamayacağı da anlaşılır. Arkasında güçlü bir emperyalist geçmiş ve/veya bir aşırı birikimin bulunuyor olması gerekir. Nitekim buradaki kentsel rantların da tıpkı dünya mali piyasalarında dolaşan sıcak para gibi gerçeküstü boyutlara eriştiği görülmektedir. İleride bu kategoriye girebilecek adaylar ise Milano, Şangay, Berlin, Dubai, Sydney, Singapur gibi bu özelliklere sahip olan ya da olma potansiyeli taşıyan ülkelerin kentleridir. Kendi içinde kimi farklılıklar taşımakla birlikte, kentsel alan büyüklüğü ve barındırdığı nüfus açısından global kent özellikleri sergileyen ve uluslararası kapitalist sistemin bölgesel bağlantı noktaları olan Mexico City, Lagos, Cakarta, Bombay, Sao Paulo, İstanbul, Seul gibi kentlerin durumunu değerlendirdiğimizde, bunların dünya kenti ile klasik sömürgecilik döneminin bağımlı ikili kentleri arası bir yapıya sahip oldukları söylenebilir.

6 Kentlerin turistik niteliklerini öne çıkararak refahını artırma çabaları da –sosyal ve kültürel hizmetlerin ve altyapının gelişmesine hizmet ettiği için hayırlı etkilere sahip olmakla beraber– yereldaki emekçilere daha fazla sömürü ve yoksulluk getirmesiyle, “elma şekeri” gibi görünmektedir.

lanır. Bu durum, tüm ana akım kentleşme uzmanlarının öve öve bitiremediği yerel kalkınmanın, *The Economist* dergisi editörü Tim Hindle'nin 1990'lar Türkiye'siyle ilgili raporunda ekonominin performansı ile ilgili yaptığı "yo-yo büyüme" tanımlamasına çok daha fazla uyduğunu⁷ düşündürmektedir (2005: 14).

"Yarışan kentler" söylemiyle desteklenen "yerellikler üzerinden kalkınma" stratejisi sayesinde, kimi kentlerin yerel sermayesi, kamusal yatırım teşvikleriyle de desteklenerek, ucuz emek havuzları niteliğindeki organize sanayi bölgelerinde ve dokumacılık başta olmak üzere emek yoğun işkollarında, alt sözleşme ilişkileri içerisinde parça başı veya fason işler yaparak sanayiye yönelmiştir. Ulusal ve uluslararası büyük sermaye açısından, meta üretiminin ara aşamalarını Türkiye sanayi yapısında nicel olarak ağırlık taşıyan küçük üreticilere aktarmak, emek maliyetlerini ve işçi mücadelelerinin yarattığı maliyet risklerini sırtından atan sıkı bir emek kontrol rejimi geliştirmek anlamına gelmiştir.⁸ Bu yönelim zaten en önemli avantajı ucuz işgücü olan üretim kolları üzerinden ihracata yönelen neo-liberal ekonomi siyasalarına paraleldir ve söz konusu yerelliklerin uluslararası bağlantıları da zaten bu tür "ucuzluklar" sayesinde mümkün olabilmiştir.

Kimi yerel orta ve büyük sermayedarlar ve/veya büyük toprak sahipleri de bu üretim örgütlenmesinden büyüme yönünde yararlanmışlar ve ulusal ölçekteki holdinglere dönüşmüşlerdir (Sanko, Boydak, Yimpaş, Kombassan). Bu süreçte, yurtdışından Konya, Kayseri, Yozgat gibi kentlere İslâmi Bankacılık ve "faiz yerine kâr payı" sistemiyle giren önemli miktardaki gurbetçi dövizinin payını da vurgulamak gerekir (Bulut, 1997).

7 Özelde uluslararası sermayeyi genel olarak da büyük sermayeyi güçlendiren yerellikler üzerinden kalkınma stratejisinin, bağımlılık ve kırılganlıkları artırması bakımında, ulusal düzeyde geçerli olan yo-yo büyümenin müsebbiplerinden biri olup olmadığı da dikkatle araştırılmalıdır.

8 Eski fabrika sisteminde ustabaşı ve formlenlerin yaptığı işi küçük üretici taşeronlara yaptırmak, aynı zamanda işgücünün görece ucuz olduğu, işçi sınıfının örgütlenme geleneğinin güçlü olmadığı yerelliklere kaydırılması demek oluyordu.

Gelişen ve gerileyen mekânlar

Sermaye birikim sürecinde yaşanan dönüşüm ülke yerleşim sisteminde, mekânlar arası işbölümünde değişiklikler meydana getirmiş ve yeni sosyo-mekânsal gelişme eğilimlerini açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda ilk bakılacak şey mekânsal gelişmişlik farklarının ne yönde bir eğilim gösterdiğidir. Öteden beri görece gelişkin bir sanayi altyapısı olan, barındırdığı büyük sermaye unsurlarının bağlantıları, artan ihracat teşvikleri sayesinde uluslararası sermaye ile belli bir düzeyde ilişki geliştirebilmiş İstanbul, Kocaeli, İzmir, Bursa, Ankara, Adana gibi büyük kentlerin Türkiye gelirinden aldıkları pay hafif bir artış göstererek 1979'da %45.9 iken 1997'de %49.2'ye çıkmıştır⁹ (Ataay, 2001: 90). Ancak, %3.3'lük farkın İstanbul ve hinterlandı durumundaki Kocaeli'nden kaynaklandığını belirtmek gerekir. Tekeli'nin 1990'ların başında Toplu Konut İdaresi için hazırladığı rapor bu bağlamda önemli bir belgedir. Raporda ortaya konan "Yaşanabilir Dünya Kenti İstanbul" hedefiyle kamunun lafta kalsa da gözetiyor görüldüğü mekânsal adalet/denge anlayışı bir kenara bırakılmış, 10 milyonluk nüfusla zaten sınırına dayanmış olan mega kentleşmenin sosyo-mekânsal olumsuzlukları görmezden gelinerek adeta "İstanbul üzerinden kalkınma stratejisi" uygulanmış, sermaye yatırımları raporda önerildiği gibi kentin etki alanındaki yerlere yönlendirilmiştir. Bu şekilde teşvik edilen megapolitenleşmenin nasıl sağlıklı bir mekânsal gelişme yarattığı Doğu Marmara bölgesinde 1999'da yaşanan iki depremle acı bir biçimde görülmüştür.

Dönemin bir diğer özelliği iç ve dış turizmin önem kazanmasıyla yaşanan kıyısallaşma eğilimidir. Zaman içinde önemli bir döviz kaynağı haline gelecek olan turizm etkinlikleri Antalya, Muğla gibi kentler ve Kuşadası, Fethiye, Alanya gibi beldelelerin gelir ve nüfus açısından hızla gelişmesini getirmiştir.

9 Büyük kentler arasında İzmir ve Adana'nın esas olarak imalat sanayisinde yaşadıkları gerileme nedeniyle görece olarak 'düşükleri' gözlenmiştir. Bunda tarıma dayalı sanayilerin bu metropollerin hinterlandındaki yerleşimlere (Manisa, Gaziantep) ve kimi Anadolu kentlerine kaymış olmasının payı bulunduğu söylenebilir.

Ülke yerleşim sisteminde 1990'larda belirginlik kazanacak bir gelişme ise ulusal ve uluslararası büyük sermaye ile ilişkilerini güçlendiren kimi küçük ve orta ölçekli Anadolu kentlerinin (Denizli, Kayseri, Gaziantep, Eskişehir, Çanakkale, Çorum, Konya) bol ve ucuz işgücünün sağladığı avantajlarla değişik oranlarda olmakla birlikte ciddi bir büyüme sürecine girmeleridir¹⁰ (Bilgin 1996). Bunda özellikle 1990'larda ulus-devletlerin ekonomik-toplumsal boyutlarının daraltılmasını getiren neo-liberal siyasaların (serbestleştirme, düzenleme-dışı bırakma, esnekleştirme) geldiği aşama olarak, "küreselleşme", "yarışan yerellikler", "kentler üzerinden kalkınma" söylemleriyle birikim süreçlerinde kent ve yerelliklerin önem kazanmasının etkili olduğu üzerinde durulmuştur. Bu yarışmacı yerellik kurgusu, Devlet Planlama Teşkilatı'nın hazırladığı 7. ve özellikle 8. beş yıllık kalkınma planlarına yön vererek, odağına ulusal ölçekte bütünsel kalkınma yerine yerellikler üzerinden kalkınmayı alan stratejik planlama anlayışının gerekçelerinden birini oluşturmıştır.

"Anadolu kaplanları" efsanesine ve bunun ardında gizlenen düşük ücretle, sendikasız, sigortasız çalıştırma, çocuk işçiliği, uzun çalışma saatlerine zorlama gibi ağır sömürü koşullarına rağmen, bu kentlerin ulusal sanayi üretimi veya gelirden aldığı pay yüzde 1-2 bandını aşamamış, hiçbiri geleneksel sanayi kentlerinin düzeyine çıkamamıştır. Ataay, (2001) ve Sönmez'in, (1998) gösterdiği gibi Denizli, Konya gibi 'Kaplanlar'ın 1980 öncesine göre ne kadar geliştikleri tartışmalıdır, ancak 1990'larda önceki on yıla göre bir gelişme gösterdikleri söylenebilir. Bununla birlikte, ekonomik yapılarında tarım ve ona dayalı ticare-

10 Köse ve Öncü, 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi başlıklı makalelerinde (2000), bu kentlerin yakaladığı büyüme eğiliminin nedenlerinden biri olarak, 1988'den itibaren yükselen işçi sınıfı mücadelesinin etkisiyle geleneksel sanayi kentlerinde işgücü maliyetlerinde yaşanan artışların Türkiye sermayesini kendisine emek tasarrufları sağlayan yerler arayışına itmesini göstermektedirler. Bu kentlerin ucuz, örgütsüz ve bol miktarda işgücünü barındıran emek havuzları olarak gösterdikleri gelişme, ABD'de sanayi yatırımlarının kuzeydoğu eyaletlerinden az gelişmiş güney eyaletlerine, daha sonra da Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'ya kaçmasını çağırıştırır.

tin etkisinin azalmış, gelirlerinde sanayi ve hizmet sektörlerinin payının artmış olduğu bu kentler kendi içlerinde ciddi bir kabuk değişimi yaşamışlardır. Bu da ağırlıkla organize sanayi bölgelerinde dışarıya parça başı, fason işler yapan küçük ve orta ölçekli işletmelere dayalı olarak sanayisini geliştiren, ancak SANKO, Kombassan, HES, İstikbal¹¹ gibi büyük sermaye grupları da çıkartmaya başlayan söz konusu Anadolu kentlerindeki gündelik yaşamı ve toplumsal ilişkileri değiştirmektedir.

İstanbul, İzmir metropoliten bölgelerinin hinterlandında yer alan kimi kentlerin (Bilecik-Bozüyük, Tekirdağ-Çorlu ve Çerkezköy, Kırklareli-Lüleburgaz, Manisa) sanayi yatırımlarının etkisiyle, Mersin (İçel), Iskenderun gibi liman kentlerinin de özellikle 1990'lara kadarki süreçte dış ticaretteki canlılık sayesinde milli gelirden aldıkları payı arttırdıkları bu dönemde, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin oluşturulan kimi bölgesel gelişme planına karşın gerilemeye devam ettikleri gözlenmiştir. Örneğin Sönmez'in yaptığı bir hesaplama göre, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki 19 il 1965'te Türkiye milli gelirinin yüzde 10.6'sını yaratırken, bu rakam 1979'da yüzde 8.6'ya, 1995'te yüzde 7.4'e gerilemiştir (1998: 172).

Çoklu değişimlerin kentlerin mekânsal dokusuna ve kentsel sorunlara etkisi

Büyük kent merkezlerinin öneminin artması ve büyük sermayenin kentsel alanlara yönelmesi beraberinde bu kentlerin yağ lekesi tipi büyümeden, 1970'lerin sonlarında ipuçları görülen saçaklanma biçimindeki bir büyümeye geçmesine (Habitat II - Türkiye Raporu, 1996) ve varolan belediye çerçevesinin bu kentler için daha da yetersiz kalmasına neden olmuştur. Böylece söz konusu kentler için 1984'te 3080 sayılı yasa çıkartılarak, uzunca bir süredir kamu siyasasının gündeminde yer alan "büyükşehir belediyesi" modeline geçilir. Bu modelle büyükşehir belediyelerine ek mali olanaklar sağlanırken, idari

¹¹ Kayseri'nin iki güçlü sermaye grubu HES ve İstikbal 2004'te birleşerek Boydak Holding'i oluşturmuştur.

yönden de bu ölçekteki belediye başkanları belediye meclisleri karşısında güçlendirilmiştir.

Saçaklanma eğiliminin kentleşme literatürüne tercümesi, kentlerin mekânda sıçramalı biçimde aralarda işlevsel boşluklar bırakarak, düzensiz biçimde yayılması anlamına gelen metropolitenleşmedir (Habitat II - Türkiye Raporu, 1996: 25). Başlarda daha ziyade İstanbul ve Ankara'da boy veren, zamanla diğer büyük kentlere de yayılan metropolitenleşme, diğer kapitalist ülke kentlerinde olduğu gibi toprak, enerji ve zaman israfına yol açan anti-ekolojik bir mekânsal gelişme biçimidir (Freund ve Martin, 1996). Nitekim, bu eğilimin güçlenmesiyle birlikte, büyük kentlerin çevresinde, hatta hinterlandında yer alan verimli tarım toprakları üzerinde rant baskıları oluşmuş ve buralardaki tarımsal etkinlikler olumsuz etkilenmiştir.

Saçaklanmanın yanında, sermayenin kentsel rantlar alanına yönelmesinin bir önemli sonucu da kentin gelişme akslarında yer alışı nedeniyle ya da kent merkezlerinin ulaşım olanaklarındaki gelişmeye (özel oto sahipliğinin artışı, geniş yollar, köprülülük kavşaklar, alt-üst geçitler vb.) bağlı olarak pek çok gecekondu mahallesinin kenar semt olmaktan çıkmasıdır. Nitekim, buraların 1980 ve 1990'larda önemli ölçüde gecekonduculardan temizlendiği, bir kısmının zengin muhitlere dönüştürüldüğü –mutenalaştırıldığı (gentrification),– daha büyük bir kısmının da küçük burjuva kesimlerin konut gereksinimlerini karşılayan apartmanlaşmış yerleşim yerleri haline geldiği görülecektir. Uluslararası bağımlılık ilişkilerinde esaslı bir değişim yaşanmamış olsa da ithal ikamecilikten başka bir birikim tarzına geçilmiş olması, çarpık kentleşmenin mekânsal dokudaki görünümünü 1960-1980 arası döneme göre ciddi biçimde farklılaştırmıştır. Ancak unutulmaması gereken bir nokta, söz konusu temizliğe ve dönüşüme karşın gecekondulaşmanın, özellikle kırdan kente göçün patlama gösterdiği 1980'lerden sonra neredeyse bir kat artarak¹² (Keleş, 1997:

12 Ruşen Keleş *Kentleşme Politikası* kitabında (1997: 386) gecekondu sayısının 1980'de 1.150.000 iken bu rakamın 1990'da 1.750.000'e, 1995'te ise 2 milyona çıktığını belirtmektedir.

386) ve metropoliten alanın çeperlerindeki belde ve ilçelere doğru yayılarak sürdüğüdür.

Sanayi ve hizmet sektörlerindeki sendikalılar veyahut güvenceli işlerde çalışan ücretliler arasında konut sahipliği açısından bu dönemde gelişen dikkat çekici bir eğilim; kooperatifler ve kamunun toplu konut projeleri aracılığıyla uydu kentlerde, kentin banliyölerinde yapılan toplu konutlardan daire alma çabasıdır. Bu onları kentin kamusal mekânlarında görünmez/marjinal kılarken, gecekondu bölgelerinde yaşayan ve önemli bir kısmı enformel işlerde güvencesiz çalışan kent yoksullarından da kendilerini ayırıştırmaları anlamına gelmektedir. 1980 sonrasının özellikle büyük kentlerde kentsel siyaset ve mekân üretimi bakımından önceki on yıldan farklılaşmasının altında yatan önemli sosyo-mekânsal gelişme dinamiklerinden biri budur. Ücret artışlarına sıkı baskılar getiren 12 Eylül rejimi ve sonrasında, bu gelişme, toplu konut idaresinin kuruluşu, toplu konut projelerine sendikaların da dahil edilmesi, kooperatiflerin ucuz arsa, altyapı ve kredi kolaylıklarıyla desteklenmesiyle, kamu tarafından teşvik edilmiştir. Uydu kentleşmenin bir diğer yönü, “zengin gettoları” olarak adlandırılan (Hamamcı, 1996), yüksek konfor ve güvenlik vaat eden konut alanlarının gelişmesidir. Yakın çevrelerine kurulan alışveriş merkezleri, eğlence mekânları da buraları otomobilin merkezinde olduğu birer yaşam çevresine dönüştürmüştür.

Bütün bunları bir arada düşündüğümüzde, aynı mekânsal birimde zenginliğin simgesi gösterişli binalarla, yoksul yaşam çevrelerinin (gecekonduların) fiziki olarak yan yana, iç içe olmasıyla kendisini dışavuran ikili kent yapısının; sermayenin kentsel alanlara yönelmesinin getirdiği mutenalaşma ve metropolitenleşmenin sosyo-mekânsal anlamda yarattığı ayrışma, kopma (içine kapanma), yalıtma dinamikleri ile farklılaştığı görülür. Fiziki dokuda gözlemlenen bu farklılaşmaya karşın söz konusu iki gelişme sosyo-mekânsal bir adalet sağlamaktan oldukça uzaktır, hatta 1990’larda belirginleşen dışlayıcı ve gerilimli kentleşme sürecinde önemli pay taşıyan gelişmelerdir. Bunda ayrıca gerek bireyci ve piyasacı söylemiyle Keynesçiliğe

kıyasla dışlayıcı bir nitelik taşıyan Yeni Sağ ideolojinin gerekse ve önceki dönemin bütünlükçü ve ilerlemeci modernist kültürel mantığı karşısında gelişen parçacı, “her şey uyar”cı, bilinemezci post-modernizmin kentsel siyasetin tartışıldığı kamusal alandaki kültürel-ideolojik hegemonyasının özel bir rolü bulunduğunu da söylenebilir.

Metropolitenleşme, kent merkezi ve yakın çevresini tarımsal etkinliklerden ve gecekondu-lardan temizlemenin dışında, sanayi tesisleri ve çevreyi rahatsız eden diğer etkinliklerin de metropoliten alanın çeperlerine taşınmasını getirmiştir. 1970’lerin sonlarında başlayan bu eğilim, 1980’lerde hızlanarak bugün bazı küçük-orta ölçekli kentler dışında büyük ölçüde tamamlanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye’nin büyük kentlerinde kent merkezi daha ziyade ticaret, finans, eğlence gibi hizmet sektörüne ait etkinliklere kalmıştır. Kentsel küçük üreticilerin (zanaatkarların, atölye sahiplerinin) küçük sanayi sitelerine (KSS), organize sanayi bölgelerine (OSB) taşınması da kent merkezlerinin sanayi etkinliklerinden arındırılması eğiliminin salt büyük kentlerle sınırlı kalmadığını gösteriyor. Kent merkezlerindeki rant artışları, ulaşım olanaklarında sağlanan gelişmeler, toplanma ekonomilerinin üretim için sağladığı (özellikle alt sözleşme ilişkileri içinde parça başı, fason üretimin gelişmesiyle önemi artan) avantajları daha örgütlü biçimde geliştirme kaygısı küçük ve orta ölçekteki kentlerde de aynı yapılanmanın oluşmasına yol açıyor.

Ancak üretim etkinliklerinin kent dışına çıkartılması eğiliminin bir yanıyla kent içindeki rant hareketlerine bağlı olarak geliştiğini, üretim sürecinin parçalanmasının her sektörde aynı mekânsal sonuçlara yol açmayabileceğini de gözden ırak tutmamak gerekir.¹³ Zira 1990’lardan sonra, büyük kentlerin merkezinde, kira bedellerinin (rantın) düşük olduğu, ancak çöküntü bölgesi de sayılamayacak kimi semtlerdeki apartman

13 Zaten sanayinin şehir dışına çıkartılması eğiliminin altında da artan rant bas-kalarının ve kentin kendisinin sermaye birikim döngüsünün dışına çıkmış pa-ranın bir yatırım aracı olarak değerlendirilmesi kaygısının yattığını düşünür-sek bunu daha iyi anlayabiliriz.

katlarında, özellikle tekstil sektöründe etkinlik yürüten atölyelerin açıldığı görülür (Ankara'da Necatibey Caddesi-Maltepe-Sıhhiye üçgeninde, Dikmen-Öveçler semti, İstanbul'da Çağlayan, Yenibosna, Bayrampaşa, Güneşli semtlerinde yoğunlaşmaktadır). Bu atölyeler genellikle Ankara-Kızılay gibi canlı bir pazardaki mağazalara alt-sözleşme ilişkisiyle fason iş yapmaktadır. Üretimin –OSB'ler de dahil–, başka yerlerde yapılmış parçalarının birleştirildiği nihai ürün aşaması da bu yeni yaygınlaşan atölyelerde gerçekleştirilir. Bu tarz sözleşmeli üretim, bir nevi “tam zamanlı üretim”, stoksuz üretim anlamına geldiği için, ayrıca bu üretim hizmetini satın alan (artı değere asıl el koyan) kapitalistle işçiyi üretim biriminde karşı karşıya getirmediği için; sermayenin yüksek kapasite, konjonktürel krizler ve işçi maliyetlerindeki beklenmeyen artışlar gibi istikrarsızlık öğelerini taşeronun sırtına yükler. Bu tarz üretim sürecinde yer alan fason iş atölyelerinin ekonomik dalgalanmalara bağlı olarak kısa sürede kâh yaygınlaşıp kâh battığı, piyasanın canlandığı dönemlerde yeniden canlandığı, ancak her durumda kaybedenin bu tür işletmelerde düşük ücretle güvencesiz çalışan işçiler olduğu görülür.

Bunlara karşın kentsel sistem üretimden ziyade, ticaret ve finans etkinliklerine uyarlı biçimde örgütlenir. Bu nedenle kentlerde bunların düzenli işleyişini güvenceye alacak bir denetim işleviyle tüketim ön plana geçer. Yerel yönetimlerin kent mekânında yaptığı altyapı yatırımları ve ürettiği hizmetler de, kente sürekli daha fazla sermayeyi çekerek, bizzat kentin bir sermaye birikimi olarak korunup büyütülmesi amacı çerçevesinde bu ikili işlevi gerçekleştirmeye odaklanır.

Bu dönemde kamu tarafından örgütlenen toplu tüketim hizmetleri geriletilirken, özel girişimcilerce örgütlenmiş bireysel tüketim ağırlık kazanmıştır. Bunda kimi toplu tüketim hizmetlerinin özel sektöre devredilmesinin yanında, 1990'ların ikinci yarısında hızlanan bir gelişme olarak alışveriş merkezleri ve hipermarketlerle kentsel tüketim alanının büyük ve orta boy sermayenin etkinlik alanına girmesinin büyük payı vardır. Sermayenin eskiden küçük girişimcilere bırakılmış perakende

tüketim alanına yerli-yabancı ortaklarla bu hızlı girişi, kredi kartı gibi mali araçların yaygınlaşmasıyla desteklenmiş, hiper-market ve market zincirleri yaklaşık 40 milyar dolarlık bir büyüklüğe sahip sektörün 2000 yılı itibariyle yüzde 31.3'ünü kontrol eder duruma geçmiştir.¹⁴

Kentlerin mekânsal dokusunda meydana gelen değişiklikler konusunda son olarak, toplumsal-sınıfsal çelişkilerin mekânsal temsilinin dönüşümünde pay sahibi olduğu belirtilen ve öteden beri önemli bir kentsel sorun olarak kabul edilen gecekondulaşmanın 1980 sonrasındaki gelişimine ilişkin biraz daha bilgi vermek gerekiyor. Hızlı kentleşmenin ilk dönemlerinde kullanıcı-yapımcı özdeşliğiyle yapılmaya başlanan, daha sonra yapım süreci kısmen “profesyonelleşmiş” denebilecek ücretli emek kullanımıyla konut sahibi-kullanıcı özdeşliği içinde süren gecekondulaşmanın; 1970'lere gelindiğinde kiracılığın artmasıyla ticarileşmeye başladığı, kamu arazilerine el koymanın araçlarına dönüştüğü, bu alanda bir mafyalaşmanın geliştiği görüldü (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 161). Bu eğilim göç hareketinin sürdüğü 1980 sonrasında (özellikle ilk beş yılında) derinleşmiştir. Bunun sonucu olarak, hem “hisseli tapu sistemi”nin gelişmesine eşlik eden arazi mafyasının etkinlikleriyle salt gecekondulara hizmet eden bir arsa piyasası oluşmuş, hem de başkalarınca inşa edilip, kullanıcılara birer meta halinde satılır hale gelen gecekondulara özgü bir inşaat piyasası ortaya çıkmıştır (a.y.: 161-162). Bu dönemde, 1983-1987 arasında biri askerî rejim, diğerleri ANAP iktidarınca kaçak yapıların affına ilişkin çıkartılan beş yasanın gecekonduların ticarileşmesinde¹⁵ ve bu alanlarda yaygın birçok katlı yapılaşma (kaçak kat çıkmalar ve yasal/kaçak apartmanlaşma biçi-

14 Perakende ticaretteki küçük girişimcilik hakimiyetini önemli ölçüde kıran bu gelişmenin yanında, 2000-2001 krizlerinden sonra ortaya çıkan finansallaşma eğilimine de dikkat çekmek gerek. Beğendik, Tansaş gibi kısa sürede sektörün güçlü market zincirleri haline gelen firmalar krizden sonra bankaların eline geçmiştir.

15 Ticarileşmenin başlıca göstergeleri; bir kişinin birden fazla konuta sahip olması, konutların başkalarınca inşa edilip, kullanıcılara/hisseli arsa sahiplerine birer meta halinde satılması, kiracılığın yaygınlaşmasıdır.

minde) hareketinin başlamasında bir dönüm noktası olduğu kabul edilmektedir (a.y.: 165).

Boratav'ın belirttiği (2004: 152-153) gibi 1980'li yıllarda gelişen bu tarz bir konut politikasının özellikle kentli yoksul kitlelere dönük ana hedefi, "bu kitlelerin saflarında sınıf bilincinden yoksun ve sermayenin (ANAP'ın) programına ve ideolojisine teslim olabilecek kalabalık gruplar yaratmak"tır. Ona göre, kentin yoksul emekçi kesimlerinin ekonomik sorunlarının çözümünü işgücü piyasasının dışına çıkaran bu stratejinin gerçekleştirilmesinde, 1984 sonrasında büyük bölümü ANAP'lıların eline geçen ve bu süreçte yapılan çeşitli yasal düzenlemelerle güçlendirilen belediyeler kilit rol oynamışlardır. Nitekim, *Nöbetleşe Yoksulluk* adlı yapıtlarında Işık ve Pınarcıoğlu (2001: 165) da Özal'ın gecekonduların apartmanlara dönüşmesinin önünü açan düzenleme ve uygulamalarla, "düşük gelirli kentli kitlenin 1980 sonrasında uygulanan ekonomi siyasaları ile kaybettiklerini emlak piyasasında elde edeceği getiriler ile telafi etmesini sağlayacak koşulları yarattığını" savlarlar.¹⁶ Onlara göre (2004: 166), ıslah imar planı yetkisinin belediyelere verilmesiyle olgunlaşan bu gelişme, "popülizmin ulusaldan yerele kayması" olarak anlaşılabilmektedir. Eski gecekondu alanlarının önemli bir kısmının metropolitenleşmeyle kent merkezine dahil edilmesinin hızlandırıcı rol oynadığı bu ticarileşmenin önünü açan imar düzenlemelerine ilişkin Şengül'ün altını çizdiği (2001: 90) iki noktaya da değinmek gerekiyor. Birincisi, gecekonduların apartmanlara dönüşümünün, eskinin gecekondu alanlarının standartlarının altyapı ve sosyal donatılar açısından yükselmesine katkı sağlamamış olmasıdır. İkincisi ise, gecekonduları kentsel rantlardan pay almaya yönlendiren imar düzenlemelerinin siyasal açıdan, bu kesimi kentleşmede sermayenin izlediği mantık ile bütünleştirme gi-

16 Boratav (2004: 153), yoksul kent emekçilerinin ücret dışı gelirlerini artıran kalemlerin yalnızca onları (eşitsiz biçimde de olsa) kentsel rantlara ortak eden tapu tahsis belgesi, imar afları ve plana uymayan imar izinleri gibi uygulamalarla sınırlı olmadığını, vergi iadesi, "fak-fuk-fon" gibi başka araçları da içerdiğini belirtir.

rişimi anlamını taşımasıdır. Şengül (2001: 90) ayrıca, 1980'lerde benimsenen bu siyasanın Margaret Thatcher dönemi İngiltere'sindeki ucuz kiralık belediye evlerinin kullanıcıları başta olmak üzere kent emekçileri tarafından mülk edinilmesini sağlayan siyasayla benzerliğine dikkat çeker. Bu siyasa, sendikali işçiler ve orta-üst düzey memur, öğretmen, mühendis, doktor gibi ücretli veya serbest çalışan küçük burjuva meslek gruplarının banliyö/uydu kentlerde kooperatifler, Toplu Konut Idaresi, Emlak Bankası gibi kurumlar (bunlarla işbirliği yapan sendika ve oda gibi örgütler de yer yer sürece dahil edilir) aracılığıyla kurulan yeni konut çevrelerinde ev sahibi kılınmasını da içermektedir. Bütün bunlar, 1970'lerde yükselen sınıf mücadelesinin keskinleştirdiği kentsel sorun ve çelişkilerin üzerinin sadece devlet şiddetiyle örtülmediğini, işçi sınıfının ve ücret gelirlerinin baskı altında tutulduğu koşullarda konut ve kentsel rantların paylaşımı sorununa getirilen ve değişik kentsel toplumsal sınıf ve katmanları gönüllü bir 'ortağı' kılan bu çok boyutlu çözümlerle hafifletildiğini gösterir. Bu Özal ve ANAP'ın 1988'e kadar sürecek güçlü siyasal hegemonyasında önemli pay sahibidir. Ancak hem bu hegemonya 1980'lerin sonlarında yükselen işçi hareketiyle kırılmış, hem de gecekondu'lara yaklaşım değişmeye başlamış; varoş tabir edilen daha yoğun biçimde yapılaşmış ve altyapı eksiklikleriyle malul yeni gecekondu bölgeleri gelir dağılımı adaletsizliklerini, artan suç oranlarını, cemaatleşmeyi, dışlanmışlık ve ayrımcılıkları simgeleyen 1990'ların yeni kentsel sorun alanlarına dönüşmüştür.

Bu gelişmelerin etkisiyle, "artık gecekondu, geniş kitlelerin konut gereksinimlerine cevap veren ve bu kitlelerin kentle ve toplumla barışık olmalarını sağlayan bir konut edinme tarzı olma özelliğini önemli ölçüde yitirmişti" (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 163). 1980 sonrası yapılan gecekondu'lara spekülasyon aracı niteliğinin baskın hale gelmesi, bu kesimler arasında kentsel rantlardan pay alma beklentilerinin yükselmesi,¹⁷ büyük ser-

17 Ancak yapılan araştırmalar, söz konusu dönüşümden asıl kazançlı çıkanın gecekonduculardan çok aracılar ve müteahhitler olduğunu göstermektedir (N. Özdemir, 1999'dan aktaran Şengül, 2001: 91).

mayenin kentsel alanlara yönelmesiyle birleşince, gecekondu bir konut sahibi olma biçimi olarak eskisi kadar meşru görülmez olmuştur. Bunun literatürdeki tipik örneklerinden biri Ayşe Buğra'nın 1998 tarihli *The Immoral Economy of Housing in Turkey* başlıklı çalışmasıdır. Buğra (1998), 1970'lerden beri yaşanan değişimler ve gelişen ilişki örüntüleriyle gecekonduların uzunca bir süredir eski masumiyetlerini yitirmiş olduğunu, yozlaştığını, gelinen noktada "ahlaksız konut ekonomisi" biçiminde tanımlanabileceğini belirtir. Ancak imara aykırı kaçak yapılaşmanın apartmanlar ve lüks yapılar (villalar, Gök Kafes gibi gökdelenler, özel üniversite kampüsleri gibi) için de söz konusu olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, ahlaksız konut ekonomisini gecekonduya daraltmak doğru olmayacaktır. Bunun yanında, gerek kentin imarlı kesimine yakın olmayan, yakın olsa bile böyle bir imarlaşma sürecine girmemiş eski gecekondu bölgelerinin, gerekse metropolün genişleyen çeperlerine yayılmış yeni gecekondu alanlarında neo-liberal siyasaların yoksullaştırıcı koşullarında yaşam mücadelesi yürüten milyonlarca hane halkının kentsel rantlara ne ölçüde ortak oldukları tartışmalıdır.

1980-1994 arası dönemde belediyeçilik

Kentsel siyaset ve belediyeçilik alanında 1980'den Refah Partili belediyeler dönemine kadar geçen sürede yaşanan genel gelişmeleri ve yasal düzenlemeyi sosyo-mekânsal gelişmelerle ilgili önceki başlıkta ele aldık. Şimdi, bu dönemde belediyeçiliğe yön veren siyasaları ayrıca ele almak ve 1984-1989 arasındaki ANAP, 1989-1994 arasındaki SHP'li belediyelerin pratiğini değerlendirmek gerekiyor.

1984'te ANAP'lı belediyelerle başlayan neo-liberal belediyeçilik

Askerî darbenin ardından başkanları görevden alınan belediyeler 3,5 yıl süren cunta döneminde çoğunlukla valiler tarafından yönetildi. Bu dönemde yapılan düzenlemelerden bazı-

ları; 1981'de çıkartılan 2380 sayılı yasayla belediye gelirlerinin artırılması, yine aynı yıl çıkartılan 2487 sayılı konut yasasıyla kooperatiflerin ve kooperatif birliklerinin konut yapımına öncelik verilmesi ve büyük kentlerin etrafında oluşmuş çok sayıda belediyenin birleştirilerek 2561 sayılı yasayla (tarihi 1981'dir) tek bir belediye haline getirilmesidir (Keleş, 1992: 271). Valilerin yönettiği belediyeler bu dönemde daha çok 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun yüklediği günlük hizmetleri yürütmeye çalışmış, önemli yatırımlara girişmemiş, yeni otobüsler alamadıklarından kimi yerlerde yerel halkın artan toplu ulaşım gereksinimlerini karşılamak için özel halk otobüsleri örgütlemişlerdir (Tekeli ve Gülöksüz, 1990: 376).

ANAP iktidarının 1984 yılından sonra çıkardığı, 2981 sayılı gecekondu ve imar affı yasası (1984),¹⁸ 3194 sayılı yeni imar yasası (1985) ve 2985 sayılı yeni toplu konut yasasının (1984)¹⁹ getirdiği olanaklar ve belediyenin önüne koyduğu görevler bütün kent yönetimlerini yeni imar planları hazırlamaya, bina ve arsa sahiplerine yeni rantlar yaratmaya teşvik etmiştir. Bunun yanında, gerek sermayenin kentselleşmesinin gereklerini karşılamak, gerekse 1980-1985 arasında hem kırdan kente, hem de (küçük) kentten (büyük) kente yaşanan yoğun göçün etkisiyle daha da büyüyen kentlerin yönetimine ilişkin yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu yapılanmanın temelini, 1984 yılında çıkartılan 3030 sayılı büyükşehir belediye yasası oluşturmuştur. Büyük kentlerde iki kademeli sistem getiren yasa, buradaki belediyelerin genel bütçe gelirlerinden aldığı payları bir kez daha artırırken, askerî rejim tarafından birleştirilen ilçe belediyelerine de yeniden tüzel kişilik kazandırmıştır. Kısacası, ANAP iktidarı bu dönemde kent mekânının yeniden yapılanması açısından büyük etkileri olan üç önemli

18 1986'da bunun kapsamını genişleten 3290 sayılı kanun çıkmıştır.

19 Üç yıllık kısa bir sürenin ardından yeni bir toplu konut yasasının çıkartılmış olmasını Keleş (1997: 362), devletin önceki yasada öngörülen genel bütçeden %5'lik kaynağı ayırmada karşılaştığı güçlükler, toplu konut kuruluşlarının örgütlenmelerindeki aksaklıklar, inşaat piyasasındaki durgunluk ve sektördeki özel sermayenin Toplu Konut Fonu'ndan pay almak için ANAP iktidarı üzerinde baskı oluşturması gibi nedenlerle açıklamaktadır.

işe imza atmıştır: belediyelere yeni mali kaynaklar sağlamak, konut alanına devlet teşvikleri ve metropol kentler için yeni bir yönetimi modeli getirmek.

Belediyenin gelir ve yetkileri, sıralanan yasal düzenlemelerle artırılırken, sermayenin kentsel alanlara yönelen ilgisi kentsel gelişmenin küçük girişimciliğe bırakılmış eski işleyişinden uzaklaşması sonucunu doğurmuştur. Bu durumu İstanbul örneğinde Köksal ve Kara (1991: 124) şöyle özetler: "Bir anlamda bir taraftan artan parasal olanakların kullanımı, diğer taraftan belediyelerin elindeki parasal olmayan araçlara dahil olan plan yapma yetkisi dolayısıyla, kentsel rantın dağıtılmasında belediyelerin tek otorite olması, geleneksel belediyecilik faaliyetlerinin geri plana itilmesine neden olmuştur." Dolayısıyla, toplum kesimlerinin kentsel siyaset ve belediyeciliğe ilgisinin önemli ölçüde arttığı bu dönemde, imar ve yatırım konularına yoğunlaşan ANAP'lı yönetimler eliyle belediyeler de kentsel işgücünün yeniden üretimi işlevinden uzaklaştırılmışlardır. Sağlık ve eğitim-sanat-spor alanlarına yapılan harcamaların ciddi bir düşüş gösterdiği bu dönemde, temel gıda ve zorunlu ihtiyaç maddelerinin sağlanması ve bunların üzerindeki fiyat denetimi görevleri de hukuken olmasa bile fiilen ortadan kalkmıştır (Güler, 1992: 191-192, Köksal ve Kara, 1991: 124). Bu kuşkusuz geleneksel küçük girişimcilerin belediye meclislerinde yüzde 32 gibi yüksek bir ağırlığa sahip olmasıyla ve dönemin sermaye-küçük girişimcilik ittifakıyla da ilintilidir. Kolektif tüketimden ve küçük girişimcilerin zorunlu ihtiyaç maddelerinde haksız rantlar elde etmelerini engelleme kaygısından uzaklaşma anlamına gelen bu durum, ulusal ölçekte 1980'den beri geçerli olan neo-liberal siyasaların kentsel siyasalara da nüfuz etmeye başladığının göstergesidir.

Neo-liberal anlayışın belediyecilik alanındaki üç önemli sonucundan daha söz etmek gerekir. Bunlar, çöp toplama ve depolama gibi kimi hizmetlerin özelleştirilmesi (Keleş, 1992: 354), yatırımların ihale edilerek gerçekleştirilmesi (Güler, 1992: 194) ve belediyelerin finansmanında iç borçların artışı-

na ek olarak dış borçlanmaya gidilmeye başlanmasıdır (Cihan-gir-Çamur, 2002: 15-16). Güler bu dönemde başlayan özelleştirme uygulamalarının sınırlı düzeyde kalmasına karşın ihalecilik yoluyla özel sektöre önemli miktarda kaynak aktarımı yapıldığını belirtmektedir (1992: 194). İhalelerin önemi, başta büyükşehirler olmak üzere yasal düzenlemelerle gelirleri artan belediyelerin büyük boyutlu yol ve altyapı projelerine girişmesinden kaynaklanmaktadır (Tekeli ve Gülöksüz, 1990: 379). Tekeli ve Gülöksüz, bu projelerin bir kısmındaki finansman sorunlarını çözmek için yap-işlet-devret modelini de kullanan ANAP'lı belediyelerin, aynı zamanda ihalecilikleriyle çelişki oluşturacak şekilde çok büyük miktarlarda makine-teçhizat alımına da gittiklerine dikkat çekerler (1990: 379-380). Köksal ve Kara'nın deyimiyle geleneksel belediyeçilik faaliyetlerini (kolektif tüketimi) geri plana iten ANAP'lı belediye yönetimlerinin (1991: 124) izlediği piyasacı, sermaye yanlısı neo-liberal çizginin kültürel-ideolojik boyutunuysa –Özal'la birlikte İslâmi tonu baskınlaşan– Türk-İslâm sentezi oluşturmuştur. ANAP'lı belediyelerin üzerinde durulması gereken bir özelliğinin çağdaş bir kültür siyasasının bulunmaması olduğunu söyleyen Tekeli ve Gülöksüz'e göre bunlar, "Türk-İslâm sentezinin yaratıcılığa kapalı milli kültür politikasına hapsolmuş durumda"dırlar (1990: 378). Artan rant baskıları altında kalan ANAP'lı belediyeler, başta Türk-İslâm olmayanlar olmak üzere tarihî eserlerin korunmasına önem vermemiş; artan kaynaklarını da çoğu kent içinde kalmış SIT alanlarını imara açmak üzere yıkım ve istimlak faaliyetlerine ayırmıştır.

Sonuç olarak, 1984-1989 arasını kapsayan ANAP'lı yönetimler döneminde, belediyeler toplu tüketim ve işgücünün yeniden üretimine yönelik hizmetleri kısıtlarken, özel sermayeye kaynak aktarımı anlamına gelen ihalecilik uygulamalarına ağırlık vermiştir. ANAP'lı belediye yönetimlerinin belediyeçiliğin sosyal boyutunu ihmal edip, sermayedarların kentsel alanlarda üretilen rantlardan nemalanmasına hizmet edecek biçimde ekonomik boyutuna ağırlık veren uygulamaları, ihaleciliğin yan ürünü olarak ortaya çıkan yolsuzluklar ve gecekondu yı-

kımları güçlü tepkiler doğurmuştur.²⁰ Bu tepki kendisini 1973-80 arasındaki CHP'li belediyelerin toplu tüketim hizmetlerini kolektifleştirerek geliştiren, sosyal adaletçi belediyecilik anlayışının mirasçısı olarak sunan SHP'li adayların 1989'da belediye yönetimlerini kazanmasına zemin hazırlamıştır. ANAP'ın temsil ettiği sınıfsal ittifakın 1980'lerin sonunda yaşanan kimi gelişmelerle ulusal ölçekte hegemonyasının kırılması da bu değişimde pay sahibidir.

SHP'li belediyelerin beş yıllık pratiği

SHP ve adayları Mart 1989 yerel seçimleri sırasında propagandalarını ağırlıklı olarak ANAP'li belediyelerin yolsuzlukları üzerine kurmuş ve kendilerini 1970'lerin CHP'li belediyelerinin mirasçısı olarak sunmaya çalışmışlardı. Bu söyleme uygun olarak SHP'liler belediyelerin başına geçtikten sonra, ANAP'ın uyguladığı neo-liberal ekonomik siyasanın kentte yarattığı toplumsal ve mekânsal bölünmüşlüğü hafifletecek birtakım uygulamalarla işe başladılar. İlk yıllarda kamuoyunda sosyal adaletçi bir belediyecilik anlayışı izlenimi uyandıran bu uygulamalardan başlıcaları: Halk Ekmek fabrikasının kapasitesini artırıp etkin biçimde çalıştırmak, bayilik ağını genişletmek; tanzim satış mağazaları kurmak; tüketim kooperatiflerini desteklemek, kimi yoksul gecekondulu mahallelerine sabah ve akşam saatlerinde ücretsiz toplu taşıma hizmeti vermek (Halk Taşıt); söz konusu mahallelerin altyapısını geliştirmek; buralarda çocuk gelişimi için her sabah süt dağıtmak; konut kooperatiflerine ucuz arsa tahsis ve çeşitli altyapı kolaylıkları sağlamak; üniversite öğrencileri için ucuz kiralık konutlar tahsis etmek olarak sıralanabilir.

Kentin çalışan ve yoksul kesimlerinin merkezinde yer aldığı söz konusu toplu tüketim uygulamaları, bu kesimlerin yaşam koşullarında bir iyileşme yaratmış olsa da bu uygulamalar

20 Özellikle Türkiye'de belediyeciliğin temsil mekânı sayılabilecek İstanbul'da Dalan başkanlığındaki ANAP'lı belediyelerin kentsel yenileme adına yaptığı gecekondulu yıkımlarına duyulan tepkiler ANAP belediyeciliğinin popüler imgesinin bozulmasında önemli pay sahibi olmuştur.

1992'den sonra ileri götürülemediği hatta bir kısmından geri dönmüştür. Bunun yanında, temel ihtiyaç maddelerinin fiyat denetimi konusundaki yetkinin 1991'de belediyelerden alınıp esnaf örgütlerine devredilmesini getiren 3741 sayılı yasaya karşı sessiz kalmaları, hatta bu değişikliği hükümetten talep edenlerden birinin SHP'li Ankara Büyükşehir Belediyesi olması dikkat çekicidir²¹ (Keleş, 1992: 356-357). ANAP'lı belediyeler döneminde fiilen rafa kaldırılmış durumda bulunan söz konusu yetkinin resmen devredilmesi konusundaki bu tavır iki şeyi göstermektedir. Birincisi, SHP'li belediyeler sosyal demokrat kimliği ve 1970'lerin mirasına sahip çıkma iddiası nedeniyle fiyat denetimleri yönünde tüketicilerden gelen taleplerle daha büyük oranda karşılaşmış, buna karşın bazıları küçük girişimcileri karşılarına almak istemeyerek, tavrını onlardan yana koymuştur. İkincisi, SHP'li belediyelerde 1992'den sonra genel siyasal gelişmelere bağlı değişimdir. Bunları, partiyi yerel iktidara taşıyan işçi sınıfı basıncının 1991'den sonra azalması, 1989-1991 arasında yaşanan ücret artışları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki düşük yoğunluklu savaşın yüksek maliyetleri, sosyal harcamalar ve tarımdaki destekleme alımları nedeniyle kamu maliyesinde artan açıklar nedeniyle yaşanan ekonomik durgunluk diye sıralamak mümkündür.

Kentlerin Türkiye'de sermaye birikiminin odağına yerleştiği bir dönemde ve 5 Nisan 1994'teki ekonomik krizin öngününde SHP'li belediyelerin toplu tüketim alanını aynı şekilde örgütlemeye devam etmesi, oldukça radikal bir tavır niteliği taşıyacaktı. Yerel özerklik ve halk katılımı konusunda diğer partilerden çok da ileride olmayan SHP'li belediyelerin (Güler, 2004), bu tavrı göstermemiş olması onların 1970'lerdeki sosyal demokrat anlayıştan ne ölçüde uzak düşmüş olduklarının göstergesidir.

21 Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin konuya ilişkin olarak çıkardığı bir broşürde, "rekabet piyasasının çeşitli yararlarının varlığından" söz edildiğini belirten Keleş (1992: 357), SHP'li belediyenin bu işlevi üzerinden atmakla, hem belirlenen fiyatlara yönelik tepkilere muhatap olmaktan kurtulmayı, sivil toplum örgütlerine verdiği önemi göstermeyi amaçlamış olabileceğini söylemektedir.

SHP'li belediyenin sosyal ve ekonomik siyasalarındaki bu değişim kendisini, belediyece bu süreçte geliştirilen ya da daha önce temeli atılmış birtakım projelerin dış borçlanma gibi araçlar da kullanılarak yaşama geçirilmeye başlanması ve taşeronlaştırma/i haleciliğin, piyasadan mal ve hizmet alımının önem kazanmasıyla ortaya koydu. Sözü edilen projeler arasında ilk akla gelenler; doğal gaz, metro/hafif raylı sistem, arıtma tesisleri, Portakal Çiçeği Vadisi (Ankara) gibi orta sınıflara dönük büyük boyutlu kentsel dönüşüm projeleridir. Bunların büyük bir kısmı, işgücünün yeniden üretimini onların ekonomik-sosyal koşullarını geliştirerek yapmak ve kent emekçilerinin en düşük gelirli kesimlerinin derinleşen kentsel yoksullukla başetme çabalarına destek sağlamak yerine; emekçilerin güvenceli tabakasıyla eğitimle edinilmiş meslekleri olan küçük burjuva (orta sınıf) kesimlerin ittifakını geliştirecek yatırım ve hizmetlerdir. Toplu tüketime ilişkin söz konusu değişim, aynı zamanda, sermayenin 1980'lerden itibaren inşaat, arsa, konut, perakende ticaret gibi kentsel alanlara yönelme eğilimine dönük işlerin/projelerin daha fazla öncelik kazanmasıyla uyumludur.

Projeciliğin önemli bir yanı ise belediyelerin özellikle dışarıdan alınan kredilerle üzere borçlarını ciddi oranda yükseltmesidir. Örneğin borçlanma 1989'da belediye gelirlerinin %7.8'i iç ve %7,5'u dış olmak üzere %15.3'ünü oluşturuyorken, bu oran 1993'te %26.7'ye çıkmıştır. 1993'te 8 trilyon TL olan dış borçlar, 7.2 trilyon TL olan iç borçları geçerek gelirler içindeki payını %14.1'e yükseltmiştir (Cihangir-Çamur, 2002: 15-16). SHP'li yönetimlerin bu borçlanma politikası, belediyeleri ciddi mali sorunlarla yüz yüze bırakacak, kendisinden sonra gelen yönetimlerin, personel sayısını azaltma, mal ve hizmet gereksinimlerini piyasadan karşılama, özelleştirmecilik gibi yönetimlerine zemin oluşturacaktır.

SHP'li belediyeleri 1970'lerdeki "yeni belediyecilik hareketiyle" karşılaştırdığı doktora çalışmasında Mahmut Güler'in verdiği bilgiler (2004: 202), SHP belediyelerinin son dönemlerinde kentsel hizmetlerde özel sektörün payının arttığını orta-

ya koymaktadır. Aynı yıllarda, taşeronlaştırma veyahut ihalecilik yoluyla piyasadan mal ve hizmet alımının önem kazanması da SHP'li belediyelerin 1970'lerin üretici-yatırımcı-kaynak yaratıcı çizgisinden uzaklaştığının ana göstergelerinden biridir. İki dönem arasında birtakım ortak noktaların olduğunu da belirtmek gerekir. Bunların başında, belediye çalışanlarının taleplerine ve örgütlülüklerine özellikle ilk yıllarda gösterilen olumlu tavır gelir. Bunların yanında, yaya bölgeleri, kadın sığınma evleri gibi uygulamalarla modern bir kent kültürü ve yaşamını geliştirme doğrultusunda yapılan sosyo-mekânsal düzenlemeler, tarihi ve doğal çevrenin korunmasıyla, kültürel ve sanatsal faaliyetlere ANAP döneminden farklı olarak verilen önem SHP belediyeciliğinin olumlu yönleri olarak kaydedilmelidir.

Sonuç olarak, 1989-1994 yılları arasında Türkiye'de büyük ve orta ölçekteki kentlerin çoğunda belediyeyi elinde bulunduran SHP seçimler öncesinde sahiplendiği 1970'lerin belediyecilik çizgisinden, toplu tüketim hizmetlerinin kolektifleştirilerek geliştirilmesi, tüketim alanının yoksul ücretli kesimler lehine düzenlenmesi ve denetlenmesi, katılımcı yönetim başlıklarından uzak düşmüş, oy aldığı ücretli çalışan ve yoksul kesimlerin gereksinimlerinin gerisinde kalan, sınırlı birtakım işler yapmıştır. Katılımcılık (demokratiklik), toplu tüketimi kentlilerin geçimini ucuzlatacak biçimde kolektifleştirme (sosyallik), üreticilik (kamuculuk) gibi başlıklarda vaatlerini ve kendisinden beklenenleri yeterince yerine getiremeyen SHP'nin, üstüne üstlük 1994 seçimlerinde önceki dönemin bile gerisine düşen bir yerel yönetim programıyla, girdiği seçkininci eğilimi yansıtan adaylarla seçmenlerinin karşısına çıkması yenilgiyi kaçınılmaz kılmıştır. Bu dönemin sonlarında Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlerde belediyeciliğin, finansmanı dış krediyle sağlanan büyük projelerin idaresinin ön plana geçtiği projeci anlayışla ve belediyenin üretebileceği mal ve hizmetlerin özelden teminiyle "kent işletmeciliği"ne dönüştürülmesi de SHP'li kadroları tıpkı merkez sağdakiler gibi kent sel rantlardan pay almaya sevk ederek yozlaştırmıştır. Bu yoz-

laşmanın sembolü İSKİ skandalıdır. SHP'li belediye yönetimlerinin merkez sağ bir partiden etik açıdan bir farklarının bulunmadığını ortaya seren bu ve benzeri olaylar, kentlerin yoksul emekçi mahallelerinin önemli bir kısmının sosyal demokrat belediyecilik anlayışının temsilcilerine 1970'lerden beri verdiği desteğin sona ermesinde pay sahibidir.

1994 seçimleri öncesindeki siyasal-ekonomik ortam

Önceki on yıldaki yerel seçimlerle karşılaştırıldığında 1994 seçimlerine bambaşka bir havada girildi. Bu seçimler belediyeciliğe dair en az şeyin tartışıldığı, vaat edildiği seçim oldu. Seçim öncesi atmosferi şekillendiren ve Türkiye'nin 1993/1994 sonrası siyasal-ekonomik ortamını karakterize eden birbiriyle ilişkili dört önemli gelişmeden söz edilebilir. 1994 (yerel) ve 1995 (genel) seçimlerinin sonucunun da teyit ettiği bu gelişmeler şunlardı: İşçi hareketinin ulusal-uluslararası gelişmelerin etkisiyle 1990'ların başlarındaki kazanımlarına razı olup siyasal bir sıçramanın eşiğinden dönmesi; 1989-1992 arasındaki işçi ücretleri ve tarımsal ürün fiyatlarındaki yükselişlerle, bu yıllarda hızla artan savunma giderlerinin kamu borçlanmasıyla karşılanmaya çalışılması nedeniyle yaşanan ekonomik kriz; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Türk Silahlı Kuvvetleri ile PKK militanları arasındaki çatışmaların 1989'dan sonra şiddetlenerek “düşük yoğunluklu savaşa” dönüşmesi; merkez sağ ve solun DYP-SHP koalisyon hükümeti dönemindeki (Kürt sorununun çözümü ve ekonomi siyasaları gibi önemli başlıklardaki) başarısız pratiğiyle yaşadığı güç kaybı ve bu siyasal tablo içinde İslâmcı çizgiyi temsil eden Refah Partisi'nin yükselişi.

İşçi hareketinin 1989-1991 arasındaki yükselişi, DYP-SHP koalisyon hükümetinin işbaşına gelmesinin ve emekçilerin 1980'lerdeki ekonomik kayıplarını telafi edecek kazanımlar elde etmesinin ardından bir durgunluğa girdi. Radikalinden reformcusuna Türkiye solunun tüm bileşenlerinin Sosyalist Blok'un 1991'de yıkılmasıyla yaşadığı şaşkınlık da bununla

birleşince, işçi hareketinin toplumsal etkisi hem ulusal hem de yerel ölçekte gerilemeye başladı.²² Sonuçta 1993'ten sonra işçi hareketi kimi dönemsel ve yerel çıkışlar dışında, kendisinden toplumsal hareket olarak söz edilemeyecek derecede geriye gitmiş, sol siyaset de sürekli güç kaybetmiştir.

Bu dönemdeki ekonomik kriz, temelde emekçi sınıfların ücretlerindeki ve tarımsal ürün fiyatlarındaki artışların sanayinin üretim maliyetlerinde neden olduğu artışların, etkin bir vergilendirme siyasası yerine devletin dış ve iç borçlanmasıyla finanse edilmesinin kamu maliyesinde yarattığı sorunlardan kaynaklanmaktaydı. Bu sorunlar, tırmanan savunma harcamalarıyla birleşince 1989'da sermaye hareketleri önündeki engelleri kaldıran 32 sayılı kararla başlayan ve Boratav'ın (2004) "uluslararası finans kapitalin egemenliğine geçiş" dediği süreci derinleştirecek olan ekonomik kriz kapıya dayanmıştı. 27 Mart 1994 yerel seçimleri arifesinde, 4 Mart'ta doların hızlı yükselişi ve bankalar arası piyasada faiz oranının %920 ile Cumhuriyet tarihi rekorunu kırmasıyla yüzünü gösteren (*Hürriyet*, 5 Mart 1994) bu kriz, Boratav'ın deyimiyle, sermayenin emekçi kesimlerden 1989-1992 döneminin rövanşını aldığı bir dönemeç oldu (2004: 194).

Aslında 1991'de yapılan genel seçimler işçi hareketinde ve sol siyasette yaşanan gerilemenin habercisi gibiydi. Solun en güçlü ve özellikle örgütlü işçi sınıfı üzerinde etkili partisi SHP, 1989'daki oylarından 8 puan kaybetmiş, 1. parti konumundan 3. sıraya gerilemişti. Bu gerileme SHP'nin dördüncü parti durumuna düştüğü 1994 seçimlerinde de sürdü. 1994'te RP'nin birinci parti olarak çıktığı seçimler, merkez sağın iki güçlü partisi ANAP ve DYP'nin de bir tıkanıklık içinde bulunduğunu açığa serdi. ANAP, 1993'te yaşamını yitiren Özal'ın ardından partideki liberal çizginin belirginleşmesi ve

22 Bu çifte sarsıntıya, "düşük yoğunluklu savaş" ve aynı yıl belirginleşmeye başlayan ekonomik bunalım da eklenince, gerileme sol siyaset açısından daha yıkıcı bir hal alıyordu. Bu gelişmeler, o zamana kadar sosyal, reformcu ve demokratik yönlerini öne çıkarmaya özen gösteren SHP'nin de CIIP'den kalma statükocu-devletçi geleneğe dönerek, emek yanlısı demokratik iddialarını geriye çekmesini getirdi.

muhafazakâr kesimlerin partiden uzaklaşmaya başlaması nedeniyle, kentli burjuva ve yüksek gelirli küçük burjuva kesimlerden oluşan bir tabana sıkışıp, özellikle taşra kentlerinde desteğini kaybetmişti. DYP ise SHP'yle yürüttüğü koalisyon hükümeti sırasında Kürt sorunu ve ekonomik sorunlara ilişkin başarısız icraatları nedeniyle büyük kentlerin yoksul mahallelerinde ve Doğu ve Güneydoğu halkı nezdinde ciddi biçimde yıpranmıştı.

Merkez sağ ve özellikle de soldaki gerilemeyle ortaya çıkan boşluğu 1991'de yaptıkları kutsal ittifakla yüzde 16.9'a ulaşan radikal sağın iki partisi RP ve MHP'nin dolduracağı, siyasal sistemde birbirine yakın kitle desteğine sahip çok sayıda partinin yer bulacağı ve egemen siyasetin sağ kanadının ağır bastığı bir saçaklanmanın yaşanacağı, krizden önce de görülebiliyordu. Bu süreçte siyasal yelpazenin şekillenmesinde ciddi etkisi bulunan bir gelişme, Doğu bölgelerinde silahlı çatışmaların şiddetlenmesiydi. MHP asker cenazelerini siyasallaştırarak bu ortamı kullanırken, hükümetin büyük ortağı DYP ise bütün seçim propagandasını "terörle mücadele"deki başarısı üzerinde kurmuştu.²³ Merkezin daha sağa kaydığı bu süreçte aşırı sağın partileri arasında öne çıkan, RP oldu. 1994 yerel ve 1995 genel seçimlerinden birinci parti olarak çıkan RP, 1990'ların ikinci yarısında Türkiye siyasetine hem merkezî hem de yerel düzeyde damgasını vurdu. Bu damganın, geniş bir kentli nüfusun gündelik yaşamını doğrudan ve derinden etkileyen yerel boyutu, çalışmamızın bir sonraki bölümünde RP'nin belediyeçilik anlayışı ve pratiğiyle –bir örnek olay üzerinden– detaylı biçimde ortaya konmaya çalışılacaktır. Buna geçmeden önce kısaca RP'nin devamacısı olduğu Milli Görüş çizgisinin belediyeçilik anlayışının, 1970'lerden 1994 seçimlerine kadar hangi temalar üzerinden şekillendiği/geliştiği ve ne gibi deneyimler

23 Seçim öncesinde (12 Şubat 1994'te) Tuzla tren istasyonuna düzenlenen bombalı saldırının ardından 3 Mart'ta Demokrasi Partisi (DEP) milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasıyla sonuçlanan sürecin de DYP'nin oy oranı açısından yüzde 21.4'le birinci parti olmasında, MHP'nin yüzde 7.95'e yükselmesinde önemli payı olduğu söylenebilir.

biriktirdiği konusuna değinilecektir.

Milli Görüş çizgisinin 1994'e kadarki belediyeçilik birikimi

27 Mart 1994 seçimleriyle, Türkiye kentsel nüfusunun yarısına yakınına barındıran, 6'sı büyükşehir statüsünde olmak üzere 28 kent merkezinde yerel iktidara gelen Refah Partisi'nin programında "yerel yönetimler" ya da "mahalli idareler" deyiiminin bile geçmediği görülür! Belediyeçilik anlayışlarına ilişkin tek tek adayların hazırladıkları seçim broşürleri de bu konudaki eksikliği kapatamamakla beraber bu durum partinin yerel yönetimlere ilişkin bir hazırlığı, bakışı ve birikimi olmadığına delalet etmez. Kendisini Milli Nizam Partisi'nden (MNP) başlayan bir çizginin (Milli Görüş) devamcısı olarak tanımlayan RP'nin bu alana ilişkin bakışını ve birikimini 1970'lerden 1994'e uzanan kesitte belediyeçilik adına söyleyip yaptıkları üzerinden değerlendirmek gerekir. RP yöneticilerinden Cevat Ayhan'la yaptığımız görüşmeden ve Şevket Kazan'ın *Refah Gerçeği* (2003) adlı kitabından kalkarak, özellikle 1989-1994 arasında yönetiminde bulundukları kentlerde (Konya başta olmak üzere, K. Maraş, Sivas, Ş. Urfa, Van) edindikleri yönetim deneyimlerinin 1994 yerel seçimlerindeki çizgileri için yol gösterici olduğunu söyleyebiliriz.

Her ne kadar, 1970'li yıllarda belediyeçilik CHP'li yönetimler ve onların gündeme getirdiği "yeni belediyeçilik hareketi"yle anılsa da 9 Aralık 1973 yerel seçimlerinde özel bir seçim bildirgesi hazırlayan tek partinin kapatılan MNP'nin yerine kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) olduğuna dikkat çekilmiştir (Çitçi, vd., 2001: 79). Yerel yönetimlere Milli Görüş damgasının vurulacağını savlayan MSP *Mahalli Seçimler Beyannamesi*'nde, belediyelerin yeterli ve etkili işgörme olanaklarına kavuşturulması için yetki bakımından güçlendirilip, gelirlerinin sağlam kaynaklara dayandırılarak artırılacağı belirtilmiştir. Bildirgede partinin belediyeçilik programı "tanzim ve murakabe hizmetleri", "amme hizmetleri", "sağlık ve sosyal yardım hizmetleri", "iskân hizmetleri", "kültür ve eğitim hizmetleri"

ve “özel idarelere ilişkin hususlar” başlıkları altında ortaya konmuştur. En büyük önceliğin dar gelirli yurttaşlara verileceğini söyleyen metnin; yoksullukla mücadele ve yoksula yardım vurgusuyla, bu kesimlerin konut sorununun çözümüne ilişkin –sonradan gecekondü önleme bölgeleri olarak formüle edilecek olan– arsa tahsisi önerisiyle, gecekondü bölgelerindeki altyapı sorunlarının giderilmesini gündemine almış olmasıyla, eğitim ve kültür hizmetlerindeki milliyetçi-muhafazakâr ideolojik kurgusuyla 1990’lardaki RP’li yönetimlere esin kaynağı olan bir çerçeve oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir (Çitçi, vd., 2001: 80-81).

MSP yerel yönetimlere ilişkin böyle gelişkin bir çerçeve ortaya koymuş olmasına karşın 1973’te yalnızca iki kentte (Adıyaman ve Tokat) belediye başkanlığını kazanmıştır. 1973-1977 arasında Muş ve Mardin’in bağımsız, Hakkâri’nin Adalet Partili (AP) belediye başkanlarının partiyeye katılımıyla MSP’li belediyelerin sayısı beşe yükselmiştir (*Cumhuriyet*, 12 Aralık 1977). Her ne kadar MSP Genel Başkanı 1977 yerel seçimlerinde, “mahalli hizmetleri inançlı insanlara tevdi etmenin müstesna fayda ve üstünlüklerine kavuşmak”tan söz etse de bunların 4 yıllık sürede çok özel/ayrıkçı bir pratik sergilemedikleri, partinin elindeki beş belediye başkanlığından üçünü (Tokat, Mardin, Hakkâri) kaybetmesinden anlaşılmaktadır. MSP 1977’de Adıyaman ve Muş’a yalnızca Konya’yı ekleyebilmiştir. Konya’da İl Genel Meclisi seçiminde CHP birinci parti olmasına karşın, MSP’nin belediye başkanlığını kazanmasında, burasının 1969’dan beri Erbakan’ın seçim bölgesi olmasının²⁴ yanı sıra Konya Yüksek İslâm Enstitüsü ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu 33 yaşındaki Mehmet Keçeciler’in yerel popülaritesinin de payı olduğu söylenebilir. Konya gibi Anadolu’nun orta ölçekli bir kentinin belediye başkanlığını kazanmak MSP açısından önemlidir. Bu tarihten sonra kent Milli Görüş’ün kalesi olacaktır. Keçeciler dönemiyle ilgili olarak, 12 Eylül dar-

24 Erbakan 1969 genel seçimlerine Konya’dan bağımsız aday olarak girip kazanmıştır.

besinin gerekçelerinden biri yapılan 6 Eylül 1980 tarihli “Kudüs Mitingi” dışında herhangi bir bilgi edinemesek de; Halil Ürün döneminde (1989-1994) Konya, –içki ruhsatı vermemek, belediye otobüslerinde harem-selamlık uygulamasına girişmek– gibi bir kısmı çok tartışma yaratan belediyecilik pratikleriyle Türkiye kamuoyunda İslâmcı belediyeciliğin modeli kabul edilecektir.

RP'nin 1989 seçimlerinde il merkezi düzleminde belediye sayısını ikiden (Ş. Urfa ve Van) beşe (Konya, K. Maraş, Sivas, Ş. Urfa ve Van), başkanlık sayısını da 17'den 119'a çıkarmasında; iktisaden liberal, sosyo-kültürel bakımdansa İslâmcı-muhafazakâr Özal ve ANAP'ın hegemonyasının çatırdaması önemli pay sahibidir. RP'nin 1989'da kazandığı Konya ve Sivas belediyeleri, partinin kamusal bellekte en fazla yer eden kent yönetimleri oldular. Sivas Belediyesi bu bellekte çok büyük ölçüde 2 Temmuz 1993'te 37 kişinin hayatını kaybettiği Madımak Oteli katliamındaki sorumluluğu üzerine yapılan tartışmalarla yer etmiştir.²⁵ Zeki Coşkun'un *Öteki Sivas* adlı kitabındaki bilgilerden kalkılarak (1995), RP'li/İslâmcı kent yönetiminin 5 yıllık pratiğine ilişkin bir özetleme yapılabilir. Eski MSP milletvekili Temel Karamollaoğlu başkanlığındaki İslâmcı Sivas belediyesinin ilk icraatı, kentteki genelevi ve işletmesi veya mülkiyeti belediyeye ait olan içkili yerleri kapatmasıdır. Yeni içkili yer ruhsatı da vermeyen belediyenin diğer önemli uygulamaları; partizanca kadrolaşma politikası izlemesi, belediye işçilerini RP'ye yakın Hak-İş sendikasına geçmeye zorlaması, kendisiyle organik ya da dolaylı biçimde ilişkili vakıf ve dernekleri kentin toplumsal yaşamında belirleyici kılacak biçimde desteklemesi (belediye olanaklarını ve taşınmazlarını kullanarak, arazilerini bedelsiz tahsis ederek, etkinliklerine katılarak, çalışanlarını katılma ve desteklemeye teşvik ede-

25 Bu tartışmalarda önemli bir odak, RP'li Belediye Meclisi üyelerinden birinin (Cafer Erçakmak) olaylarda etkin rol aldığı, itfaiyenin yangını söndürmesine engel olduğu, sağ kalanlardan Aziz Nesin dışarıya çıkarılırken fiili saldırıda bulunduğu video kayıtlarıyla saptanmış olmasıdır (Coşkun, 1995: 327).

rek...) belediyenin elindeki imar yetkilerini kentteki en önemli iş alanı olan inşaat sektörünü genelde İslâmcı çevrelerin, özelde RP yanlılarının ele geçirmesi için kullanması diye sıralanır (Coşkun, 1995: 321-327).²⁶

Konya Büyükşehir Belediyesi'ne gelince; modern yaşam tarzı ve ilişkilerini sınırlamaya dönük yukarıda andığımız uygulamaları, bütçe disipliniyle, yoksula yardım faaliyetleriyle, cemaatlerce yapılan öğrenci yurtlarına verdiği desteklerle (arsa tahsisi, ücretsiz otobüs hizmeti gibi), fiziki mekâna yaptığı ulaşım altyapısına yaptığı yatırımlar (asfalt yol yapımı, çok katlı otoparklar, tramvay) ve üstyapı donatılarıyla (parklar, yeşil sahalar, spor alanları, Selçuklu çeşmeleri) (Kazan, 2003: 207-212) birleştiren Halil Ürün başkanlığındaki RP'li belediye yönetimi, kendine özgü bir İslâmi sosyal mekân üretimi pratiği ortaya koymuştur. 1990'da 700'e yakın insanın yaşadığı Konya kenti İslâmcı belediyeciliğin mekân temsilini oluşturmuş, oylarını 1989'daki %41.6'dan 1994 seçimlerinde %48.9'a çıkarması (YerelNET, 2006) da bu kentsel sınıfsal ittifakın hegemonik niteliğini göstermiştir. Kentte yaşayan seçmenlerin yarıya yakını, RP'li kent yönetiminin –gündelik yaşamlarında kenti anlamlandırma ve deneyimleme biçimini şekillendiren– sosyal mekân üretimi pratiğine onay vermiştir. Refah Partisi Mahalli İdareler Başkanlığı'nın 1990 yılı raporunda Milli Gö-

26 Belediye yönetiminin dernek ve vakıflarla kurduğu ilişki, temsilcisi olduğu yerel toplumsal ittifakın kentsel siyasetteki hegemonyası açısından önemlidir. *Belediyede 4 Yıl* başlıklı broşürde belirtildiği gibi İslâmcı kent yönetiminin, yoksula yardım faaliyetleri yürütmek, yaşlılar için huzurevi yapmak, öğrencilere barınma olanakları sağlamak, burs vermek, kültür siteleri kurmak gibi "sosyal ve kültürel hizmetleri"ni 1990'da kurulan Sivas Kemaleddin İbn-i Hümmam Vakfı (KİHV) ile birlikte yürütmesi önemlidir. Sivas Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu bu vakfın kurucusu ve başkanıdır. Siyasal bir kurum olan belediyenin sivil toplum örgütü sayılan dernek ve vakıflarla kurduğu bu karşılıklı besleme ilişkisinin toplumsal-siyasal boyutunun yanında, yerellikte *İslâmi pazar ekonomisi* diye adlandırılacak (Coşkun, 1995: 326) ölçüde genişleyen ekonomik bir yanı da vardır. Bu ilişki, kentsel siyasette temsil ettiği yerel toplumsal-sınıfsal ittifakın hegemonyasını güçlendirici dinamik bir toplumsal seferberlik zemini yaratmıştır. Madımak katliamının olumsuz izlerine karşın aynı yönetim kadrosunun 1994'te oylarını %23,5'tan %29,8'e çıkartarak bir kez daha seçilmesi de bu zeminde mümkün olmuştur.

rüş çizgisinden gelen diğer belediyelere örnek gösterilen Konya Büyükşehir Belediyesi, 1989 yılından beri ülke kamuoyunda Refah Belediyeciliği'nin adeta sembol kuruluşu olmuştur (Kazan, 2003: 253).

Refah Partisi Mahalli İdareler Başkanlığı'nın 1990 yılı raporuna yazdığı önsözde Genel Başkan Necmettin Erbakan partisinin belediyecilik anlayışını, inançlı, adil, israfsız, rüşvet ve haksızlığın olmadığı, açları doyuran belediyecilik olarak tanımlıyordu (aktaran, Kazan, 2003). Erbakan'ın, Osmanlı dönemine göndermeyle birer şehremini olduklarını söylediği Refah Partili belediye başkanlarının en fazla övündüğü başarılar şunlardı: gereksinim duyulan malzemeleri üretecek tesisler kurarak üretici olmaları, yeni araçlarla makine parklarını ve otobüs filolarını genişletmeleri, içme suyu, kanalizasyon, yol yapımı işleri ve israfı önlemenin yanında yurtdışındaki Milli Görüşçü gurbetçi hemşehrilerinden yardım toplamak gibi yollarla borçsuz belediyeler yaratmaları. RP, 1994 seçimlerinde kazanacağı başarının işaretlerini, MHP ve IDP'le yaptığı ittifakla girdiği 1991 genel seçimlerinde %16.8 oy alarak, 1 Kasım 1992'de yapılan yerel ara seçimde de İstanbul'un 6 yeni ilçesinden 4'ünü (Güngören, Bağcılar, Bahçelievler, Tuzla) kazanarak verdi.

RP Mahalli İdareler Başkanlığı'nın 1994 seçimleri öncesinde sunduğu 31 Ocak 1994 tarihli raporda ise ibadet aşkıyla çalışan partili belediyelerin bürokratik savsaklamaları önlemek için "Beyaz Masa"lar kurduğundan, başkanların her hafta ayrı bir mahallede "Halk Meclisi" adı verilen toplantılar düzenlediğinden, belediye binalarına "Bu belediyede rüşvet yoktur. Rüşvet alan da veren de lanetlenmiştir" yazılı levhalar asıldığından, bütçelerinin açık vermeyişinden, gereksinilen mal ve hizmetleri diğer partili başkanlara göre ucuza mal ettiklerinden, yeni öz kaynaklar yaratarak belediyeyi, borçsuz hale getirdiklerinden, ücretsiz sağlık hizmetlerinden, ucuz taşımacılık ve ekmek sağladıklarından, sosyal konut üretimine ağırlık verdiklerinden ve yoksullara yardım faaliyetlerinden bahsedilmiştir. 1994 yerel seçim kampanyasının

dışa yansıyan kısmında ise daha çok partinin Türkiye’de adil bir düzenin teminatı olduğu iddiasının öne çıkarıldığı görülmektedir.²⁷

RP’nin Mart 1994 seçimlerinde özellikle büyük ve orta ölçekteki kentlerde kazandığı başarının ulusal düzlemdeki sosyo-ekonomik nedenlerinin bir kısmına bundan önceki başlıkta değinmiştik. Bu konu örnek olay bağlamında ulusal ve yerel düzlemlerin birbiriyle etkileşimi içinde daha geniş biçimde ele alınacağından, burada sadece RP’li belediyelerin 1994 sonrasındaki sosyo-mekânsal pratiğine ilişkin birkaç ortak özelliğe değineceğim. Dikkatli okuyucu, bunların Giriş bölümündeki sorsalların bir kısmına esin kaynağı olduğunu fark edecektir.

RP’li belediyelerin hemen her yerde yaptığı ilk işlere bakınca, nasıl bir belediyeçilik anlayışına sahip oldukları anlaşılabilir. Bunları, belediyelerde çalışanların sayısını azaltarak ve Hizmet-İş’te örgütlenmeye zorlayarak personel giderlerini hızlı biçimde düşürmek, yerel halkın ortak gereksinimi olan kolektif tüketim hizmetlerini özelleştirerek ya da taşeron firmalara ihale ederek emek ilişkilerinden çekilmek, yoksul mahallelere yönelik yardımları belediyece formal ve enformel yollarla desteklenen vakıflar eliyle yeniden örgütlemek,²⁸ İslâmi rengi yerelliğe ve başkanın kişiliğine bağlı olarak değişmekle birlikte, modern kültür-sanat pratiklerine alternatif olarak yerel halkın geleneksel-kültürel değerlerine hitap eden uygulamalar geliştirmek (iftar çadırı, camilere-yurtlara yardım, sün-

27 “Adil Düzen”, RP’nin 1994’te seçim propagandasının omurgasını oturttuğu slogandı. “Adil Düzen” hem yoksul kesimlerin ihmal edilmiş ve sahipsiz bırakılmışlığına hem de toplumdaki gerilimler ve ayrışma dinamiklerine karşı bir çözüm olarak formüle edilmişti.

28 Gerek, Jenny White’in Ümraniye (2001), Zeki Coşkun’un Sivas’taki (1995) RP’li belediyeler üzerine yazdıkları, gerekse benim bu çalışma kapsamında Adapazarı örneğinde yaptığım mülakatlar, doğrudan belediye yönetimi tarafından işbaşına geldikten hemen sonra kurulan vakıfların yardım faaliyetini örgütlemiş olduğunu göstermektedir. Sivas’ta kurulan KİHV’nin başkanlığını belediye başkanı Temel Karamollaoglu yürütürken, Adapazarı’nda 1994’ten sonra kurulan Sakarya Kültür ve Sosyal Yardım Vakfı-SAKVA’nın faaliyetlerinde halen belediye başkanlığı koltuğunda bulunan Aziz Duran’ın eşi Nesrin Duran’ın aktif bir yönlendiriciliği olduğu belirtilmektedir.

net şölenleri, kırsal yaşama, Osmanlı/Selçuklu kent kültürüne ait motiflerin yeniden yorumlanması), kentteki kamusal ve sosyal mekânlara kendi mekân temsillerine uygun anıtlar ve plastik palmiye, portatif şelale gibi kent mobilyaları dikmek, yeni yapılan cadde, sokak, park gibi mekânları aynı dünya görüşünün simgeleri ve ünlü şahsiyetleriyle isimlendirmek biçiminde sıralayabiliriz.

Merkezdeki yöneticilerle yaptığımız mülakatlardan edindiğimiz izlenime göre, başlarda parti merkezi, müfettişleri ve eğitim çalışmaları aracılığıyla belediye yönetimleri üzerinde bir denetim uygulamıştır. Aynı mülakatlar, partinin disiplinli yapısını yansıtan bu kurumlaşma ve işleyişin daha sonra belediye başkanları lehine bozulduğunu gösterir.²⁹ Bu nedenle, RP'li yönetimlerin belediyecilik anlayışının daha ziyade yukarıda sayılan uygulamalar, belediye başkanının kişisel deneyimi ve tercihleri, partiyle (İslâmcılıkla) ilişkilendirme biçimi, neo-liberal belediyecilik politikaları ve yerel düzlemde önerdiği kentsel ittifak çerçevesinde uzlaştırmaya çalıştığı kesimlerin isteklerine bağlı olarak şekillendiği söylenebilir.

Bunun yanında, belediye başkanlarının söylemlerindeki rövanşçılıktan söz etmek gerekir. 1990'lardaki RP'nin yükselişini izleyen 28 Şubat sürecinde doruğa çıkan laik-İslâmcı gerilimi içinde dışavuran bu rövanşçılık başlarda temsilcisi olduğu milliyetçi-muhafazakâr kesimler adına, 1994 öncesindeki yönetim anlayışına, onun kadrolarına, 1970'lerden beri bu kentlerde güçlü bir etkisi olmuş sosyal demokrat belediyecilik mirasına karşı bir içerik taşıyordu. 1995 genel seçimleri sonrası ve sonrasında tırmanan gerilim içinde ise, Ş. Urfa Belediye Başkanı Hasan Hüseyin Ceylan'ın "Bu vatan bizimdir... Rejim bizim değildir. Kemalizm başkalarınınındır... Türkiye yıkılacak beyler!", Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin

29 Bu süreçte, başkanlar, tıpkı diğer partilerde olduğu gibi, belediye yasasının başkana verdiği geniş yetki alanını ve maddi olanakları kullanarak, yerel sermaye çevrelerini yanına çekerek, ister il teşkilatlarını istedikleri gibi belirler hale gelsin, isterse de Adapazarı'nda gözlemlediğimiz gibi yerel teşkilatla ters düşsünler, parti merkezini kendi yerel iktidarlarına boyun eğdirmektedirler.

“Müslümanlar içinizdeki kin ve nefreti eksik etmeyin” söyle-riyle ya da İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Tayyip Erdoğan’ın Cevat Örnek’in ‘Kubbeler miğfer/Camiler kışla/Müminler asker...’ şiiriyle bezenmiş konuşmasıyla kendini ifade eden genel bir siyasal İslâmcı rövanşizm rengine büründü. Erdoğan ve Karatepe’nin cepheden rövanşçı söylemleri belediye başkanlığından alınıp, hapisle cezalandırılmalarına neden oldu. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek ise, her seçimde en güçlü rakibinin soldan olmasından ‘faydalanarak’ birinci tür rövanşçılığı bir “lütufkâr protesto/muhalefet”³⁰ biçiminde sürdürdü. Gökçek’in bu lütufkâr muhalefeti, bir yandan Türk modernleşmesinin bir zamanlar unutturmaya çalıştığı geçmişi, modern toplumsal ilişkiler ve kültürün geriletliği geleneksel-kültürel ilişki ve tavırları günümüz koşullarına uygun biçimde geri çağırarak bir kültürel mantığı egemen kılmaya girişmiş, bir yandan da her fırsatta emek ve sol karşıtı duruşuyla ne kadar devletçi ve kurulu düzene sadık olduğunu göstermeye çalışmıştır.

30 “Lütufkâr protesto” kavramını, Kahire’de çalışan kadınlar arasında türban takmanın, çalışmayı iffetsizlik olarak gören erkek egemen yaklaşımların tepkilerinden azade olmak saikiyle yaygınlaştığını, bunun da bütünsel olarak lütufkâr bir protesto stratejisi anlamına geldiğini savlayan Alene Elowe Macleod’un yazısından ödünç alıyorum (1997: 319).

Kayseri, ekonomik ve toplumsal gelişmişlik göstergeleri ve kentsel nüfus büyüklüğü açısından, Ankara ve Konya ile birlikte Orta ve Doğu Anadolu diyebileceğimiz geniş bölgenin en gelişkin kentlerinden biridir. Kayseri'yi bu çalışmada örneklem seçmemizin bir nedeni de halen büyükşehir belediyesini yönetmekte olan kadronun, İslâmcı belediyeler arasında, işbaşına geldiği 1994'ten beri seçmen desteğini sürekli biçimde artırarak¹ ve kentsel siyasette rakipsiz hale gelerek, en başarılı örneklerden biri görüntüsünü veriyor olmasıdır.

Bu bölümde, İslâmcı çizgiden gelen kadronun yönetimi altında Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin 1994'ten 2004'e kadarki on yıllık sürede kentin sosyo-mekânsal gelişiminde ne tür bir etkisi olduğunu, kentin ekonomik ve siyasal gelişimiyle etkileşimi içinde ele almaya çalışacağız. İlk olarak, konuyu daha geniş bir çerçevede değerlendirmemize zemin oluşturması bakımından, kentin sosyo-ekonomik yapısını ortaya koyacak ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından bugüne kadarki sosyo-mekânsal gelişimini özetleyeceğiz. Zemini bu şekilde kurduk-

1 Söz konusu kadro AKP listesinden aday olduğu 2004 yerel seçimlerinde Büyükşehir Belediye Başkanlığı düzleminde %70.25 gibi çok yüksek bir oy oranına ulaşmıştır.

tan sonra, yaptığımız mülakatlar ve gözlemlerin verdiği ipuçlarının da yardımıyla, İslâmcı belediye yönetiminin 1994-2004 arasındaki siyasa ve uygulamalarının şekillendirdiği sosyo-mekânsal pratiği kentsel siyaset ve (toplumsal) mekân üretimi bağlamlarında değerlendirmeye çalışacağız.

Kayseri'nin sosyo-ekonomik yapısı ve gelişimi

Anadolu'nun en eski ticaret kentlerinden biri olarak, tarihi Milattan Önce 2000'li yıllara, yani Hititliler zamanına kadar uzanan Kayseri, Anadolu'nun Roma, Bizans, Danişmendliler, Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı egemenliği altında bulunduğu devirlerde daima İpek Yolu'nun Kapadokya Bölgesi'ndeki (Kızılırmak'ın güneyi ile Toros Dağlarının kuzeyinde yer alan Tuz Gölü'nden Fırat Nehri'ne kadar uzanan bölgedir) en önemli durağı olmuştur.

Kayseri kenti Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise yaklaşık 40 bin kişinin yaşadığı, o dönem için orta ölçekte bir yerleşim yeri idi. Güçlü ticaretinin gelenegine pek de uymayan bu durumun arkasında, 1927 yılına kadar ülkenin önemli merkezleriyle demiryolu bağlantısının bulunmaması yatıyordu. Halbuki Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk yıllarında Batı Avrupa kapitalizmiyle (eşitsiz biçimde de olsa) bütünleşmesinin etkisiyle kentte tarım ve ticaretten elde edilmiş görece ciddi bir sermaye birikimi sağlanmıştı.² Burada ekonomik yapının tarihsel gelişiminden ziyade, onu oluşturan sektörlerin yakın geçmişteki durumu, Türkiye'deki birikim süreçleri ve sektörlerin birbirleriyle ilişkileri üzerinde yoğunlaşılacaktır. Ekonomik yapının biçimi böyle bir izlek içinde değerlendirilirken, içeriği yerellikteki toplumsal yapı ve ilişkilerle etkileşim içinde ele alınmaya çalışılacaktır.

2 1916 yılında tüccar ve büyük toprak sahipleri tarafından kurulmuş 2 yerel bankanın (Kayseri Milli İktisat Bankası ve Köy İktisat Bankası) varlığı da bunun açık bir göstergesidir (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4722).

Ticaretin istikrarlı ve belirleyici konumu

Ticaretin Kayseri'de Hititler dönemine kadar uzanmasına karşın, kapitalizmle eklemlenme sürecinde kent uzun süre düzgün bir kara ve demiryolu ulaşımından yoksun kalmıştır. Bunun nedeni, Türkiye coğrafyasında büyük çaplı insan ve mal taşımacılığının ulaşım altyapısını oluşturan demiryolu ağının yapıldığı ilk dönem olan 19. yüzyılın sonunda hâkim olan ekonomik ilişkilerdi. Demiryolları, Osmanlı ülkesinin Avrupa sermayesine bağımlı bir yarı sömürge durumuna geldiği bu dönemde, ülke kaynaklarının dışa aktarım kanalı olan liman kentlerinin hinterlandıyla bağlantısını kapsayacak biçimde inşa edilmişti. Ancak ulus-devletin kuruluşundan sonradır ki, iç pazarı bütünleştirme kaygısıyla (özellikle başkent Ankara'dan) Anadolu'nun her yerine ulaşmayı amaçlayan ağ tipi demiryolu şemasına geçilince Kayseri de demiryolu ağına katılmış ve bu ağın doğuyla batının, kuzeyle güneyin birbirine bağlandığı en stratejik kavşak noktalarından biri olmuştur.

Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri olarak 1896'dan beri bir Ticaret Odası'na sahip olsa da, demiryolu ağının kurulmasıyla Ankara'dan Doğu'ya, Güney'e, Güneydoğu'ya ve Karadeniz'e ulaşımın ara üssü haline gelmek, Kayseri kentinin ticari önemini artırmıştır.³ Kayseri, stratejik konumunu, 1950'lerden sonra ulaşım ve taşımacılıkta karayolları ağının ağırlıklı hale gelmesinden sonra da korumuştur. Kentte 1926'dan başlayarak yapılan büyük kamu (sanayi) yatırımlarının da ticaret yaşamının canlılığına pekiştirici bir etkide bulunduğu söylenebilir. Tablo 1'in de ortaya koyduğu gibi, ticaret ge-

3 Sosyal ve iktisadi bakımlardan Kayseri'de ticaret altyapısının çevre kentlere göre 'üstün' olmasını sağlayan bir etken; yöredeki ticareti (iç ve dış pazarla ilişkiler ve deneyim bakımından görece birikimli olmalarından dolayı) ellerinde bulunduran Gregoryen Ermenilerin, kitlesel biçimde Müslümanlığa geçmesidir. Böylesi bir sosyal ve ekonomik sermayeyi 'koruması', Kayseri'yi bölgenin en önemli ticaret kenti durumuna getirmiştir (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 4727). Bu aynı zamanda, bölgede din unsurunun baskın olduğu bir milliyetçiliğin hâkim oluşunu da açıklamaya katkı sağlayabilir.

TABLO 1
İktisadi Sektörlere Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Oranları
(Sabit Fiyatlarla, %)

Sektör	Türkiye (1980)	Kayseri (1980)	Türkiye (1996)	Kayseri (1996)	Sektör. göre Kayseri'nin GSYİH'deki payının değ.	Türkiye (2001)	Kayseri (2001)
Tarım	24,1	26,3	14,6	10,3	1,5-0,79	13,9	10,1
Sanayi	21,8	20,8	28,4	19,3	1,5-0,76	28,9	20,0
Ticaret	13,7	12,7	21,4	28,2	1,1-%1,59	22,4	26,8
İnşaat	6,9	6,3	5,9	7,4	1,0-1,47	5,2	11,4
Ulaşt.-haberleş.	9,6	9,2	12,8	12,6	1,6-1,10	13,8	12,5
Mali kuruluşlar	2,7	2,6	2,4	1,1	0,51	2,5	1,0
Konut sahipliği	5,3	3,5	5,1	4,5	0,99	5,3	4,4
Serb. mesl.-hiz.	5,0	3,8	2,3	1,8	0,88	2,3	1,7
(-) İzafi banka		1,3	2,0	0,6	0,32	2,0	0,5
Sektör toplamı		83,9	90,9	85,6		92,3	87,4
Devlet hizmet.	10,9	13,8	4,3	7,9	1,6-2,08	4,7	7,8
Kâr amacı olmayan özel hizm. kur.			0,4	0,4	1,16	0,4	0,3
Toplam (10-12)		97,7	95,6	93,9	1,4-1,1	97,4	95,5
İthalat vergisi		2,2	4,4	6,1		4,6	4,5
GSYİH	100,0	99,9	100,0	100,0		%101,9*	100,0

(*) Büyük bir ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılı rakamları, "dış âlem net faktör gelirleri" diye bir kalemi de içeren DİE, 2002a'dan (Türkiye İstatistik Yıllığı-2001) alındığı için böyle bir anormallik oluşmuştur.

Kaynak: DİE, 2002a; İSO, 1988; Arpağuş ve Köksoy, 2002; Yurt Ansiklopedisi, 1983, 4705.

rek Kayseri'deki gelirin dağılımında, gerekse Türkiye genelindeki ağırlığı bakımından halen en önemli sektör konumunda bulunmaktadır. Ticaretin Kayseri'nin yıllık gelirinden (GSYİH'sinden) %28 pay aldığı 2001 yılında, ildeki toplam vergi mükelleflerinin %35'ini ticaret sektöründe etkinlik yürüten 11.320 firmanın oluşturduğu görülür (Bilgili, 2001: 42-45).

Tarım sektörü

Ticari açıdan Cumhuriyet öncesi ve sonrasındaki bu avantajlı ve stratejik konumuna karşın, toprak ve iklim koşullarının elverişsizliği nedeniyle Kayseri'de tarım sektörü ticaret ve sanayiye göre gelişkin değildir; parçalı, dağınık ve ağırlıkla da küçük işletmelerde geçimlik düzeyde yapılan bir üretim etkinliğine dayanır. Fakat 1980'lere kadar nüfusun ve ildeki etkin

işgücünün çoğunluğunu barındırdığı için GSYİH içinde bu sektörün belli bir ağırlığı olmuştur.

Kayseri’de yetişen başlıca bitkisel ürünler tahıllar, baklagiller, yumru bitkiler (özel olarak patates) ile sulanabilen alanlarda yetişen sanayi bitkilerinden şeker pancarı ve ayçiçeğidir. 1970’lerde ulaşılan miktarlarla 2000 yılı rakamlarını karşılaştırdığımızda, şeker pancarı dışındaki ürün kalemlerinin üretiminin çok fazla artmadığı hatta yer yer gerilediği, şeker pancarı üretiminin ise 195 bin tondan 468 bin tona çıktığı görülür (bakınız, Arpağuş ve Köksoy, 2002: 15 ve *Yurt Ansiklopedisi*, 1983, 4713).

Hayvancılığın da adeta kentin ismiyle özdeşleşmiş hayvansal ürün (pastırma-sucuk) üretimi nedeniyle, bitkisel üretim kadar önemli bir tarımsal üretim alanı olduğunu belirtmek gerekir. İlin toplam tarımsal üretim gelirlerinden aldığı payın 1950’lerden beri sürekli biçimde yükselmesine (ortalama %35-40’dan, 1970’lerde %40-45’e ve 1988’de %51’e) paralel olarak bu önem daha da artmıştır (Özaslan ve Şeftalici, 2002: 94). Son 20-25 yıllık süreye bakıldığında et üretimi 5415 tondan (1980), 8584 tona (2000) çıkmış olsa da, Kayseri’de canlı hayvan varlığı açısından ciddi bir gerileme söz konusudur (Arpağuş ve Köksoy, 2002: 19 ve *Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 4719).

Ekilen tarım alanlarının 1980’de 496 bin hektardan 2000’de 406 bin hektara düşmesinden de (Arpağuş ve Köksoy, 2002: 15 ve *Yurt Ansiklopedisi*, 1983, 4713) anlaşılabileceği üzere, tarımsal etkinlik son 20-25 yıllık süreçte ciddi bir gerileme yaşamış, etkinlik oranı %26’dan %10’a kadar düşmüştür.⁴ Bu süreçte daha yakından bakınca, en büyük kan kaybının 1980’lerde yaşandığı, gerileme eğilimlerinin 1993’e kadar durduğu, bu tarihten sonra ise tekrar hızlandığı görülür. Rakamlarla ifade etmek gerekirse, il içi sektörel gelir dağılımında tarımın payı 1987’de %14.6’ya inmiş, 1992’ye kadar da %14 seviyesinde tutunmuştur (Özaslan ve Şeftalici, 2002). Sektörün gelir açısın-

4 Tarımın ve ona bağlı olarak kırsal nüfusun 1980 sonrasında içine gireceği hızlı gerileme sürecinin ipuçları 1975-1980 arasında görülmüştür. Kentli nüfusun %43.7’den, 48.9’a çıktığı bu süreçte, tarımın Kayseri GSYİH’sinden (gelirinden) aldığı pay %34’ten %26’ya gerilemiştir.

dan yaşadığı bu sert düşüşe karşın, 2000 yılı nüfus sayımı verileri, Kayseri ilinin bütününde nüfusun mekânsal ve sektörel dağılımında kırların ve kırsal üretim etkinliklerinin ciddi bir ağırlığa sahip olduğunu gösterir. İl nüfusunun yerleşim yeri açısından %31'i bucak ve köylerde otururken, ekonomik olarak etkin nüfusunun %47'si de tarım sektöründen geçimini sağlamaktadır (DİE, 2002b).

İniş ve çıkışlarıyla Kayseri sanayi sektörü

Kayseri'de gelirden ticaretten sonra en fazla pay alan ikinci sektör durumundaki sanayi sektörüne baktığımızda, ağırlıklı geleneksel el sanatlarına dayanan bu ekonomik etkinliğin, kentte bazı kamu işletmelerinin kurulmaya başlandığı 1926'ya kadar tarımsal ve doğal kaynaklara bağlı geliştiğini görürüz (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4722). Cumhuriyet sonrasının sanayileşmesi, daha büyük ölçekli oluşu ve katma değer yaratan niteliği nedeniyle, ticaret ve tarım etkinliklerinin uzantısı olarak gelişen önceki dönemden farklılaşır. Kentte büyük ölçekli sanayi işletmelerinin gelişmesinin hem sağlayıcı hem de bütünleyici ise kentin bütünleştirilen iç pazar içinde kazandığı stratejik konumudur. Yani, Doğu-Batı, Akdeniz-Karadeniz bölgelerini birleştiren yolların kesişim noktası haline gelmesidir. Kayseri'de yapılan ilk büyük sanayi işletmesi, yapımına Ağustos 1925'te başlanan ve üretime 1926 yılının Ekim ayında geçen 'Tayyare Fabrikası'dır (Kayseri Uçak ve Motor Fabrikası). Kayseri-Ankara demiryolu bağlantısının kurulduğu 1927'den 1935'e kadar geçen sürede, bir yandan kentin Akdeniz ve Karadeniz liman kentleriyle kara veya demiryolu bağlantıları kurulmuş, bir yandan da kentin sanayi altyapısını ciddi biçimde geliştirecek olan Tank Tamir Fabrikası (1926), Sümerbank Kayseri Bünyan Halı İpliği Fabrikası (1926), Bünyan Hidro-Elektrik Fabrikası (1929) ve Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası (1935) gibi büyük çaplı sanayi işletmeleri inşa edilmiştir.

Kamunun bu yatırımları, 1950'lerde başlayacak ve 1960 ve 1970'lerde hızlanacak olan özel sermaye öncülüğündeki yeni

sanayileşme dalgasının kimi açılardan (nitelikli işgücü ve hammaddeyi sağlamak gibi) altyapısını oluşturmuştur. İki kamu işletmesi (Şeker Fabrikası ve Çinkur) dışında, 1950'lerden 1970'lere kadarki dönemde özel girişimcilerce kurulan fabrikalardan en önemlilerini: Birlik Mensucat, Orta Anadolu Mensucat, Sarıyıldız Un Fabrikası, Termo, Adaşlar, Asya Makine, Mavi Çelik ve Döküm, Süntaş diye sıralamak mümkündür (Kayseri Sanayi Odası, 2004: 37-38). Bu yıllarda imalat sanayiinde ölçekler büyümüş, üretim kolları çeşitlenmiş ve işletmelerin çoğu tüzel kişilik kazanmıştır. Yanı sıra, tekstil ve gıda ağırlıklı sanayi yapısı da 1970'lerde, giderek metal eşya-makine imalat dalının ağır bastığı gelişkin bir yapıya evrilmiştir. (Kayseri Sanayi Odası, 2004: 37-40). Yaşanan bu gelişmeler Kayseri'yi 1970'lerin sonunda Türkiye'nin en büyük 9. büyük sanayi merkezi durumuna getirmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1983).

SSK kapsamına giren işyerlerinin sayısının neredeyse on kat artmasının da (567'den 5.595'e çıkmıştır) gösterdiği gibi ciddi bir ekonomik canlılık yaşanan 1960-1970 dönemi, kentteki esnaf, tüccar (ticaret burjuvazisi) ve müteahhit gibi değişik ölçeklerdeki sermaye sahiplerinin hızla sanayi yatırımlarına giriştiği yıllar oldu. Aynı sanayileşme temposu 1970-1980 arasında da sürmüştür. Bu hareketlilikte yeni olan etmen, ağırlıklıla yurtdışında çalışan Kayserili işçilerin dövizlerini bir araya getiren ve devlet kredilerinden de ciddi biçimde yararlanan çok ortaklı anonim şirketlerin sanayileşmenin motoru işlevini üstlenmesidir. Yurtdışına önemli miktarda göç veren bir kent olmasını birikim süreci için bir avantaja çeviren Kayseri'de 1970'lerde kurulan çok ortaklı firmaların başlıcaları; döşemelik mobilya kumaşları üreten Lüks Kadife, makine halıları üreten Saray Halı, deri ürünleri üreten Türктаş Deri ve boru üretimi için kurulan Erbosan'dır. İşçi dövizleriyle kurulan bu fabrikalarla birlikte o yıllarda popüler hale gelen çok ortaklı yatırım yapma eğilimi sonucunda, Kayserili sermayedarların bir araya gelip kurdukları; Kayseri Yem Sanayi, Meysu ve Garipsu, Kireç ve Tuğla Sanayi AŞ, Hes Kablo, Panter Plastik, Serмест

Halı, Atlas Halı gibi büyük ölçekli fabrikaları da anmak gerekir (Yurt Ansiklopedisi, 1983; Kayseri Sanayi Odası, 2004). Hazırlıkları 12 Mart ara rejimi döneminde yapılan 3. Beş Yıllık Kalkınma Programı'nda işçi dövizlerinin çok fazla artmayacağı (510 milyon dolardan 600'e çıkacağı) öngörüsüne rağmen (Türkiye İş Bankası, 1974: 42) bu fabrikaların kuruluşunda, kamunun ciddi rol oynadığı söylenebilir. Biri “yerel sermayeye dayalı ağır sanayi hamlesini” savunurken, diğeri plancılık yaklaşımına ‘sermayenin tabana yayılması sloganıyla’ ücretli kesimlerin küçük tasarrufları üzerinden yaratılacak “Halk Sektörü”nden⁵ bahseden iki partinin koalisyon iktidarında, kamu ve özel olarak da DPT uzmanları bu yatırımlara öncülük etmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1983). Bunun dışında, Ecevit hükümetleriyle başlayan işçi dövizlerinin işlevlendirilmesi siyasasının, dünyadaki ekonomik krizin etkilerinin Türkiye’de 1973’ten 1977’ye kadar ötelenmesinde özel bir rolü olduğu kabul edilmektedir (Boratav, 2004).

Ne var ki, 1970’lerde (özellikle yüzlerce göçmen işçinin dövizleriyle) kurulan bu firmaların önemli bir kısmı, yatırım alanı, kuruluş yeri ve işletme yapısındaki hatalar nedeniyle 1980’lerin başlarında ya kapanmış ya da el değiştirmiştir (Özdemir, 1999: 90-91). Lakin, 1970’lerdeki sanayileşme yöneliminin başarısızlığının nedenini, 1960’lardaki kadar başarılı olmadığı görülen ve uzun bir süre boyunca çok ortaklı (“halka açık” denilen) şirketlerin kentte oldukça olumsuz bir imge teşkil etmesine yol açan işletme ölçekleriyle sınırlı biçimde tanımlamak gerekir. Söz konusu başarısızlıkta, önceki on yılda sanayi sermayesine hızlı zenginleşme olanağı sunan ithal ikameci birikim modelinin 1970’lerin ikinci yarısında dünya ekonomisinde yaşanan krizin de etkisiyle sınırlarına varmasının ve 1980’lerde uygulanan iç pazarı daraltıcı siyasaların ciddi bir payı bulunmaktadır. İleride daha ayrıntılı tartışacağımız gibi, kentte yaşanan sanayileşme esas olarak tüketici talebi dinami-

5 1990’larda kâr payı ortaklığı sistemiyle işçi dövizlerini toplayan İslâmi holdinglerin, CHP’nin 1970’lerde savunduğu halk sektörünün yeni bir versiyonu olduğu da söylenebilir.

ği üzerine inşa edilmiş olduğundan (Velzen, 1978), “kemer sıkma” paketlerinin tahripkâr bir etkisi olmuştur. Dolayısıyla Kayseri'nin imalat sanayisi açısından Türkiye katma değerinden aldığı pay, 1980'deki %1.45 düzeyinden 1985'te hızlı bir düşüşle 1.05 düzeyine inmiş, 1990'lı yıllara kadar da bu oran aşılamamıştır. Aynı şekilde sektörün il içi gelir dağılımındaki sektörel payı 1978'deki %25.1'den 1987'de %17.1'e, 1992'de ise %16.9'a gerilemiştir (Özaslan ve Şeftalici, 2002). Halbuki bu süreçte sanayinin Türkiye'de sektörler arası payı sürekli artış göstermiştir (1978'de %18.3 iken 1987'de %25.8'e, 1992'de ise 27.2'ye çıkmıştır). Kentin imalat sanayisindeki gerilemeye işaret eden bir diğer veri ise kişi başına sanayi elektrik tüketiminin 1980-1990 arasında Türkiye geneline göre yerinde saymış olmasıdır⁶ (DİE, 2004).

Kentte sanayi etkinliğinin gelişiminin önemli göstergelerinden biri olan sanayi işyeri sayısına bakıldığında, 1980 ve 1990'lı yıllarda dalgalı bir seyir olduğu anlaşılır. Bu durum 1980'lerde her ölçekteki firma açısından bir gerileme anlamına gelirken, nispi bir canlanmanın yaşandığı 1990'larda orta ölçekli firmaların sayısı doğrusal olarak artmıştır. Sayısı 1980 yılında 3.759 olan bu işyerlerinden ancak 325'inin 10 ve daha fazla işçi çalıştırdığı görülmektedir. Kentteki sanayi işyeri sayısı özellikle 1980'lerin başlarında iç pazarı daraltıp ihracatı teşvik eden büyüme modeli nedeniyle hızlı bir azalma yaşamış ve 1985'te 3.145'e düşmüştür (Özaslan, 2003: 170).

Kayserili sanayiciler ticaretle ilişkileri kesmemişlerdir; bu yıllarda sanayi, yatırım yapan pek çok sermayedar açısından ticaretin kârlı bir uzantısı olarak görülmüştür. Çok kolay sektör ve iş değiştirebilen bu dönemde, revaçta olan ekonomik etkinlik türü ne ise sermaye sahiplerinin o alana yöneldiği furlar yaşanmıştır. Dolayısıyla, 1960 ve 1970'lerde 'kitlesel' biçimde sanayiye giren Kayseri sermayesi, ithal ikameci sanayileşmenin gerilediği, iç pazarın daraltıldığı, 1980'lerin ilk yarısında sanayi yatırımlarına ara vermiştir. Teşvikli yatırımların

6 1985'te bu rakam Türkiye ortalamasına denk iken, 1990'da bu ortalamanın yaklaşık %25 gerisine düşülmüştür (DİE, 2004).

–özellikle %95'i devlet kredisıyla yapılmış 1. Organize Sanayi Bölgesi'nin (OSB) (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1996: 216) tamamlanma aşamasına gelmesinin etkisiyle– artış gösterdiği 1986-1989 döneminden sonra, 1988-1989 yıllarında Türkiye genelinde yükselen işçi sınıfı mücadelesinin ücretlerde yarattığı iyileşme nedeniyle, Kayseri sanayisi 1990'ların başında yeniden bir duraklama dönemine girmiştir.

Kayseri Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürü Haluk Şeftalici, *Yatırım Teşviklerinin Kayseri Sanayisine Etkisi* başlıklı çalışmasında, 1985'ten sonra uygulanan teşvik sistemiyle artan yatırımlar arasında büyük ölçekli işletmelere dikkat çeker (1994). Nitekim, Şeftalici'nin verdiği rakamlar (1994), 1985'ten 1986'ya teşvikli yatırımlarda bir kıpırdanma olmakla birlikte (14 milyar TL'den 50 milyar TL'ye), asıl artışın –teşvik belgesi sayısında çok fazla bir değişiklik olmamakla birlikte– 1988 (229 milyar TL) ve 1989 yıllarında (284 milyar TL) gerçekleştiğini göstermektedir.

Temeli 1977'de atılan, 600 hektar gibi geniş bir alan üzerine kurulu 1. OSB'nin 1990'da faaliyete geçmesi (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1996: 216) ve Gümrük Birliği sürecinde kimi ürünlerin önündeki kotaların kalkmasının da etkisiyle, 1989'da Kalkınmada İkinci Derecede Öncelikli Yöre statüsü verilen Kayseri 1990'lı yıllarda yeni bir sanayileşme “atılımına” girmiştir. Bu dönemde Kayseri mevcut kredi ve teşvikleri kullanarak en fazla işyeri ve sitenin yapıldığı ildir (Özdemir, 1999: 95).

Sanayi işyerlerinin sayısının Ocak 1997 itibarıyla 7.278'e çıkmasına yol açan bu hareketliliğin arkasında yatan önemli bir etken de küresel ve ulusal üretim zincirleri içinde üretim sürecinin parçalanmasını içeren yeni bir üretim örgütlenmesinin gelişmesidir. Bu yeni üretim örgütlenmesi bağlamında, küçük imalathanelerin oranının Türkiye ortalamasından yüksek olduğu (Özdemir, 1999: 94) illerden biri olan Kayseri'de yaşanan hareketlilikte, alt sözleşme yoluyla parça başı üretim ve fason işlerin yaygınlaşması, bunlara bağlı olarak da küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ'lerin) önem kazanması ciddi pay

sahibidir.⁷ Bu sürecin devingenliği neticesinde, sanayi işyerlerinin sayısı Ocak 2001'de 9650'yi bulmuş, fakat bundan birkaç ay sonra patlak veren ekonomik krizin ardından 2002'de %39,5'luk sert bir düşüş yaşayarak 5.843'e gerilemiştir. Buna karşın, 1992'de 152, 1994'te 164 olan 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin sayısı, 1997'de 874, 2001'de 1.078'e çıkmış, 2002'de ise yaşanan ağır krize rağmen 1.118'e yükselmiştir (Erdem, 2003).

Kayseri sanayisinin Türkiye sanayisi katma değerinden aldığı pay 1978'de %1,5 iken, 1980'de 1.45'e, 1983'te %0.99'a, 1988'de 0.87'ye, 1992'de ise 0.81'e kadar gerilemiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1983; DİE, 2004; Özasan, 2003: 155). TÜSİAD'ın Cem Behar'ın koordinatörlüğünde hazırlanan *Türkiye'nin Fırsat Penceresi* adlı çalışma da (Behar, 1999), Kayseri'nin 1983-1990 arasında nüfus açısından gelişirken ekonomik etkinlikler (temel ölçüt elektrik tüketimi olduğundan, özel olarak imalat sanayi) bakımından gerilediğini, 1990-1996 yılında ise tam tersi yönde bir gelişmenin gözlemlendiğini ortaya koymaktadır. TÜSİAD'ın çalışmasının ortaya koyduğu rakamlar bu noktada fazla genel kaldığı için, kent sanayisindeki yükselişin tam olarak, katma değerde %30'luk bir büyümenin yaşandığı 1993'te başladığını belirtmemiz gerekiyor (Yavuz, 2003: 211). Örneğin Kayseri sanayisinin Türkiye'deki sanayinin ürettiği toplam katma değerden aldığı pay 1992'deki %0.81'lik seviyesinden 1994'te 1.28'e, 1996'da ise 1.41'e yükselmiştir (DİE, 1998; Ataay, 2001).

Sanayi alanında 1980 sonrasında en fazla gelişme gösteren sektörler, ağaç-mobilya ve dokumacılık-tekstil olmuştur. Ucuz işçilik ve hammaddeye dayalı olduğu için uluslararası piyasada rekabet gücü yüksek olan dokumacılık-tekstil sektörü, o dönemde izlenen "ihracatı teşvik yoluyla birikim" modeli çerçevesinde ve AB ülkelerinin Gümrük Birliği sonrası gevşettiği kotalarla önü en fazla açılan sektördür (Erdem, 2003: 137-138). Nitekim, kentten yapılan ihracatta en fazla ağırlığa sahip

7 Önemli bir bölümü büyük şirketlere/dışa bağımlı biçimde üretimde bulunan Kayserili KOBİ'lerin %75,5'u Organize Sanayi Bölgesi'nde ve sanayi sitelerinde yer almaktadır (Özdemir, 1999: 98).

sektör açık ara farkla (örneğin 1998'de ihracat pastasının %60'tan fazlası) dokuma-tekstildir. Ağaç-mobilya sektöründeki gelişme ise her ne kadar 1998'de Türkiye'nin toplam mobilya ihracatının %5.95'ini gerçekleştirmişse de asıl olarak iç pazara dayanmıştır. Kayseri'de ağaç-mobilya sektörünün gösterdiği bu hızlı gelişmenin göstergelerinden biri, 1996 itibariyle Türkiye'de bu sektörde üretilen katma değerden aldığı payı iki yıl içinde %11.9'dan %13'e çıkararak, Bolu'nun ardından en gelişkin ikinci il durumuna yükselmesidir (Ataay, 2001: 91). İlin büyük ölçekte (200+) üretim yapan en önemli firmalarının yer aldığı tekstil sektörü⁸ (Şeftalici, 2003: 24), Türkiye'nin toplam tekstil-dokuma ihracatından da %1.09 pay almaktadır (Erdem, 2003: 138). Buna paralel olarak dokumacılık sektöründeki bu firmalardan 6'sı, 1996-2001 yılları arasında Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu sıralamasındaki yerini kalıcılaştırmıştır (Erdem, 2003: 123-124). Aynı liste, kentte geleneksel olarak güçlü olan metal eşya-makine imalat sektörünün de hatırı sayılır bir güce sahip olduğunu göstermektedir. Zaten bu sektör de gerek işyeri sayısı, gerek ihracattan elde ettiği gelir, gerekse çalıştırdığı işçi sayısı açısından il sanayisinin en önemli iki sektöründen biri olmayı sürdürmektedir⁹ (Erdem, 2003).

Kayseri sanayisinin yapısına ilişkin olarak kaydedilmesi gereken önemli bir husus da, kent merkezi ve çevresinde yoğunlaşan sanayi kuruluşları içinde önemli sayıda küçük ve orta ölçekli firmanın yanında, her yıl Türkiye'nin en büyük 1000 sanayi kuruluşu listesine girecek büyüklükte azımsanamayacak sayıda (20-25 tane) firmanın bulunuyor olmasıdır¹⁰ (Erdem, 2003). Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuzda, büyük ekonomik krizi izleyen 2002 yılının rakamlarıyla 50'den fazla

8 Bunların 8'i özel sektöre, 2'si kamu sektörüne aittir.

9 Gıda sektörünün en karlı alanlarından sayılan içecek üretimiyle uğraşan işyerlerinin sayısının yalnızca bir (Meysu) olması da ancak kentin dinî muhafazakarlığıyla açıklanabilecek, kayda değer bir durumdur.

10 1970'lerin sonunda söz konusu listeye Kayseri'den 10 şirketin girerken, 1980'lerde kent sanayisinde yaşanan gerilemeye paralel biçimde bunların sayısının 1991'de 7'ye düşmüştü (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4723; Bilgili, 2001: 51).

işçi çalıştıran işyeri sayısının 237'yi bulduğu Kayseri'yi, "KOBİ'lerle kalkınmış Anadolu kaplanı" kategorisinde değerlendirmek yanıltıcı sonuçlara yol açabilir. Nitekim Ahmet Haşim Köse ve Ahmet Öncü de konuyla ilgili bir makalelerinde (2000: 144) Kayseri'yi, İstanbul, İzmir, Adana, Ankara, Bursa, Eskişehir, Kocaeli, Manisa, Sakarya, Samsun ve Tekirdağ'la birlikte "geleneksel sanayi mekânları" arasında saymışlardır.¹¹

Özel sermaye öncülüğündeki sanayileşmenin yapısal özellikleri

Kentteki manifaturacıların bir araya gelerek kurduğu Birlik Mensucat'ın 1954 yılında işletmeye açılması, Kayseri'de 1960-1980 arasında hızlanacak özel sermaye öncülüğündeki sanayileşmenin başlangıcı sayılmaktadır. Kayseri sanayisini Kayseri'de Çevresel Üretim adlı araştırmayı gerçekleştiren Leo Van Velzen'in (1978) yaptığı gibi, daha geniş mekânsal ölçekler ve diğer sektörlerle (sanayi sermayesinin diğer fraksiyonlarıyla) ilişkileri ve sermaye birikimin yerel özellikleri içinde ele almak, derinlemesine anlamamızı sağlayacaktır.

Kentteki kapitalist toplumsal ilişkilerin çerçevesini ve sermaye birikim sürecinin özelliklerini de anlamamızı sağlayan bu ilişki ağına oturan sanayileşmenin ayırt edici özelliklerini, 1970'ler için Velzen (1978), 1990'lar içinse Emine Bilgili'nin (2001) çalışmalarından kalkarak ortaya koymaya çalışacağız. 1970'lerdeki sanayileşme süreci dört özellik ile özetlenebilir; a) birikimin kökeninin –kentteki üretim hammaddelerinin kıtlığı nedeniyle– ticari faaliyetlere dayanıyor oluşu, b) bu sanayileşmenin yatay sermaye birikimi biçiminde gelişme eğiliminin güçlü olması nedeniyle, ne mülksüzleştirme ve proleterleştirmeyi de içeren bir ilkel birikim süreci yaratması ne de ayrı bir sanayi sermayesinin gelişip varolan üretim tarzını ve ekonomik yapıdaki egemenlik ilişkilerini değiştirmesi, c) teknolojik

11 Onlara göre, KOBİ'lerle kalkınan "kaplan" tanımına uyan "Anadolu Sanayi Mekânları" Çorum, Denizli, Gaziantep, Konya, Adıyaman ve Kahramanmaraş'tan ibarettir.

yenilenmeler ve hammadde tedarikinde bütünüyle dışa bağlı olan bu sanayileşmenin sınırlarını ulusal ve uluslararası büyük sanayi merkezlerinin belirliyor olması, d) sanayinin gelişmesinin, üretim faktörlerinin örgütlenmesini temel alan herhangi bir biçimden ziyade, tüketici talebiyle harekete geçebilen bir sanayileşme biçiminde yaşanması (1978: 182-184).¹² Bilgili'nin *Kayseri İmalat Sanayisinin Yapısal Analizi* adlı çalışması ise, Kayseri sanayisinin ilk üç sektörü (tekstil-dokuma, metal eşya-makine imalatı ve ağaç-kereste-mobilya) itibariyle hammadde ve teknolojik yenilikler açısından dışarıya bağımlılığının¹³ ve tüccar-sanayici birlikteliğinin eskisi kadar olmasa dahi 1990'larda da devam ettiğini gösterir (2001: 42-43). Bu yüzden, küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısı kapitalist sanayileşmenin Batı'daki gelişimindeki gibi gerilemek şöyle dursun artış göstermiştir (Bilgili, 2001: 137). Üretimin/işletmelerin ölçeklerinin büyümesinden de anlaşılabileceği gibi, kente dışarıdan gelen sanayi yatırımı girişleri sınırlı kalmış olsa da bunların sanayici kimliklerinin tüccar kimliklerini aştığını, sanayi sermayesinin güçlendiğini de görmek gerekir.

Bilgili'nin belirttiği üzere, üretilen metaların ara mallar değil nihai tüketim ürünleri olması anlamında sanayinin ileri bağlantılarının düşük olması nedeniyle, Kayseri sanayisinde üretim artışları esas olarak talep tarafından yönlendirilmektedir. Bu anlamda 1970'lerden niteliksel bir farklılaşma arz etmeyen bu özelliğin, kentteki sanayi sektörünü kırılgan bir konumda tuttuğu, bu alandaki gelişmeleri tersine çevirebilecek bir dinamik barındırdığı ortadadır. Bu özelliği besleyen bir

12 Velzen'e göre, bütün bunların sermaye birikim süreci açısından önemli bir sonucu, "Kayseri'de zanaatkar imalatında ve manifaktür imalatında, bu sektörleri Batı'dakine benzer bir sınai kapitalizm yönünde ilerlemeye yöneltecek herhangi bir gelişmenin bulunmadığıdır". Nitekim, Kayseri'de 10-49 arası işçi çalıştıran küçük ve orta boy işletmelerin Türkiye toplamı içindeki payı 1980'de %0.78 iken 1997'de ancak 0.91'e yükselmiştir (Bilgili, 2001: 137).

13 Bilgili (2001: 138) söz konusu bağımlılıklar yüzünden, bu üç sektördeki üretim artışlarının kentte yan sanayilerin oluşmasını sağlamayıp, diğer şehir ya da ülkelerin yan sanayilerini olumlu etkilediğini belirtmektedir. Nitekim, ildeki KOBİ'ler üzerine yaptığı araştırmada Nermin Özdemir (1999: 93), ilde yan sanayinin yok denecek kadar az olduğunu söylemektedir.

başka unsur, yerellikteki sermaye biriktirme biçiminin özgül-
lükleri nedeniyle, sanayi dışı sektörlerde etkinlik yürütenlerin
de, çok fazla araştırma ve yeni teknoloji yatırımı yapmadan¹⁴
başarılı olduğu anlaşılan işlere doğru yoğun biçimde yönel-
mesidir. Nitekim Kayseri, İç Anadolu Bölgesi'nde kapasite
kullanım oranının en düşük kaldığı kentlerden biridir (Özde-
mir, 1999: 100).

Bütün bu özellikleriyle değerlendirildiğinde, Kayseri sanayi-
sinin belli dönemlerde büyümeler ve dönüşümler yaşasa da
sermayenin yapısı ve üretim faktörlerinin bazılarındaki handi-
kaplar nedeniyle belli eşikleri aşmasının, bir bölgesel gelişme
kutbuna dönüşmesinin zor olduğu söylenebilir. Kent sermaye-
sinin –başta üretim ölçeğini büyütme olmak üzere çeşitli sa-
iklerle– öteden beri Adana, Ankara gibi yakınındaki bölge
merkezi niteliğindeki kentlere yatırım yapması/göç etmesi de
bu durumu yeterince açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Fa-
kat bu handicap, öteden beri Nevşehir ve Niğde'nin tamamı,
Yozgat ve Sivas'ın bazı ilçelerini kapsayan geniş bir bölgenin
ticari merkezi olmaktan kaynaklanan girişimcilik kültürüne
ve uzunca bir süredir sahip olduğu sanayi altyapısına bağlı
olarak Kayseri'nin; belli bir gerileme yaşadktan sonra tekrar,
mekânsal azgelişmişliğin sağlayacağı kimi avantajları kullan-
mak isteyenleri cezbeden bir kent olacağı ve hızlı bir gelişme
temposu yakalayabileceği gerçeğini değiştirmez.¹⁵ Nitekim
1993'ten sonra yaşanan sanayileşme de Kayseri'nin bugün bu-
lunduğu noktanın ne kadar ötesine geçebileceğini tartışılır kı-
lan bu tür bir süreçmiş gibi görünmektedir. Böylesi bir mekân-
sal gelişimin açıklamasını en iyi Neil Smith'in (1991) "Tahte-
revalli Kuramı"nda bulabiliriz.

Ernest Mandel'in *Geç Kapitalizm* (1976) kitabındaki "bölge-
lerin azgelişmişliği kapitalizm açısından neredeyse emek gü-

14 Bilgili (2001: 42) başarılı olduğu anlaşılan işlere yönelen firmaların teknoloji-
yi taklitte, kopyalamayla idare ettiklerini gözler.

15 Kentte 1990'ların ortalarında gelişen sanayileşme dalgasının önemli bir dina-
miğinin, önceki altı başlıkta belirttiğimiz yeni üretim örgütlenmesi bağlamında
ulusal ve uluslararası sermaye için parça başı ve fason işler türü alt sözleşme
ilişkilerinin kaydettiği gelişme olduğunu bir kez daha tekrar vurgulamalıyız.

cünün doğrudan sömürüsü kadar önemlidir” tespitine dayan-
dırdığı “Tahterevalli Kuramı”, Smith’in günümüz kapitalizmi-
nin mekânsal hareketliliğini açıklamak için önerdiği bir eşitsiz
gelişme kuramıdır: “Sermaye bir tahterevallideymiş gibi geli-
miş bir bölgeden azgelişmiş olana doğru hareket etmeye çalı-
şır, daha sonraki bir noktada da şimdilerde azgelişmiş durum-
da olan birinci noktaya geri döner (1991: 149).”¹⁶

Birçok Anadolu kentindeki gibi Kayseri’de de 1990’lardaki
sanayileşme hareketi için avantaj olarak kullanılan ucuz, ör-
gütsüz işgücü, sigortasız, kayıt dışı çalıştırma gibi kimi özel-
liklerin, aynı zamanda kenti sosyo-ekonomik gelişmişlik açı-
sından 1996’da 15. sıradayken 2003’te 19. sıraya iten (DPT,
2003: 55-56),¹⁷ kentteki toplumsal ilişkileri küçük girişimci
kültür ve ahlakının taşralı muhafazakârlığı içine hapseden et-
kenler olduğu söylenebilir.

Kentteki taşralı muhafazakârlığını yeniden üreten daha te-
mel nitelikte bir başka neden, kent sanayisinin görelî-nicelik-
sel gelişkinliğine karşın üretim etkinliğinin daha büyük me-
kânsal ölçeklerle bağımlılık ilişkileri içinde yürümesi ve sana-
yi sermayesinin ticaret kesiminden tam anlamıyla kopamamış
olmasıdır. Küçük girişimcilerin gündelik yaşamdaki sosyo-
kültürel gücünü sarsacak bir mülksüzleşmeyi getirmediği, ye-
rel ölçekte ticareti kendine tâbi kılamadığı için Kayseri’deki
sanayileşme süreçleri sanayi burjuvazisinin ve işçi sınıfının
kent yaşamında ticaret burjuvazisi ve geleneksel küçük burju-
vazi kadar etkin bir konum edinmemesine yol açmıştır. Fa-
kat, yaptığımız mülakatlar, –özellikle orta ve büyük girişimci-
ler açısından– söz konusu muhafazakârlığın kolektivist ol-
maktan ziyade kişisel çıkarları da kapsayan püriten, bireyci

16 Smith’in bu önermesini 1980’lerde ABD’de (düşük katma değerli sektörler
başta olmak üzere) sanayinin mekânsal yer değiştirme (geleneksel merkez ku-
zeydoğudan güneye kayma) eğilimleri üzerinden somutlaştırdığını da belirt-
mek gerekir.

17 DPT’nin 2003 araştırmasına göre, sınai gelişmişlik açısından 81 il içinde 18.
sırada bulunan Kayseri, sağlık göstergeleri açısından 33. sırada, hiçbir sosyal
güvencesi olmayan yoksulların kullanabildiği yeşil kartlı nüfus açısından ise
39. sırada yer almaktadır.

bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır.¹⁸ Bundan dolayı da, içinde Hakan Yavuz'un bulunduğu bir ekip tarafından European Stability Initiative adlı kuruluş için hazırlanan *İslâmi Kalvinistler: Orta Anadolu'da Değişim ve Muhafazakârlık* başlıklı raporda "İslâmi Kalvinizm" olarak tanımlanan (ESI, 2006) Kayseri'deki muhafazakârlık olgusunun; diğer bazı Orta Anadolu kentlerindeki kadar bir durağanlık ve dışa kapalılık yaratmadığını, ulusal ve uluslararası ölçeklerde yaşanan gelişmeler ve birikim süreçleriyle ilişkisi nedeniyle kendi içinde belli bir devingenlik taşıdığını, dışarıdan gelene tam anlamıyla açık olmasa da yerel ölçeğin dışına açılmaya amâde olduğunu belirtmek gerekiyor.

Sonuç olarak, Kayseri sanayisinin, bölgesindeki pek çok kente kıyasla uzunca bir süredir sanayi altyapısına sahip bulunmakla birlikte, çeşitli içsel ve dışsal etmenler nedeniyle sanayi yatırımlarının hızlı gelişebildiği gibi kolayca ihmal edilebildiği, kendi sınırlılık ve engellerini beraberinde taşıyan bağımlı bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden, hammadde ve teknolojiden ziyade, para sermayesi ve ucuz işçiliğe dayalı yürüyen ve üretimin coğrafyasını merkez ilçenin çevresinin ötesine dahi taşıramayan Kayseri sanayisinin, ithal ikameci dönemden beri malul olduğu dışsal etkenlere bağımlı sanayileşmenin ötesine geçebildiğini söylemek için halen erkendir. Alt sözleşme ilişkileri içinde üretim yaptığı sermayeleri olumsuz etkileyecek yeni bir uluslararası ekonomik krizde ya da üretim coğrafyalarının değiştiği yeni bir konjonktür evresinde, kent sanayisinin yeniden 1980'lerde yaşadığı durgunluk sürecine dönmesi, bugünkü birikimlerin kent dışına ve üretken olmayan alanlara kaçması güçlü bir olasılıktır.

18 Bunun en özlü ifadesi, mülakat yapılanlardan birinin Kayserili sermaye sahipleri için kullandığı "Dini eğilimleri yüksek olmasına rağmen, menfaatlerine de çok düşkündürler" sözüdür.

Kayseri'deki diğer önemli sektörler: Ulaştırma-haberleşme, inşaat ve konut

Kentteki ticaret sektörünün gelişkinliği, ulaşım ağları içindeki stratejik konumu ve görece gelişkin sanayisi Kayseri'de ulaşım-taşımacılık sektörünün de gelişmesini sağlamıştır. Tablo 1'in de gösterdiği gibi, ulaştırma ve haberleşme başlığında toplanan etkinliklerin il gelirinden aldığı pay 1990'larda tarım sektörünü geçerek, kent ekonomisinin en gelişkin üçüncü sektörü olmasını beraberinde getirmiştir. Özdemir (1999: 88), bu sektördeki gelişkinliğin, Kayseri ve çevresinde ticari ve sınai etkinlikleri geliştiren, ekonomiyi canlandıran bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Sektörde etkinlik yürüten firma sayısının 1997 yılı rakamlarıyla ildeki vergi mükelleflerine oranıyla (%12.6), il GSYİH'sinden aldığı payın (%12,5) birbirine yakınlığı da dikkat çekicidir (Bilgili, 2001: 45; Arpaguş, 2004: 17).

İnşaat ve konut sektörleri ise gerek istatistiksel verilerin ortaya koyduğu, gerekse çıplak gözlemle de anlaşılabilecek ciddi bir hareketlilik yaşayan sektörlerdir. Bunların GSYİH'den aldığı payları son yıllarda sürekli artıran sektörler olması kentte arsa fiyatlarını ciddi bir biçimde artırmakta, bu da onu birkaç yönden kentin ekonomik gelişimini engelleyen bir unsur durumuna getirmektedir. Birikimin yöneldiği bir alan haline gelerek üretken yatırımlara alternatif oluşturmakta, sınai etkinlikler için ucuz arsa bulmayı güçleştirmekte, kiralari artırdığı için hayat pahalılığı ve yoksullaşma yaratarak ücret artışı taleplerini yakıcılaştırmaktadır. Özellikle inşaat sektörünün yükselişi çok parlaktır. Sektör, 1996 yılında Türkiye'de gelirlerden %5.9'luk bir pay alıyorken, Kayseri'de %7.4'lük paya sahipti. Bu oranlar bir sonraki yıl Türkiye için %5.8, Kayseri için 7.6 oldu. Niha yet, 2001 yılı verilerine göre, inşaat sektörünün il gelirlerinden aldığı pay %11.4'e ulaşarak tarım sektörünü geçmiştir. Kayıtlı müteahhit sayısının 2.257 olduğu Kayseri'de bu sektörün aktif çalışanlarının sayısının ancak 100-200 arası olduğu belirtilmektedir. Kent merkezinde yapım etkinliği daha ziyade 72.314 kişinin üye olduğu 535 yapı kooperatifinin örgütlenmesi içinde

gerçekleştirilmektedir (Özaslan ve Şeftalici, 2002: 138). Geçici işçi çalıştırmanın yaygın olduğu inşaat sektöründe çalışanların ildeki tüm çalışanlara oranı ise 2000 sayımına göre %5.4'tür. Bu da sektördeki emek sömürsünün diğer sektörlerle göre daha yoğun olduğunun bir göstergesidir.

İnşaat ruhsatı ve yapı kullanma ruhsatlarının sayısındaki düşüklük, sıraladığımız oranlarla tezatlık içindedir. Örneğin 2000 yılında tüm Türkiye'de inşaat ruhsatı verilen bina sayısı 30.218 iken Kayseri'de 595 adet ruhsat (toplamın %1.96'sı) verilmiş, aynı şekilde, yapı kullanma izni verilen bina sayısı da 50.095'te 375 (yani %0.75) gibi komik bir rakamda kalmıştır. Bu tezatlık da belediyelerin yapı denetimlerinin yetersizliğini, kayıtdışılık ve kuralsızlığın bu sektörde bir kurala dönüştüğünü göstermektedir.

Kentte özel sermaye öncülüğünde yürütülen sanayileşmenin karakteri, kent burjuvazisinin kültürel-ideolojik özellikleri ve kentin muhafazakâr yapısı nedeniyle, mali sektörle, serbest meslekler sektörü her zaman Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısı düzeyindedir. Özellikle avukat, muhasebeci, doktor gibi serbest meslek mensuplarının GSYİH'den aldıkları payın 2001 rakamlarıyla Türkiye ortalamasına (%2.3) göre düşüklüğü (%1.7), kentin sosyal sermaye ve altyapısının geriliğinin göstergesi olarak, Kayseri'nin sosyo-ekonomik gelişiminin şimdiki konumunun ötesine geçmesinin engellerinden biri olarak da sayılabilir.

Emek süreçleri ve sınıf ilişkileri

Sektörler ve işkollarının gelişimi ve durumunu kısaca serimledikten sonra, kentteki emek süreçlerine¹⁹ bakacak olur-

19 Çalışmamızda, "çalışma ilişkileri" kavramı yerine "emek süreçleri" kavramlaştırmasını tercih ettik. Bunun nedeni, hem çalışma ilişkileri kavramının Keynesçi-Fordist refah devleti veya sosyal devlet siyasalarının işyeri düzeyindeki sosyal uzlaşma iddiasını içeren ideolojik bir tanımlama olmasından, hem de emek süreçleri kavramının daha geniş bir alanı ve süreci (emek piyasasını, sınıf oluşum süreçlerini (sermaye birikimi ve işçileşme süreçlerini, farklı üretim örgütlenmelerini) içeriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Birikimin kayna-

sak, ilk söylenebilecek şey, kayıtlı istihdam içinde kamunun 1970'lere kadar süren ağırlığıdır.²⁰ Bunda Kayseri'de emek süreçlerinin bir başka özelliği olan, işyerlerinin SSK bildirgesi verme eğilimlerinin düşüklüğünün rol oynadığı kabul edilmektedir. Örneğin 1970'te bildirim oranı %29 düzeyindeydi. Özel sektör kayıtlı işçi sayısı açısından kamuyu ancak 1965 yılında yakalamış, 1973'te geçmiştir. Özellikle bu dönemde özel kesimin istihdam yaratma kapasitesi hızlı biçimde artmış, bir önceki on yılda özel kesimdeki SSK'lı işçi sayısı bakımından 13. sırada bulunan ilin, bu rakamın 11.558'den 24.201'e çıkmasıyla 1980'de söz konusu ölçüt açısından 9. sıraya yükselmiştir²¹ (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4740-4741).

Daha yakın dönemlere bakıldığında, Kayseri'de SSK'lı işçi sayısının 1996'da 65.399 iken, 2000'de 81.530'a ulaştığı, sonra 2001 krizinin etkisiyle 69.955'e indiği görülmektedir. 2002'de ise 79.759 olan SSK'lılar içerisinde kadınların oranı ancak %9 düzeyindedir. Fakat 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre SSK kapsamına giren işçilerin sayısı 98.295 kişiyle SSK'lı sayısından %21 daha fazladır. Bu verilerdeki ilginç bir çelişkinin de göz önünde tutulması gerekiyor. Bu da kadın sigortalı sayısının SSK kayıtlarına göre 12.456 olmasına karşın sayımda bu kapsamda çalıştığını söyleyen kadınların sayısının 3.369 olmasıdır. Kayıt dışılığın, sigortasız çalıştırmanın gerçek boyutuna daha yakın bir rakama ulaşmak için erkek işçiler üzerinden bir hesaplama yaparsak, 94.926 erkek işçiden 69.074'ünün sigortalı olmasından hareketle söz konusu oranın aslında en az %37.6 olduğu ortaya çıkmaktadır.²²

ğında emeği gören bir yaklaşımdan hareket ediyor olmamız da emek süreçleri kavramını tercih etmemizin örtük bir nedenidir.

20 Örneğin 1960'da kentteki sigortalı işçilerin 7717'si kamuda çalışırken, özel kesimdekilerin sayısı 5333'tü (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4740-4741).

21 Sigortalı işçi sayısı toplamı da aynı şekilde 1970'de 22.659 iken, 1980'de 38.006'ya yükselmiştir. Ancak, "1970'te SSK kapsamındaki işyerlerinin %29'u bildirge vermişken, bu oran 1980'de %20'ye düşmüştür" (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4748).

22 Kadın işçiler dünyanın her yerinde hep daha az sigortalı olmuştur. Bu 'evrensel kuralın' Kayseri'de de bozulmadığını görüşmelerimizden kalkarak varsaydığımızdan 'en az' nitelemesinin altını çiziyoruz.

Emek süreçlerinin diğer bir özelliği olarak, kayıt dışı istihdam olgusunu besleyen etmenlerden biri de geçici işçi çalıştırmanın yoğunluğudur. 1980'de SSK'lı 5 işçisinden birini geçici çalıştıran²³ Kayserili işyeri sahiplerinin bu eğilimi 1990'larda da sürmüştür. 1996 rakamlarına göre, SSK'lı işçilerin %17'si geçici statüde çalışmaktadır. İşçilerini sigortalı yapmak konusunda pek istekli olmayan işyeri sahiplerinin sigortasız çalıştırdıklarına ne kadar sürekli ve düzenli bir iş sunabildikleri de şüphelidir. Dolayısıyla Kayseri işçi sınıfı kitlesinin en fazla yarısının düzenli ve sosyal güvenceli bir işte çalışabildiğini görülmektedir. Kamu işyerlerinde çalışanları dışarıda tutarak yeniden hesaplarsak, bu oranların daha da düşeceği kaçınılmazdır. Azınlıkta kalan, özel sektörde sigortalı ve düzenli bir işte çalışanların yüzde kaçının asgari ücretten yüksek maaş aldığı, kaçının sendikalı olup ücretlerinin toplu sözleşmeyle belirlendiğinin araştırılması da Kayseri'de işçi sınıfının olumsuz durumunu daha da çıplak biçimde ortaya çıkaracaktır. Ancak, yaptığımız mülakatlarda böylesi bir araştırmayı yürütmenin çok da kolay olmadığı görülmüştür. DIE'nin bile sağlıklı bir işyeri sayımı yapamadığını belirten bir meslek odası yetkilisi, SSK İl Müdürü'nün bir keresinde kendisini arayıp bir yakını için sigortalı iş bulup bulamayacağını sorduğunu aktarmıştır!

Emek süreçlerinde geçici ve sigortasız çalıştırmanın öteden beri güçlü eğilimler olduğunu düşününce, Kayseri sermayesinin, "esnek üretim teknikleri", "enformel ilişkiler" diye tanımlanan çalışma ilişkilerine fâzlasıyla aşina olduğu görülür. Sanayi sitesinde 1970'lerde yaptığı araştırmada, işletmelerin tamamının asgari ücretin altında işçi çalıştırdığını gören Velzen (1978: 127), buna mahkûm olan küçük işletmelerin dışında kalanların da bu düşük ücret siyasasını sermaye birikiminin bir olanağı olarak değerlendirerek, 'olanağı' sürekli kılmak için üretimlerini çok sayıda atölyeye böldüklerini aktarır.

Bu sistem, atölyelerin hepsinin bir 'adama' bağlanması,

23 Kayseri'de geçici işçilerin oranı 1970'lerde daha da yükselmiş, bunların Türkiye genelindeki tüm geçici işçiler içindeki payı %1'den (1970), %2'ye (1980) çıkmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4748).

onun da önemsiz bir hisseyle tüm işletmeye ortak edilmesi yoluyla daha da rafine hale getirilmektedir. Bu yolla, zanaat erbabı olan usta, sanayideki formen gibi, atölyelerdeki emek düzenlemelerini denetimi altında tutmaktadır. Birkaçı dışında, sendikalar da bu yerlere girmemektedir (Velzen, 1978:128).

Kentin özel sermaye liderliğinde sanayileşmesinin ilk birikim yılları sayılabilecek 1960'lar ve 1970'lerdeki enformellik eğilimlerinin 1990'lardaki yeni sanayileşme dalgası içinde yeniden canlanması, bize, bu türden az gelişmiş kentlerde en önemli mekânsal üstünlüklerden birinin, ilkel birikimin sürekli tekrarlanabilmesi olduğunu düşündürmektedir. Bu arada, sanayi üretiminin üst mekânsal ölçeklerdeki sermayelere bağımlılık ilişkileri içinde yürütülmesinin ilkel birikimin sürekliliğini yeniden üreten en önemli etmen olduğunu da belirtmek gerekir.

Kayseri ölçeğinde sözü edilen enformellik eğilimlerinin güçlenmesinde Kayseri 1. Organize Sanayi Bölgesi'nin de (OSB) özel bir payı vardır. 2003 itibarıyla 345 fabrikanın faaliyet yürüttüğü ve 21.500 dolayında işçinin (Şeftalici, 2003: 25) –diğer pek çok OSB'de olduğu gibi– sigortasız, güvencesiz, düzensiz istihdam edildiği OSB'yle birlikte esnekliğin kent sanayisinin daha belirgin bir kuralı haline geldiği söylenebilir. Türkiye'nin toplam sanayi istihdamı içinde %2.04'lük bir payı bulunan Kayseri'de, ücretin Türkiye sanayisinde verilen ücretler toplamı içindeki oranının %1.55 düzeyinde kalması da, ucuz emek ve emek yoğun üretimin kentin emek süreçleri açısından ayırt edici bir yanını bize göstermektedir²⁴ (DİE, 1998: 252).

Gürsel Korat'ın (1997) belirttiği gibi, toplumsal devinim bakımından sakin, ticari anlamda canlı bir kent olan Kayseri'de, işçi sınıfı oldukça geri bir örgütlülük ve bilinç düzeyindedir. Bunun nedenlerinden biri emek süreçlerinin onları asgari iş ve gelir güvencesinden mahrum bırakmasıyken, diğer bir önemli neden sanayi işçilerinin bir bölümünün, kente günübirlik geli-

24 Rakamlar 1994 yılına aittir. Aynı kaynakta görülebileceği gibi, Kayseri'deki iş kazalarının Türkiye genelinden aldığı payın %2,5 gibi yüksek bir oranda olması da emeğin 'ucuzluğunun' bir başka göstergesi sayılabilir.

nebilecek uzaklıktaki çevre yerleşmelerde –Nevşehir, Yozgat gibi illerden gelenler dahil– oturmasıdır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4740, Özasan, 2003). Dolayısıyla bu işçiler, fabrikada ücret karşılığında çalışıyor olsa da gerek toplumsal, gerek ekonomik, gerekse mekânsal olarak kırdan kopmamış oldukları, klasik anlamda mülksüzleşmiş olmadıkları için proleterleşmemektedir. Bunların dışındaki işçilerin önemli bir bölümü de işgücü piyasasına yeni katılanlar olarak ilin ya da çevre illerin kırsal alanlarından göç etmiş oldukları için, kırla ilişkilerini²⁵ sürdürmekte, işsiz-parasız kaldıklarında ya da başka bir ihtiyaçları olduğunda aile-akrabalık gibi geleneksel dayanışma örüntülerinden yararlanmaktadırlar. Bütün bunlar bir yandan kayıt dışı istihdam ve ona bağlı olarak yaşanan geçim sıkıntısı, yoksulluk gibi sorunları hafifletirken, diğer yandan da gecekondulaşma, marjinal sektör gibi olguların da sanayileşen büyük kentlerdeki biçim ve yoğunlukta gelişmemesine katkıda bulunmaktadır. Daha da önemlisi bu durum, 1960'lar ve 1970'lerde yaşanan sanayileşmenin ve onun yarattığı sıkıntıların sınıf çelişkileri olarak algılanmamasının, bu anlamda sınıf bilincini yükselten bir etki yaratmamasının başlıca nedenlerindendir. Ne var ki SSK kapsamına giren 80 bin işçinin çalıştığı bir şehirde Türkiye genelinde hareketliliğin yoğun olduğu dönemlerde bile sendikal örgütlülüğün düşük olmasının, iş yavaşlatma, grev gibi eylemlerin seyrek, muhalif siyasal etkinliklere katılımın az olmasının nedenlerini elbette bununla sınırlamak mümkün değildir. Birinci Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı sırası ve sonrasında Ermeni tehciri ve Yunanistan'la yapılan mübadele ile nüfusunun etnik bileşimi Türk ve Müslümanlar lehine büyük bir değişme göstermiş kentlerden biri olarak Kayseri'nin toplumsal tarihinden gelen sosyo-kültürel nedenleri de göz önünde bulundurmak gerekir.

Kayseri'nin sosyo-mekânsal gelişmesini de farklılaştıran,

25 Bu ilişkilerin başında, akrabalar tarafından kenttekilere (para karşılığında ya da ücretsiz olarak) un, bulgur, peynir vb. (kışlık) erzak gönderilmesi, hasat zamanında yakın (genelde 1. derece) akrabaların tarla ya da bahçesinde çalışılması gelmektedir.

sermaye birikim sürecinin tarihiyle ilgili nedenlerden başta gelenleri şunlardır: Güçlü bir ticaret burjuvazisinin varlığı ve sanayileşme sürecindeki özgül konumlarıyla “ticari kapitalizm” denilen (Velzen, 1978) bir kapitalistleşmeyi üretmeleri; işgücü piyasasına yeni katılanların ilin ya da yakın çevredeki illerin kırsal alanlarından gelmesi nedeniyle kırla ilişkilerinin Batı bölgelerindeki pek çok sanayileşmiş kente göre daha sıkı biçimde sürmesi; sanayileşme ve kentteki nüfus artışı arasındaki farkın görece düşük olması. Bir yandan özerk bir sanayi burjuvazisinin fazla gelişkin olmamasını getiren bu kapitalistleşme tarzı, bir yandan da hizmetler sektöründe, büyük kentlerde ya da nüfusu Kayseri’yle aynı seviyelerde olan kentlerdekine benzer türden marjinal işlerin gelişmesine izin vermemiştir.

Kentin diğer illerden aldığı göçün düşük kalmasına²⁶ da neden olan kapitalistleşme biçimi nedeniyle Kayseri; İstanbul, Ankara, Adana gibi büyük kentlerin zaman-mekân sıkışmasından farklı bir zaman kavrayışını deneyimlemektedir. Bugün için konuşmak gerekirse, saydığımız kentler büyük sanayi sermayesi-finans sermayesi bileşiği bir (tekelci) kapitalizmin yaşam tarzlarını, değerleri sürekli değiştirdiği, bozduğu, kendine göre yeniden biçimlendirdiği hızlı bir akış içindeki bir zamanı deneyimlerken; bunlardan etkilenmekle birlikte, Kayseri’de alt ve orta sınıflar içindeki ve arasındaki toplumsal ilişkiler farklı bir zaman-mekân rabitasının egemenliğindedir. En azından, kentin merkezindeki sosyal ve kamusal mekânlar böyle bir görüntü sunar. Zaten azgelişmişliğin, pre-kapitalist ilişkilerin, KOBİ’lerin yani ilkel birikimin sürekliliğinin sunduğu avantajlar dediğimiz şey de böyle bir zaman-mekân ilişkisinin hâkim zaman-mekân ilişkisine eklemlenmesini gerektirir. Özetlersek bu “tüccar-sanayici” bileşimi, yerel sermayenin küçük burjuva ahlakını görünüşte dahi olsa sürdürmesinde (ya da kamusal alanda onunla çatışmamasında) en fazla pay sahibi olan etkenlerdir. Gürsel Korat’ın Kayseri ve çevresi üzerine yazdığı *Sokakların Ölümü* adlı kitabındaki “büyük burjuvazi siyasete, küçük

26 Kayseri doğumlu olmayanların oranı 1960-1990 arasında ancak %10 artarak %95’ten 85’e düşmüştür.

esnaf ise ideolojiye (ve kültüre) basınç yaparak gündelik yaşamı kodluyor” sözleri bu durumu özlü bir biçimde tanımlamaktadır (1997: 20).²⁷

Ülke genelinde yaşanan ve 1950 sonrasında hızlanan sosyokültürel değişimin muhafazakârlığın süzgecinden geçirilerek daha ağır bir tempoda, tedrici yaşanması biçiminde tarif edilebilecek ve “taşra durgunluğu” diye betimlenebilecek olan bu zamanın Kayseri’de her daim egemen olduğu söylenemez. En azından, CHP’nin yerel iktidarda bulunduğu 1970’lerde –ve kısmen de 1990’ların ilk yarısında– kentin modernleşmeciliği sosyal adaletçilikle birleştiren, değişime ve dışa açık farklı bir zaman-mekân rabitasını deneyimlediği söylenebilir. Kayseri’nin muhafazakâr zamanı, 1960’ların sonlarında gelişen MNP-MSP ve MHP tarafından temsil edilmeye çalışılmıştır. MHP geleneksel küçük burjuvazinin mülksüzleşme-proleterleşme tehdidini hisseden kesimi başta olmak üzere muhafazakâr kesimlere, vurucu gençlik gücüne dayanarak reaksiyoner bir küçük burjuva radikalizmiyle seslenirken Türklüğü esas alarak bu zamanı katılaştırmaktaydı. MSP ise dinle şekillenen “milli” değerlerine bağlı bir toplumsal ilişkiler çerçevesinin geçerli olacağı bir manevi kalkınmayla birlikte dillendirdiği maddi kalkınma hedefine uygun olarak, Anadolu burjuvazisinin kapitalizme uyum sağlayarak palazlanma arzusunu gözetten bir çizgi²⁸ içinde muhafazakârlığın süzgecinden geçirilmiş tedrici bir toplumsal değişimi savunmuştur. MSP’nin bu duruşunu Hakan Yavuz “MSP taşradaki siyasal söyleme dayanarak bir kalkınma modeli arayışına girmiştir. Sosyal anlamda muhafazakâr, ekonomik anlamda devlet öncülüğünde sanayileş-

27 Ona göre, “bu basınçtan doğan enerji tüm toplum katmanlarını bir örnek hale getiren siyasal eylemlere, herkesin Müslüman ve Türk olmasına, herkesin aynı ilahiye ağlamasına, herkesin aynı zekâ fukarası adamların fetvalarıyla titremesine yol açıyor. Toplumsal işbölümünün derinleşmesine zıt bir biçimde toplumsal çeşitlenmeyi reddeden bir kök faşizm büyüyor (1997: 20).”

28 MHP ve MSP arasındaki farklılıklar konusunu, genel toplumsal-siyasal boyutları ve Orta ve Doğu Anadolu özelindeki cisimlenişi bağlamında daha detaylı biçimde analiz eden bir çalışma için, Tanıl Bora ve Kemal Can’ın *Devlet, Ocak, Dergâh* adlı kitabının 1. bölümüne (1991) bakılabilir.

meyi savunan ve gelenekle barışık moderniteye taraftar olmuştur” (2004: 593) diye tarif etmektedir. Kayseri özelinde ise durum biraz daha karışık gözükmektedir. Her ne kadar MHP gibi sola karşı silahlı bir mücadeleye girişmeseler de, Abdullah Gül, Şükrü Karatepe, Bekir Yıldız gibi sonradan Kayseri siyasetinde ve kent yönetiminde etkili konumlara yükselecek MSP’li gençlerin, koyu anti-komünist bir tavrın yanında Türkçü ve devletçi bir Sünni İslâmcılık çizgisini savunan Necip Fazıl Kısakürek’in²⁹ “Büyük Doğu” ekolünden geldikleri bilinmektedir (Selim, 2002: 45). Aralarındaki farklılık ve geçişkenlik nasıl yorumlanırsa yorumlansın, bu iki siyasal çizginin temsil ettiği taşra muhafazakârlığının Kayseri’de gündelik yaşamı ve kentsel siyaseti kültürel-ideolojik hegemonyasına alması için, 1960 ve 1970’lerde güçlenen işçi hareketiyle, bu hareket üzerinden Ortanın Solu açılımıyla bir yükseliş yaşayan CHP’nin bastırıldığı, yerel sermaye ve küçük girişimciliğin büyük sermaye egemenliğine biat ederek toplumsal-ekonomik konumunu önceki on yıla göre güçlendirdiği 1980’leri beklemek gerekecektir.

Az gelişmişliğin bir (görelî) üstünlüğü olarak yararlanmak üzere üretim sürecindeki ücret maliyetleriyle emeğin toplumsal yeniden üretimini ucuzlatan ve farklı bir zaman-mekân rabitasını egemen kılan taşralı muhafazakârlık, aslında tek tek bireyci saiklerle hareket eden yerel sermayeye de dinî ve ahlaki değerleri vurgulayabilmesini sağlayan bir kültürel-ideolojik üstünlük kazandırmaktadır. Hayırseverlik de bu söylemin önemli bir motifidir. Nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu çeşitli ülkelerde İslâmî bir alt-ekonominin ortaya çıkışını incelediği *İslâm’ın Ekonomik Yüzleri* kitabında Timur Kuran, dine bağlılığın özellikle kır ve taşra kökenli sermayedarlar açısından, bireysel zenginliğin yaratabileceği suçluluk duygusunu yumuşatmak gibi önemli bir işlev gördüğünü be-

29 Milli reflekslerini zayıf bulduğu MSP’yi eleştirip, 1977 seçimlerinde açıkça MHP’yi destekleyen Necip Fazıl’ın Milli Görüş’ün Orta-Doğu Anadolu taşrasında ciddi oy kaybetmesine katkıda bulunduğu yorumu için bkz.: Bora ve Can, 1991: 246-248.

lirtir (2002: 94).³⁰ Buna ilaveten, kentte hâkim olan ve kimi zaman milliyetçi, kimi zaman dindar yanları öne çıkan bu muhafazakâr zaman-mekân sabitinin ve kültürel-ideolojik hegemonyanın ürettiği, Konya gibi başka bazı kentlerde de gözlemlenebilecek olan kentsel kültürün, İslâmcı çizginin en güçlü siyasal temsilcisi konumundaki RP'nin yükselişiyle örtüştüğü söylenebilir.³¹

1920'lerden bugüne sosyo-mekânsal gelişim ve belediyeciliğin rolü

Erken Cumhuriyet dönemi

Sosyo-mekânsal yapı

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kayseri kent manzarasında, 40 bine yakın tek veya iki katlı ev ile büyük tarihi ve dinî yapılar vardır. O dönem için Türkiye'nin orta büyüklükteki kentlerinden biri olan Kayseri'nin mekânsal dokusunda gözlenen bir diğer önemli özellik, bazı mahallelerde yoğunlaşan terk edilmiş ev ve kiliselerin varlığının yanı sıra, şehrin yarı yıkık bir durumda bulunmasıdır.³² Bunun nedeni, savaşın cephe bölgesinde, ya da işgale direniş bölgelerinden birinde yer almamış olmasına karşın, Birinci Dünya Savaşı (1914)-Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu (1923) arasındaki süreçte, 1914 itibarıyla merkez ilçe nüfusunun %21,5'ünü (154 bin kişiden 33 bini) oluşturan (Karpas, 1985: 186-187) Ermeni azınlığın muhatap olduğu etnik gerilim ve çatışmalar olmuştur. Etnik bileşimi radikal biçim-

30 Ona göre, İslâmi bir alt-ekonominin oluşması karşılıklı güven ve dayanışmaya dayanan ilişki ağları oluşturulmasını kolaylaştırdığı için bu sermayedarlar açısından iş ortamının belirsizliğini azaltmak gibi önemli bir avantaj yaratmaktadır (Kuran, 2002: 95-96).

31 Bu kültürün aynı zamanda yurtdışında yaşayan ve yaşadıkları toplumla sosyo-kültürel anlamda bütünleşmemiş ve din/etnik kimlikleri nedeniyle bir dışlanma yaşadıklarını hissederek 1990'lardan sonra daha fazla alt kimliklerine yönelen gurbetçi işçi dövizisi akışıyla da desteklendiğini ekleyelim.

32 Kent merkezi dışında, ağırlıkta olan Ermeni nüfusun terk etmek zorunda kaldığı Talas ve Develi'de de bu tür yıkıntı manzaraları söz konusudur.

de değiştiren tehcir ve zorunlu gle³³ noktalanen bu olaylara, Lozan Anlaşması gereği yapılan nüfus mübadelesiyle, %12.7 oranındaki Rum nüfusun da kenti terk etmesi eklenince, kentin demografik yapısı ciddi ölçüde değişmiştir. Cumhuriyet'ten sonra yapılan ilk nüfus sayımında merkez ilçe nüfusunda açığa çıkan büyük gerileme (1914 sayımında 154 bin iken 1927'de 100 bine düşmüştür) bu değişimin en yalın ve çarpıcı göstergesidir. 1935 nüfus sayımı da gayri-Müslim azınlığın savaş öncesinde merkez ilçe nüfusu içinde %34.2 olan ağırlığının kalmadığını ortaya koyar. Sayımın verileri bize ilçe bütününe ilişkin bir veri sunmasa da Kayseri'nin merkezindeki gayri-Müslim sayısı ancak 1939 kişidir (bu da %4.2'lik bir orana denk düşmektedir) (İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937: 24). Lakin belediyeçilik tarihiyle ilgili kimi kaynaklarda (alışkan, 1995: 93-94; Dayıoğlu, 1998: 43), Ermenilerin 1930'ların sonlarında dahi, yerel seçimlerin kaderini değiştirebilecek ağırlığa sahip bir grup olduğuna ilişkin iddialar da öne sürülmektedir.

9 Ağustos 1939 günü yapılan ve çekişmeli geçen seçimle yeniden belediye başkanlığına getirilen Necmettin Feyzioğlu, Valiliğin 9.8.1939 gün ve 2470 sayılı emirleriyle, görevi, Faik Seler'den devralmıştır. Feyzioğlu grubunun seçilmesinde büyük rolü Avukat Ahmet Hıfzı Gözübüyük oynamıştır. Anlatımlara göre, Kazancılar arşısı'ndan geçmelerini sağladığı büyük bir Ermeni topluluk, önce Cumhuriyet Meydanı'ndaki Atatürk anıtında sayęı duruşunda bulunup, sonra eski belediyenin bahçe kısmındaki sandıkta Feyzioğlu grubuna oy kullanmışlardır (alışkan, 1995: 93-94).

Cumhuriyet'ten önceki son nüfus sayımı verilerinde, kent merkezi nüfusu ayrı bir kalem olarak verilmemektedir. Fakat Ahmet Nazif Efendi'nin Osmanlı devletinin resmî belgelerine dayanarak verdiği rakamlara göre, yüzyıl başında burada 56

33 Tehcirle zorunlu g aynı anda kullanmamızın nedeni, 1915'teki tehcirden sağ kalan Ermenilerin bir bölümünün Mondros Ateşkes Antlaşması (1918) sonucu Kayseri'ye dönmüş olmaları; sonra bunların büyük bölümünün de Milli Mücadele sırasında tekrar ama bu sefer idari bir karar yerine nesnel koşulların dayatması sonucunda kenti terk etmek zorunda kalmasıdır.

bin 178 kişi yaşamaktaydı (aktaran Somuncu, 1998: 52). 1927 nüfus sayımı ise bu rakamın 39 bin 544'e düşmüş olduğunu göstermektedir. Nüfustaki bu dramatik azalma ve etnik bileşimindeki sert değişimin yansıttığı demografik altüst oluşun önemli toplumsal-sınıfsal ve ekonomik sonuçları olmuştur. Bunun nedeni, Ermeniler başta olmak üzere gayri-Müslim kesimin Birinci Dünya Savaşı/tehcir öncesinde Kayseri ticaret ve sanayisinin denetimini elinde tutuyor oluşudur (Somuncu, 1998). Kentin burjuva ve küçük-orta boy meta üreticilerinin çoğu Ermeni olan büyük bir kısmının taşınmış olması, yerel ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiş, ekonomi tarım ve küçük sanayiye dayalı hale gelmiş, kentin büyük merkezlerle bağlantısını sağlayan ilişki ağları ortadan kalkmıştır.³⁴ Besim Darkot bu gerilemede ayrıca demiryolunun kente gelişinin gecikmesi nedeniyle, bölgedeki ticaretin merkezinin 1930'lara kadar Konya Ereğli'ye kaymasının payı bulunduğunu belirtir (Darkot, 1993b: 487). Kentin nüfusu 1914'te 154 bin 818 iken, 1927'de 39 bin 134'e inmiştir (Karpat, 1985: 186-187; Darkot, 1993b: 487). İlin toplam nüfusunun aynı dönemde yalnızca 263 binden 250 bine düşmüş olmasının gösterdiği gibi, savaş ve Milli Mücadele sonrasında kapitalizme geçiş sürecinde, daha önce Avrupa emperyalizmiyle bütünleşmenin dinamikleriyle gelişim gösteren kentsel ekonomik etkinliklerdeki durgunluk nedeniyle kent merkezî nüfusunun önemli bir kısmı kırsal alanlara göç etmiş, nüfusun kent-kır bileşimi ikincisi lehine önemli ölçüde değişmiştir.

On yıldan az bir süreye sığan tehcir, çatışma, mübadele, zorunlu göç süreçlerinden ötürü kent merkezi ve Talas, Develi, Bünyan, İncesu gibi önemli yerleşim yerleri hem nüfus yoğunluğu ve bileşimi açısından ciddi bir değişim geçirmiş, hem de toplumsal ve ekonomik altyapı (ticari bilgi ve deneyim birikimi, ticari ilişki ağları, sermaye, nitelikli emek) bakımından bi-

34 Ermeniler kentin ekonomik tarihinde o kadar önemli bir yer etmiştir ki, kentin simgesel mamulleri olan pastırma ve sucukçulukta ün kazanmasının da Ermenilerin çabasıyla olduğu bugün bile 'resmen' kabul edilmektedir (Kayseri Valiliği, 1998).

rikimlerinin önemli bir kısmını kaybederek geriye gitmişlerdir. Bunun mekânsal yansımasının, kentin Milli Mücadele ve sonrasında (1930'lara kadar) yarı yıkık durumda bulunması olduğuna atıfta bulunmuştuk. Ancak, kentin bu süreçte bir de göreceli şansı bulunduğu belirtilmektedir: o da –daha önce değinildiği üzere– ticari yaşantıda önemli ağırlığı bulunan Gregoryen Ermenilerin bir bölümünün, tehcirden kurtulmak için kitlesel biçimde Müslümanlığa geçmesi (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 4727) ve Rum tüccarların bir kısmının da etnik kimliklerini bir kenara bırakıp dinsel kimliklerini öne çıkararak kendilerini Türk Ortodoks olarak tanımlamalarıdır.³⁵ Popüler tasavvurdaki “Kayserili uyanıklığı”yla ilişkisi kurulabilecek bu siyasi tavırların, kentteki ekonomik canlılığın diğer Anadolu kentlerine göre daha az gerilemesini, yaşadığı yıkımdan daha hızlı toparlanmasını sağlayan bir etmen olduğu kabul edilmektedir.³⁶

Kayseri il nüfusunda en hızlı artış, büyük kamu işletmelerinin kurulduğu, ulaşım altyapısının gelişimiyle kentin Anadolu'nun önemli bir kavşak noktası haline geldiği 1927-1935 arası dönemde yaşanmıştır: yıllık %38. Aynı dönemde, Kayseri kent merkezi nüfusu da çok da hızlı olmayan bir artışla 46.181'e çıkmıştır (İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937). Bu yıllarda kente gelen Nahid Sırrı Örik'in yazdıklarından, kentin fiziksel dokusunun sokak ve çevre düzeni, mimari anlayış, konutların durumu bakımından, iç kalenin dışına yapılan fabrikalar, tesisler (başta fabrikayla işçi konutlarının ve sosyal donatıların bir yerde toplandığı “Sümerbank yerleşkesi” gelmektedir), tren garı dışında Osmanlı'nın son dönemindeki haline göre fazla bir değişikliğe uğramadan 1950'lere kadar geldiğini göstermektedir. Darkot (1993b: 486), 19. yüzyılda kente gelen Moltke ve Neumann gibi gezginlerin “Zirvesinden kar eksik olmayan heybetli bir dağın eteğinde geniş bir sahaya yayılan”

35 Bunlar 1922-1923'te *Anadolu'da Ortodoksluk Sadası* isiminde bir de gazete yayımlamışlardır (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 4778).

36 Kayseri'de yaptığımız görüşmelerde, etnik paranoyanın bugün bile devam ettiğine, kentin ekonomik ve siyasal yaşantısında etkili isimlerin önemli bir kısmıyla ilgili olarak Ermeni kökenli olduğu iddiasının dillendirildiğine şahit olduk.

kenti Anadolu'nun en güzel beldeleri arasında saydıklarını belirtir: "Fakat umumi manzaranın yarattığı bu intiba, şehir içinin tozu, kirliliği, sokaklarının darlığı, kaldırımların bozukluğu, üzeri toprak örtülü kerpiç veya volkan tufünden yapılmış evlerin çoğunun harap görünüşüyle az-çok tadile uğruyordu."

Örik'in ilk baskısı 1939'da yapılan *Anadolu'da Yol Notları* kitabında, 1936 yazında 5 gün kaldığı Kayseri'nin durumuna ilişkin yazdıkları da aktarılmaya değer:

"Dar, çapraşık, taş döşeli sokaklarda dolaşmaya başlıyorum. Sokakların iki yanlarında kalın ve siyah taşlarla örtülü duvarlar yükseliyor. Tamamıyla düz bir satır üzerinde kurulmuş bir şehir, evleri ya kısmen görünüyor ya hiç görünmüyor ve görünen ev parçalarında tavanları örtülü garip balkonlar ve taş merdivenler var. Dümdüz damların üstü de toprak ve çimen. Bu sokaklar, bu duvarlar ve bu evler insana adeta bir Arabistan manzarası gösteriyor" (Örik, 2000: 91-92).

Bu manzaranın en önemli nedeni, 150 bin kişiden 1927 sayımına göre 39 bine düşen, onca kamu yatırımına karşın 1935'te ancak 46 bin olabilen nüfus nedeniyle kentte bir konut fazlasının bulunmasıdır. Örik'in yazdıkları bu konutların bir kısmının kentin en merkezî yerinde bile olsa, 1930'larda yıkık durumda bulunduğunu ortaya koymaktadır: "... sanki yanında ve üstünde gibi duran bu dağın (Erciyes - A.E.D.) dekoruyla büyük meydan insanda hakikaten büyük bir tesir yapıyor. Vakıa etrafında harap ve berbat küçük binalar da var. Düzeltilmediğinden kışın pek çamurlu ve yazın müthiş surette tozlu olacağı da muhakkak". Ancak kitabın ilerleyen sayfa-larında, kentin merkeziyle tren garı arasındaki cadde (İstasyon Caddesi) ve çevresinde arsa fiyatlarının günden güne ve fahiş oranlarda artmakta olduğu aktarılmakta ve söz konusu cadde- nin iki yanında dönemin modern mimari formu olan kübik binaların yükseldiği belirtilmektedir (Örik, 2000: 114). Nitekim Örik'ten iki yıl önce kente yaptığı bir gezi sırasında Cumhurbaşkanı Atatürk de Kayseri'deki (yeni) imar hareketinden özel bir memnuniyet duyduğunu dile getirmiştir (Somuncu,

1998). Bu rant artışları, aynı bölgede ikinci bir caddenin (Atatürk Caddesi) hazırlıklarının başlatılmasıyla sonuçlanmış, böylece kentin geleneksel gelişim aksı olan güney ve doğudan (Talas-Ali Dağı'na doğru) kuzeye ve batıya doğru gelişmeye başlaması anlamında ciddi bir eksen kayması ortaya çıkmıştır. 1930'lardan itibaren bu tür ciddi mekânsal gelişme eğilimlerinin açığa çıkmış olmasına karşın, Muharrem Barut'un 1977 tarihli *Selam Kayseriliye* adlı kitabı, kentin genel manzarasının 1943-1945 arasında belediye başkanlığında bulunan Emin Molu döneminde dahi pek fazla değişmemiş olduğunu ortaya koymaktadır:

O zamanın Kayseri'si, yürekler acısı bir Ortaçağ kalıntısı görünümündedir. Pastırma ve sucuklar mahalle içlerinde, avlularda, sağlık kurallarıyla bağdaşmayacak ilkel yöntemlerle üretilmektedir. Sinek, havada bulut oğul vermektedir. Caddeler, ara yollar dardır. Yer yer keskin büküşler, boğuntular meydana getirmektedir. Kent Etilerden kaldığı gibi, taş taş üstüne konmadan korunmuş gibidir (aktaran Satoglu, 1977: 37).

1930'lar Kayseri'sinde modernleşme hareketinin üsleri

Yapılı çevrenin genelinde fazlaca değişiklik olmamakla birlikte, gerek gelişme aksındaki değişme eğilimlerinin, gerekse de mekânsal dokuya Cumhuriyet'le birlikte eklenen yeni binalar geleneksel toplumsal ve mekânsal yapının egemenliğini zorlayan bir etki yaratmıştır. Bunlar aynı zamanda, yerellikte o döneme kadar egemen olmuş iktidar blokunun beslendiği sosyo-mekânsal yapının kendisini yeniden üretmesini sağlayan en önemli kültürel-ideolojik dayanakların, yani din ve geleneksel-kültürel ilişki ve bağların kamusal alanın dışında tutulduğu 1930'ların koşullarında, yeni/modern bir yaşam kültürünün gelişimini göstermesi bakımından önemlidir. Çıkarılabilecek daha genel bir sonuç, Cumhuriyet rejimine yön verenlerin CHP'nin 3. Büyük Kongresi'nde alınan kararlarla uygulamaya geçtikleri tek parti rejiminin 1930-1945 arasında benimsedik-

leri sanayileşme ve kültürel değişim temelinde “köktenci modernleşme” yöneliminin Kayseri özelinde belli bir başarı kazanmış olduğudur. Bu yönelimin, muhafazakâr sağın sahiplendiği Ziya Gökalpçi modernleşme anlayışından –Batı’nın kültür ve yaşam tarzını dışarıda bırakıp teknik ve bilimini alarak geleneksel kültürle sentezlemek diye özetlenebilir– farkı açıktır.

İç pazar bütünleşmesi ve toplumsal yapının modernleştirilmesine ilişkin kaygılarını dünya konjonktürünün dayatması sonucunda gelişen devletçilik siyasasıyla birleşmiştir. Bu siyasaların ürünü ve timsali olarak 1920 ve 1930’larda yapılan yeni binaların başlıcaları Demiryolu-Gar, Tank Tamir Fabrikası ve Uçak Fabrikası, Sümerbank Bez Fabrikası ve Halkevi’dir. Özellikle kamunun sanayi yatırımlarının, mekânsal olarak o zaman kentin çeperi sayılabilecek yerlere inşa edilmiş olsa da tedricen kentin toplumsal ve fiziksel altyapısını ciddi biçimde değiştirdiği kabul edilmektedir. Bunun önemli bir nedeni, bu binaların salt yatırım altyapısını geliştirmek, kârlı bir tesis kurmak gibi ekonomik kaygıların ötesine geçen işlevlere dönük tasarlanmış olmasıdır. Bunlardan biri iç pazar bütünleşmesini sağlamak iken, diğer bir neden yatırımları güvenlik kaygısıyla Anadolu’ya yayma siyasasıdır. Bunların yanında, mekân üretimi açısından daha önemlisi, söz konusu yatırımların yerelliğe o güne kadar hâkim olmuş bulunan geleneksel yapıları ve ilişkileri geriletme, modern kültür ve ilişkileri ege-men kılma çabalarında birer eğitim ve harekât üssü/okul işlevine dönük biçimde inşa edilmiş olmalarıdır.

Kamu yatırımları bu nedenle, çeşitli sosyal ve kültürel donatıları barındıran birer yapı kompleksi biçiminde inşa edilmiştir. Böylece, bu komplekslerin mikro-kozmosu içinde merkezin geliştirmeye çalıştığı modern toplumsal ilişkilerle ve yaşam kültürünün kendisine alan bulması, yerellikteki geleneksel yapının toplumsal aktörü olan eşrafın merkezin temsilcileri üzerinde etkinlik kurmasının zorlaştırılması hedeflenmiştir.

Aynı süreçte, yereldeki geleneksel güç ve aktörlerin en fazla etkileyebildikleri kamu otoritesi ve hizmet kurumu olan belediyenin ne kadar güçsüz olduğu, 1923-1950 kayıtlarına göre

belediye başkanının 16 kere değişmesinden, Halkevi'nin toplumsal ve kültürel etkinlikleriyle adeta ikinci bir belediye gibi çalışmış olmasından anlaşılabilir. Dönemin burjuvalarıyla üst düzey bürokratlarını bir araya getiren Şehir Klübü'nden ayrı olarak, öğretmenler ve orta ve alt düzey bürokratların etkinlik yürüttüğü Halkevi, dinin (cemaat ve tarikatlarıyla, vakıflarıyla) kamusal alandan dışlandığı 1930-1945/50 arası yıllarda spor, kitaplık, tiyatro, sergi, basın ve yayıncılıkta yoğunlaştırdığı etkinliklerle dönemin en önemli toplumsal (yeniden üretim) kurumudur (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4777). Cevdet Kudret'in *Havada Bulut Yok* adlı romanında yazdıkları da, Halkevi'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında ciddi bir yoksullara yardım faaliyeti örgütlediğini gösterir.³⁷ Örik (2000: 115) de küçük bir meydan üzerinde bulunan eski bir kiliseden dönüştürülmüş bir yapı olduğunu belirttiği Kayseri Halkevi'nde, gittiği günün bayram olmasına ve aynı esnada Sümer Stadı'nda Ankara'dan gelen bir takımla futbol maçı oynanıyor olmasına rağmen, çok sayıda kitap okuyan gençle karşılaştığını anlatır.

Merkezin yereli değiştirmek için kullandığı üslerin en tipik örneklerinden biri, 1935 yılında yapımı tamamlanarak hizmete giren Sümerbank Kayseri Mensucat Fabrikası ve lojmanlarından oluşan yerleşkedir. Sovyet uzmanların raporları ve danışmanlığı doğrultusunda Birinci Sanayi Planı'nın³⁸ ana yatırımlarından biri –hatta birincisi– olarak inşa edilen fabrikanın (Tekeli ve İlkin, 2004: 235) o dönem için kentin gelişiminde ne derece önemli olduğunu yine Örik'in gözlemler ve yaptığı görüşmelerden kalkarak yazdığı şu satırlardan öğreniyoruz:

37 Otobiyografik özellikler taşıyan bu romanda, Halkevi'nin yaptığı yardımların toplumun büyük bir kesiminin içinde bulunduğu yoksulluğa bir çözüm olmadığını anlayan baş karakter Süleyman öğretmen: "İnsanları aç bırakmak için mi kölelikten kurtardık? Çalışkan, tokgözlü, zeki, tahammüllü Anadolu insanı, ne aç ve boş oturmaya ne de sadakayla yaşamaya layık değildir" der (orj. Sayfa 229; aktaran Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4784).

38 Birinci Sanayi Planı Kasım-Aralık 1933 arasında Celal Bayar başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanmış, 8 Ocak 1934'te yürürlük kazanmıştır (Tekeli ve İlkin, 2004: 234).

“Kayseri’nin hayatı üzerinde bu fabrikanın pek muazzam ve pek hayırlı tesiri olduğunu ve büyük bir iktisadi buhrandan şehri kurtardığını her taraftan duymuş ve öğrenmişim. Hatta dün gece Talas’ta sahneye çıkmış gençlere kadar bütün Kayseri delikanlılarını bir fabrika işsizlikten halas etmiş. Daha etrafı malumat veremediğime ve rakamlar yardımıyla fabrikanın verimlerini anlatamadığıma müteessirim. Müteaddit daireleri eksik izahat da alamayarak gezip çıktığımız zaman, fabrikanın içindeki spor sahası oldukça kalabalıklaşmış bulunuyordu. Filhakika bugün burada, Ankara’dan gelen sporcularla ikinci ve son maç yapılıyor.”

Örik’in Cumhuriyet rejiminin bir hediyesi olduğunu belirttiği Sümerbank fabrikası iş ve tezgâh sayısı açısından o dönem için Türkiye’nin en büyük (dokuma) fabrikasıdır (Tekeli ve İlkin, 2004: 415; Asiliskender, 2003a: 47).³⁹ Kuruluşunun ilk yıllarında 3000 kişiyi istihdam eden bu fabrikayı, yerleşkesindeki sosyal donatılarla (lojmanlar, okul, sinema, stadyum gibi çok sayıda tesisi kapsar) birlikte, mekân üretimi açısından değerlendirdiğimizde, onun, yerelde geçerli olan temsilin mekânına (ve esnaf-zanaatkârla tüccarlar ve din adamlarına dayanan yerel egemen blokun gelenekçi mekân temsiline) karşı merkezin mekân temsili projesinin göstergesi olduğu söylenebilir. 1930’lardan itibaren inşa edilen bu ve benzeri sanayi yatırımları, boyutlarıyla, kurgulanışlarıyla ve yaşama geçiriliş biçimleriyle kent yaşamı ve kültürünün gelişmesi ve değişmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Nitekim, yüksek lisans tezinde bu yerleşkenin Kayseri’nin modern kentleşme tarihindeki özgül yerini ortaya koymaya çalışan Burak Asiliskender’in yazdıkları da bu türden tesislerin, modernleşmeci merkezin mekân üretimi sürecinde kendi mekân temsili projesini egemen kılmak bakımından önemli mesafe katetmesini sağladığını ortaya koymaktadır.

39 Tekeli ve İlkin, 1943 yılda Romanya’dan getirtilen yeni makinelerle kapasitesi daha da artırılan Kayseri ve Nazilli’deki fabrikaların, kurulu oldukları kentlere, fabrikada çalışacak eleman bulma sıkıntısı doğuracak kadar ‘büyük’ geldiğini belirtmektedirler (2004: 432).

Asiliskender, Sümerbank Fabrikası'nın lojmanları ile birlikte, merkezin o dönem için ideal olarak gösterdiği "modern" yaşamın ne demek olduğunu çevresine öğreten bir okul işlevi gördüğünü belirterek, bu yerleşkenin Kayseri kent kültürü için bir "eşik" tanımladığını belirtir. "Tesis ile kent ve yaşayanlarına evrensel hedefleri içeren yeni 'modern' Türk kimlikleri giydirilmiş, yaşam ritüeli güncellenmiştir" (Asiliskender, 2003b: 87). Bu modernliğin, yerel (Anadolu) kültürünü kendi içinde eriten yabancı bir olgu biçiminde değerlendirilmemesi gerektiğini söyleyen Asiliskender'e göre, burada söz konusu olan yerel kültüre modernliğin mantığının katılmasıyla oluşan yeni bir çağdaşlık düşüncesidir.

Modernliğin yerellikle ne kadar hemhal olduğu meşakkatli bir siyaset ve kültür felsefesi sorunu olmakla birlikte, Halkevi'nin ön planda olduğu fakat sosyo-ekonomik açıdan Sümerbank ve diğer kamu yatırımlarınca da desteklenen modernleşme hareketlerinin 1930'lardan 1950'lere kadar kente hâkim olduğu, ona yeni anlamlar ve yaşam biçimleri kattığı görülmektedir. Meydanın yakınındaki sinemanın her seansta dolu olması, lokantalarda "yemekten ziyade içkinin bulunması" da Osmanlı döneminde bile dindar, muhafazakâr olduğu belirtilen bir kentte modernleşmenin popüler sayılabilecek kimi görüngülerinin bugünkünden çok daha etkili olduğuna işaret eder.

Bu modernleşme hareketinin toplumsal tabanını ise esas olarak, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan işçi ve memurlar ve onların aileleri oluşturmuştur. Kayseri'nin geleneksel yerel iktidar bloku içindeki (esnaf ve tüccar) ailelerin aksine, bir toplumsal devinim isteği duyan, çocuklarının eğitim yoluyla halihazırdaki sınıfsal konumunun ilerisine geçebileceğini düşünen bu insanların, modernleşmenin gelecek nesillerin daha iyi yaşamasını sağlayabileceğine dair ilerlemeci bir iyimserliği paylaştıkları söylenebilir. Devletten topluma doğru özellikle Halkevleri ve öğretmen kesimi aracılığıyla yayılan bu iyimserliğin alıcı kitlesi olan işçi-memur kamu çalışanları, kurumlarına ait lojmanlarda oturmakta, çocuk, yakacak, giysi yardımları almakta, ortalama bir esnaf ve zanaatkârdan çok

daha güvenceli bir hayat sürmektedir. Ortak bir yaşam kültürünü paylaşan bu zümre, Halkevi'nin etkinliklerine katılmakta, varsa kendi kurumunun spor takımlarının karşılaşmalarını izlemekte, çeşitli bayram ve yıldönümlerinde paylaştıkları modernleşmeci Kemalist orta sınıf ahlakı ve kültürünü yeniden üretmektedir.

Sonuç olarak, 1930-45/50 arası dönemle ilgili ulaşabildiğimiz kaynaklar, kentteki modernleşme hareketinin yalnızca topluma yukarıdan dayatılan durağan bir nitelik taşımadığını, kendisine yabana atılmayacak bir kentli toplumsal taban yarattığını ve kente içinde geleceğe dair umutlar barındıran ilerlemeci bir modernizmin dinamizmini kattığını göstermektedir. Dinin kamusal alandaki siyasal etkisinin, geleneksel yapının egemen blokunun, baskı unsuru da kullanılarak sınırlandırıldığı söz konusu dönemde modernleşme hareketinin bu dinamizminin, Cumhuriyet Halk Fırkası etrafında toplanmış modernleşmeci çizgiye kentsel toplum nezdinde, ne kadar sağlam olduğu (derinlik kazandığı) tartışmalı olsa da,⁴⁰ kültürel-ideolojik bir hegemonya kazandırdığı bile söylenebilir. Bunun belki en iyi göstergesi, kentteki burjuva kesimlerin, modernleşmenin siyasal aktörü olan merkezî kamunun yatırımlarıyla yarattığı yeni mekân parçalarının bulunduğu bölgelerde dönemin moda konut tipinin (kübik) benzerlerini inşa ettirmeyi tercih etmesiyle kentsel gelişme aksının değişmesi ve buradaki arsa fiyatlarının fahiş oranda pahalılaşmasıdır.

Belediyenin ve belediyeciliğin durumu

1930-1950 arası dönemde kentin gelişimini anlamak bakımından önemli bir boyutu da, egemen modernleşme siyasasının kentsel siyaset ve belediyeciliğe ne gibi etkilerinin olduğu sorusuna verilecek yanıtlar oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda, söz konusu dönemde kentsel/yerel siyasetin işleyişi, belediye-

40 Zira bu etkinin, yerellikteki geleneksel blokun birliğini çözemediği ve toplumsal düzeydeki nüfuzunu kıramadığı, 1950 seçimleri ve DP iktidarları sırasında görülecektir.

nin icraatları ve merkezle ilişkisi konularına girmeyi de gerektirir. Bu konuda elimizde çok fazla veri bulunmamakla birlikte, tek partili rejime geçilen 1930'dan DP'nin başa geldiği 1950'ye kadar Kayseri Belediye Başkanı'nın 25 kere değişmesi, başlı başına anlamlıdır. Bu süreçte 20 farklı kişinin belediye başkanlığı koltuğuna oturmuş olması (bunların 5'i 2'şer kez bu koltuğa oturmuştur), belediyenin kent yönetimi ve kent mekânındaki bölüşüm ilişkileri açısından önem taşımadığı yargısını ilk bakışta akla getirebilirse de bu yanıltıcıdır. Çünkü, 1932-1946 arasında valilik makamının başına geçen kişinin de sıkça değişmesi (6 kere), ortalama görev sürelerinin yaklaşık 2 yıl olması, bunun yanında belediye başkanlığı yapan 20 kişinin önemli bir kısmını oluşturan valilik menşelilerin (12 kişi) çoğunun kısa bir süre sonra başka bir yere tayininin çıkartılması, yerel hâkim blokun isteklerini yaşama geçirmek için merkez üzerinde kurduğu baskının göstergesidir. Belediyecilik, kimi dönemlerde bu işin meclis üyelerinden biri/il sağlık müdürü/emniyet müdürü gibi aslında görevi başka olan kişiler tarafından üstlenilmesinin gösterdiği gibi, 1950 yılına kadar merkezin istediği sınırlar içinde, fazla gelişmesine izin verilmeyen bir pratik olarak kalmışsa da; yerel siyasette etkin olan kesimlerin, (merkezden de olsa) kendi tercih ettiklerini belediyenin başına getirdikleri, beğenmediklerinin de kısa sürede bu görevden uzaklaştırılmasını sağladıkları anlaşılmaktadır. Yerel siyasette etkili olan kesimlerin işlerini yan yollara saparak halletmesi de temelde, merkezî yönetim ve onun temsilcisinin, belediye başkanının seçimle gelme niteliğini bir hayli aşındıran bir vesayet yetkisine sahip olmasından (yani yerel özerklik ve demokrasinin eksikliğinden) kaynaklanmaktadır.⁴¹ Belediyenin yetkilerinin bütün Türkiye kentlerinde olduğu gibi merkeze ve il özel idarelerine göre kısıtlı olduğu bu dönem-

41 En sonunda, "belediye başkanımız madem merkezden atanıyor" kabulüyle, yine bir yarı yerel çözüm bulunduğu anlaşılmaktadır. Kayseri'nin yerel iktidar bloku ve belediye meclisi, 1940'ların ikinci yarısında milletvekillerini de devreye sokarak, Sait Koçak (İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı), İbrahim Ergüven (Eyüp İlçesi Hâkimi) gibi başka kentlerde görev yapan Kayserili kamu yöneticilerinin Kayseri Belediyesi'nin başına gelmelerini sağlamıştır (Çalışkan, 1995).

de, belediye başkanlığına sağlık müdürü, emniyet müdürü gibi kişilerin atanmış olmaları, rejimin hangi konuları kent yönetiminin öncelikleri olarak kabul ettiğinin de göstergesidir. Dönemin en uzun süre görev yapmış başkanları; meclis içinden seçilenlerden Necmettin Feyzioğlu (Ekim 1930-Şubat 1932 ve Ağustos 1939-Ağustos 1942), Hayrullah Ürkün (Eylül 1936-Nisan 1938 ve Kasım 1938-Mart 1939), Emin Molu (Şubat 1943-Haziran 1944), atanmışlardan vali Nazmi Toker (Mayıs 1933-Ağustos 1936) ve Sait Koçak'tır (Mayıs 1945-Aralık 1946). Bunlardan Emin Molu ve Sait Koçak dönemlerine ilişkin birtakım bilgilere, Osman Kavuncu döneminde uygulanan imar planının hazırlanması bağlamında ileriki sayfalarda yer verilecektir.

1950-1980 arasındaki sosyo-mekânsal gelişim ve belediyeciliğin rolü

Bu bölümde, birbirinden hayli farklı nitelikleri olan ve kentin belediyecilik ve sosyo-mekânsal gelişim tarihinde özgün bir yeri bulunan, 1950-1957 arasındaki DP'li Osman Kavuncu dönemi ve sonrasında onun belediyecilik çizgisini sürdürenlerle,⁴² 1973-1980 arasındaki CHP'li Niyazi Bahçecioğlu dönemine bakılacaktır. Belediyecilik, kentsel ittifaklar, mekân üretimini eksen alan bölüm, iki alt dönem halinde ele alınacak ve her ikisinde de kentin nüfus artışı, istihdam ve konut sorunu, gecekondulu olgusu, toplumsal örgütlenme, gündelik yaşamda modern kültür-geleneksel kültür çatışması bakımından gelişmesi incelenecektir. Gerginleşen AP-CHP arasındaki mücadele ve bu mücadelede kendisini dışavuran, modernleşmeci kesimlerle (orta ve alt düzey memurlar, öğretmenler, kamu işletmelerindeki işçiler) gelenekselci (ve muhafazakâr) güçlerin omurgasını oluşturan küçük esnaf ve zanaatkârlar arasındaki

42 Bunlar, 1963-1973 arasındaki AP'li Mehmet Çalık dönemi ve öncesindeki 1957-1963 arasındaki yıllarda işbaşında bulunan DP'li Şahap Sicimoğlu, Mehmet Özateş, 27 Mayıs sonrasında 1963'e kadar başkanlığı yürüten iki üst düzey subay ve iki validen oluşan belediye yönetimleridir.

çatışmaya da değinilecektir. Bu arada, sosyal demokrat çizginin temsilcisi olarak seçilen Bahçecioğlu dönemine, Kayseri'nin muhafazakâr çizgisinde bu 'ara dönem'in hangi "yerel" etkenlere bağlı olduğunu anlamak bakımından daha geniş yer verilecektir.

Belediyeciliğin 1950'lerde artan önemi

Kayseri'nin Haussman'ı⁴³ Osman Kavuncu

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, özellikle de 1930'larda yapılan kamu yatırımlarından en fazla payı alan Orta Anadolu kenti olan Kayseri'deki kentleşme süreci İkinci Dünya Savaşı sırasında tüm Türkiye'de olduğu gibi yavaşlamış, kır-kent nüfusunun oranında herhangi bir değişme olmamıştır. Savaş sonrasında ise yeniden savaş öncesindeki dinamik devreye girerek, nüfusun kır-kent bileşimi ikincisi lehine dönmüştür. Kayseri'nin 1940-1950 arasındaki ilk beş yılda %23 civarında çakılı kalan kentli nüfus oranı 1950'de ancak %25'e yükselebilmiştir. İlde kır ve kent arasındaki nüfus dengesi Türkiye ortalamasına denktir. Fakat, 1950'den sonra Kayseri ile Türkiye geneli arasında nüfusun kır-kent bileşimi açısından bir fark oluşmaya başlamış, 1970'lere kadar Kayseri'deki kentsel nüfus artışı hep Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. Aynı dönemde, kent merkezinin il nüfusuna oranına bakıldığında ise 1940'ta 318.556 kişinin %16,5'una karşılık gelen 52.467'si Kayseri merkezde otururken, bu oranın 1945'te %16.8'e (yani 344.290'ın 57.863'ü) yükseldiği, 1950'ye varıldığında ise %16.2'ye gerilediği (403.861'in 65.488'i) anlaşılmaktadır. Bu da bize 1940'larda Kayseri kent merkezinin pek de çekici olmadığını, 1945-1950 arasında kentli nüfusta yaşanan %2 civa-

43 Baron Georges Haussman 1850-1870 arasında Paris kent mekânını hem 1789, 1830, 1848'deki gibi ayaklanmalara ve devrime 'elverişli' kılmayacak hem de yeni gelişen kapitalizme uygun bir toplumsal yeniden üretime elverecek biçimde yeniden inşa etmiştir. Planlama ve imar gibi kamunun iradi müdahalelerinin bir kenti ne kadar değiştirebildiğini ispatlayan bu etkinliğiyle kentleşme literatüründe sıkça anılır.

rındaki artışın diğer kentsel yerleşimler ve ilçe merkezlerinden kaynaklandığını göstermektedir.

1950'ye gelindiğinde nüfusu 65 bin olan Kayseri'de güçlü kentleşme eğilimleri görülmemekle birlikte, kent çevresindeki diğer Orta ve Doğu Anadolu kentlerine kıyasla gelişkin bir ticaret burjuvazisi bulunuyordu. 1950 sonrasında, tek parti devrinin sona ermiş olmasının da etkisiyle, eşrafın doğrudan etkilediği belediye, kentsel gelişmede temel aktör konumuna geldi. Bu dönemde Demokrat Parti'den seçilen Osman Kavuncu yönetiminin, kamu kredi, yardım ve yatırımlarını çekerek giriştiği büyük imar hareketi ve bunu yaşama geçirme biçimi Kayseri'nin 1950 sonrasındaki sosyo-mekânsal gelişimini anlamak açısından kilit önemdedir. Dönem başında kentleşme eğilimleri çok fazla güçlü olmayan Kayseri'de kent merkezi nüfusunun 1960'a gelindiğinde 102 bine ulaşmasında da belediyenin kenti yeniden inşa ettiği bu sürecin ciddi etkisi vardır.

İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'ndan mezun olan Kavuncu, bir süre Uçak Fabrikası'nda muhasebe şefliği yaptıktan sonra, gazetecilik ve serbest muhasebecilikle meşgul olmuştur. Siyasete CHP saflarında ve Halkevi Yönetim Kurulu üyesi olarak başlayan Kavuncu, Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte bu partinin saflarına geçmiş ve 1946'da bu partinin merkez ilçe başkanlığına seçilmiştir. 3 Eylül 1950'de yapılan seçimlerde DP listesinden belediye meclisine giren Kavuncu daha sonra belediye başkanı seçilmiş ve 1957'ye kadar bu görevi yürütmüştür.

İki dönem başkanlık yapan Kavuncu'nun görev dönemine ilişkin olarak ilk söylenebilecek söz, belediyenin bütçe olanaklarını önemli ölçüde genişletmesidir. Dört yıllık birinci başkanlık döneminin sonunda (hükümetin kent yönetimlerine bakışının da katkısıyla) belediye bütçesi 1 milyon 300 bin TL'den 6 milyon 434 bin TL'ye çıkartılmıştır⁴⁴ (Çalışkan, 1995:

44 Beş katı bir artış anlamına gelen bu rakam o dönemde enflasyonun izlediği düşük seyirle birlikte düşünülünce daha net anlaşılabilir. Tevfik Çavdar Yüz-yıllık *Pahalılık* adlı kitabında (1983: 116), 1950-1955 döneminde yıllık enflasyon oranı ortalamasının Ankara için %5.9, İstanbul içinse %5.1 olduğunu be-

146). Kavuncu'nun genişleyen bu bütçeyle giriştiği büyük boyutlu imar ve istimlak etkinliğinin önemi bu süreçte geliştirilen yeni/yaratıcı finansman yöntemlerinden kaynaklanmıştır. Kentin geniş bir ovaya yayılmış olmasının plan yapmayı ve parsellemeyi, dolayısıyla belediyenin yönlendiriciliğini kolaylaştırdığı da söylenebilir. Böyle bir avantajdan da yararlanan Kavuncu yönetimi, imar planı uygulamalarının kentsel rantların kamuya kazandırılmasının nasıl azamileştirilebileceğini ve sürekli kılınabileceğini göstermesi bakımından Türkiye belediyecilik tarihinde özgün bir yere sahip olmuştur. İlhan Tekeli'nin, İlber Ortaylı'yla birlikte hazırladıkları *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*'nde Cumhuriyet sonrasındaki belediyecilik tarihini anlattığı bölümde Osman Kavuncu deneyimine ayrı başlık açması da (Tekeli, 1978: 158-162) bu tespitimizi doğrulamaktadır.⁴⁵

Kavuncu'nun imar programının temelini, 1943-1944 arasında Kayseri Belediye Başkanlığı'nı yürüten Emin Molu döneminde Prof. Kemal Ahmet Aru'nun Alman Profesör Örsner başkanlığında hazırladığı (Çalışkan, 1995: 128-129) ve 3 Eylül 1945 tarihinde yürürlüğe giren imar planı⁴⁶ (Kayseri Valiliği, 1973: 177) oluşturmuştur. Plan doğrultusundaki ilk uygulama olan kentin kadastrosunu çıkarma işini, –başkan Molu asker kaçağı olduğu gerekçesiyle silah altına alındığından–⁴⁷ bir yıl

lırtmaktadır. Osman Kavuncu'nun gelirleri ne denli artırdığını anlamak açısından enflasyon oranı yetersiz bir veri olarak görülebilir. Bu durumda altın ve dolar kurundaki artışlara bakmak yararlı olacaktır. Aslan Başer Kafaoglu'nun verilerine göre, altın fiyatlarının beş yıllık artış toplamı %20-25 arasında değişirken, dolar kuru da 1950-1953 arasında ancak %33'lük bir artış göstermiştir –1 dolar 3.90 TL'den 5.23 TL'ye– (1981: 215).

45 İlhan Tekeli'nin aktardığı üzere, Osman Kavuncu'nun farklılığı hemen başlangıçta ortaya çıkmıştı. Göreve geldiği ilk iki ay belediyeye kapanıp ziyaretçi kabul etmeyen Kavuncu, bu süre boyunca belediye yasalarını ve olanaklarını inceleyerek uzun vadeli bir uygulama stratejisi belirlemiştir (1978).

46 Bu plan 1957 ve 1970 yıllarında değişikliklere uğramış ve 1973'teki yeni plana kadar yürürlükte kalmıştır (Kayseri Valiliği, 1973: 177).

47 Yaptığımız mülakatlardan ikisinde, Nazi Almanya'sında eğitim görmüş idealist genç başkan Molu'nun askere alınmasının basit bir kaçaklık durumundan kaynaklanmadığından söz edilmiştir. Her ne kadar CHP II Başkanı Mustafa Aslan modern düşünceli bir insan olmasını çekemeyenlerin onun hakkında

sonra onun yerine belediye meclisinin talebiyle atanan Sait Koçak gerçekleştirmişti (Dayıoğlu, 1998: 63).⁴⁸ Kentin imar planı ve onun ilk uygulamalarının 1940'ların ortasında başladığına ilişkin açtığımız bu kısa parantezden sonra, bu konuda asıl gelişmenin sağlandığı Osman Kavuncu dönemine dönebiliriz.

Kavuncu, 1946-1950 arasında belediye meclis ve encümen üyesi olmasının da deneyimiyle, başkan seçildiğinde önünde duran imar planının, yerel hâkim blokun isteklerine uygun olarak gözden geçirilmiş halini kararlı biçimde sahiplenmiştir. Kavuncu başkanlığındaki Kayseri Belediyesi, konut, ticaret ve sanayi bölgelerinden oluşan söz konusu planı, belediye olanaklarını ve işin toplumsal zorluklarını göz önünde bulundurarak aşamalı biçimde hayata geçirmiştir. Bu kapsamda, ilk aşamada kentin kuzeybatısında yer alan eski çiftlik arazisi ile kentin yapılaşmış kısmını birleştirecek yol çalışmalarıyla işe başlanmıştır. Bu iş için gereken kamulaştırmaları, belediye bütçesinden para ödemedi, Belediye İstimlak Kanunu'nun kendisine tanıdığı yetkileri (yol üzerindeki arsaları belediyenin kentin başka yerlerindeki arsalarıyla mübadele etme, yolun iki yanından 20'şer metrelik derinlikteki alana el koyabilme) kullanarak, arsa sahiplerini topraklarının bir kısmını belediyeye bırakmayı içeren bir sözleşmeye imza atmaya ikna edebilmesi⁴⁹ (Tekeli, 1978: 160), Kavuncu'nun esnek bir ka-

böyle bir gerekçeye başvurdıklarını söylese de; Molu'yla ilgili 'problemin', hazırlatıldığı imar planının ilk haliyle, kentsel gelişmeyi doğuya (Sivas Caddesi hattına) yönlendirmesinin tarihi ticaret merkezinde (Kaleiçi) üslenmiş yerel hâkim blokun çıkarlarıyla çelişmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

48 İmar planının uygulanmasının önkoşulu diyebileceğimiz kent kadastrounu çıkartan Koçak aynı zamanda, aldığı 8 otobüsle belediyenin toplu taşımacılık alanına girmesini sağlayan, Belediye Otobüs İşletmesi'ni kuran isim olarak da önemli başkanlardan biridir (Dayıoğlu, 1998: 63).

49 Böyle bir kamulaştırma sisteminin kurulabilmiş olması aynı zamanda, rant paylaşımının tarafı olan arsa sahiplerinin sayısının azlığına da işaret etmektedir. Çünkü arsalar az sayıda kişide toplanmış olmasa, arsasını vermeyen biri çıktığında yolu başka bir arsadan geçirerek uygulanacak bir şantaj politikası tutmaz, tutsa da ortaya düz ovada dolambaçlı bir yol çıkardı. Bu hipotezden hareketle arsaların az sayıda insanın elinde toplanması sürecine ilişkin bir spekülasyona gidebiliriz. O bölgede arsaların el değiştirmesi ve az sayıda insanın elinde toplanması söz konusuysa, bu süreç plan hazırlanırken (kentin

mulaştırma siyasası yürüttüğünü gösterir. Sahip olduğu arsa veya konutun daha ziyade kullanım değeriyle ilgilenen yoksul ve orta sınıftan hane halklarını, belediyenin Sahabiye Mahallesi'nde gösterdiği arsalar ve bir miktar para karşılığında gayri menkullerini vermeye zorlayan Kavuncu belediyesi, çıkarları gayri menkullerinin değişim değerinde yatan büyük arsa sahipleriyle ise rant paylaşımı temelinde anlaşma yoluna gitmiştir. Arsa takası ve para yardımının kamulaştırmalar sonucunda evsiz kalanların barınma gereksinimini karşılamada yetersiz kaldığı görülünce, belediye 1957 yılında Sahabiye Mahallesi'nde "Belediye Blokları" diye anılacak sosyal konutları yaptırarak Kayseri tarihinde bir ilke imza atmıştır (Tuncel, 2002: 107; Satoglu, 1977).⁵⁰ Önceki dönemin zoraki kamulaştırmalarıyla karşılaştırıldığında halkın daha hakça gördüğü söylenen (Tekeli: 1978: 160) bu uygulama süreci tamamlandığında, belediye hem yolu yapmış hem de yeni konut bölgesini imara açmıştı. İmar planı doğrultusunda girişilen uygulamaların daha da önemli bir sonucu, 1930'lardan beri geçerli olan (kuzeybatı yönündeki) kentsel gelişme aksının üzerindeki arsaların önemlice bir kısmının belediyenin mülkiyetine kazandırılması, bu kuruma her zaman kullanabileceği büyük miktarda bir gelir kaynağının yaratılmış olmasıdır. İmar etkinliklerindeki ağırlık, her ne kadar gelişme aksı değişmemiş olsa da, 1930-1950 arasının gözde semtleri olan İstasyon Caddesi çevresi ve Sümer Mahallesi yerine, tarihî merkez civarındaki eski dar ve çıkmaz sokaklı mahallelere verilmiştir. Bunun yanında, imar planında konut bölgesi olarak aynı ölçüde cazip olmasa da merkezî iş alanına yakınlığı nedeniyle Sivas Caddesi'nde istim-

Prof. Örsner'in ilk başta önerdiği doğu yerine kuzeybatı yönünde gelişmesinin tercih edilmesiyle) başlamış, plan yasalastıktan sonra hızlanmış ve kadastro çalışmaları sırasında da tamamlanmış olmalıdır. Böyle bir spekülasyona yönelmemizin nedeni, Kayseri'nin kentsel gelişim tarihine ilişkin yapılacak çalışmaların kentsel siyaset-bölüşüm ilişkilerini anlamak açısından araştırılması gereken bir boyutuna çentik atma kaygısıdır.

50 Belediye Blokları'ndaki bu konutlar çeşitli büyüklük ve tiptedir; plan uygulamalarıyla evlerinden olanların mali durumlarına göre farklı seçenekler söz konusu olmuştur (Satoglu, 1977: 46).

lak ve imar çalışmaları yürütülmüş (Çalışkan, 1998: 70), 1950'lerden itibaren kentin doğuya⁵¹ doğru da bir genişleme yaşadığı görülmüştür (Somuncu, 1998: 57).

Konut bölgesinin istimlak ve imarı bu şekilde halledildikten sonra, planın ikinci aşaması olan ticaret bölgesinin gerçekleştirilmesine geçilmiş, bu kapsamda önce iç kalenin güneyinde yer alan eski mahallelerde istimlak çalışmalarına girilmiştir. Bu alan Yoğunburç Caddesi'nin bir kısmı ve Kızıkapı Caddesi ve Meydanı'nın yanında Düvenönü meydanı çevresinin bir kısmını da kapsamaktadır. İstimlak sonrasında buradaki dar, karmaşık, çıkmaz sokaklar ve eski yapılar yıkılmış, yerini ızgara planlı sokaklarla, yeni modern iş yerlerinden (banka, büro, işhanları) oluşan bir ticaret bölgesi (merkezî iş alanı) almıştır (Somuncu, 1998: 57; Çalışkan, 1995: 143). Aynı bölge içerisinde yer alan ve kentin ticari yaşamında önemli bir yer tutan Kapalı Çarşı ve yakın çevresindeki sokaklara ise pek dokunulmamıştır.

Kent merkezine büyük bir inşaat alanı görüntüsü veren bu ikinci aşama imar faaliyeti için gerekli kamulaştırmaları gerçekleştirmek ise biraz daha zor olmuş, daha karmaşık bir finansman sisteminin kurulmasını gerektirmiştir. İş alanı kentin merkezi olduğu için bu bölgede yapılacak istimlakın bedeli 4-5 milyon TL'yi buluyordu. Belediye burada da önce konut bölgesinde uyguladığı mübadele yöntemine başvurdu. Önceki uygulamadan elinde kalan arsaların bir kısmını ticaret bölgesindekiyle değiştirip, verdiği arsa üzerinde inşa edilecek yapıları finanse etmeyi önerdi. Fakat belediyenin bu maliyeti karşılaması olanaklı görünmüyordu. Belediye yönetimi ortağı olduğu bir şirket üzerinden borçlanabileceğine karar verdi (Tekeli, 1978: 160). Bunun için de zaten merkezî yönetimce -1930'da 1580 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden sonra- %25'lik payla zo-

51 Planı hazırlayan ekibin başındaki Örsner gelişme aksı olarak önce doğuyu (Sivas yönünü) önermiş, belediye meclisi kentin bu yükün altından kalkamayacağı düşüncesiyle bu öneriyi benimsememiş (Çalışkan, 1995: 129), ancak 1950'lerde Sivas Caddesi'nin devamı olan ve şimdilerde kentin en gelişkin kısmı olan bu bölgenin de belli bir gelişme temposuna girmiş ve bu tempo 1960'larda hızlanmıştır (Kayseri Valiliği, 1998: 57).

runlu ortak edildiği (Çalışkan, 1995: 92) yerel elektrik şirketinden yararlandı. Şirketteki belediye payını Kayseri kökenli Sabancı'ların bankası Akbank'tan aldığı kredi ile %75'e çıkartan Kavuncu, kendisini şirketin idare heyeti başkanlığına seçtirmiş, daha sonra da aynı bankayı çeşitli pazarlıklarla⁵² şirket adına "Elektrik Tahvilleri" çıkartmaya ikna etmişti. Belediye yönetimi daha sonra bu tahvilleri arazi sahiplerine dağıtmış, onlar da bunları bankadan inşaat kredisi almak için kullanmıştır. Kavuncu bu işlemler için de arsa sahipleriyle sözleşme yapmıştır. Ticaret bölgesinin yolları henüz yapılmaktayken belediyenin eline geçen arsalar beş misli değer kazanmıştır (Tekeli, 1978: 160-161). Belediyenin arsa sahiplerine, elektrik şirketinin de bankaya olan borçlarını kolaylıkla ödemesini sağlayan bu mekanizmanın işlemesi için Kavuncu'nun gayet planlı hareket etmesi, arsa sahipleriyle tek tek ilgilenmesi, uzun ve sabırlı bir ikna çalışması yürütmesi gerekmiştir.

Osman Kavuncu'nun, imar planının konut ve ticaret bölgeleriyle ilgili aşamalarını farklı kamulaştırma ve finansman sistemleriyle yaşama geçirebilmiş olması, onun kimi olumlu kişisel özelliklerinin (çalışkanlık ve beceriklilik gibi) yanında; yerel ekonominin canlılığıyla, ticaret sermayesinin birçok Anadolu kentine göre varıl olmasıyla ve bu kesimin büyük toprak sahipleriyle birlikte belediye yönetimine güçlü bir kentsel toplumsal ittifak desteği sağlamasıyla da ilgilidir. Her ne kadar oluşan rantların bir bölümünü belediyeye kazandırmış olsa da, arsa sahiplerinin Kavuncu'ya destek vermesini sağlayan etken, kentsel arsa piyasasını ciddi bir biçimde hareketlendirmiş olmasıdır. Kavuncu'nun arsa sahiplerine küçümsenemeyecek miktarlarda rantlar yarattığını, "arsa yoksa yol da yok" pazarlığıyla sahiplerinin arsalarının yarısını ya da üçte birini belediyeye bırakmasını sağlayabilmiş olmasından da anlayabiliyoruz. Fakat iki tarafa da önemli maddi kazançlar sağlayan bu

52 Bu dönemde vali ve belediye başkanının öncülüğünde Şeker Fabrikası ve Çimento Fabrikası yapımı girişimlerini finanse etmek için kurulan 6 milyon TL sermayeli şirketin paralarının bu bankaya yatırılması da pazarlıkların önemli bir parçasıdır (Tekeli, 1978: 161).

imar süreci fazlasıyla rantları artırma kaygısının gölgesinde geliştiği için, sağlıksız konut alanları ortaya çıkmış ve zaman içerisinde kat artırımlarıyla bu olumsuzluk daha da artmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 4740).

Planın nc boyutu olarak Kayseri'nin batısında orakılar Yazısı denilen boş arazide 1956'da kurulan sanayi sitesi Kayseri'nin sosyo-mekânsal gelişiminde önemli rol oynamıştır. Kent merkezinin ticari işlere ve hizmetler sektörüne ayrılması nı getiren sanayi sitesi, türünün Türkiye'deki ilk örneklerinden biri sayılmaktadır. Bu bölgenin imar ve istimlak çalışmaları önceki aşamalarda kazanılan tecrübe ve mal sahipleri ile finans çevrelerine verilen güven nedeniyle daha kolay gerçekleştirilmiş olsa da kentteki zanaatkrları (küçük sanayicileri) buraya taşımak belediye başkanı Kavuncu'nun en fazla zorlandığı iş olmuştur.

Küçük ve orta ölçekte sanayiyle uğraşan girişimciler 1500 dkkndan oluşan bu düzenli ve ızgara planlı sitede toplanma ekonomisinin nimetlerinden yararlanacak olmalarına rağmen, uzun bir süre boyunca ulaşım maliyetleri yüksek olacağı ve daha da önemlisi pazara yakınlık avantajından, müşterilerle doğrudan ilişki kurabilme fırsatından uzaklaşacakları için belediyenin bu kararına direnç göstermişlerdir. Sınai etkinlikle uğraşan küçük girişimciler uzun süre belediyenin buradan işyeri satın alma ve taşınma taleplerini yanıtız bırakmışlar, bu kesimin belediye yönetimine yönelik yoğun tepkileri kimi belediye meclisi üyelerince de dillendirilmiş ve tartışmalara neden olmuştur. Belediye sınai etkinlikleri yeni sanayi sitesine ikna yoluyla taşıyamayınca, dükkân fiyatlarını düşürme ve ödeme kolaylıklarını artırmanın yanında, çeşitli yasal zor yöntemlerini de devreye sokmuştur. Valilikle anlaşarak İl Hıfızısıhha Kurulu'ndan kentin sınai etkinliklerin merkezi iş alanının dışına çıkartılması kararı çıkartılmıştır (alışkan, 1995: 143). Zanaatkrların çoğunluğu bu karara uymamakta direnince çatışma daha da şiddetlenmiş, belediye kent içinde sınai etkinlikte bulunan işyerlerini mhrlemeye, elektriklerini kesmeye başlamıştır. Belediye ayrıca buraya özel otobüs hattı tahsis etmiş ve

bu hattaki otobüs ücretini normal ücretin yarısı düzeyine çekmişti. Birkaç yıl süren bu çatışmalı süreç sonunda zanaatkarların büyük çoğunluğunun sanayi bölgesine taşınması sağlanmıştır. Kavuncu'nun kentteki küçük atölye sahipleriyle yaşadığı bu çelişki, bu dönemde imar planı doğrultusundaki her girişimin o kadar kolay uygulamaya konulmadığını, toplumda çeşitli uzlaşmazlıklar doğurduğunu göstermiştir.

Kavuncu dönemindeki büyük imar hareketinin en önemli boyutlarından birini geniş cadde ve yollar oluşturur. İnsan ve mal akışını kent içinde ve kent dışına doğru hızlandıran imar planlama anlayışını otomobil merkezli olarak nitelendirebiliriz. Yalnızca 2 km olan kentsel mekânın çapını büyük ölçüde genişleten bu gelişme (Somuncu, 1998), kentlilerin gündelik yaşamlarını ciddi biçimde değiştirmiştir. Kavuncu, 1930 sonrası modernleşmenin gözde mekânlarının kentin sosyo-mekânsal gelişimin merkezî konumunu ortadan kaldırırken, eski geleneksel merkezi de –buradaki mal sahiplerinin bir kısmını karşısına almak pahasına– dönüştürerek canlandırmıştır.

Tarihi kent merkezini modern yol ve binalarla yeniden canlandırırken burası ve çevresinde yer alan Alaca Kümbet (kentin güneyine giden ana yol olan Talas Caddesi'nin ortasıdır), Yoğunburç (Kale'nin güneydoğusunda bulunan burç takımı), Hunat Medresesi (Kale'nin doğu yönünde karşısında bulunan Selçuklu döneminden kalma yapı kompleksi) gibi kimi tarihî eserleri rehabilite edip yeniden görünür kılan Kavuncu tarihin mekândaki görünümüler aracılığıyla toplumsal kullanılışına güzel bir örnek ortaya koymuştur. Mekânın toplumsal yeniden üretimi açısından oldukça önemli olan bu uygulamada, kentleşme uzmanı ve Vakıflar Başmüşaviri Profesör Ali Sami Ülgen'in önerilerinin (Satoğlu, 1977: 54-56) yanında, o dönemde DP'yle birlikte siyasal kültüre egemen olan 'alternatif' modernleşme anlayışının etkisini görebiliriz. Bu anlayış, gelenekselle çatışan sosyo-kültürel boyutlarını geri plana atıp ekonomik ve teknolojik gelişmeyle sağlanacak zenginleşme umudu ve vaadini öne çıkararak, modernleşmenin daha kolay toplumsal kabul göreceği bir versiyonuna yönelmeye dayanıyor-

du. Kavuncu'nun popülerliği de, kırdan kente göçün ilk dalgasında pay sahibi olan söz konusu "Büyük Umutlar"ın kentini, muhafazakâr çevrelerle fazla çatışmadan yaratabilmesinden kaynaklanmıştır.

Kavuncu'nun yerel popülaritesinin maddi nedeni ise, DP'nin kırsal kesimi tatmin eden yüksek ürün fiyatı ve teşvik siyasalarının yanında, onun küçük sanayiye çepere atıp Kaleiçi'nin ticari bölge niteliğini vurgulayarak, hâkim ticaret burjuvazisinin kentin sosyo-ekonomik yapısındaki konumunu pekiştirmiş olmasıdır. Belediye buna ilaveten, imar planı doğrultusunda yenilenen Cumhuriyet Mahallesi'nde ticaretin mekânsal ve toplumsal biçimlerinin çeşitlendirilmesi ve altyapısının geliştirilmesi için Belediye İşhanı'nı yaptırmıştır. İşhanı'ndaki dükkânları kiraya vererek belediyeye düzenli bir gelir kaynağı daha kazandıran Kavuncu yönetimi, ticaret burjuvazisinin önce gelenlerini toplayıp, Birlik Mensucat (manifaturacıların kurduğu şirket) ve Orta Anadolu (tüccar ve müteahhitle- rin kurduğu şirket) gibi iki büyük şirket ve fabrikanın kurulmasına öncülük etmiştir (Satoğlu, 1977). Bu bakımdan Kavuncu yönetimindeki Kayseri Belediyesi'nin, 1950'lerden sonra gelişen özel sanayide ve kentte yaşanan sanayi sermayesinin oluşumunda ticaret burjuvazisinin denetim sahibi olmasında, yani Velzen'in Kayseri'de tespit ettiği "ticaret kapitalizmi"nin hâkimiyetinde önemli pay sahibi olduğu söylenebilir. Ancak bu belediye yönetiminin yalnızca kentteki özel sanayinin gelişmesinde değil, kamuya ait yeni sanayi işletmelerinin kurulmasında, daha genel olarak da kentin kamu yatırımlarından (Karayolları, Köy İşleri gibi) ve esnaflar, küçük sanayiciler, toplu konutlar için Halk Bankası, Emlak Kredi Bankası ve SSK tarafından verilen kredi teşviklerinden Türkiye geneline göre daha fazla yararlanmasında da temel kamusal aktör konumunda bulunduğunu belirtmek gerekir (Satoğlu, 1977). Örneğin Kavuncu, 1950'lerin en önemli kamu yatırımları olan Şeker Fabrikası ve Çimento Fabrikası'nın yapılması için gerekli finansmanının bulunması için kurulan 6 milyon TL sermayeli girişimin de başını çekmiştir (Tekeli, 1978: 161).

Nasıl demiryolunun gelmesi ve kamunun 1926 sonrasında inşa ettiği fabrikalar kentin ekonomik gelişiminde köşe taşları olmuşsa, Osman Kavuncu'nun belediye başkanlığı döneminde kararlı biçimde yaşama geçirdiği ve 27 Mayıs darbesine kadar DP'li başkanlar Şahap Sicimoğlu ve Mehmet Özateş tarafından⁵³ sürdürülen imar hareketi de kentin 1950 sonrasındaki sosyo-mekânsal gelişiminde belirleyici olmuştur. Kentteki belediyeciliğin tarihinde milat kabul edilen Kavuncu döneminde yapılan düzenlemeler, bir imar planı çerçevesinde geçerlilik kazandığı için o yıllara özgü ihtiyaçların yanında, kentin geleceğine dönük bir projeksiyona dayanır.

Mekân üretimi açısından değerlendirildiğinde ise merkezi genişletme ve eski mahalleleri imarlaştırarak canlandırma hamlesi, nesnel olarak, istasyonun ve Sümerbank'ın merkezinde olduğu 1930-1950 arası sosyo-mekânsal gelişme biçiminin etkisinin sınırlanması anlamına gelmiştir. Zira geliştirilen ve uygulanan plan geniş yollarla otomobil merkezli bir kentsel gelişmeyi getirirken, diğer yandan uzun süredir gelişimi durmuş olan kentin tarihî merkezini, merkezî iş alanı haline getirerek canlandırıyordu. Bu uygulamalar bir taraftan modernleşmenin kendi etrafında yoğunlaşma yaratan mekânlarının kentin genişleyen alanı içinde talileşmesine, İstasyon Caddesi civarı ile kuzeybatı yönündeki yapılaşmanın (ve tabii toprak rantı artışlarının) yavaşlamasına ve eski kent parçalarının yeni bir devingenlikle önem kazanmasına yol açarken; diğer taraftan buradaki tarihî-kültürel eserleri mekân temsili açısından önemli kılmakla beraber, yerel toplumun gündelik yaşamına dışsallaştırmaktadır. Zira tarihin toplumsal kullanımı anlamı-

53 Kavuncu'nun 1957'de milletvekili seçilerek ayrılmasıyla, belediye meclis üyeleri arasından önce Şahap Sicimoğlu başkanlığa seçilmiştir. Bir müteahhit olan Sicimoğlu, Kavuncu zamanında büyük ölçüde rayına oturtulan imar hareketini aynı kamulaştırma, istilak yöntemlerini uygulayarak daha da ileri götürmüştür. Caddeleri daha da genişletip bulvarlara dönüştürdüğü için kentsel sistemin işleyişindeki otomobil merkezliliği pekiştiren Sicimoğlu 1959'da meclis üyeleriyle ters düşerek istifa edince önce encümen üyesi Rifat Gönen bu göreve 2 ay vekalet etmiş, daha sonra Eylül 1959 ile 27 Mayıs 1960 arasında başkanlık koltuğuna bir başka meclis üyesi olan Mehmet Özateş oturmuştur (Çalışkan, 1995: 152-155).

na gelen seçmeci bir korumacılık anlayışıyla yüz-iki yüz yıllık eski sivil mimari örnekleri (eskiden Ermeni ve Rumların yoğunlukla yaşadıkları belirtilen Kiçi Kapı civarındaki evler, konaklar) yıkılırken, siyasal-ideolojik açıdan kentin anlamına damgasını vuracak dinî ve siyasi yapılar Karatepe'nin deyimiyle birer biblo gibi görünür kılınmıştır. Görünür kılınan bu anıt ve simgelerin, geleneksel kültürün temsiline motifleri olarak ideolojik bir önem kazandığı söylenebilir. Bu aynı zamanda, birbirini destekleyen devletçi sanayi kurumları ile modernleşmeci kültürel kurumlar aracılığıyla gerçekleşen 1930'ların tek parti modernleşmeciliğinin yerini; DP'nin bir hegemonya stratejisi olarak benimsediği, siyasal açıdan muhafazakârlıkla uzlaşan, ekonomik açıdan liberal modernleşme modelinin almasının sonucuydu.

Devlet-toplum ilişkisini de değiştiren bu modelde modernleşmenin özünü oluşturan kapitalist toplumsal ilişkilerin, halkın geleneksel-kültürel değer ve yargılarıyla fazlaca çatışmadan da gelişebileceği savunuluyordu. Bu Ziya Gökalp'in *Türkçülüğün Esasları*'nda çerçevesini çizdiği; Batı'nın teknolojisini alıp, yaşam tarzı anlamında kültürünü dışarıda bırakmayı öneren milliyetçi-muhafazakâr "milli hars/gelenek içinden giderek modernleşme" modelinin (Gökalp, 1969) yeniden gündeme gelmesi olarak değerlendirilebilir. Geniş yollar, ulaşım araçları ve ticaret ve tarıma dayalı zenginleşmeyle sembolize edilen bu tedrici ve biçimsel modernleşme anlayışını, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma ve zenginleşme umuduyla kente göç edenlere ya da kırsal etkinlikle uğraşmaya devam etmekle birlikte kent ve kasabayla ekonomik, toplumsal ilişkileri gelişenlere benimsetme çabası söz konusuydu. Kayseri'de belediyecilik düzleminde Osman Kavuncu yönetimiyle uç veren bu yeni modernleşme anlayışının, önceki dönemdeki modernizmin toplumsal etkisini (gündelik yaşamdaki hegemonyacı kapasitesini) kırmakla birlikte tamamen hükümsüz kıldığı da söylenemez. Çünkü önceki dönemde modernleşmenin üssü olan mekân ve yapılar ve bunların toplumsal tabanını oluşturan kesimler ile yerel hâkim sınıf bloku arasındaki çelişkiler kimi noktalarda

varlığını sürdürmektedir. Bu iki anlayış birbiriyle eklemellenmiş biçimde dururken, bu farklı tasarımları savunan farklı toplumsal, siyasal aktörler kentsel siyasetteki mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

DP dönemi Kayseri'sinde toplumsal ve siyasal durum

Çok partili hayata geçişin ardından Türkiye genelinde gözlenen dinsel örgütlenmelerin canlanışının, muhafazakârlığıyla bilinen Kayseri'de başlarda (1946-1950 arasında) daha yavaş bir seyir izlediği söylenebilir. Kentte ilk dinî dernek (cami yaptırma derneği olarak) ancak 1950 yılında kurulmuştur. Çok partili rejime geçişin ilk yıllarında (1945'ten 1950 yılının başına kadarki sürede) Türkiye'de 84 adet din derneği kurulmasına (öncesinde de bunların toplamı 11'di) karşın, Kayseri'de bir tane bile kurulmamış olması, kentin muhafazakâr kimliğini devletle ters düşmeme temkiniyle birleştirmesi bakımından simgesel sayılabilir. 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra yapılan Yassıda duruşmalarının ardından Celal Bayar başta olmak üzere DP'nin üst düzey yöneticilerinin Kayseri Kapalı Cezaevi'nde tutulması da devletin kentin bu özelliğini 'tanıdığına' dair bir gösterge olarak yorumlanabilir (Korat, 1997: 20).

Kayseri'nin, geniş sosyolojik anlamıyla –Göksel Korat'ın deyişiyle– “hep daha hızlı ve gürleyerek akan suyun yanında yer alma” (1997: 20), dar siyasal anlamıyla ise, ‘devletle/iktidarla arayı iyi tutma’ kaygısında;⁵⁴ ticari açıdan bölgesel bir merkez niteliği taşıması, yerel ticaret burjuvazisinin esnaf ve zanaatkârı kendi siyasalarına eklemleyecek bir gelişkinliğe sahip olması, büyük çiftçi ve toprak sahiplerinin tarımın ekonomideki ağırlığının görece düşük olmasından dolayı yerel siya-

54 Korat (1997: 20), bunun Kadı Burhanettin zamanından kalma bir siyasal oportünizm geleneğinden kaynaklandığını belirtir. Herhangi bir konuda siyasi netliğe sahip olmama biçiminde kendisini dışavuran bu siyasal kültürün Kayseri'de etnik ayrımları da aşan bir güce sahip olduğunu, 1920'lerin başında Rum Ortodoks azınlığın merkezî kiliseden ayrılma kararına bakarak düşünebiliriz.

sete ağırlık koyamaması belirleyicidir. Daha da gerilere gidecek olursak, Osmanlı'nın son dönemlerinde İttihat ve Terakki'nin, Milli Mücadele döneminde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yanında yer alan yerel burjuvazinin gücü nedeniyle ki, çevre kentler Konya ve Yozgat'ta Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kurmaya çalıştığı yeni otoriteye karşı gelişen türden bir ayaklanma olmamış; aksine, Sakarya Savaşı öncesinde Yunan ordusu Ankara'ya yaklaşınca başkentin bu kente taşınması gündeme gelmiştir.

Kayseri'de dinî derneklerin sayısı ve çeşitleri DP'nin iktidara gelmesinin ardından, 1951'den başlayarak artmıştır. Bu eğilim DP'nin dini "köktenci modernleşmeci" bir geçmişi olan CHP'ye karşı kullanmaya başladığı 1954'e kadar Türkiye genelindeki artışla paralel gitmiş, 1960'a gelindiğinde ise daha da hızlanmıştır. Rakamlarla ifade edilecek olursa, 1950-1954 arasında Türkiye'deki dinî derneklerin toplamı 154'ten 809'a çıkarken Kayseri'de 18'e ulaşmış, 1960'da Türkiye genelinde bu sayı 5164'e ulaşırken Kayseri'de 172'i bulmuştur (Yücekök, 1971). Aynı yıllarda, ildeki örgütlenme düzeyinin de Türkiye ortalamasından daha hızlı arttığı berrak bir şekilde görülür: Türkiye genelinde 1950 yılında 20.868 kişiye bir dernek düşerken, aynı oran Kayseri'de 29.191 kişiye bir dernek seviyesine gelmiş, 1960 yılına gelindiğinde ise Türkiye genelinde dernek başına düşen kişi sayısı 1/2.338 iken Kayseri'de 1/1.359 olmuştur (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 4751). Din derneklerinden sonra en büyük paya, kültür dernekleriyle (64), spor dernekleri (61) sahiptir.⁵⁵ Burada verileri sunarken yararlandığımız kaynaklar, Kayseri'de dernekleşmenin aynı

55 Kültür derneklerinden biri özellikle üzerinde durulmayı hak ediyor. Necip Fazıl Kısakürek tarafından 1948'de İstanbul'da kurulan Büyük Doğu Cemiyeti'nin ilk şubesi Şubat 1950'de Kayseri'de açılmıştı (www.necipfazil.com/biyografi.html). Bu 'öncülük', Kayseri'nin dinî muhafazakarlık açısından nasıl verimli bir kaynak olduğunu, ya da öyle görüldüğünü, en azından böylesi bir kimliği anti-komünizmle meşrulaştırıp militan bir siyasal mücadele yürüten Necip Fazıl'ın derneğin ilk şubesini açacak bir ilişki ağına zemin oluşturduğunu göstermektedir. Bunun yanında, Kayseri Büyük Doğu derneği Abdullâh Gül, Şükrü Karatepe gibi önemli siyasal isimlerin çıkmasında rol oynamıştır.

özellikleri 1960'larda da sergilemeye devam ettiğini ortaya koymaktadır.⁵⁶

Kayserililerin siyasi parti tercihi açıktır: 1950'ler boyunca yapılan üç seçimi de DP ezici çoğunlukla kazanmıştır. Bu yıllarda kentin nasıl güçlü bir DP kalesi olduğunu, kentin ileri gelen ailelerinden birinden gelen ve CHP'nin de 'yıldız' simalarından biri olan Turan Feyzioğlu'nun bile o yıllarda milletvekili seçilebilmek için Sivas'tan aday gösterilmesinden de anlamak mümkündür.

Özetle, özel alanında 1930'lara, hatta 1950'lere kadar kalın, yüksek, koyu renk yontma taştan duvarlı ve sokağa sırtını dönmüş evlerden, çıkmaz, dar sokaklardan oluşan dışarıya kapalı bir İslâm kentini vücuda getiren muhafazakârlığı yaşasa⁵⁷ da; Kayseri'nin hâkim bloku söz konusu muhafazakârlığı (ve onun barındırdığı dindarlığı) kamusal alana taşıma noktasında ihtiyat göstermiş, 1954 sonrasındaki süreçte ise bu muhafazakârlığını açıkça sergilemekten geri durmamıştır.⁵⁸

Çalık'tan Bahçecioğlu'na Kayseri'de belediyeciliğin 1960 sonrasındaki gelişimi

Kayseri Belediyesi'nde Mehmet Çalık dönemi (1963-1973)

Kayseri'deki kentsel nüfus artışı 1960'ların ilk ve ikinci yarılarında birbirinden oldukça farklılaşan bir seyir izlemiştir. Nü-

56 Dernekleşme açısından 1968'de Türkiye'de 1088 kişiye bir dernek düşerken, Kayseri'de 781 kişiye bir dernek düşmektedir. Aynı yıl, Türkiye genelinde 4295 kişiye bir dinî dernek düşerken, 337 tane din derneğinin bulunduğu (263'ü cami yaptırma derneğidir) Kayseri'de bu oranın 1719 kişiye bir olduğu görülmektedir. Hatta Kayseri söz konusu tarihte din derneği sayısı bakımından Türkiye'de 8. sıradadır.

57 Korat bu muhafazakârlığı, ticaretle dindarlık arasında sosyo-psikolojik bir bağ kurarak; "Kayseri zaten oldum olası ticaret kaynaklı suçluluk taşıyan insanların kenti olarak dindardı" sözleriyle özetler. O, bu dindarlığın Cumhuriyet'in kuruluşundan beri pompalanan anti-Hıristiyan propagandayla daha da güçlendiği kanısındadır (1997: 21).

58 Şubat 1960'ta Yeşilhisar ilçesi'nde CHP'lilerle DP'liler arasında yaşanan olaylar sonrasında, nisanda CHP lideri İsmet İnönü'nün olaylarla ilgili incelemelerde bulunma amacıyla geldiği Kayseri'ye sokulmamaya çalışılması, bu tavrın militanlaşmasının bir işareti sayılabilir (Korat, 1997: 25; Satoglu, 1977: 81-82).

fusun on yılın ilk yarısındaki artış hızı, 1950-1980 arası 30 yıllık dönemin en düşük artış oranı olan binde 34'tür. Kentsel nüfusun bu zaman aralığında binde 40.7'lik artış gösterdiği Türkiye genelinin gerisine düşmesinin nedeni, Kayseri'ye il dışından göçmen çekmek şöyle dursun, kırsal nüfusun bir kısmının Adana başta olmak üzere başka kent merkezlerine akmasının da engellenememiş olmasıdır. 1965'ten sonra il dışından Kayseri'ye gelenlerin sayısı, ilin dışarıya verdiği göçlerden daha fazladır. 1965-1970 arasında, Kayseri'de oturan il dışında doğmuş nüfusun oranının %6,5'tan %8.1'e yükselmesi kentin belli oranda göç almaya başladığının göstergesidir (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 4732). Buna karşın, yıllık kentsel nüfus artışı binde 42.8'i bulan Kayseri, Türkiye'nin Batı bölgelerine doğru yaşanan kentleşmenin daha da artan hızına yine de (binde 48.4) yetişememiştir.⁵⁹ Kayseri kent merkezi ise iki beş yılın rakamlarını belirleyen bir katalizör olarak buna paralel bir demografik gelişme seyri izlemiştir. 1960'ta il nüfusunun 1960'ta %21.3'ünü barındıran kent merkezinin nüfusu beş yılda toplam %23.6'lık bir artış göstererek 102 binden 126 bine yükselmiştir. Bunun bir diğer anlamı, kentin il nüfusunundaki ağırlığını da %23,5'a yükseltmiş olmasıdır. Kayseri kent nüfusu 1965-1970 arası dönemde daha da yüksek bir artış göstererek 160 bine ulaşmış (5 yıllık artış toplamı %27'dir), il nüfusunun %27.3'ünün yaşadığı bir yerleşme olmuştur (DİE, 1970). Ekonomik canlılığı bölgesindeki kentlere göre daha fazla olsa da, bu dönemde yaşanan nüfus artışı, –büyük sermayenin hızlı gelişmesiyle de birleşerek– kentin geleneksel küçük burjuvazisini göçmenlere karşı loncacılık döneminden kalma dışlayıcı ve gerilimli tava sevk etmiş; bu da kentte yaşanacak büyük toplumsal öfke patlamalarının zeminini döşemiştir.

Bu on yılda nüfusun sosyo-ekonomik özelliklerine bakıldığında, kent merkezinde 1960'ta sayısı 30.701 olan ücretlilerin %34.6 ile en ağırlıklı kesiminin sanayi sektöründe istihdam

59 Göçü daha fazla çeken metropollerde hızlı nüfus artışının getirdiği sorunları göz önüne getirdiğimizde bu 'geri kalışın' çok da kötü olmadığı, hatta Kayseri'nin daha tercih edilir bir tempoda geliştiği, büyüdüğü ileri sürülebilir.

edildiği görülmektedir. Toplam 10.620 kişiye iş olanağı sunan sanayiye, hizmetler (%13.8) ve ticaret-bankacılık (%13.4) izlemektedir,⁶⁰ inşaat sektörü de %9.8 ile hatırı sayılır bir istihdam kapasitesine sahiptir. Kent merkezi dışında da önemli bir sanayi işçileri kitlesi vardır. 1970'e gelindiğinde ticaret ve hizmetler sektörünün kent merkezindeki istihdamda taşıdığı ağırlığın artmış olduğu (sırasıyla birincinin payı %15.7'ye ikincinin payı ise %25.2'ye çıkmıştır), sanayininse azaldığı (%29.4'e gerilemiştir) görülür. Bunun temel nedeni, il genelinde sanayide yaratılan 9 bine yakın yeni işin 7 bininin kent merkezi dışına kurulan büyük işletmelerden kaynaklanmasıdır. Fakat 1960-1970 arası yıllarda ücretli istihdam hem il geneli hem de kent merkezî nüfusuna oranla gerilemiştir. Örneğin ücretlilerin oranı, kesirsiz söylersek, kent merkezinde %30'dan 1970'te %25'e, il genelinde %42'den %34'e inmiştir. Buna ek olarak, yalnızca %8'i kadın olan (ki bu oran 1960'ta %5 idi) ücretli çalışanların, %6.2'sinin de iyi tanımlanmamış (enformel) işlerle istigal ettiklerini de belirtmek gerekir (Velzen, 1978; DIE, 1970).

1960-70 döneminin bir özeliği de Cumhuriyet tarihi boyunca daha önce kentte hiç yaşanmamış iki büyük toplumsal olayın yaşanmasıdır. Bunlardan ilki, 17 Eylül 1967'de kentte Kayserispor'la Sivasspor arasında oynanan futbol maçı sonrasında 40 kişinin ölümü ve 300 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan olaylardır. Kanlı maç kavgasından sonra yaşanan olaylar Kayserililerle Sivaslılar arasında uzun yıllar sürecek ciddi bir toplumsal gerilime dönüşmüştür. İki komşu ilin takımı arasında yaşanan olayların arkasında neyin yattığı sorusuna verilebilecek ilk cevap, Kayseri'nin 1965 sonrasında dışarıdan nüfus alan bir kent haline gelmesinde en fazla Sivaslıların pay sahibi olmasıdır. İkincisi futbol kulüplerinin bu yıllarda Anadolu'nun yerel burjuvazisi tarafından 27 Mayıs sonrası 1963'te başlatılan ve

60 Sektörlerin buradaki sınıflandırılması bu bölümün başlarında kullandığımıza tam uymamakla (devlet hizmetleri ve serbest meslek sahiplerini bir grupta toplayarak, ticaretle bankacılığı birlikte ele alarak) birlikte, yine de çalışan nüfusun ne tür işler yaptığına ilişkin bilgi sunduğu için kullanışlıdır.

yatırım ve hizmetlerin bölgesel dağılımında denge yakalamaya çalışan 'planlı kalkınma' uygulaması içinde yeni yatırımları kendisine çekme rekabetinin araç ve simgelerinden biri olarak kullanılmasıdır (Kurthan Fişek'ten aktaran, Coşkun, 1995: 245). Futbol kulüplerinin 1960'ların ikinci yarısında kentler arasındaki bu rekabette en önemli "yerel temsil" öğelerinden biri haline gelmesi, 1965 sonrasında neredeyse tüm Anadolu kentlerinde, diğerlerinden "geri kalmama" güdüsüyle yerel mahalle ve semt takımlarının birleştirilerek kent isimleri taşıyan takımların boy vermesini getirmişti. Bu dinamığa karşılık vermek –aynı zamanda tahrik de etmek!– üzere, 1965-1966 sezonunda II. Lig, 1966-1967 sezonunda III. Lig kuruldu (Coşkun, 1995: 247). Öteki Sivas adlı kitabında Zeki Coşkun (1995: 249) Kayserispor-Sivasspor arasındaki geriliminin esas olarak iki komşu kentin ekonomik bölgesel merkez olma rekabetinin bir uzantısı olduğunu doyurucu biçimde ortaya koyar.

İkinci büyük toplumsal olay ise 1969'da kent merkezinde yapılmaya çalışılan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) genel kongresinin basılması ve binanın binlerce kişilik gösterici grubu tarafından yakılmaya çalışılması olmuştur. Kongrenin yapıldığı sırada iki cami ve bir okul binasına bombalar atılmış, ardından Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) kongresi, "komünistler camileri bombalıyor!" çılgınlıkları atan binlerce kişi tarafından basılmıştı. Yazar Fazıl Yalçın (1980: 25) "O günü anımsarken" adlı öyküsünde TÖS kongresine saldırı olayını şöyle canlandırır:

"On binlerce öfke, beş katlı sinemaya saldırıyor, bulabildikleri her şeyi yakıp yıkıyordu. Birer ilk çağ deliği olmuş pencere-lerden dumanlı, sisli yalımlar yükseliyordu. Bu deliklerden birinde, yalımlar arasında genç bir öğretmen boğulmuş parça parça sesiyle yurtsever bir marş söylüyor, üzerinde yağan taş ve şişeleri görmüyor sanki. Marşın boğuk ezgisi, yalımların çatırtısına, onbinlerce öfke-korkunun uğultusuna karışıyor."

Görüldüğü kadarıyla Kayseri'de 1960'ların ikinci yarısında yoğun bir gerilim söz konusudur. Bu gerilimin temel toplum-

sal dinamizmini oluşturan çelişki bir yanda yerel burjuvazi yatırım ve hizmet çekerek kapitalist metropollere eklemelenmeye çalışırken, diğer yanda esnaf ve zanaatkâr kesiminin İstanbul merkezli büyük sanayi sermayesinin Anadolu'ya yayılımı olarak işleyen bu değişim sürecinden derin bir tedirginlik duymasıdır. Ekonomik gerilemeden ve göçmen nüfusun pazar paylarını daraltacağından duyulan endişe, loncacılık zamanından kalma bir taşra muhafazakârlığıyla örülmüş tepkilerle dışavurmuştur. Sıraladığımız iki olayda da, kırdan kente göç dalgasının kentteki ekonomik yapı ve ilişkileri değişime zorlayan, özellikle esnaf ve zanaatkâr küçük girişimcilerin etkinlik yürüttükleri alanda daha fazla aktörün bulunmasını beraberrinde getiren bir etkiye sahip olmasının önemli payı vardır. Saldırıya uğrayanlar ya da çatışmanın karşı tarafı kim olursa olsun, çatışma veya saldırının bir cephesi, geleneksel küçük burjuva kesimlerin pazara yeni aktörlerin girişini engelleme kaygısını bünyesinde taşımaktadır. Kayseri'de yaşanan bu olayları, 1970'lerin sonlarında Malatya, Kahramanmaraş, Çorum'da daha tanınmış bir hedef olarak Alevileri hedef seçen geleneksel küçük burjuva kesimlerin ne kadar yıkıcı ve kıyıcı olduğunun ilk göstergelerinden biri sayabiliriz. Aslında 1967'deki olayın bir de Sivas ayağı vardı. Kayseri'de 40 kişinin öldüğünün duyulması üzerine Kayserililerin Sivas ekonomisindeki gücünden rahatsız olanlar, Sivas'ta bulunan Kayserililere ait dükkânları tahrip etmişler ya da ettirmişlerdi.⁶¹ İlginç bir ay-

61 *Futbolun Makus Tarihi* başlıklı bir yazısında Hakan Dilek, dönemin AP Sivas İl Teşkilatı ve Sivasspor Başkanı Hüseyin Yıldırım'ın o günleri şöyle anlattığını aktarır (2003): "Maçtan önce Kayseri Valisi'ne telefon açtım. Tedbir alalım dedim. Yetersizdi tedbirler. Birçok insan panikten öldü. Gece yarısı haber duyulduğunda Sivas ayağa kalkmış. Kayserililer Sivas ekonomisine hâkimdiler. Çarşıda dükkânlar, oteller, küçük çapta fabrikalar hep onlarındı. Bunu çekemeyenler vardı. Maçta olanları fırsat bildiler." Sivas'ta dükkânları tahrip edilen Kayserililerin önemli bir kısmının Sivas'ı terk etmek zorunda kaldığı çokça bahsedilen bir olay olmasına karşın, Kayseri'deki Sivaslıların kentten ayrılıp ayrılmadığı konusunda somut bir bilgiye ulaşamamıştır. Sivas'ta 18 Eylül günü yaşanan olaylar sırasında talancı-linççi kitlenin Kayserili esnafa karşı söylemindeki din motifli düşmanlaştırma da dikkat çekicidir. Zeki Coşkun'un kaleminden okuyalım: "Ve haber kente yayıldı. Genç yaşlı neredeyse tüm erkekler çarşıya akın etti. Aslına bakılırsa 'gerçek rakip' oradaydı. Sivas'ta pastırma, sucuk, şekerle-

rıntı, maçıtan bir gün sonra Sivas'ta yaşanan bu olaylar sırasın-
da sahibi Kayserili olduğu için yakılan Büyük Belediye Ote-
li'nin tıpkı 1993'teki Madımak Otelinde yineleneneceği gibi 1,5
saat ateşe verilmesidir (Coşkun, 1995: 253).

Kayseri'nin 1960'ların ikinci yarısından itibaren yaşadığı
sürecin önceki dönemlerden ne kadar farklı olacağı aslında
1963 ve 1968 yerel seçimlerini karşılaştırdığımızda bile çok
rahat anlaşılır. Katılım oranlarına bakıldığında, 1963 seçimle-
rinde seçmenlerin %68.3'ü oy kullanırken, 1968'de bu oran
sert bir düşüş göstererek %47.4 olmuştur. DP geleneğinin de-
vamı olan AP 1963'te il genel meclisi oylarında %55.04'le en
yakın rakibi CHP'nin iki katı oy toplarken, katılımın yüzde
ellinin altına düştüğü 1968 seçimlerinde %15'lere kadar geri-
lemiş ve CHP'yle —ondan ortanın solu çizgisini eleştirerek ay-
rılan sağ Kemalist— Turan Feyzioğlu'nun Güven Partisi'nin
(GP) gerisine düşmüştür. Ama, Kayserililer belediye meclisi-
ni bu partilerden teşkil ettirecek biçimde oy kullanırken,
CHP'li ya da GP'li bir belediye başkanı da seçmemişlerdir.
1963'ten beri belediye başkanlığı yapan Mehmet Çalık parti-
sinin yaşadığı gerilemeye karşın 1968 seçimlerinde koltuğu-
nu korumasını sağlayacak bir oy yüzdesine ulaşmıştır (Yerel-
NET, 2006).

Mehmet Çalık, Osman Kavuncu zamanında temeli atılan
imar ve altyapı etkinliğine ağırlık veren, toprak rantının arsa
sahipleriyle bölüşülmesine dayalı finansman yöntemini kulla-
nan belediyecilik çizgisinin devamcısıdır. Kavuncu çizgisinden
niteliksel olarak fazla farklılaşmasa da, 1970'lerde CHP'li bele-
diyeler tarafından “üretici-kaynak yaratıcılık” olarak tanımla-
nacak olan mal ve hizmet üretiminde kamucu yönelimin ilk
örnekleri Kayseri'de Çalık döneminde uç vermiştir. Halbuki
Kavuncu çizgisi bu tür hizmetlerin piyasadan mal-hizmet alı-

me-helva, tatlı satan dükkânların, kumaş-giysi satan mağazaların çoğunu Kay-
serililer işletiyordu. Yağma ve talan hızla tamamlandı. Daldığı dükkânda ne
varsa dışarı savuran, döken-saçan Yigidolar gözyaşları içinde haykırıyorlardı:
Allahını seven Müslüman alsın!... (...) Kimi akli erenler de 'Kafirin malı haram-
dır' fetvasıyla yağmayı durdurmaya çalışıyordu” (1995: 252).

mı yoluyla gerçekleştirilmesine, bu sayede ticaret kesimine kaynak aktarılmasına dayanıyordu.

Çalık döneminde bu yönde atılan adımlardan biri, Belediye Otobüs Tamirhanesi'dir. Belediyenin yetersiz kalmaya başlayan otobüs filosunun bakım ve tamiri daha önce sanayide yapılmaktayken, belediye aldığı 55 yeni otobüsle yenilenen filonun genişleyen gereksinimini böylece kendi olanakları ve personeliyle yapmaya başlamıştır. Bu dönem belediye yönetiminin, gereksinim duyduğu mal ve hizmetleri kendisinin üretmesine dönük uygulamalarından bir diğeri, Talas Caddesi üzerinde istimlak ettiği geniş arazi üzerinde kurdurduğu asfalt şantiyesidir.⁶² Bunun o dönem ve sonrası için önemli bir nedeni, 1960'larda kentsel hizmetlere kaynak ayırmak yerine kaynakları planlı sanayileşmeye, dolayısıyla da yerel sermayeye değil de büyük sanayi sermayesine, devletin sanayi altyapısını geliştirmeye yönelik yatırımlara yönlendirmeye çalışan merkezi siyasanın sonucu olarak, belediyelere merkezden tahsis edilen ödeneklerin kısılmış olmasıdır. Bu nedenle, üretici-kaynak yaratıcı nitelikteki bu uygulamalar, kamucu bir kaygı ya da perspektiften ziyade, dönemin koşullarının zorlamasına bağlıdır.

İkinci kez (1968-1973) %63.88 gibi yüksek bir oy oranıyla seçilen Mehmet Çalık'ın 10 yıllık belediye başkanlığı sürecinde yapılan diğer kayda değer icraatların başında, kanalizasyon şebekesinin yapımı gelir. İller Bankası'nın çeşitli teknik gerekçelerle (mevcut imar planında bulunmaması, kentin su kaynaklarının ve içme suyu şebekesinin yetersizliği) karşı çıktığı için belediye olanaklarıyla yapılmaya çalışılan kanalizasyonun yanında; Kavuncu zamanında yapılan ama kent nüfusunun artışıyla, yerleşim alanının genişlemesiyle yetersiz kalan içme suyu şebekesinin yeni su kaynaklarının da devreye sokulmasıyla genişletilmesi projesi de bu dönemde kentsel altyapıya büyük katkısı olan bir çalışmadır. Bunların yanında,

62 Daha sonra bu tesisin kapandığı ve asfalt üretiminin Niyazi Bahçecioglu döneminde aynı muntıkada kurulan daha modern bir tesisle yürütüldüğü belirtilmektedir.

önceki dönem imar ve istimlak uygulamalarında fazlaca önemsenmeyen park, bahçe, yeşil alan hizmetleriyle peyzaj düzenlemeleri (özellikle isminin “Şadırvan Mehmet”e çıkmasına neden olan büyük şadırvanlar) kentin yüksek yoğunluklu yapılaşmasının sosyal donatı eksikliklerini bir ölçüde telâfi eden uygulamalardır. Bu dönemde yaptırılan ya da yapımına girilen iki yeni ticaret mekânı da kentin toplumsal ve ekonomik hayatındaki etkileri bakımından önem taşır. 1967’de Anadolu Fuarı adıyla hizmete giren fuar alanı, o dönemde hem kentin bölgesindeki ekonomik merkez konumunu güçlendirirken, hem de halkın gezme-eğlenme amaçlı kullandığı önemli bir toplumsal mekân işlevi görmüştür. Fuar alanı bu şekilde bir cazibe merkezi olurken, Cumhuriyet Meydanı’nda yapımına başlanan yeraltı çarşısının inşası daha sancılı olmuştur. Kentin MİA’sındaki ticari etkinliklerin kalbi konumundaki Kaleiçi esnafının yoğun tepkisini çeken bu çarşının yapımına mimarlar, mühendisler ve valilik de karşı çıktığından inşaatı zaman zaman durdurulan yeraltı çarşısı, ancak daha sonra gelen CHP’li yönetim döneminde tamamlanabilmiştir (Çalışkan, 1995: 161-168).

Önceki seçimi ezici bir çoğunlukla kazanan Çalık’ın 1973 seçimlerindeki yenilgisinde, AP yönetimiyle ters düşmesi ve il nüfusunun⁶³ %8’ini oluşturan (Kayseri Valiliği, 1973: 175) gecekondu nüfusa son dönemleri dışında belediye hizmetlerini götürmek konusunda isteksiz davranmış olması (Dayıoğlu, 1998: 88) önemli rol oynamıştır. Seçime bağımsız aday olarak katılan Çalık, aldığı %28.30’luk oya karşın, başkanlığı %39.98 oranında oy alan CHP’li aday Niyazi Bahçecioğlu’na kaybetmiştir. Katılım oranının %43.34 gibi oldukça düşük bir oranda kaldığı bu seçimde, AP’nin oy yüzdesi de 31.71 olmuştur (YerelNET, 2006).

63 Valiliğin hazırladığı 1973 İl Yıllığı’nda verilen rakamın hangi/nasıl bir sayıya dayandığı bilinmemektedir. Kaynakta anılan bütün gecekondu mahalleleri kent merkezindeki mahallelerdir.

Muhafazakâr Kayseri’de modernleşmeci- sosyal demokrat belediye

DP’nin ilk seçim zaferinden beri liberalizmi yerelliğin toplumsal ve kültürel muhafazakârlığıyla birleştiren partilerin egemenliğinde bulunan Kayseri Belediyesi’nin CHP’nin eline geçmiş olmasının çok çeşitli nedenleri vardır. Bunların en başında, Çalık’ın AP’den aday gösterilmeyince, seçime bağımsız aday olarak katılmış olması gelir. Yerel seçime katılım oranının 1968 ve 1973’te %50’nin altına düşmesinin en önemli nedenlerinden biri sayılabilecek olan, geleneksel küçük girişimciliğin kendisini 1960’ların sonunda büyük sanayi sermayesinden ayırması ve o sınıfın temsilcisi konumu gitgide belirginleşen AP’den uzaklaşması da Kayseri belediye başkanlığını CHP’nin kazanmasında rol oynamıştır. Lakin, seçime katılım oranının %47.42 olduğu 1968 seçimlerini göz önünde bulundurduğumuzda, CHP’nin 1973’teki yerel seçim zaferinde başka siyasal ve toplumsal gelişmelerin de rol oynamış olması gerektiği aşîkârdır.

Geleneksel küçük girişimciler seçimde oy kullanmama tavrını sergiler ya da MSP, MHP gibi partilere yönelirken, 1965 sonrasında il dışından ve ilçelerden aldığı göçün etkisiyle çeperlerinde ciddi bir gecekondulaşmanın yaşandığı Kayseri’de, ücretli çalışanların, marjinal diye tanımlanan işlerle uğraşanların sayısı artmıştır. Buna paralel olarak, bunların gereksinim ve talepleri kentsel siyasette önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Fakat bu durum, kendiliğinden değil, Ortanın Solu çizgisine yönelmiş CHP’nin bu kesimi eklemlmeye dönük bir mekân temsili projesi ve onunla şekillenen kentsel toplumsal ittifak şemsiyesi sayesinde gerçeklik kazanmıştır. Bu konunun ayrıntısına girmeden önce kentsel nüfusta ve onun sosyo-ekonomik özelliklerinde yaşanan kimi önemli değişimleri özetleyelim.

Başka illerden Kayseri’ye göç edenlerin sayısının ilden dışarıya göç edenlerin sayısından daha yüksek çıktığı (4422 kişilik bir fark söz konusudur) 1965-1970 arasında kent merkezinin nüfusu da 126 binden 160 bine çıkmış, il nüfusunun toplam

%27'si burada yaşar duruma gelmiştir. Aynı eğilim 1970-1975 arasında daha da hızlanmış, kent merkezî nüfusunu 207 bine çıkartan en önemli etkenlerden biri, il dışından kente göçün artarak sürmesi olmuştur. Kent merkezinde 1970 yılında doğum yeri başka bir il olan 29 bin kişi otururken bu sayı 1975'te 54 bini bulmuştur (DİE, 1979: 10). Bunun yanında, 1965-1970 arası yıllarda ilden ayrılan 47.309 kişinin önemlice bir kısmının Avrupa ülkelerine işçi olarak gitmiş olması,⁶⁴ kentin sonraki yıllardaki gelişimine etki eden olumlu bir dışsal etkendir. Zira kentte 1960'larda hızlanan sanayi yatırımlarının 1970'lerde de sürmesinde, yurtdışındaki Kayseri kökenli işçi kitlesinin dövizlerinin özel bir payı olmuştur. Dönemin hükümetlerinin örgütlenmesinde ön ayak olduğu bu çok ortaklı, büyük ölçekli yatırımlarla Kayseri kentinin nüfus artışı 1970-1975 arasında hızlanarak sürmüştür. Nüfusu 207 bine çıkan kent merkezinin il nüfusundaki ağırlığı da %30.7'ye çıkmıştır. Bu oran 1980'e gelindiğinde %36.1 olmuştur. Bunun yanında, mücavir alandaki Hacılar bucağı ve Argıncık köyü nüfuslarının da yeni göçmenlerle 10 bini geçerek kente –idari anlamda olmasa da mekânsal anlamda– bütünleşmesini de hesaba kattığımızda, kent merkezinde bu yıllarda yaşanan nüfus yoğunlaşması daha iyi anlaşılacaktır.

Kente yeni göçen nüfusun iktisaden faal olanlarının dörtte biri, fabrika işçiliği, inşaat işçiliği gibi fazla bilgi beceri gerektirmeyen işlerde çalışmakta ve bunların önemlice bir kısmı arsa fiyatlarının düşük olduğu, gününbirlik işe gidip gelme mesafesindeki (doğuda) Konaklar köyü, Argıncık kasabası, (batıda) Ambar köyü gibi yerleşmelerde inşa ettikleri gecekondularda yaşamaktaydı⁶⁵ (Somuncu, 1998: 59). Göçle gelen nüfusun önemli bir bölümünün istihdam edildiği imalat sanayisinde

64 Kayseri, Avrupa ülkeleriyle 1960'larda yapılan ikili anlaşmalar sonrasında başlayan yurtdışına işçi göçünü en fazla hisseden illerden biridir (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 4735). 1974'e kadar ilden yurtdışına işçi olarak gidenlerin sayısı 19 bin olarak verilmektedir.

65 Gecekondu olgusu kentte geç ortaya çıkmış olmakla birlikte, daha 1964 yılında "Yapı Enstitüsünden Köşk Dağı mevkiine kadar olan saha"nın iskân ve gecekondu önleme bölgesi olarak plana alınmıştı (Kayseri Valiliği, 1973: 177).

1970-1980 yılları arasında gözlenen büyümeyi nüfus sayımları da çıplak biçimde ortaya koyar. 1970'de 29.601 kişinin iş bulduğu bu sektörde çalışanların sayısı 1980'de 48.860'a çıkmıştı (DİE, 1989).

Erkekleri kentteki ücretli işlerde çalışan bu türden hanelerin (imalat sanayisinde çalışan 15,5'unun dışında kalan) kadınları içinde iktisaden faal olanların önemlice bir kısmı ya tarım sektöründeki mevsimlik işlerde çalışmakta ya da halı dokuma gibi ev içi üretim işleriyle uğraşmaktaydı. İşgücü kitlesine yeni katılanların –büyük ölçüde kentsel toprak rantının yüksekliği nedeniyle,– yakın köylerde yaptıkları gecekondu-lara yerleşmesi ve başta kadınları olmak üzere kırsal üretim ve ev içi üretimle uğraşmaları hem onların işçileşme süreçlerini farklılaştırmış, hem de gecekondu-ların önemli bir kısmının kente dışsal bir olgu olarak gelişmesini, buranın mekânsal dokusunu ve gündelik yaşamını fazlaca etkilememesini getirmesi bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Ama bu dönemde kente göç ederek yerel işgücü piyasasına katılan nüfus bunlarla sınırlı değildir.

Kente göç eden nüfus içinde, kentin bölgesel bir merkez olmasından ve 1960 ve 1970'lerde yaşanan sanayileşme süreçleriyle bu konumun daha da pekişmesinden dolayı, gerek kamuda gerek özel sektörde gereksinim duyulan nitelikli hizmet sektörü çalışanları da önemli bir ağırlığa sahip olmuştur. Büyük bir kısmı kamuda olmak üzere, hizmetler sektöründe çalışan bu il dışında doğmuş nitelikli işgücü 1965-1970 arasında kente gelenlerin %18.2'sini oluşturunuyordu (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 4736). Bunların da gecekondu-lu yeni göçmenlerle birlikte CHP'nin sosyal adaletçiliği ön planda tutan Ortanın Solu siyasal çizgisine yerel düzeyde destek veren önemli bir toplum kesimi olduğu söylenebilir.

Göçle birlikte kentsel siyasette ağırlık kazanan bir diğer kesim olan yeni küçük girişimcilerin de CHP'nin güç kazanmasında pay sahibi oldukları söylenebilir. Geleneksel küçük girişimcilerle öteden beri sorunlu olan ilişkisi düşünüldüğünde, modernleşmeci çizgisini sosyal adaletçi Ortanın Solu siyasetiyle

harmanlayarak sürdüren CHP, paylaşımına katıldıkları kentsel rantlara hâkim koyma gibi bir vizyona ve bunu sağlayacak örgütlülük düzeyine henüz ulaşmamış bulunan yeni küçük girişimcilerin (yapsatçı müteahhit, dolmuşçu, vb.) desteğini sağlamakta daha başarılı olmuştur. Bu karşılaştırmalı tespit, CHP'nin sözü edilen kesimi büyük ölçüde kendisine eklemlemiş olduğu anlamına gelmekten çok, onlarla görece iyi bir ilişki düzeyi tutturmuş olduğunu ifade eder. Yaşanan göç ve nüfus artış süreci Kayseri'yi taşra durağanlığından çıkarırken CHP, göç edenlerin kentteki ekonomik toplumsal konumunu güçlendirmeyi, kadim durağanlığın bozulmasından rahatsız olanlarca kuşatılan milliyetçi-muhafazakâr sağ partilere göre daha inandırıcı biçimde vaat ediyordu. Özellikle de AP, taşrada açıkça sergileyemediği liberal kimliği nedeniyle muhafazakâr kuşatmaya maruz kalmıştı. Böylece CHP, katılımın düşüklüğünden de yararlanarak, seçmen desteğini 1970'lerde %40'lara çıkartacak bir büyüme yaşamıştır. CHP'li belediye meclisi üyeleri arasında esnaf-zanaatkar ve tüccarların diğer partilere göre daha düşük,⁶⁶ eğitilmiş ve uzmanlık sahibi nitelikli hizmet sektörü çalışanlarının (gazeteci, avukat, doktor, öğretmen, bürokrat kökenli) daha yüksek oranda olması da bu temsil ilişkisini yansıtır.

1973 ve 1977 seçimleri sonrası oluşan belediye meclis üyeleri arasında sendikacıların sayısının yüksekliği de dikkat çekicidir. Bahçecioglu'nun birinci başkanlık döneminde 4 olan sendikacı sayısı (3 CHP, 1 AP), ikinci dönemde 3 olmuştur (2 CHP, 1 AP). Sayının daha önceki ve sonraki on yıllarda bir daha görülmeyecek olan yüksekliği, dönemin yerel ve ulusal düzeyde hâkim olan toplumsal ve siyasal eğilimlerinin⁶⁷ bir yan-

66 CHP, yeni küçük girişimci kesimlerden belediye meclisinde en fazla temsilcisi bulunan müteahhit-inşaat mühendisi (ikisi yapsatçılık düzeninde neredeyse özdeşler, hele söz konusu inşaat mühendisi belediye meclisi üyesiyse bu özdeşlik daha da kesindir) sayısı açısından da AP'nin gerisine düşmesine karşın, Bahçecioglu ile birlikte üç müteahhit-inşaat mühendisi üyeye sahiptir. Bahçecioglu'nun seçimden önce vaat ettiği üzere dolmuşçulara ruhsat vermesi de (Çalışkan, 1995: 184) CHP'nin bu dönemde yeni küçük girişimcilerle nasıl bir ilişki tutturduğu konusunda aydınlatıcıdır.

67 Kayseri'de imalat sanayisinin gelişkin olması ve ücretli çalışanların sayısının kent nüfusunun dörtte birini bulmuş olması, bu durumun maddi zeminini

şımasıdır (bu dönem belediye meclis üyelerinin meslek bilgileri için bakınız, Dayıoğlu, 1998: 95). O dönemde günümüzdeki kadar bürokratlaşmamış bulunan bu sendikacılar, özellikle emek yanlısı-reformcu bir söylemi tutturmaya çalışan CHP açısından, yeni işçileşen geniş bir kesimle ilişki kurmada önemli figürlerdi.

Belediyecilik açısından, AP'li belediyeden CHP'liye geçişin ciddi bir kopuş olduğunu söyleyemeyiz. Çalık zamanında ilk örnekleri görülen üretici-kaynak yaratıcı belediyecilik anlayışı daha gelişkin hale getirilmiştir. Çalık'tan farklı olarak elektrik, içme suyu hizmetlerini geliştirmek için yapılan büyük altyapı yatırımlarında İller Bankası kredilerinden yararlanılmıştır.

CHP'nin (ve adayının) seçimi “ortanın solu” siyasetiyle, yüzünü emekçi kesimlere dönerek kazanmış olmasının belediyecilik pratiğinde bir değişikliğe yol açıp açmadığına gelince; farklılığı kimi toplu tüketim kalemlerinin kolektifleştirilmesi, yeni kolektif tüketim kalemlerinin geliştirilmesi ve kentsel hizmetlerin gecekondü alanlarına daha düzenli ve yeterli miktarda götürülmesi noktasında görmek mümkündür. Emegin yeniden üretimi işlevi gören kolektif tüketim hizmetlerinin önem kazanması ile, ücretli nüfustaki artış ve modernleşmeyi (kapitalist toplumun salt ekonomik-teknolojik değil sosyo-kültürel boyutlarda da gelişmesini) emek yanlısı, reformcu bir çizgiyle birleştiren CHP'nin belediye yönetimini kazanmış olması birbiriyle içsel ilişki içinde bulunan gelişmelerdir ve 1970'lerin Kayseri belediyecilik tarihinde farklı bir dönem olarak anılmasını gerekli kılar.

Söz konusu farklılıkları yaratan, toplu tüketim hizmetlerinin kolektifleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi konusunda yapılanların başında, belediye ekmek fabrikasının kurulması gelir. Bir Alman firmasına Karpuzatan mevkiinde yaptırılan fabrikanın be-

oluşturur. Keynesçi iç pazar genişlemesine dayalı planlı kalkınmacılık anlayışının getirdiği hak ve özgürlükler çerçevesiyle Kayseri ilk olarak 1960'ların ikinci yarısındaki grev ve işçi eylemleriyle tanışmıştır. Kentte 1973'te SSK'ya kayıtlı 30.173 işçiden 10.659'unun örgütlü olduğu 28 sendika şubesinin bulunması, bu dönemde ülke genelinde esen emek yanlısı sosyal adaletçi, sosyalizan rüzgârların sendikalara kazandırdığı önemli konumun belirtisidir.

deli borçlanma yoluyla karşılanmıştır (Çalışkan, 1995: 184). Artan ücretli nüfusun önemli bir tüketim kaleminde yaşam maliyetini azalttığı için dolaylı ücret anlamına gelen bu yatırımdan çok daha kapsamlı bir iş ise “Merkezi Isıtma Projesi”dir. Kendisiyle yaptığımız görüşmede Bahçecioğlu, Romen danışmanlık firması “Romconsult” tarafından fizibilite raporu ve avan projesi hazırlanan ve Keykubat Dağı’nın doğu tarafına temeli atılan Isı Santralinin sonraki süreçte 12 Eylül darbesiyle rafa kaldırıldığını belirtmiştir. 1970’lerdeki Bahçecioğlu yönetimi döneminde bu bağlamda yapılan diğer iki önemli yatırım sağlık alanındadır. İkisi de fuar alanı içinde karşılıklı olarak inşa edilen ve açılışı 1977 seçimleri öncesinde yapılan bu yatırımlar, belediye hastanesi ve doğumevidir (Çalışkan, 1995: 184-185).

CHP’nin o dönemde özel bir vurguyla seslendiği ve yerel seçim başarısında pay sahibi olan belirttiğimiz gecekondu mahalleleri, Bahçecioğlu’nun başkanlık döneminde içme suyu, elektrik, yol gibi altyapı hizmetleri bakımından çok daha yaşanabilir kılınmıştır. Kayseri’ye yeni gelmiş ve büyük ölçüde işgücü piyasasında yer alan nüfusun kentsel yaşam maliyetlerini belediye hizmetleriyle ucuzlatan bu pratik, kentte 1960’lardan beri artış gösteren sosyo-mekânsal adaletsizlikleri hafifletmiştir. Bahçecioğlu yönetiminin, CHP’li belediyelerin o dönemki birlikçi-bütünlükçü belediyecilik ilkesiyle uyumlu bir çizgi tutturduğunu gösteren bu hizmetler, onun, katılım oranının %49.61’e yükseldiği 1977 seçimlerini daha yüksek bir oy oranıyla (%39,98’den %49.67’ye) kazanmasında (YerelNET, 2006) önemli etkenlerden biridir (Çalışkan, 1995: 187).

Sosyal belediyecilik pratiği yanında bu dönemde CHP’li belediye geleneksel olarak temsil ettiği modernleşmeci çizgiyi vurgulayan işler de yapmıştır. Bunların başında, kentin merkezi meydanı sayılabilecek olan Cumhuriyet Meydanı’nın Park Caddesi tarafındaki Atatürk heykelinin –1935’te Tavlasunlu Nazmiye Hanım tarafından yapılmıştır– yakınlarına, CHP’nin 1970’lerdeki sol modernleşmeci anlayışı doğrultusunda yapılmış ikinci bir Atatürk heykelinin dikilmesi gelir. Yapım masraflarının halktan toplanan paralarla karşılandığı belirtilen

(Çalışkan, 1995: 185) bu heykel kentte daha sonra uzun sürecek bir anlamlandırma mücadelesinin odağında yer alacaktır.

Yeni heykel nedeniyle meydana kaldırılmış bulunan büst, 19 Aralık 1981'de –askerî cunta koşullarında– Mustafa Kemal Bulvarı üzerindeki belediye binasının önüne konmuş, Cumhuriyet Meydanı'na ise *Hürriyet* gazetesinin yaptırdığı bir büst dikilmiştir. Bu değişiklik, '70'ler CHP'sinin sivil, modernleşmeci sol Kemalizminin göstergesi yerine, 12 Eylül darbesinin muhafazakâr küçük girişimci kesimlerle iyi ilişkilere dayalı hegemonya stratejisinin ürünü olarak, resmî (devletlû), sağ Kemalizmin göstergesinin alması biçiminde değerlendirilebilir. Ne var ki, CHP'li belediyenin diktiği anıtın açtığı tartışma bununla da kalmamış, söz konusu anıta rakip veya onun yerini alacak yeni bir heykel yaptırmak için 1980'lerde valinin başkanlığında, belediye başkanı, ticaret ve sanayi odası başkanları ve bazı daire müdürlerinin öncülüğünde Atatürk Anıtı Yaptırma Derneği adıyla bir dernek bile kurulmuştur! Devlet yönetimiyle sermaye çevrelerinin birlikteliğini yansıtan bu dernek yerel halktan topladığı paralarla 1984'te meydana yeni bir Atatürk anıtı dikmiştir. Atatürk'ün at üzerinde görüldüğü iki heykel arasındaki “yorum” farkı ciddi bir siyasi yaklaşım farkını ima eder. 1970'lerin sonunda dikilen birincisinde Atatürk figürü ne yaptıysa halkıyla yapmış bir lider olarak daha halkçı bir imgeyle resmediliyorken, ikincisinde bir kurtarıcı biçiminde otoritenin simgesi bir tek adam olarak sunulmaktadır. Atatürk heykelleri ve onun imlediği modernleşme tarihine ilişkin yaklaşım farklılıkları üzerine yapılan simge mücadelesi, 1990'larda da RP'li belediye başkanı Şükrü Karatepe'nin Atatürk Anıtı ve Saat Kulesi'nin meydanın merkezinden kaldırılması yönünde bir plan hazırlanmasıyla devam etmiştir.

Bahçecioğlu yönetimindeki Kayseri Belediyesi'nin 1970'lerdeki yedi yıllık pratiğinde yer tutmuş diğer önemli işler ise, kentin yeni bir (nazım) imar planının yaptırılması, elektrik ve içme suyu şebekelerinin (İller Bankası'ndan sağlanan kredilerle) geliştirilmesine yönelik iki kapsamlı projenin yürürlüğe konmasıdır. Kentsel altyapının kapsamlı biçimde geliştirilmesi-

ne dönük iki projenin tamamlanması 1980 sonrasına sarkmıştır (Dayıoğlu, 1998: 92-93). Çeşitli haksız rant yaratma söylemleri nedeniyle müellifinin işine son verilen (Çalışkan, 1995: 184) plan faaliyeti sonucunda, doğuda Mimarşinan ve Alparslan mahalleleri, istasyonun doğusundaki Mevlana Mahallesi ve Kuzeyde Şirinevler Mahallesi planlı yerleşim alanları olmuştur (Somuncu, 1998: 59). Yüksel Taşçı tarafından yapılan 1975 tarihli bu plan, merkezî iş alanına ticaret ve yönetim işlevi yüklemekte, kentsel alanın tek merkez etrafında doğrusal biçimde gelişmesini öngörmekte, kullanım alanlarına göre kentin batısını sanayi, doğusunu konut dışı kentsel çalışma alanı, güneyini bağevi geleneğine uygun bahçeli evler biçiminde ayırtırmakta, merkezinde ise yüksek bloklu yapılaşma ve geniş cadde ve bulvarlardan oluşan bir kentsel gelişme (Kocatürk-Özcan, 2002: 51) (yani otomobil ve rant merkezli planlama) anlayışı yatmaktadır. Bunların yanında, peyzaj düzenlemesi bakımından önceki belediye zamanında başlayan yeşil alan çalışmaları ve park yapımı işleri sürdürülerek kente yeni park ve dinlenme alanları kazandırılmış, Çalık'a "Şadırvan Mehmet" lâkabını getiren devasa şadırvanların bir kısmı ise kaldırılmıştır.

Görevine 12 Eylül askerî darbesinin ardından son verilen CHP'li yönetimle birlikte Kayseri belediyecilik tarihinde bir kopuş yaşanmamış olsa da öncesindeki belediyecilik örneklerinden kimi açılardan farklılıkları bulunan yeni bir anlayışın hayata geçirilmeye çalışıldığı görülür. Bu farklılıklar temelde, belediyeciliğin dayandığı kentsel toplumsal ittifakların değişmesinden kaynaklanmıştır. DP'den beri hâkim olan ticaret burjuvazi-si-toprak sahipleri-geleneksel küçük burjuvazi ittifakı 1960'larda ulusal ve yerel ölçekte yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmelerle⁶⁸ bozulmaya başlayınca; geleneksel olarak

⁶⁸ Bu gelişmeleri başlıklar halinde tekrarlayacak olursak: Metropoldeki büyük sanayi sermayesiyle Anadolu'nun küçük-orta ölçekli sermayesi arasındaki çelişki; sanayileşmenin yerellikte bir yandan geleneksel küçük girişimcileri mülksüzleşme tehdidinde maruz bırakması bir yandan da ücretli kesimleri genişletmesi; kentin göç almaya başlaması; bütün bunların sonucunda küçük burjuvazinin 1960'ların sonlarında yaşanan Kayserispor-Sivasspor maçı sonrası yaşanan kanlı olaylar, TÖS kongresinin basılması gibi büyük boyutlu top-

orta ve alt düzey bürokratlarla kamu işletmelerinde işçi-memur statüsünde çalışanları çatısı altında toplayan CHP, modernleşmeciliğine eklediği sosyal adaletçi siyasal söylemiyle, kentin yeni sakinleri olan, sanayi ve hizmet sektörlerinde ücretli statüsünde çalışan ve çoğunlukla gecekondu bölgelerinde yaşayan yeni işçileşen kesim ya da kendi hesabına uzmanlık mesleklerini icra eden yeni küçük burjuvaziyi kendisine eklemleyerek yerel iktidarı kazanmıştır. Hâkim kentsel ittifakın bu şekilde farklılaşması, yedi yıllık CHP'li yönetim döneminde belediyeçilik pratiğinde de işgücünün yeniden üretimine dönük işlerin önem kazanmasını ve modern bir kent kültürünün ön plana çıkartılmaya çalışılmasını gündeme getirmiştir.

Kayseri'nin belediyeçilik bağlamında 1980'den 1990'lara gelişimi

Kayseri'nin 12 Eylül ve ANAP'la yeniden muhafazakârlaşması

Dışsal bir etken, Kayseri'nin 1960'larda başlayan ve 1970'lerde CHP'li bir belediye yönetiminin kentsel siyasete egemen olmasını getiren toplumsal-siyasal gelişimi 1980'lerde tersine çevirmiştir. Bu etken, 12 Eylül'dür. Bu nedenle bu bölüme, kentin 1980'lerdeki toplumsal, ekonomik, siyasal gelişimini belirleyen bu etkeni değerlendirerek başlamak daha doğru olacaktır.

Türkiye'de 1970'lerin sonlarında yaşanan ekonomik ve siyasal krizin sorumlusu olarak işçi hareketiyle solun gelişmesini gören ve bu krizden çıkışın yolu olarak benimsenen 24 Ocak kararlarının kararlı biçimde uygulanması görevini üzerine alan 12 Eylül askerî darbesi ve sonrasında kurulan cunta yönetimi, CHP'nin ulusal ve yerel düzeylerde temsil ettiği toplumsal ittifakın önünü kesmiş ve faşist bir iktidar stratejisi izleyen milliyetçi hareketin savunageldiği Türk-İslâm sentezini benimsemiştir. 12 Eylül sonrasında bu zeminde, tekelci ser-

lumsal olaylarla uç veren tepkilerinin taşıyıcısı olan milliyetçi ve muhafazakâr partilerin ortaya çıkışıyla siyasetin sağında yaşanan saçaklanma.

maye-yerel ticaret sermayesi-küçük girişimciler arasında Kayseri'yle sınırlı olmayan yeni bir "kentsel" ittifak şekillenerek güç kazanmaya başlamıştır. Unutulmaması gereken nokta, önceki bölümde belirttiğimiz gibi 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan kimi dinamiklerin bu ittifakın zeminini döşemiş olduğudur. Büyük sermaye ve küçük girişimcilik arasında kentsel alanlarda kurulan ve 12 Eylül darbesinin ardından hükmünü yürütmeye başlayan ittifakın bir nedeni, bu askerî müdahalenin sol hareket ve işçi sınıfının toplumsal gücünü kırmaya (bu arada yeni belediyecilik hareketinin zeminini oluşturan birikimleri de tasfiye etmeye) çalışmasıdır. Diğer neden ise, 1977 seçimlerinde desteğini –kendisine Anadolu burjuvazisi eksekinde bir toplumsal ittifak çerçevesiyle ekonomik durumunu iyileştirme vaat eden– MSP'den, –yükselen siyasal gerilimler ortamında anti-komünist, anti-Alevi bir cephe öneren– MHP'ye kaydırarak sol güçlere karşı böylesi bir müdahaleyi talep eden geleneksel küçük burjuvazinin tepkisel biçimde savunduğu "anti-modern", "anti-kapitalist" söylemlerin, çeşitli iktisadi ve siyasal dinamiklerin etkisiyle bir biçimde bastırılması, emilmiş olmasıdır.

Askerî cuntanın yönetime el koyduktan sonra yaptığı işlerden biri ülke genelinde tüm belediye başkanlarını görevden almak ve belediye meclislerini feshetmek olmuştur. 25 Eylül'de CHP'li başkan Niyazi Bahçecioğlu'nu da görevden alan cunta, Kayseri Valiliği görevini yürüten Fevzi Yetkiner'i vekaleten belediye başkanlığına atamıştır. Feshedilen belediye meclisinin yeniden oluşması içinse, 1984 yerel seçimlerine kadar beklemek gerekecekti.

Belediye başkanlığı görevini valilikle birlikte yürüten Yetkiner, toplu taşıma, içme suyu, çöp toplama, çevre temizliği gibi rutin belediyecilik hizmetlerinin dışında pek yeni bir şey yapmamıştır (Çalışkan, 1995: 189-190). Bu dönemde, rutin işlerin dışında yapılan iki işten biri, 1950'lerden beri sebze pazarı olarak kullanılan Kaleiçi'nin boşaltılması ve semt pazarları yönetmeliği çıkartılarak semt pazarlarının kurulmasıdır. Bunun gibi merkezi yönetimin emirleri doğrultusunda yapılan bir di-

ger iş ise belediyenin %72 hissesine sahip olduğu elektrik şirketinin Türkiye Elektrik Kurumu'na devredilmesidir (Dayıoğlu, 1998: 96-97). Elektrik şirketinin devri, belediyeyi önemli bir özkaynak kaleminden mahrum bırakması bakımından, onun merkezî yönetime bağımlılığını artıran bir düzenleme olmuştur. Dayıoğlu, yerellikteki bazı işadamları ve sanayicilerin de bu devir işlemine el altından destek verdiklerini belirtir (1998: 97). Vali Yetkiner, Mart 1983'te vekaleten yürüttüğü belediye başkanlığı görevini Kayserili işadamı Yalçın Besceli'ye devretmiştir. Fevzi Yetkiner'in önerisi ve İçişleri Bakanlığı'nın onayıyla vekaleten belediye başkanlığına atanan Besceli de, bir yıl süren görevi sırasında rutin hizmetler dışında yeni ve farklı bir icraatta bulunmamıştır (Çalışkan, 1995: 191).

Askerî cuntanın yasama, yürütme erkini yeniden parlamenter sisteme bıraktığı Kasım 1983 genel seçimlerinden zaferle çıkan ANAP, bu başarısını Mart 1984'te yapılan yerel seçimlerinde de sürdürmüş ve büyük ve orta ölçekli kentlerin neredeyse tamamında belediye yönetimlerini ele geçirmiştir. Kayseri de bu kentlerden birisidir. Belediye başkanlığını ANAP'lı Hüsamettin Çetinbulut %45.51'le kazanırken, partisi de belediye meclisi seçiminde aldığı %45.41'lik oyla mecliste üçte ikilik (36'da 24'ü ANAP'lıdır) bir çoğunluğa ulaşmıştır. Bu seçimin dikkat çekici bir özelliği, katılım oranının %89.39 gibi, 1970'lerle kıyaslandığında hayli yüksek bir düzeye ulaşmış olmasıdır (YerelNET, 2006).

CHP'li yönetimden beri belediyenin başına geçen ilk sivil yönetim olarak, Çetinbulut yönetimi büyük sermaye-küçük girişimcilik-cunta ittifakının yeniden ön plana getirdiği milliyetçi-muhafazakâr duyarlılığı, ekonomik liberalizminin toplumsal desteği haline getirmeye çalışan ANAP'ın genel stratejisinin yerel unsuru olarak davranmıştır.

Belediyenin yaptığı ilk işlerden biri, simgesel bir hamle olarak, yerel halktan toplanan 30 milyon lirayla yaptırılan, yeni Atatürk anıtının Cumhuriyet Meydanı'na dikilmesidir. Önceki bölümde de ele aldığımız gibi, CHP döneminde yapılan halkının kurtuluş mücadelesine önderlik eden "Kalpaklı-Kuvayi

Milliyeci" Atatürk imgesinin yerini, yüksek bir kaide üzerine oturtulmuş asker üniformalı, bir otorite figürü olarak resmedilmiş Atatürk heykelinin almış olması manidardır. Milliyetçi-muhafazakâr çevrelerin "komünist işi" diye eleştirdikleri, "kuyruklu Atatürk heykeli" diye alay konusu yaptıkları eski anıt, 1995'te altında dönemin valisi Saffet Arıkan Bedük'ün de imzası olan bir kurulun kararıyla meydandan fuar alanına kaldırılırken, 1935'te yapılan heykel ise büyükşehir belediye binasının önüne taşınmıştır (Karatepe, 2001: 191). Kalpaklı Atatürk heykelinin kaldırılması kentte 1970'lerin Kayseri'sinden, sosyal demokrat belediyeciliğinden kalan tek simgenin ortadan kalkması anlamına gelecektir. Cumhuriyet Meydanı'na yeni dikilen 15.80 metre yüksekliğindeki heykelin ise, aslında 12 Eylül sonrasında kentte kurulan ittifakın en önemli simgesi olduğu söylenebilir. Heykelin yapımına öncülük etmiş olan Atatürk Anıtı Yaptırma Derneği'nin başında halen askerî cuntanın vesayetinden kurtulamamış olan merkezî yönetimin valisi,⁶⁹ onun altında ise belediye başkanı, ticaret ve sanayi odası başkanları ve bazı daire müdürleri yer almıştır (Çalışkan, 1995: 192). Dolayısıyla, 1984'ün sonlarında meydana yeni heykeli diken derneğin, cunta döneminden beri Türk-İslâm sentezini benimsemiş devlet ricalinin,⁷⁰ milliyetçi-muhafazakâr bir zeminde, yerel sermaye çevreleri ve belediyeyle kurduğu ittifakın bir işareti olarak değerlendirilebilir. Fakat, neticede bu yine de bir uzlaşmadır. Yerel güçlerin milliyetçi-muhafazakârlıktan ne anladığı

69 Askerî cuntanın başı olan Kenan Evren Cumhurbaşkanlığı koltuğunda oturmaktaydı. Milli Güvenlik Konseyi'nin diğer üyelerinin ve askerlerin devlet yönetiminde sürmekte olan ağırlığından dolayı mülki idare amirleri, yargı organları, üniversiteler gibi merkezî yönetim kurumlarında yöneticilerin atanmasında söz konusu vesayeti 1984 yılında büyük ölçüde hâlâ geçerihiydi.

70 Devlet bürokrasisinin reformcu bir nitelik kazandığını belirttiğimiz 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında ise yerel sermaye kesimlerinin modernleşme yanlısı olanları öne çıkmıştı. Örneğin 1 Aralık 1960'da *Devrim* adlı bir yerel gazete yayımlanmaya başlanmıştır (Satoglu, 2002: 86). Bu gazetenin imtiyazını 1962'de alan –ve 1965'ten sonra da *Akın* isimli bir gazete çıkaran– Hacı Ali Şapçı'nın 1977 yerel seçimlerinde AP'nin MHP'ce desteklenen başkan adayı olması (Çalışkan, 1995), Kayseri'nin Türkiye'de özellikle de "merkezî devlet"ten esen siyasi rüzgârlara nasıl kolaylıkla adapte olduğunun bir diğer göstergesidir.

daha sivilleşmiş bir siyasal iklime geçildiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Atatürk heykeli kadar siyasallaşmamakla birlikte, bu dönemde mekânın toplumsal üretimi açısından değinilmesi gereken bir yapı olan Mimar Sinan Parkı ve mimarın park içinde yapılan heykeli, bu bakımdan ilgiye değer bir örnek vakadır. Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğmuş olan Mimar Sinan'ın ismi kentin merkezindeki en büyük parka verilmiş ve buraya UNESCO'nun "Sinan Yılı" ilan ettiği 1987'de açılışı yapılan bir de heykeli dikilmiştir. Heykelin arkasına fon oluşturan kapı figürünün karşıdan bakıldığında bir hilal görüntüsü vermesi, yerelinde egemen olanların mekân temsilinin ne olduğunu, yani kendilerini hangi değerler, kimlik üzerinden (Kayserililik, Cumhuriyet öncesi tarih ve dindarlık) tanımladığını gösterir. Bu düzenlemeler aynı zamanda 12 Eylül'den sonra Kayseri'de mekân üretimine yön veren güçlerin nasıl bir toplumsal yeniden üretim sistemini hedeflediklerine de işaret eder. Milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin geniş alanı içinde, Kayseri'nin mekân temsilinde ANAP'lı belediyenin ilk dönemine kadar önce devletçi-milliyetçi ton ön plana çıkmış, daha sonra yerel kimlik ve muhafazakârlık vurgusu ön plana geçmiştir. Kent de 1970'lerdeki egemen sol mekân temsilinin devlet ve büyük sermaye-küçük girişimcilik ittifakıyla bastırıldığı koşullarda, kamusal alanını yeniden yorumlayan bu ideolojik salınımlara göre anlamlandırılır ve deneyimlenir olmuştur.

Bu dönemde yerel siyasette hangi kesimlerin ne ölçüde etkili olduklarını, belediye meclisi üyelerinin mesleki konumlarından kalkarak yorumlamak da mümkündür. Belediye meclisindeki ANAP'lı üyelerin meslekleri, Çetinbulut başkanlığındaki belediye yönetiminin arkasındaki yerel toplumsal ittifakı daha açık biçimde ortaya koyar. Bu göstergeler aynı zamanda, 1970'lerdeki yerel toplumsal güç dengesinin 1980'lerde hangi kesimler (kenti değişim değeri olarak görenler mi, kullanım değerine göre değerlendirenler mi?) lehine değişmiş olduğunu anlamaya da katkıda bulunacaktır.

Çetinbulut başkanlığındaki 1984-1989 döneminde belediye meclis üyeliği yapmış 44 kişiden 40'ının mesleki kökeni ve ne

işle uğraştığı öğrenilebilmiştir. En güçlü kesim, inşaat sektöründe yer alan ve ağırlıkla yap-satçılıkla uğraşan inşaat mühendisi, elektrik mühendisi, mimar ve müteahhitlerdir. Bunlar belediye meclisinin yaklaşık beşte ikisine denk düşen 16 kişidir. Bu grubu 8'i tüccar olmak üzere 10 kişilik esnaf-tüccar grubu takip etmektedir. ANAP'lı meclis üyelerinin fiilen geçimlerini sağladıkları işlere bakıldığında ise, yerel siyasette kenti değişim değeri olarak gören bu iki kesimin arasındaki güç dengesi ortaya çıkmaktadır. ANAP'lıların 7'si tüccar, biri pazarlamacı olmak üzere 8'i ticaret sektöründen gelirken, belediye başkanı da dahil toplam 8 meclis üyesi inşaat işleriyle uğraşmaktadır.⁷¹

1977 seçiminden sonra oluşan mecliste avukatların sayısı 5 iken 1984'te bu sayı 3'e gerilemiş, doktorların sayısı ise 1'den 3'e çıkmıştır. Bunun yanında, eğitilmiş, uzmanlık sahibi küçük burjuvazinin yerel meclisteki ağırlığında oransal olarak (37'de 6'dan, 44'te 6'ya) bir gerileme söz konusudur. Eskiye göre daha önemli bir fark ise bu kesimden gelen meclis üyelerinin artık ağırlıkla sağ partilerden geliyor olmasıdır. Bu durum, modernleşmeciliği sosyal adaletçilikle birleştiren sol Kemalist CHP çizgisinin bu kesimler üzerindeki güçlü etkisini 12 Eylül sonrasında yitirmesi olarak yorumlanabilir. Ulaştığımız kaynaklardan hareketle, belediye meclisinde sanayi sektöründen gelenlerin meslekleri açısından da ciddi bir değişiklik yaşandığı söylenebilir. CHP'li yönetimin ikinci dönemi olan 1977-1980 arasında belediye meclisinde bu sektörden yalnızca 3 sendikacı bulunurken, 1984'te seçilen mecliste –her ne kadar 1'i aktif, 2'si emekli üç işçi kökenli üye bulunsada– sanayi sektörünü 3 makine mühendisi temsil etmektedir. Ara bir sonuç olarak şuna dikkat çekebiliriz: 1970'lerde de belediye meclisinde ticaret kesimi ve yap-satçılar arasında bir denge bulunurken, yeni küçük burjuvazi ve sendikacılar CHP'nin yönetimde olmasından dolayı merkezi bir konumda bulun-

71 Bunların yanında, 3'ü makine, 1'i elektrik olmak üzere 4 mühendisin bulunması, sanayi sektöründen gelenlerin de belli bir ağırlık kazanmış olduğu biçiminde yorumlanabilir.

yorlardı; 1984'ten sonra oluşan mecliste ise tüccarlar ve inşaat sektöründeki küçük ve büyük yap-satçılar ezici bir ağırlık kazanmış, bu da doktor, avukat, öğretmen, mühendis gibi eğitilmiş yeni küçük burjuvazinin kilit konumunun aşınmasına neden olmuştur. Bu aşınmaya işçi kesiminden gelenlerin sayısındaki gerilemeyi de eklediğimizde, kenti bir rant alanı olmaktan ziyade bir toplumsal yaşam alanı olarak görüp, kullanım değerine göre değerlendirmesi beklenecek kesimlerin ne ölçüde bir gerileme yaşamış oldukları daha iyi anlaşılabilir (son iki paragrafta kullanılan bilgiler, Kayseri Belediyesi, 1988; Çalışkan, 1995; Dayıoğlu, 1998'den derlenmiştir).

ANAP'lı Hüsamettin Çalışkan aldığı yüksek oy oranı ve partisinin mecliste sahip olduğu çoğunluk sayesinde rahat bir belediyeçilik yürütmüştür. Çetinbulut'un rahatlığının bir nedeni de 1984 sonrasında belediyelerin mali olanakları ve imar yetkilerinin merkezî düzeyde yapılan yasal düzenlemelerle artmış olmasıdır. Belediye bütçesi 1984'te 4 milyar 900 milyon TL iken, bu rakam dört yıl sonra (1988'de) 28 milyar 520 milyon TL'ye yükselmiştir. Kayseri Belediyesi bütçesindeki artışı daha açık bir şekilde görebilmek için aynı dönemdeki enflasyon ve döviz kuru artışlarıyla karşılaştırdığımızda, bütçe gerçekleştirmelerinin 1984-1988 arasında sürekli biçimde enflasyon ve döviz kurundaki artışlardan daha yüksek olduğu görülür (Kayseri Belediyesi, 1988; Artun, 1989: 98; Çevikçe, 1997: 102, 113).⁷² Bütçenin hangi kalemlere harcandığı konusunda ise 1987 yılına ait verilerden kalkarak şunlar söylenebilir: En büyük harcama dilimi %48'le "Cari Harcamalar"dır, bunun %18'ini hizmet alımı ve yönetim giderleri oluştururken, belediye çalışanlarına (1679'u işçi, 696'sı memur toplam 2375 ki-

72 Örneğin bu dönemde belediye bütçesi 5.8 kat büyümüşken, doların fiyatı 4.4 kat artarak 1984 ortalaması olan 377 TL'den 1988'de 1650 TL'ye yükselmiştir (Artun, 1989: 98). Aynı şeyi enflasyon açısından söyleyecek olursak; Türkiye'de enflasyon için x diyelim, 1985'te x %43.2 iken, belediye (y) bütçesi %67 olmuştur. Aynı şekilde, 1986'da x = %29.6, y = %120, 1987'de x =%32, y =%56. Bir tek enflasyon oranının yüzde 70'i bulduğu 1988 yılında Kayseri Belediyesi bütçesi enflasyon oranının gerisinde kalmıştır (Çevikçe, 1997: 102, 113; Kayseri Belediyesi, 1988; Çalışkan, 1995: 196).

şiden oluşmaktadır) ödenen maaşlar ise giderlerin %30'una denk düşer. Çoğunluğunu (oransal olarak %75'ini) yol, parke, asfalt yapım ve onarım işlerinin oluşturduğu yatırım harcamalarının söz konusu pastadan aldığı pay %35 iken, transfer harcamalarının –istimlak, kamulaştırma çalışmalarında yoğunlaşmak üzere– giderlerdeki ağırlığı %17 olarak gerçekleşmiştir (Kayseri Belediyesi, 1988).

Kentte, özellikle 1980-1985 arasında gözlenen tarihi denebilecek nüfus artışının (207 binden 373 bine)⁷³ sosyo-mekânsal sorunlara yol açmamasında, bütçe olanakları genişleyen belediyenin imar ve istimlak işlerine ağırlık vermesinin önemli pay sahibi olduğu söylenebilir. Bu etkinliğin omurgasını, 1986'da mevcut (nazım ve uygulama) imar planının yerini alan –ve ihale yoluyla üç kişilik bir uzmanlar ekibine hazırlatılan– yeni imar planı oluşturur (Dayıoğlu, 1998). Kayseri'ye nüfus açısından neredeyse bir Kayseri'nin daha eklendiği beş yıllık süreç, kentin mevcut durumu ve gelecekteki gelişimini yönlendirecek bir planın hazırlanmasını zorunluluk haline getirmiştir. Yeni plan, merkezî iş alanının işlevi, kentsel alanın tek merkez etrafında lineer biçimde gelişmesi, mekân parçalarının kullanım alanlarına göre ayrıştırılması gibi ilkelerin yanı sıra, CHP'li yönetim döneminde 1975'te hazırlanan planla çok katlı yapılaşma ve geniş cadde ve bulvarlar, “yani otomobil ve rant merkezlilik” temelinde süreklilik taşımaktadır (Kocatürk-Özcan, 2002: 51). Bu imar etkinliğiyle, kentin planlanmış alanı 6000 hektardan 9300 hektara çıkarılırken, bir yandan da kentin 1/5000 ölçekli nazım imar planı onanarak yürürlüğe girmiştir (Kayseri Belediyesi, 1988). Yeni bir imar planının hazırlanmasında, dönemin ANAP hükümetinin peş peşe çıkarmış olduğu; 2981 (1984 tarihli) ve 3290 (1986 tarihli) sayılı gecekondu ve imar affı yasaları, 3194 sayılı yeni imar yasası (1985) ve 2985 sayılı yeni toplu konut yasasının (1984)⁷⁴ getirdiği olanaklar ve bele-

73 Halbuki aynı dönemde Kayseri 1965-1970 dönemi öncesindeki gibi dışarıya net göç vermeye başlamıştır (Somuncu, 1998: 68).

74 İlk toplu konut yasasını 1981'de 12 Eylül askeri cuntası çıkartmıştı (2487 sayılı yasa) (Keleş, 1997: 362).

diyenin önüne koyduğu görevlerin önemli rol oynamış olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Çetinbulut başkanlığı döneminde yapılan ilk imar uygulamalarından biri, söz konusu plandan önce gündeme gelmiş olan Bürüngüz Camii'nin önünün açılmasıdır. Kararı daha önce (1981'de) alınmasına rağmen, dükkân sahipleriyle belediyenin davalı durumuna düşmesi nedeniyle bir türlü gerçekleşmeyen bu iş, Çetinbulut'un önerdiği "Kavuncuvari" bir anlaymayla (dükkân sahiplerine kentin başka yerlerinden arsa verilerek) 1985'te gerçekleştirilmiş ve eski binalardan oluşan ada kaldırılarak (Cumhuriyet Meydanı'nın batı kanadında yer alan) caminin önü meydana dahil edilmiştir. Benzer bir iş, Düvenönü kavşağından Amele Pazarı'na kadar olan bölgedeki 23 dükkânın istimlak edilerek burasının park-dinlenme yeri olarak düzenlenmesidir (Çalışkan, 1995: 194-195). Bunun yanında, Vali Fevzi Yetkiner'in belediye başkanlığı döneminde boşaltılan Kaleiçi'nin "Kuyumcular Çarşısı" olarak düzenlenmesi de Çetinbulut döneminde yap-işlet-devret yöntemiyle gerçekleştirilen önemli bir kentsel yenileme çalışması olarak değerlendirilebilir (Dayıoğlu, 1998: 100).

İmar uygulamalarında esas ağırlık cadde-bulvar düzenlemeleri ve toplu konut uygulamalarındadır. Hatiroğlu Camii ile Şehir Mezarlığı arasındaki geniş cadde ve Mustafa Kemal Bulvarı'nın Kayseri Atatürk Stadyumu ile Talas Bulvarı'nı bağlayan kısmı bu dönemde açılmış, Yoğunburç'la Kartal Caddesi arasındaki Tacettin Caddesi genişletilerek bulvar haline getirilmiştir (Dayıoğlu, 1998: 100-101). Kent merkezindeki bütün yaya yolları müteahhite verilerek betonlanırken, sanayi bölgelerinin tamamı ile cadde ve sokakların büyük bölümü asfaltlanmıştır.

Toplu konut alanında ise Bel-Sin Kooperatifi kurularak 15 bin 500 konutluk bir projeye girilmiştir. Şeker Fabrikası ile Ambar köyü arasındaki alana yaptırılan Bel-Sin toplu konut bölgesi, özellikle sanayide çalışan düzenli gelire sahip işçilerin konut gereksinmesini karşılayan, yüksek yoğunluklu, yeşil alan ve sosyal donatılar açısından çok yetersiz bir konut çevresi olmuştur. Bir kısmı Çetinbulut döneminde bitirilen Bel-Sin'in

tamamlanması, 1989 yerel seçimlerinde ANAP'tan –büyükşehir sınırları içindeki iki ilçeden biri olan– Melikgazi Belediye Başkanı seçilen Şevket Bahçecioglu'na kalmıştır. Ama, 15.500 konut hedefiyle başlanan iş 9 bin konutla tamamlanmıştır (Dayıoğlu, 1998: 100-101). Belediye bu dönemde, 12 Eylül'den sonra tüm Türkiye'de olduğu gibi yoksullaştırılan emekçi kesimlerine, özellikle de gecekondu nüfusun konut sorununun çözümüne dönük kimi başka uygulamalara da yönelmiştir. Bunlardan ilki, Battalgazi gibi bazı gecekondu mahallelerinde oturanlara önce tapu tahsis belgesi, sonra da müstakil imar parseli tapusu dağıtılmasıdır (Kayseri Belediyesi, 1988). Bir diğer uygulama ise Keykubat Dağı'nın kente bakan cephesinde büyük boyutlu bir gecekondu önleme bölgesi projesidir. Bu bölgede 41 hektarlık bir alanı istimlak eden Kayseri belediyesi, elde ettiği arsaları 36 kooperatife tahsis ederek, 3200 konutluk büyük bir projeyi başlatmıştır (Dayıoğlu, 1998: 100). Belediyenin bu dönemdeki bir diğer konut yatırımı; Çandır, Yalman, Hacı Kılınç, Yenice, İsmail mahallelerinin tamamında –ve Hacı Saki Mahallesi'nin bir kısmında– yaptığı istimlak karşılığında Melikgazi'de 482 konut yaptırmasıdır. Son olarak, Alparslan Mahallesi'nde belediye memurları için inşa edilen 48 konutluk lojmanları anmak gerekir (Çalışkan, 1995: 195). Çetinbulut dönemi imar hareketinin temel karakteri, bir yandan gecekondu nüfusu af, tapu tahsis belgesi, imara açma, toplu konut/gecekondu önleme bölgesi gibi projelerden yararlandırarak muhalif potansiyellerini törpülerken, bir yanıyla da imarlı alanlardaki, yüksek yoğunluklu, rant ve otomobil merkezli gelişme biçimini daha ileri boyutlara taşımasıdır. Gecekondu sorununu yüksek nüfus artışına karşın azaltan 1980'lerin ikinci yarısındaki yapılaşma süreci, kentin sahip olduğu geleneksel konut mimarisini ve onun oluşturduğu fiziki dokuyu büyük ölçüde ortadan kaldırmış, yerel halkın gereksinim duyduğu yeşil alan miktarını ve sosyo-kültürel donatıları daha da yetersiz hale getirmiştir⁷⁵ (Büyükmihçi, 2002; Çalışır, 2002).

75 Daha sonra gelen SHP'li yönetim döneminin ilk yıllarında bu yapılaşmanın bir miktar yavaşladığı görülmekle birlikte 1992'den sonra eski tempoyu yakala-

Kentte çalışanların bir kısmının yakın köylerde yerleşmesi ve orta ve büyük burjuva kesimden ailelerin bir kısmının sürdürdüğü bağevi geleneğinin kısmi bir uydu kentleşme dinamiği⁷⁶ kazanması üzerine belediye bu tür yerleşimlere otobüs hatları koymuştur. Bu dönemde kentin en önemli gelişme eksenini, Organize Sanayi Bölgesi ve diğer sanayi tesisleri nedeniyle kuzeybatı yönü olurken (Somuncu, 1998: 59), bir sonraki dönemde özellikle kentin görece zengin burjuva kesimlerinin lüks konut ve tüketim alanı haline gelecek olan Alparslan Mahallesi'nin de oluşmaya başladığı gözlenmiştir (Dayıoğlu, 1998: 101).

Kentin katı atık depolama bölgesinin Eskişehir mevkiinden Mimar Sinan Mahallesi sınırına (kentin batısındaki Germir mevkii yakınındaki bir vadiye) taşınması, 1970'lerde yapımına başlanan içme suyu altyapısının yenilenme-genişletilme çalışmalarının tamamlanarak içme suyu sorununun önemli ölçüde çözülmesi, Mimar Sinan Mahallesi ve Sivas Caddesi üzerindeki kiler başta olmak üzere kent içinde pek çok dinlenme parkı ve çocuk parkının yapılması da Çetinbulut döneminin diğer önemli belediyecilik uygulamalarıdır (Dayıoğlu, 1998; Çalışkan, 1995).

Toparlayacak olursak, 1984-1989 arasında Kayseri Belediyesi'ni elinde bulunduran Hüsamettin Çetinbulut başkanlığındaki yönetim önceki dönemlere göre daha geniş mali olanaklara ve imar yetkilerine sahip olmuştur. Bu sayede 1970'lerin büyük boyutlu altyapı projelerini olduğu kadar, askerî cunta döneminde atanan yönetimler döneminde kararı alınıp bir türlü bitirilememiş işleri tamamlayan bu yönetim elindeki genişlemiş olanakları daha çok büyük boyutlu imar (yapım-onarım vb.) işlerine yatırmış; kentin tek merkezli yapısını değişt-

miştir (Narin, 1997: 82). Dolayısıyla, kentin yaşadığı çarpık yapılaşmadan kaynaklanan sorunların salt bu dönemki belediye yönetimine özgü bir olumsuzluk olmadığı da belirtilmelidir.

76 Bu evlerde çoğunlukla bahar ve yaz aylarında oturulduğu, teknik ve sosyal açıdan merkezden belli ölçüde özerkleşmiş yaşam alanlarına dönüşmedikleri için bağevi geleneğinin canlanışının tam anlamıyla bir uydu kentleşme niteliği arz ettiği söylenemez.

tirmeden büyük genişleme yaşamasını, kentsel rantların yüksekliğine paralel olarak ortalama 8-10 katlı binalardan oluşan yüksek yoğunluklu yeni yaşam çevrelerinin oluşmasını sağlamıştır. Bu imar hareketi, 1980-1983 arasında ciddi bir daralma yaşadığını belirttiğimiz inşaat sektörünü ciddi anlamda canlandırmıştır. Bir yanıyla, belediye meclisinde en ağırlıklı ekonomik sektörün inşaat sektörü olmasıyla (mesleği bilinen 40 üyesinden 14'ü inşaat mühendisi, mimar ya da müteahhit-tir), bir yanıyla da bu sektörün önünü açmak için merkezî düzeyde alınmış ve yasal düzenlemelere de yansıyan kararlarla açıklanabilecek olan bu belediyecilik pratiği; gecekondulaşmayı çeşitli yollarla önlerken yeni yapılan binaların genellikle çok katlı olmasından dolayı sosyo-kültürel donatıları yetersiz kalan yaşam çevrelerinin oluşmasına neden olmuştur. Bunun yanında, belediye kolektif tüketim hizmetlerine de pek fazla önem vermemiştir.

Çetinbulut yönetiminin tapu tahsis belgesi dağıtma, toplu konut projeleri, kooperatifleşmeyi özendirme gibi yollarla konut sorununu belli ölçüde hafiflettiği gecekondu bölgelerinin ve burada yaşayan kent yoksullarının altyapı ve üstyapı eksikliklerinden ve kentsel alanda daha yoğun biçimde hissedilen hayat pahalılığı-gelir dağılımı adaletsizliklerinden kaynaklanan sorunlarına pek fazla ilgi göstermediği söylenebilir. Bu durum, oylarının 1989 yerel seçiminde %26.48'e düşerek başkanlığı kaybetmesinde etkili olmuştur. Fakat ne bu seçimin sonucu yalnızca bu yerel nedenlerle açıklanabilir, ne de bunlar salt yerelliğe özgüdür. Söz konusu seçim yenilgisi genelde ANAP'ın, özelde de belediyelerin izlediği neo-liberal siyasaların, sınıfsal seçimlerin bir sonucu sayılmalıdır. Bunun yanında, 1980'lerin sonlarında ANAP'ın ve Özal'ın popülaritesini aşındıran, üzerinde oturduğu sınıfsal ittifakların çözülmesini getiren kimi önemli siyasal ve toplumsal gelişmelerin yaşandığını, bunun da 1989 yerel seçimlerinde ANAP'ın yenilgiye uğraması, SHP'nin yüzde 28.69'luk oy oranına karşın büyük ve orta ölçekteki kentlerde belediye yönetimlerinin çoğunu kazanması sonucunu doğurduğunu da daha önce anlatmıştık.

Üçüncü Bahçecioğlu dönemi (1989-1994):

“Bastırılan” ve yarım kalanın sönük “geri dönüşü”

Belediye Başkanlığı 12 Eylül’le birlikte kesintiye uğrayan Niyazi Bahçecioğlu, 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde %27.75 oy alarak bu göreve üçüncü kez seçilmiştir. Katılımın %72.71 olduğu (1984’te %89.39’du) bu seçimde Bahçecioğlu’nun aldığı oy, ANAP’tan yeniden aday olan Çetinbulut’tan yalnızca 1777 daha fazladır. Üçüncü olan DYP’li adayın %23.03 oy alarak merkez sağ oyları bölmesi, Niyazi Bahçecioğlu isminin geçmişten gelen popülaritesi, ayrıca 1984 seçiminde %2.92’lik oy almış olan RP’nin %10.87 gibi yüksek bir orana yükselmiş olması seçim sonucuna etki eden etmenlerdir.

Belediye meclis(ler)inin yapısı

Kayseri’de belediyeciliğin tarihi açısından bu dönemde yaşanan önemli bir gelişme, yasal düzenlemesi Aralık 1988’de gerçekleşen büyükşehir belediyesi yapılanmasına geçilmiş olmasıdır. Kent merkezinin iki ilçeye bölünmesini getiren yeni yapılanmaya fiilen Mart 1989 seçimlerinden sonra geçilmiş olduğu için bu gelişmeyi burada ele alıyoruz. Seçim sonucunda merkezin iki ilçe belediyesinden Kocasınan’ın başkanlığını SHP’li Ali İhsan Alçı, Melikgazi’nin başkanlığını ise ANAP’ın adayı Şevket Bahçecioğlu kazanmıştır. Büyükşehir belediye meclisi de bu sonuçlara paralel olarak, merkez sağ lehine parçalı bir bileşime sahiptir: SHP 6, ANAP 6 ve DYP 3.

Tek merkezden çevreye doğru yayılan –ademimerkezi olmayan, uydu kentler üretmeyen– gelişim biçimiyle klasik anlamda bir metropolitenleşme yaşanmayan Kayseri’de, büyükşehir statüsüne alınmanın belediyenin sahip olduğu maddi olanakları geliştirdiği söylenebilir. Ne var ki, edindiğimiz izlenim, ne bu gelişmenin, ne de sosyal demokrat bir partinin yönetime gelmiş olmasının, bu dönemin belediyecilik pratiğinde önemli bir değişiklik yarattığıdır.

Bunun nedenlerini ayrıntılı biçimde ortaya koymak bu çalış-

manın boyutlarını aşacak bir iş olsa da, dönemin büyükşehir belediye meclisi ve ona bağlı ilçe belediye meclislerinin sınıfsal yapısı bize değerli ipuçları sağlayacaktır. Bu konuda, büyük ölçüde meclis üyelerinin kendi beyanlarına dayanan ve fiilen uğraşılan iş yerine formel meslek ya da toplumsal konumun belirtildiği yazılı kaynaklardan (Dayıoğlu'nun kitabı, 1998; 1989-1994 arasında yayımlanan çalışma raporları) derlenen bilgilere ek olarak, o dönemin belediye yöneticileriyle de görüşülerek daha doğru bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu noktada ilk söylenmesi gereken, Kayseri kent merkezindeki üç belediye başkanının da inşaat sektöründe faaliyet yürüten/müteahhitlik yapan insanlar olmasıdır. Bunun da etkisiyle, büyükşehir meclisi düzeyinde müteahhitlerin ve inşaat sektörünün belirgin bir ağırlığı bulunurken, Tablo 2'de görülebileceği gibi tüccar ve esnaflar merkezdeki Kocasinan ve Melikgazi belediye meclislerinde bu kesime yakın oranlarda temsil fırsatı bulmuştur. Müteahhitlerin büyükşehir meclisindeki ağırlığı özellikle SHP'li-lerde dikkat çekici bir orana ulaşmaktadır. SHP'nin 6 büyükşehir meclis üyesinden dördü müteahhittir.⁷⁷

Dikkat çekici bir diğer nokta, bu iki ilçede müteahhit/inşaat mühendisleri ile tüccar-esnaf dengesinin ve bu iki kesimin toplam ağırlığının başkanlığı kazanmış partilerin meclis üyeleri arasında daha belirgin biçimde gözlenmesidir. Bu dönem içerisinde Kocasinan'da SHP'den meclis üyeliği yapmış 16 kişiden mesleği bilinen 15'inin 8'i ya ticaret ya da inşaat işleriyle uğraşırken, Melikgazi'deki 12 ANAP'lı meclis üyesinden meslekleri bilinen 11'inin 7'si bu iki iş alanında faaliyet yürütenlerdir. Halbuki bu partilerin muhalefette oldukları ilçe belediye meclisindeki üyelerinin kompozisyonu daha çoğulcu bir yelpazeyi yansıtmaktadır.

Kent mekânına değişim değeri ve rant gözlüğüyle bakan iş çevrelerinin, hangi partinin kazanacağı konusunda isabetli ön-

77 Bunların bir kısmının mesleki unvanı inşaat mühendisi veya başka bir mühendislik olsa da fiilen yaptıkları işin müteahhitlik olduğu söylenmektedir. SHP'nin diğer iki meclis üyesinden biri eski milletvekili bir emekli ilahiyatçı iken, biri de şirket yöneticiliği yapmış bir muhasebecidir.

TABLO 2
1989-1994 Döneminde Kayseri’de Belediye Meclislerinin Yapısı

<i>Meslekler</i>	<i>Belediye Meclisleri</i>		
	<i>Büyükşehir</i>	<i>Kocasinan</i>	<i>Melikgazi</i>
<i>İnşaat-konut sektöründen</i>			
Müteahhit-inşaat mühendisi	8	8	9
Harita mühendisi	1	1	
<i>Ticaret sektöründen</i>			
Tüccar-esnaf	2	10	8
<i>Sanayi sektöründen</i>			
Sanayici	1	–	1
Makine-kimya vb. mühendisi	–	3	1
<i>Eğitimli beyaz yakalı</i>			
Muhasebeci	2	2	1
Doktor-avukat-eğitimci	1	3	4
<i>İşçi kökenli*</i>			
Sendikacı	–	–	2
Tekniker-şoför vb.	–	–	3
<i>Emekli-diğer</i>			
Emekli	1	2	1
Diğer	–	3	4

(*) İşçi kökenli tabirinin kullanılması, bu üyelerin meclis üyesi olduktan sonra diğerlerine göre daha hızlı bir sınıfsal konum değişikliği yaşamışından, bir daha da eski konumuna dönmemesindendir.

(**) Bu kategoriye meslek bilgisine ulaşamayanlar ya da “ekonomistler” gibi tüccar mı, yönetici mi, yoksa muhasebeci mi olduğu anlaşılamayanlar da dahildir.

Kaynak: Dayıoğlu, 1998, Kayseri Belediyesi, 1993, Kayseri Büyükşehir Belediyesi eski Daire Başkanlarından Seyit Bektaş’la yapılan mülakat (Haziran, 2005).

görü yapabilme yeteneğini de gösteren bu verilere göre; ANAP’ın muhalefette olduğu Kocasinan Belediye Meclisi’ndeki mesleği bilinen 8 üyesinden dördü, kenti daha ziyade bir yaşam alanı olarak kullanım değeriyle değerlendirmesi beklenen kesimlerden (üçü makine ve kimya mühendisiyken, biri dış hekimidir). Bu kesimlerden gelen üyelerin ağırlığı, SHP’nin Melikgazi Belediye Meclisi’ndeki grubuna bakıldığında daha çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır. Melikgazi’deki 11 SHP’liden yalnızca birer kişi inşaat ve ticaret işleriyle uğraşmaktadır. Geri kalan 9 kişi içinde, 2’şer doktor, sendikacı, tekniker ve birer de emekli, şoför, besici bulunmaktadır. Bu durum aynı zamanda, kentle ilişkisi değişim değerine odaklananların yerel siyasette ve toplumda daha etkin birer hegemonyacı

güç oluşturduğunu da ima etmektedir.⁷⁸ İki ilçe meclisinde de temsil şansı bulan DYP'liler de keza çok büyük bir ağırlıkla ya tüccar ya da müteahhit/mimar/inşaat mühendisidir.

Görüşülen bir eski belediye yetkilisi, bazı meclis üyelerinin birden fazla iş alanında faaliyet yürüttüğünü, bunun da aslında yerel iş çevrelerinin/sermaye sahiplerinin bir özelliği olduğunu belirtmiştir. Görüşülen başka kişilerin de teyit ettiği bu özelliğin özellikle Kayseri 1. OSB'nin açılmasından sonra daha da güçlendiği anlaşılmaktadır. Bu, bölümün başlarında Kayseri'de ticaret kapitalizmine özgü olarak geliştiğini belirttiğimiz sermaye birikim biçimiyle de uyumludur. Çalışmamızda, bu türden meclis üyeleri söz konusu olduğunda, başat ekonomik faaliyetin ne olduğunu öğrenmeye çalıştığımızı da belirtmeliyiz. Konumu muğlak görünen az sayıdaki üyenin de farklı mesleki kimliklerini bir arada hesaba katmak (en azından meclislerin gündemlerinin ve sorunsallarının şekillenmesinde önemli payı bulunan üyelerin sektörel konumlarını ortaya koymak bakımından) olacaktır.

Büyükşehir düzeyinde ve başkanlığı elinde bulunduran SHP'liler arasında müteahhitlerin sahip olduğu ağırlık, o dönemde SHP'ye yöneltilen "Müteahhit Partisi" eleştirisinin dayanaklarına ilişkin bir fikir de verir. Bu durum, aynı kişinin başkan olmasına rağmen, 1970'lerdeki CHP'li belediye yönetiminin belediyecilik bakımından yenilikler ve olumluluklar taşıyan mirasının yeniden yaşam bulmasının da önünü kesen önemli bir etmen olmuştur. İki dönemi de yaşamış bir kişi, kendisiyle yapılan mülakatta, yeni küçük burjuvaziyi oluşturan avukat, doktor, eğitimci gibi beyaz yakalıların belli bir ağırlık taşıdığı 1970'ler CHP'sinin belediye meclis üyeleriyle, 1990'lardaki SHP'li üyeler arasında bilgi, kültür ve yaklaşım bakımından ciddi bir farklılık bulunduğunu; öncekilerin çok idealist ve birikimli, sonrakilerinse çok geri, hiçbir ideali ol-

78 Ancak temsiliyet konusu bu şekilde tanımlanıp tartışılmadıkça, politik bir gündem haline gelmedikçe, değişim değerini gözetken kesimlerin etkinliği salt ekonomik güçlerine bağlanarak algılanmakta, bu da yerel siyasetteki sınıfsal ilişkilerin bu göstergesini doğru değerlendirmeyi engellemektedir.

mayan çıkarıcı insanlar olduklarını anlatmıştır. Belediyenin pek fazla sol, sosyal demokrat bir ideal ya da saikle hareket etmediğini söyleyen bu kişiye ek olarak, kendisiyle görüşülen Bahçecioğlu'nun sözlerinden ve belediyenin 5 yıl boyunca yayımladığı çalışma raporlarından da, bu dönemde belediyeciliğin salt teknik performans ölçütlerine göre kurgulandığı anlaşılmaktadır. Bahçecioğlu'nun kendisiyle yaptığımız görüşme de sarf ettiği "Bu dönemde Kayseri'de kültürel etkinlikler bakımından elle tutulur, gözle görülür bir şey yapıldığını söyleyemem. Bu daha çok ben büyük projelerle ilgilenmeyi yeğlediğim için olabilir" sözü, veya beş yıllık icraatını değerlendirdiği 1993 Çalışma Raporu'nun sunuş yazısındaki, "Çalışmalarımızda siyasi kimliğimizi bir tarafa bırakarak Herşey Kayserimiz için sloganıyla, (...)", "Hem meclisimizde, hem de belediye idaremizdeki tarafsız, apolitik hizmet anlayışımız (...)" gibi ifadeler, bu dönemde benimsenen çizginin yerel sermaye çevreleriyle uzlaşan apolitik merkezçiliğine ve o dönemki bütün SHP'li büyükşehir yönetimlerinde görüldüğü üzere daha ziyade inşaat sektörünün işine gelen projeciliğe örnek sayılmalıdır.

Belediye meclisinin bu üye kompozisyonunun ve yönetime hâkim olan projeci ve teknisist yaklaşımın sonucu, 1970'lerdeki sosyal adaletçi ve modernleşmeci sol (sol-Kemalist) çizgiye düşünsel ve pratik açılardan pek benzemeyen, personelin ekonomik-toplumsal koşullarının gelişmesi, gecekondu mahallelerinin altyapı eksikliklerini giderme gibi birtakım girişimler dışında; yerel demokrasi/katılım, yerelliğin sosyo-kültürel gelişimi, kolektif tüketimin ve sosyal belediyeciliğin geliştirilmesi gibi kritik noktalarda merkez sağ bir partiden çok da farklı olduğu söylenemeyecek bir belediyecilik deneyimi olmuştur. Bunun yanında, söz konusu belediye yönetiminin, üretici-kaynak yaratıcı olmak bakımından herhangi bir uygulamayı tamamlayıp yaşama geçirmediği için kamuculukta da 1970'lerdeki CHP'li yönetim döneminin gerisine düştüğü, diğer merkez partilerden bir farklılık ortaya koyamadığı söylenebilir.

Meclis yapısıyla bakışimli olmayan belediye harcamaları

Belediye çalışanlarının sosyo-ekonomik kazanımlarındaki ilerleme, ilk bakışta SHP'li belediyeyi liberal bir merkez sağ partiden ayıran önemli bir farklılık gibi görünebilir. Ancak bunu, bir toplumsal tercih/tavırdan çok, SHP'yi de belediyelerde iktidara taşıyan bir etken olarak, Türkiye genelinde 1988-1989'da yükselişe geçen işçi hareketinin bir sonucu saymak gerekir. SHP'li belediye gerçi çalışanlarına ve onun sendikal örgütlenmelerine önceki ANAP'lı yönetime göre daha olumlu yaklaşmıştır; fakat Kayseri Belediyesi'nin çalışma raporlarındaki verilere dikkatle bakıldığında, personel giderlerinin de içinde olduğu cari harcamalarda yaşanan artışın ANAP'lı yönetim döneminde başlamış olduğu görülecektir. Örneğin 1987 yılında belediyenin yaptığı toplamı 18.042.282.416 TL.'yi bulan giderlerin, 8 milyar 665 milyonluk bir kısmı (%48.1'i) cari harcamalara, onun da 5 milyar 417 milyon TL.'si (%30'u) personel giderlerine harcanmış iken, 1989'un ilk 5 ayında gerçekleşen 15.225.802.302 TL. tutarındaki harcamaların 8 milyar 673 milyon TL.'lik kısmının (%57'si) cari harcamalara gitmiştir. Her ne kadar söz konusu cari harcama artışı içinde personel giderleri ayrı bir kalem olarak verilmemişse de, ANAP'ın 1988'den itibaren yaşadığı gerilemeyi önlemek için ücretli kesimlerin maaşlarında yaptığı yüksek artışların (Borataş, 2004) Kayseri Belediyesi ölçeğinde de yankısını bulduğu söylenebilir.

Cari harcamalar ve personel giderlerindeki artış eğilimi SHP'li belediye yönetimiyle birlikte daha da güçlenmiştir. Yine personel giderine ilişkin ayrı bir bilgiye ulaşılamamışsa da örneğin belediyenin 1990 yılına ait çalışma raporunda cari harcamalar kaleminin 63.8 milyar TL. tutarındaki belediye bütçesinin %71.8'ine denk düşen 45.8 milyarlık kısmını götürdüğü görülür (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1991). SHP'li yönetimin tümünde iş başında olduğu 1993'e baktığımızda, cari harcamaların bütçenin %68'ini (319.325.693.600 TL'lik bütçenin 217.088.349.850 TL.'sidir), personel giderlerininse %52'sini (166.206.673.350) götürdüğü anlaşılmaktadır (Kayseri Bü-

yükşehir Belediyesi, 1994). Bu durumda, madalyonun diğer yüzünü Tablo 3'te görüleceği üzere yatırım ve transfer harcamalarının düşük olması oluşturur. İlk beş ayında ANAP'lı dönemin hesaplamalarının geçerli olduğu 1989 yılı dışarıda tutulursa, bütün dönem boyunca bu harcama kalemlerinin bütçeden aldığı pay %28-%32 arasında bir banda sıkışmıştır.

TABLO 3
1989-1994 Arası Dönemde Belediye Giderlerinin Bölünüşü (Milyar TL)

Harcamalar 1989*	% 1990	% 1991	% 1992	% 1993	% 1994	%						
Cari harcamalar	8,7	57,0	45,8	71,8	70,6	68,2	121,0	69,9	217,1	68,0	385,9	68,9
Yatırım harc.	0,8	5,5	6,3	9,9	13,8	13,3	15,3	8,8	41,1	12,9	73,7	13,2
Transfer harc.	5,7	37,5	11,6	18,2	19,0	19,4	36,7	21,2	61,1	19,1	101,1	17,9
Toplam**	15,2	100	63,8	99,9	103,5	99,9	173,0	99,9	319,3	100	598,8	100

(*) İlk beş aylık döneme ilişkin bütçe gerçekleştirmeleridir.

(**) Kusuraatlar yuvarlanarak verildiği için toplamarda ufak (bindelik) oynamalar söz konusudur.

Kaynak: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Çalışma Raporu, 1989; 1990; 1991; 1992; 1993; 1994.

Cari harcamalar ve özel olarak personel giderlerine harcanan miktarın bu denli yüksek, yatırım ve transfer harcamalarına ayrılan payın bu denli düşük oranlarda olmasının ekonomipolitik açıdan anlamı; SHP'ye belediyeyi kazandıran toplumsal dinamikle, belediye meclisinin sınıfsal bileşimi arasında ciddi bir çelişkinin oluşmuş olmasıdır. Kamu sektöründe ve otomotiv, beyaz eşya gibi yüksek katma değerli işkollarında çalışan kayıtlı işgücünün sendikalarının öncülük ettiği işçi hareketi 1992 sonrasında, 1988-1991 arasındaki kazanımlarını korumakla sınırlı bir hak mücadelesi içine girerek düşüşe geçmişti. Bu koşullarda SHP'li belediye, kendi personelinin genel ücretli kitlesi içinde birer ayrıcalığa dönüşen ekonomik-toplumsal kazanımlarının bütçenin yarısını götürecek kadar büyümesinin yarattığı katılıkları aşacak siyasalar geliştiremedi. Böyle olunca da, ne aynı süreçte genişleyen işsizlik ve kayıt dışı sektörün yarattığı kentsel yoksulluğun gereksinimlerini karşılayabildi, ne de yerel sermayenin taleplerine yeterince yanıt verebildi.⁷⁹

79 Burada sorun, belediyenin kendi çalışanlarının sosyal-ekonomik hak taleplerini karşılaması değil, bunların toplumun genelinde ücretlerde ve gelir dağılımında bir iyileşmeyle birleşmeyip, bir ayrıcalığa dönüşmüş olmasıdır. Daha

CHP-SHP çizgisinin 1970'lerden beri görece yüksek destek aldığı gecekondu mahallelerinde yaşayan kent yoksullarından kopuşu özellikle dikkat çekicidir. Belediye bu mahallelere belli altyapı hizmetlerini götürmek dışında, sunduğu toplu tüketim hizmetlerini ucuzlatmak, yelpazesini genişletmek, kimileri –en alttakiler– için ücretsiz hale getirmek, yardım mekanizmaları geliştirmek gibi kentsel yaşamın ekonomik maliyetini düşürücü, sosyal refahı yükseltici bir sosyal belediyeciliği geliştirmenin sonucunu 1994 seçimlerinde aldığı yenilgiyle görmüştür. SHP'nin bu siyasal körlük ve ataletinde, halkla ilişkilere, yerel halkın katılımına “halk günleri” ve muhtar toplantıları dışında kapalı olmasının da önemli payı vardır. Mülakat yaptığımız pek çok kişinin, İslâmcı belediye yönetiminin farklılığını anlatırken, SHP'li belediye yönetiminin bürokratik ve seçkinci bir yaklaşımla halktan kopukluğunu özel olarak vurgulaması da bu tespitimizi güçlendirmektedir.

SHP'yle yoksul kesimler arasında daha çok oy davranışı, örgütlü işçiler ve kısmen de mezhepsel ilişkiler düzeyinde kurulmuş olan görece güçlü ilişkinin kopmasını salt SHP'li belediye yönetiminin hata ve başarısızlıklarıyla sınırlayan tek aktörlü bir çözümlemenin eksik kalacağı da açıktır. İki etkeni daha hesaba katmak gerekir. Birincisi, ekonominin durgunluk içine girdiği 1992 sonrasında kentsel yoksulluğun derinleşip, nöbetleşe niteliğinden (kırsal yoksulluğun kente taşınması anlamında göç ve kentte kalış süresiyle ilişkili bir sorun olmaktan) çıkması ve süreklilik kazanmasıdır. İkincisiyse, 1991 genel seçimlerinde yaptığı “Kutsal İttifak”la kentte birinci parti konumuna yükselen Refah Partisi ve çevresindeki İslâmi hareketin, kentteki güçlü hayırseverlik eğilimini değerlendirerek

sonra gelen belediye yönetimlerinin yoğun işçi çıkarmalarını da tetikleyen bu durumda sendikaların da ciddi sorumlulukları bulunmaktadır. Belediyenin bu dönemde çalışanlarına sunduğu, lojman sayısının artırılması, personelin eş ve çocuklarına ücretsiz taşıma kartı verilmesi gibi olanakların yanında, sendikalarla arayışı iyi tutmak için grevdeki Türk-Metal üyesi ÇINKUR işçilerine grev süresince ücretsiz taşıma hizmeti vermek (1992), daha sonra diğer emeklilere doğru genişlese de belediye otobüslerinde işçi emeklilerine %50 indirim getirmek gibi uygulamaları da olmuştur (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Çalışma Raporları).

örgütlediği yoksula yardım faaliyetiyle kentin yoksul mahallelerinde yürüttüğü disiplinli çalışmadır. Başka bir deyişle, SHP'nin iki boyutlu önlemlerle (yaşam alanlarını iyileştirme ve kolektif tüketim hizmetleriyle kentsel yaşam maliyetlerini düşürme) geliştirebileceği sosyal belediyeciliğin birinci boyutla sınırlı kalmasının yanında, hem kentsel yoksulluğun niteliği değişmiş, hem de RP yoksullarla farklı bir ilişki kanalı geliştiren bir siyasal aktör olarak ortaya çıkmıştır. Tarikat ve cemaatlerin yasal kuruluşları durumundaki vakıfların da Kuran kurslarıyla, öğrenci yurtları ve çeşitli sosyo-kültürel etkinlikleriyle devrede olması bakımından, en güçlü siyasal temsilcisi olan RP'yi de aşan İslâmcılık, hayırseverlikle kodlanmış (doğrudan yardım biçimindeki) yaygın yardım faaliyetiyle bu kesimleri kendisine eklemlmeyi başarınca da yoksul/gecekondu nüfusla (merkez) sol arasındaki ilişki oldukça zayıflamış, SHP'nin (daha sonra da CHP) oy tabanı eğitilmiş orta ve üst sınıflarla kamuda çalışanlardan oluşan bir banda sıkışmıştır.

Yerel sermaye çevrelerinin talep ve beklentilerini karşılamak konusunda ise durum biraz daha karışıktır. Meclis yapısıyla harcama kalemleri arasındaki gösterdiğimiz çelişkiye rağmen, bu dönemki belediye yönetiminin yerel siyasette öteden beri etkin olan ve belediye meclisinde güçlü biçimde temsil edilen kesimleri tamamen göz ardı ettiği söylenemez. Örneğin cari harcamalar kalemine dikkatle bakıldığında, 1992'den sonra mal ve hizmet alımlarının %20'ler gibi yüksek bir orana yükseldiği görülür. Bahçecioğlu yönetimi piyasadan mal ve hizmet alımları için belediye bütçesinden 1992'de %20,5, 1993'te %15,9 ve 1994'te de %19,6'lık oranlarda harcamalar yapmıştır. Dolayısıyla, SHP'li yönetimin yerel sermayenin çekirdeğini oluşturan yerel ticaret kesimini de gözetmeye çalıştığı kolaylıkla söylenebilir. Dönem boyunca yatırım harcamaları düşük bir seyir izlemiş olsa da, aşağıdaki alt başlıkta görülebileceği üzere, belediyenin imar konusundaki uygulamalarından kalkarak, bu harcamaların muhatabı olan inşaat ve konut sahipliği sektörüne yönelik birtakım telafi edici çözümler üretilmiştir.

SHP'li yönetimin, yerel siyasette zaten sağ içindeki bölünmeden yararlanarak elde ettiği güç, yerel sermaye ve kent yoksullarının farklı toplumsal taleplerini belli ölçülerde karşılayabilmenin gerisine düştüğü için hızla erimiştir. Zaten kırılğan olan 'merkez sol' hegemonyanın bu şekilde erimesinin sonucu, 1994 seçimlerinde hem yerel sermayenin taleplerini hem de kent yoksullarının acil sayılabilecek gereksinimlerini karşılayan bir kentsel ittifak dizgesi öneren Refah Partisi'nin %31 gibi bir oy oranıyla belediye yönetimini kazanması, SHP'nin %12,5 gibi bir oy oranına kadar gerilemesi olmuştur. Siyasal öngörü yeteneğiyle her zaman güçlü olan akıntının istikametinde gittiğini söylediğimiz Kayseri'de RP'nin zaferinde, parti-nin Türkiye genelindeki yükselişinin önemli rolü bulunmakla birlikte, andığımız kesimlerle farklı kanallardan yakın ilişki içine girmesi de belirleyicidir.

SHP'li yönetimin önemli icraatları ve projeleri

Hizmet verdiği nüfus 1990 sayımına göre 421 bini bulan Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin Bahçecioğlu başkanlığındaki SHP'li yönetiminin icraatlarına bakıldığında, yol-asfalt yapımı, park-bahçe, su-kanalizasyon gibi rutin hizmetler ve 1970'lerde yarım kalmış kimi projelerini yeniden gündeme getirmek dışında pek fazla dikkat çekici bir uygulama yoktur. Sözü edilen rutin hizmetlere; 1980'li yıllarda kente mekânsal olarak da katılmış bulunan Argıncık bölgesinin⁸⁰ kanalizasyon altyapısının yapılması, Kayseri Otogarı'nın yeniden düzenlenmesi, yeni park ve çocuk bahçelerinin yapılması, belediye otobüs filosunun genişletilmesi gibi kentin mevcut fiziki ve toplumsal altyapısını geliştiren kimi yatırımlar da dahildir. Belediyenin yeniden gündemine aldığı projelere gelince, bunlar, 12

80 Kente göç eden nüfusun 1960'ların sonları ve 1970'lerde yerleştiği kırsal yerleşim alanlarından biri durumundaki Argıncık köyü, eskiden barındırdığı yeni nüfus ağırlıkla kentsel sektörlerde çalışanlardan oluştuğu için işlevsel olarak mücavir alan niteliğindeyken, kent mekânının genişlemesiyle kent toprağı haline gelmiştir.

Eylül nedeniyle yarım kalan tramvay projesiyle merkezî ısıtma projeleridir. Her ne kadar, merkezî yönetimin doğalgaz siyaseti nedeniyle merkezî ısıtma projesinden kısa bir süre sonra vazgeçilmişse de tramvay projesi için merkezî yönetimden gerekli yatırım izinleri alınmıştır. Bunun yanında, Bahçecioğlu bu dönemde, kentteki katı atıkların imhasına yönelik Boğazköprü mevkisine yapılması planlanmış çöp fabrikası projesini de geliştirmiştir. Merkezî yönetimden (DPT ve Maliye Bakanlığı'ndan) ödeneği çıkartılan, ihaleye çıkma izni alınan, hatta birinin (çöp fabrikası) ihalesi bile yapılan bu iki proje 1994'te başa geçen RP'li Karatepe yönetimi tarafından rafa kaldırılacaktır.

SHP'li yönetimin bu dönemde gerçekleştirdiği icraatların önemli bir başlığını da, 1980-1990 arasında yaşanan nüfus artışına paralel biçimde artan konut ve arsa gereksinmesi doğrultusunda, sosyo-ekonomik işlevler açısından kentle bütünleşmiş yeni yerleşim yerlerinin planlı gelişimi için 1/5000'lik planlarının ve uygulama imar planlarının yapılarak, kent toprağına katılması oluşturur. Bu kapsamda, 1990 yılından itibaren planlaması yapılan yerler sırasıyla; Oymağa, Molu mevkileri, Cırgalan, Konaklar, Yeşilyurt, Aydınlar mevkileri, Anbar, Boğazköprü, Keykubat mevkileri, Eğribucak Mahallesi'nin Hacılar yolu civarı, Kanlıyurt, Mahrumlar, Demirciyazısı, Kulaklı mevkileri, Güney Korniş yolu, Çaybağları ve Talas, Kırnardı, Hisarcık, Hacılar belediyeleri sınırlarına kadar olan bölgedir. İmar planı tadilatları da belediye meclisinin önemli gündem maddeleridir. Plan ve plan tadilatlarına ek olarak bu dönemde belediye yönetimi artan nüfusun ucuz konut gereksinimini karşılamak için bir de büyük boyutlu toplu konut projesi geliştirmiştir. ANAP'lı belediye yönetimi dönemine kıyasla toplu konut yatırımları azalmış olmakla birlikte, Bahçecioğlu yönetiminin gerçekleştirdiği, kente 8 kilometre uzaklıktaki Cırgalan mevkisine yapılan 1480 konutluk Büyükkent projesi de önemlidir (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1993: 125). Bahçecioğlu, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ile koordineli biçimde yapılan Büyükkent konutlarının yapım işinin 28 müteahhit

arasında paylaştırıldığını ve hak sahiplerine çok düşük bir bedele⁸¹ mal olduğunu söylemiştir. Arsa ve konut alanlarında yapılanlar, önceki dönemin gerisine düşmekle birlikte, inşaat ve konut sahipliği sektörlerinde belli bir canlılık yaratmıştır. Belediye meclis toplantılarında, belli caddelerin bulvara dönüştürülmesinin bu dönem boyunca sıkça gündeme gelmiş olması da, kentte öteden beri süregelen ve yapılan imar planlarıyla tescillenen geniş caddeler ve yüksek yoğunluklu yapılaşmaya dayalı mekânsal gelişme biçiminin sürdüğünü gösterir.

Yeni yapılarla dışavuran mekân üretimi anlayışı

Cumhuriyet'in modernleşmeci partisi CHP'nin devamcısı kabul edilen Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin belediye yönetiminde bulunduğu bu dönemde partinin modernleşmeci ve sosyal adaletçi iddialarının mekân üretimi sürecine nasıl yansıdığına bakıldığında, 12 Eylül'den sonra kentteki izleri silinmeye çalışılan 1970'li yıllar belediyeciliğine göre daha az siyasal, daha ılımlı bir yaklaşımın geçerli olduğu görülür. Kentin en önemli kamusal mekânı olan Cumhuriyet Meydanı'nın yeniden düzenlenmesine ilişkin bir proje hazırlatmış olsa da bunu yaşama geçiremeyen Bahçecioğlu başkanlığındaki yönetimin diktiği yeni bir anıt, dikkat çekici bir kent mobilyası, değiştirdiği bir sembol olmadığı için bu yaklaşım kent mekânında kendisini daha ziyade kimi inşaat projeleriyle, onlarda sergilenen mimari anlayışla dışavurmuştur. Bunlara geçmeden önce bu dönemde kentte yaşayanların toplumsal ve kültürel gereksinimlerine ufak çapta da olsa getirilen modern çözümleri de anmak gerekir. Belediye sarayının yanına yapılan ve halen kentte tek olan sinema salonu ve 1992'de Huzurevi binası içinde hizmete sokulan Kadın Sığınma Evi, kentin tari-

81 Kendisiyle 11 Haziran 2005 tarihinde yaptığımız görüşmede, Bahçecioğlu söz konusu konutların ucuzluğunu, "O dönemde sadece bir mutfakın iç donanımı 150 milyona mal oluyordu. Aynı dönemde yapılan diğer kooperatifler konutları 3-3,5 milyara teslim ediyordu. Ben kişi başı toplam 198 milyona teslim ettim" sözleriyle anlatmıştır.

hî ticari merkezindeki kimi cadde ve sokakların araç trafiğine kapatılarak yaya bölgesi haline getirilmesi, Kayseri'nin ilk yerel televizyonu olan KBTV'nin (Kayseri Büyükşehir Belediye Televizyonu) kurulması (1992), *Büyükşehir Kayseri* isimli aylık bir haber dergisinin çıkarılması bu türden çözümlerden bazılarıdır (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994). Konumuz açısından ilgi çekici olan bir başka uygulamaya da değinmek gerek. RP'li belediyelere maledilen, halkın dinî bayramlarda belediye otobüslerinden ücretsiz yararlanabilmesi uygulaması 1993'ün Kurban Bayramı'nda SHP'li belediye tarafından başlatılmıştır. SHP'li belediye ayrıca, modernleşmeci bakışına uygun olarak, yılbaşı nedeniyle 1993'ün son günü ve 1994'ün ilk gününde de kent halkına ücretsiz otobüs hizmeti vermiştir (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1994).

✓ Mekân üretimi ve ona yön veren mekân temsili projesinin nasıl ipuçlarını bulacağımız yapılara gelecek olursak... Temeli önceki dönemde atılan Argıncık'taki modern toptancı hali ve Cami-i Kebir civarındaki eski Belediye İşhanı'nın yerine yaptırılan Belediye Durmaz İş Merkezi bir yana bırakılırsa, bu dönemde kentteki SHP'li belediyelerce yapılan iki yapı, Kayseri Su ve Kanalizasyon İşleri (KASKİ) hizmet binası⁸² ile Kocasinan Belediyesi hizmet binası temsil ettikleri mimari estetik ve belediyeçilik anlayışı bakımından özel bir öneme sahiptir. Bunlara bir de temeli bu dönemde atılan 5 yıldızlı otel inşaatını eklemek gerekir.

Projesi 1989'da mimar Merih Karaaslan tarafından yapılan ve RP'li Başkan Şükrü Karatepe döneminde tamamlanıp hizmete sokulan KASKİ binası yerel motiflerle modern çizgilerin birleştirilmeye çalışıldığı bir yapıdır. Kullanım açısından daha sonra kimi işlevsel sıkıntılar yarattığı söylenen bina, içerdiği cumba, taş kaplaması, taç kapı, kümbet biçimli külâh gibi geleneksel mimariye ve tarihî kalıntılara yapılan fiziksel-sembo-

82 Bina'nın adı popüler dilde, su, kanalizasyon işletmesinin o zamanki kısaltmasından dolayı KAYSU binası olarak da geçmekle birlikte, burada yeni kısaltmadan hareketle "KASKİ binası" adlandırması kullanılacaktır.

lik göndermelerle kentte sonraki yıllarda gelişecek bir mimari eğilimin ilk örneklerinden biri olması bakımından önemlidir.

Her ne kadar büyükşehir belediyesi tarafından yapılmış olmasa da kentte SHP'li dönemden kalan bir mimari eser olan Kocasinan Belediyesi hizmet binası da benzer özellikler taşıyan bir yapıdır. Projesi Vedat Dalokay tarafından çizilmiş olan bu bina yerel-geleneksel olanla modern olanın KASKI binasına göre daha dengeli bir bileşimdir. Binanın, kapsadığı alanın genişliği ve yüksekliğiyle hem Kale, Hunat Hatun Medresesi gibi tarihî yapıların ve tam karşısındaki Erciyes Dağı'nın görkemiyile, hem Cumhuriyet Meydanı'nın genişliğiyle hem de çok katlı yapılaşmasıyla bakışımı bir yapı olduğu söylenebilir. Dış görünüm bakımından Kayseri Büyükşehir Belediyesi binasını gölgede bırakan bu binanın önü, sonraki yıllarda bir set biçiminde yan yana yükselen üç yapıyla (Hilton Oteli, Defterdarlık binası ve onun yanındaki çok katlı işmerkezi binasıyla) kapatılarak, Cumhuriyet Meydanı'yla bağlantısı koparılmıştır.

KASKI ve Kocasinan Belediyesi'nin hizmet binaları, aynı zamanda, sosyal demokrat belediyeciliğin içselleştirdiği kültürel mantığın 1970'lere göre nasıl bir değişim geçirdiğinin somut cisimleşmeleri olarak değerlendirilebilir. Bu yapılar, muhafazakâr bir kentte modernleşmeciliği 1970'lerdeki gibi sosyal adaletçilik ve insanı (özellikle de kentte yeni gelmiş yoksul insanı) merkeze almak gibi değerlerle birleştirmekten ziyade; yerel iktidarın gücünün vurgulanmasına dönük daha seçkin bir yaklaşımı simgeler; böylece, SHP'li belediyelerin 1992'den sonra öne çıkan, orta ve üst sınıflara hitap eden projeciliklerinin mimari bir yansıması gibi görünür. Bu ılımlılaşmış modernleşmecilik çizgisi aynı zamanda, belediyenin başındaki kadronun yerel sermayeyle eskiye kıyasla daha uyumlu bir çizgiyi gözettiği biçiminde de yorumlanabilir, keza kent yoksullarıyla ilişkisinin kopmuş olmasıyla da ilişkilendirilebilir. Fakat buradaki, yerel olanı evrenselle buluşturma tahayyülünü yerelden kalkarak kurma çabasının taşıdığı kısmi olumluluğun altını da çizmek gerekir. Kısmidir, çünkü yerel olana yüzünü dönüş halkçı bir içerik taşımaktan ziyade, yerli ticaret

burjuvazisinin başını çektiği egemen blokla kurulan iyi ilişkilerin bir yansıması gibi görünmektedir. RP'li başkanlar döneminde tamamlanarak hizmete açılan bu yapıların kent merkezinde daha sonra yapılacak kamusal binaların (Hükümet Konağı, Melikgazi Belediyesi Hizmet Binası, Kayseri Defterdarlığı, Kent Müzesi) mimarisini de yönlendirdiği anlaşılmaktadır.

Bu dönemde yapımına başlanan ve belediyenin o zamanki yayınlarında "Belediye turistik otel ve çarşı inşaatı projesi" olarak anılan şimdiki Kayseri Hilton Otel'i'ne de değinmek gerekir. Söz konusu otel, uzunca bir süre Cumhuriyet Meydanı'nın yeniden düzenlenmesini de içeren bir projenin en önemli parçası olarak tasarlanmıştır. Fakat, kenti klasik bir Orta Anadolu kentinden farklılaştırarak daha modern, gelişkin bir görünüm vermesi planlanan meydanın yeniden düzenlenmesi fikrinden 1993'ten sonra vazgeçilmiştir. Bunun yerine, tasarlanan modern, gelişkin kent görüntüsü, Hilton Otel'i'nin yanı sıra, meydanın Sivas Caddesi girişinde yer alan valilik ve adliye binalarının gelişen yeni mimari estetiğe uygun olarak yeniden inşasıyla verilmeye çalışılmıştır. Bahçecioğlu yönetimi, kentteki turizm ve eğlence işlevlerini geliştirdiği söylenebilecek Otel için belediyenin geniş bir arsasını tahsis etmiş ve yapının temelini atmıştır. Otelin yapım süreci, Bahçecioğlu'ndan sonra gelen RP yönetiminin en çok eleştiri aldığı konulardan biri olması bakımından da önemlidir.⁸³

Bahçecioğlu'nun üçüncü döneminin genel değerlendirmesi

Bahçecioğlu'nun SHP'den seçilerek üçüncü defa başkanlık yaptığı 1989-1994 arası dönem, 1970'lerdekiyle karşılaştırılarak değerlendirildiğinde; 1970'lerdeki gibi işgücünün yeniden üreti-

83 Otelin üzerine kurulu olduğu arsanın belediyeye ait olan kısmını özel sermayeye satan RP'li Karatepe yönetimi, Kayseri'de ticaret sektörünün sosyal altyapısına önemli bir katkı anlamına gelen otelin kapsadığı alanın genişletilmesine ve otel kompleksine bir alışveriş merkezinin eklenmesine izin verdiği için eleştiriler almıştır. Görüştüğümüz uzmanlar, otelin hatalı imar uygulamaları nedeniyle ortaya çıkan sorunlarının 2000 yılına kadar giderilemediğini belirtmişlerdir.

mine dönük işler önem kazanmamış, kent yoksullarından uzaklaşmış, modern bir kent kültürünün gelişmesi ve egemen kılınmasına dönük fazla bir yatırım ve etkinlikte bulunulmamıştır. Dolayısıyla, Bahçecioğlu'nun yeniden başkanlık koltuğuna oturmasıyla 12 Eylül tarafından bastırılmış olanın geri dönüşü gibi görünen bu olay, aslında hayli silik bir tekrar olmuştur.⁸⁴

Emek yanlısı, sosyal adaletçi belediyeciliği personeliyle ve sendikalı işçilerle arasını iyi tutmaya çalışmakla, yoksul-gecekondu mahallelerine belli altyapı hizmetleri götürmekle sınırlı biçimde kavrayan SHP'li yönetim, kentsel yoksulluğun yaşadığı niteliksel değişimine uygun yeni sosyal adaletçi çözümleri geliştirememiştir. Ayrıca, 1970'lerde sosyal adaletçilik ve (orta-) sol kimlikle şekillenen modernleşmeci çizgiden uzaklaşarak, orta sınıflar ve formel emek kesimlerine seslenen daha ılımlı ve seçkin, bu yüzden de yer yer dönemin popüler milliyetçiliğiyle kesişen bir çizgiye oturmuştur.⁸⁵ Sonuç olarak, nedenleri yaşanan tarihsel koşullar ve 12 Eylül'den sonra Kayseri'nin sosyo-mekânsal ortamının yeniden şekillenişinde saklı olan bu farklılaşma nedeniyle, 1989-1994 dönemi belediyeciliğinin yerel siyasette ve toplumdaki hegemonyacı kapasitesi düşük kalmış ve bir sonraki seçimde geride belirgin bir iz bırakmadan yerini İslâmcı RP'ye bırakmıştır.

Kayseri'de kentsel siyaset ve belediyeciliğin 1980'lerden 1994'e kadarki gelişiminin satırbaşları

Kayseri'de RP'li belediyenin 10 yıllık pratiğini değerlendirmeye geçmeden önce, işbaşına gelirken miras aldığı sosyo-me-

84 Bu durum, akla Nurdan Gürbilek'in 'bastırılanın geri dönüşü'ne ilişkin söylediklerini getirir: "Geri dönen hiçbir zaman bastırılan değildir, ne burada ne de başka bir yerde" (Gürbilek, 2001: 14).

85 Örneğin garnizon komutanlığının talebi doğrultusunda mezarlık alanı içinde bir şehitlik oluşturulmuş, 1992'de belediye meclisinin aldığı bir kararla bazı cadde ve sokaklara Melikgazi ve Kocasinan Askerlik Şubesi'ne kayıtlı şehit askerlerin ismi verilmeye başlamıştır. Bu popüler, 'ortalamacı' çizgiyi en iyi anlatan meclis kararı 1993 yılı Mart ayında alınmış, birbirine zıt dünya görüşlerine sahip Uğur Mumcu ve Adnan Kahveci'nin isimleri, Eşref Bitlis'in isminin de geçtiği bir kararla bazı cadde ve sokaklara verilmiştir.

kânsal gelişme dinamiklerine değinmeliyiz. Bu bölümde, söz konusu dinamiklerin şekillendirildiği düzlemler olan kentsel siyasette ve belediyecilik pratiklerinde 1980 sonrasındaki 14-15 yıllık sürede yaşanan gelişmeleri satırbaşlarıyla ortaya koymaya çalışacağız.

Kayseri kent mekânı söz konusu 15 yıllık süreçte, nüfusun bir kattan daha fazla artmasıyla beraber ortaya çıkan, yasal ve yasal olmayan konutlardan oluşan yeni yaşam çevreleriyle önemli bir genişleme yaşamıştır. ANAP'lı yönetim döneminde toplu konut, istimlak-ucuz arsa temini ve 1986 İmar Planı'yla bu genişleme önemli ölçüde kamusal denetim altında tutulmuştu. SHP'li dönemde yavaşlayarak süren nüfus ve mekânsal alan büyümesine karşın, kentin tek merkezden çevreye doğru yoğunluklu biçimde yayılan –merkezsizleşmeyen (desantralize olmayan)– mekânsal gelişme biçiminde bir değişiklik olmamıştır.

Kayseri'nin büyükşehir ölçülerine varmış olmasına karşın devam eden tek merkezliliği, kentsel siyasetteki bir sınıfsal hâkimiyetin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Tek merkezlilikte, (Kaleiçi-Kapalı Çarşı-Kiçi Kapı) arasındaki geleneksel ticari merkezde yer alan ticaret sermayesinin kent ekonomisi ve yerel siyasetteki belirleyici konumunun rolü büyüktür. Üretim etkinliğine 1989'da geçilen Kayseri 1. OSB de ayrı bir ekonomik odak yaratmak yerine, öteden beri Kayseri ekonomisine hâkim olan, ağırlıkla “Cami-i Kebir” camisinin cemaati olduğundan kendi içinde örgütlü sayılabilecek bu ticaret kesiminin gücünü pekiştiren bir etki yapmıştır. Kayseri'nin asıl yerlisi sayılan ve cenazelerini de büyük ölçüde bu cami-den kaldıran bu yerel eşraf kesimi OSB'deki işyerlerinin çoğuna sahip olmuştur. Kent kültürünün önemli bir unsuru olan “oturma” geleneğiyle (bkz. ilerde 91. dipnot) sürdürülen yerel egemen sınıfın bu kapalı yapısı; kentte yabancı olana, sosyo-kültürel açıdan yeni ve farklı olana karşı saldırgan olmasa da soğuk ve hatta dışlayıcı yaklaşan loncacı bir taşra kültürünün süregelmesinin nedeni sayılabilir. Merkezin yakın bir beldesi olan Hacılar'da ayrı bir sanayi bölgesinin oluşması ve HES Kablo, İstikbal gibi fabrikaların ilk olarak burada kurul-

muş olması da bu kapalı yapının dışlayıcılığına bağlanmaktadır.⁸⁶ Bununla birlikte, OSB-Bel-Sin ekseninde bir işçi havzasının varlığından, lüks konut, alışveriş ve eğlence işlevleri açısından Sivas Caddesi-Alparslan Mahallesi civarına doğru bir kaymanın yaşanmasından kalkarak, kimi yaşam çevrelerinin belli işlevler bakımından uzmanlaşmasından söz edilebilir. Hem belediye hem de müteahhit ve arsa sahiplerinin kentsel rantlardan aldığı payı yüksek bir seviyede tutan geniş caddeler ve yüksek yoğunluklu yapılaşmayla tanımlanan kentsel gelişme biçimi de yine merkezdeki bu kesim gözetilerek sürdürülmüştür. Ticaret sermayesi kadar olmasa da 1984-1994 yılları arasında kentsel siyaset ve belediyecilik pratikleri üzerinde ciddi ağırlığı bulunan bir diğer grup ise, inşaat sektörü mensupları ve müteahhitlerdir. İnşaat ve konut sahipliği sektörleri kentte oluşan gelirden aldıkları payları 1980'li yıllardan beri sürekli artırmışlardır.

İnşaat ve ticaret sektörlerinin belediye meclislerindeki baskınlığıyla desteklenen bu gelişme biçimi, kentte yaşam kalitesinin artırılması beklentilerini ve buna ilişkin toplu tüketim hizmet siyasalarını belediyecilik pratiklerinde ve kentsel siyasetin koordinatları içinde ikincilleştirmiştir. Özellikle ANAP'lı başkan döneminde geçerli olan bu durumu değiştirmek için SHP'li yönetimi de pek bir adım atmamıştır.

Değişim değeri merkezli yaklaşım, egemenliğini sürdürürken, 1980'lerin ilk yarısında uygulanan siyasalarla daha geniş kesimlere de benimsetilmiştir. Bu esas olarak, kent merkezinin genişlemesi ve gecekondu mahallelerinde yaşayan nüfusun 1980'lerde imar aflarına ek olarak verilen tapu tahsis belgelerıyla kentsel ranttan pay alması ya da rant beklentisi içine sokulmasıyla gerçekleşmiştir.

Merkezdeki imarlı çevrenin yık-yap biçimindeki yapılaşma-

86 Mülakat yaptığımız bir kişi, bu bilgiyi, Hacılar beldesinin, 1990'da ilçe olması-
nı getiren sınai gelişmenin tarihçesiyle ilgili bir soruya ilçe kaymakamının
verdiği yanıtı dayandırmıştır. Hacılar beldesinin kaydettiği bu gelişmenin bir
ifadesi de, şimdiki Kayseri Ticaret Odası'yla Sanayi Odası'nın başkanlarının
buralı olmasıdır.

sının 1980 sonrasında da sürmesi, 1979'da koruma altına alınmış geleneksel konut mimarisine ait yapılardan oluşan 145 hektar civarındaki bir bölgeyi kapsayan SİT alanının 1991'de 12 hektara indirilerek⁸⁷ binalar ve geniş caddelerle büyük ölçüde yok edilmesi sonucunu doğurmuştur. Sivil konut mimarisi bu şekilde ortadan kaldırılırken, Selçuklu döneminden kalanlar başta olmak üzere tarihi eserler korunmuş ve çevrelerinin başka unsurlardan temizlenmesiyle ön plana çıkartılmışlardır. Görüşülen pek çok kişi bu eğilimin Şükrü Karatepe döneminde belirginleştiği izlenimine sahiptir. Kavuncu zamanından beri sağ partilerden gelen belediye yönetimlerinin az ya da çok benimsediği bu tavrı, tarihin belli yapılarının estetik sunumu yoluyla toplumsal kullanımı biçiminde değerlendirebiliriz. Geleneksel sivil mimari örneklerinin yer aldığı SİT alanını ortadan kaldırırken, kentin yüzyıllar öncesine ait yapılarını koruyan bu tavrı, ikili ve seçmeci koruma yaklaşımı diye tanımlayabiliriz. Bu yaklaşım hem söz konusu tarihi yapılara tahsis edilen kentsel toprağın diğerlerine göre çok az olması nedeniyle 'ekonomik', hem de yerel farklılık unsurlarının bir sosyal sermaye olarak öne çıkarılması çabalarıyla uyumludur. Görünür kılınan bu anıt ve simgeler, yapılan geniş bulvar ve kavşaklarla ve artan otomobil sahipliğiyle birlikte, geleneksel kültürün temsilinin birer görsel motifine, otomobille (ya da diğer ulaşım araçlarıyla) bir yerden bir yere giderken göz atılan merkezî göstergelere dönüştürülmüşlerdir.

Mekânın bu toplumsal üretim biçimi, aynı zamanda muhafazakâr-yerelci mekân temsili projelerinin önemli bir bileşeni olduğundan, kentin yaşayanlarınca deneyimlenmesi ve anlamlandırılması bakımından, mekânın ve mekândaki hâkim toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesine de önemli etkiye bulunmuştur. Kentte 1980'lerden beri hangi dönemlerde, hangi temsil projelerinin egemen olduğuna bakıldığında, mekân üretiminin milliyetçilikle muhafazakârlığın geniş ideolojik-

87 SİT alanını 10 katı oranında daraltan belediye değil, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nün 16.07.1991 Gün ve 681 Sayılı kararıdır (Büyükmihçi, 2002: 13).

kültürel evreninde yaşanan salınımla gerçeklik kazandığı görülmektedir. Darbenin etkilerinin sıcak biçimde hissedildiği ilk beş yıllık dönemde, devletle burjuva fraksiyonlarının ittifakının ve Türk-İslâm sentezinin kültürel-ideolojik etkisiyle, Kayseri’de ağırlık kazanan temsil projesi milliyetçilik ve devlete bağlılıkla dinsel muhafazakârlığın bir bileşkesinden oluşurken; ikinci dönemde ANAP’ın yerel ve geleneksel unsurları daha fazla işin içine katan ekonomik ve kısmen de siyasal liberalizminin etkisiyle dinsel muhafazakârlık milliyetçilikle devletçiliğin önüne geçmiştir. Dolayısıyla ilk başlarda kentin devletçi-milliyetçi-muhafazakâr özellikleri vurgulanırken, daha sonra yerellik-muhafazakârlık vurgusu ağırlık kazanmıştır. SHP’li yönetim döneminde de milliyetçi-muhafazakâr temsil projelerine güçlü bir alternatif proje geliştirilememiş, 1970’lerde sol (sosyal adaletçi ve özgürlükçü) bir zemine oturtulan modernleşmecilik, 1990’larda yükselen milliyetçi dalga ve laiklik-şeriat tartışmalarının etkisiyle, devletçi ve milliyetçi bir zemine doğru kaymaya başlamıştır.

Kayseri’de İslâmcı belediye (1994-2004)

Muhafazakârlığına vurgu yapılan Kayseri kentinin belediye başkanlığına 27 Mart 1994 yerel seçimleri sonucunda ilk kez İslâmcı gelenekten bir başkan geldi. Şükrü Karatepe’nin büyükşehir belediye başkanı olmasının yanında, RP 1994’te iki merkez ilçenin yönetimini de alırken, belediye meclis üyeliklerinin çoğunu (11/15’ini) ele geçirmişti. Kayseri’de belediye yönetimlerinde İslâmcı geleneğin halen AKP’li başkanlarla sürmekte olan egemenliğinin, 1994-2004 arasındaki 10 yıllık süreçte nasıl bir ekonomi-politik çerçeveye oturduğu, kentsel siyasette nasıl bir hegemonya stratejisi güttüğü ve mekân üretimi sürecinde ne tür etkilerde bulunduğu konularına geçmeden önce, bu geleneğin yerel siyasetteki yükselişine ilişkin bilgi ve saptamaları toplamak yararlı olacaktır.

İslâmcıların yerel siyasetteki yükselişinin belli başlı nedenleri

Kentte yerel iktidara yükselişinin ayak sesleri, MHP ve IDP'yle ittifak yaparak girdiği 1991 genel seçimlerinde duyulmaya başlanan RP; SHP'nin başkanlığı kazandığı 1989 seçimlerinde de %11 gibi küçümsenemeyecek bir oy oranına ulaşmıştı. Bu bir önceki seçimlere göre yaklaşık 8 puanlık bir yükseliş anlamına geliyordu. RP'nin yükselişinin nedenleri kimi sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmelerde aranmalıdır.

Ekonomik düzlemdeki gelişmelerin başında, 1. OSB'nin açılmasının ardından 1990'larda yaşanan sanayileşme hareketi gelir. Bu dönemde, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana ve Ankara gibi bulunduğu bölgelerde birer sanayi üssü olan kentler sanayilerini kent dışına ve çevresine yaymaya başladılar. Kayseri, Konya, Denizli, Gaziantep gibi küçük ve orta boy sanayi işletmeleri (KOBİ) açısından görece gelişkinliklerini OSB'lerle tahkim etmiş kentler yeni bir sanayileşme sürecine girdiler. Parça başı ve fason işlerin ağırlık taşıdığı bu süreçte, sınai bilgi, deneyim ve ticari bağlantıları görece gelişkin KOBİ'lere sahip olmanın yanında, söz konusu yerelliklerdeki ucuz, örgütsüz işgücüne, sigortasız, kayıt dışı çalıştırmaya dayalı istihdam yapısı da önemli bir avantaj olarak kullanıldı.

Yaşanan sanayileşmenin daha geniş ölçeklere (ulusal ya da uluslararası) bağımlı niteliği nedeniyle, Kayseri'nin bir "Anadolu kaplanı" haline gelerek sanayi altyapısını geliştirmesini sağlayan özelliklerin sürekli kılınması gerekiyordu. OSB'deki işyeri sahiplerinin önemli bir kısmının ticaret sermayesinin elinde olması da başka bir açıdan sanayinin bağımlı yapısını güçlendirici rol oynamıştır. Bütün bu özellikler, bir yandan KOBİ sahiplerinin küçük girişimci kültür ve ahlakını yeniden üretmelerini sağlarken, bir yandan da geleneksel emek kontrol sistemlerinin (usta-çırak ilişkisi, işçi alırken akrabalık, hemşehrilik, komşuluk gibi birincil ilişki ağlarına başvurulması) dinsel unsurlarla daha yoğun biçimde tahkim edilmesini getirmiştir.

İşletme ölçeklerinin büyümesi nedeniyle geleneksel emek kontrol sistemlerindeki karşılıklı güvene dayalı birincil sosyal ilişkiler yetersiz kaldı. Bu noktada, çalışma ilişkilerinde bir uzlaşma, bütünleştirme zemini olarak dinin daha etkin kullanımı devreye girdi. Kayseri'nin en büyük kapasiteye sahip camisinin 1998'de OSB'ye (8 bin kişilik) yapılmış olması bu durumun en belirgin simgesidir.⁸⁸ OSB'de yaklaşık 21 bin 500 kişinin çalıştığı düşünülürse, bu rakam düşük görülebilir. Ne var ki İstikbal, Hema gibi büyük işletmelerde çalışan işçilerin de Cuma'larını fabrikalarında kıldığı belirtilmektedir.⁸⁹ Çalışanların büyük bir kısmının neredeyse zorunlu olarak 'devam ettiği' Cuma namazlarının, işçilerle patronların haftanın en az bir günü manevi bir ortaklık kurmaları bakımından önemli bir toplumsal yeniden üretim işlevi gördüğü söylenebilir. Ayrıca Cuma namazlarının bu camide kılınması, farklı alanlarda iş yapan KOBİ sahipleri için doğal bir karşılaşma ve tanışma vesilesi yaratmasıdır.

Kentte sınıai hareketliliğin merkezi haline gelen OSB'de gelişen bu çalışma kültürünün Kayseri'deki diğer işletmelere örnek oluşturması neredeyse kaçınılmazdı. Aynı süreçte, görece modern çalışma ilişkileri dizgesiyle bu ilişkilerin dışında özerk bir alan oluşturan kamu işletmelerinin kent sanayisindeki ağırlığının azalması da bir kültürel-ideolojik unsur olarak dinin işgücünün yeniden üretiminin kolaylaştırdı. Bu gelişmelerin, 1993'te içine girilen ekonomik kriz atmosferinde İslâmi ideolojiler ve siyasetlerin etkinlik alanını genişleten bir sonuç yaratması için RP gibi siyasal aktörlerin çok fazla bir şey yapmasına da gerek kalmamıştır. Ancak, RP canlı bir örgütsel performans sergileyerek, altını yardım faaliyetleriyle doldurduğu mahalle çalışmaları ve aynı dili konuştuğu yerel sermayeyi çe-

88 Projesi Hasan Çelebi ve Didar Savaşçı'ya ait olan bu camiyi Karatepe, "Sanayileşme döneminde yapılan taş işçiliğinin ve klasik tarzda cami mimarisinin güzel örneklerindendir" diye tanımlar (2001: 172).

89 Bunun nedeni, mobilya, metal gibi alanlarda yapılan işin niteliği gereği işçilerin temizlenmesinin abdestin ötesinde bir temizliği gerektirmesi ve camiye gidiş gelişlerin yol açacağı çalışma süresi kaybı ve dolayısıyla maliyet artışından kaçınma kaygısıdır.

şitli yollarla yanına çekmek yoluyla dinin çalışma mekânlarında kazandığı ağırlığı kendi hanesine yazmayı başarmıştır.

Dinin toplumsal etki ve işlevinin bu şekilde artması, kentteki toplumsal ilişkilerdeki küçük girişimci kültür ve ahlakının taşralı muhafazakârlığı içine sıkışıp kalmasının görüngüsü idi. Bunun yanında, aile, yerlilik gibi değerler, akrabalık, cemaat gibi geleneksel-kültürel ilişki ağları da yaşanan sınai gelişmenin niteliğine koşut olarak pekişmiştir. Klasik modernleşme yaklaşımının ekonomik-sınai gelişmeyle çözüleceğini savladığı geleneksel-kültürel değer ve ilişki ağlarının kendisini daha güçlü biçimde yeniden ürettiği 1990'lardaki süreci, geleneksel ve kültürel olanın "geri dönüşü"nden ziyade "yeniden canlanması" olarak tanımlamak daha doğrudur. Kentteki taşralı muhafazakârlığı da yeniden üreten bu canlanışın önemli bir yanı, onun, yeni tüketim kalıplarıyla ve hayırseverlik patlamasıyla yeniden şekillenmesidir.⁹⁰ Bu nedenle, geleneksel ve kültürel olanın geri dönüşünden veya pek çok ülkede radikal İslâmı açığa çıkaran *revivalizmden* [yeniden canlanış] farklı bir olgu olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu gelişmelerin maddi zeminini ise KOBİ sahiplerinin sanayi sermayesi içindeki sayısal

90 Muhafazakâr çevrelerin yeni tüketim kalıpları içinde girmesini, İslâm'a ait değerlerin her geçen gün "piyasa" tarafından yutulmaya başlaması olarak değerlendiren Abdurrahman Arslan, *Modern Dünyada Müslümanlar* adlı kitabında, bu kesimlere yönelik 5 yıldızlı otellerle, tesettür defileleriyle, markalı türbanlarla, pahalı lokantalarla kendisini gösteren bu durumun dindar çevreden insanları, sadece üretmek ve tüketmek için özgürlük talep etmeye sevk ettiğini belirtir (2002: 11). Navaro-Yaşin de İslâmcı kesimin Özal döneminde başlayarak gelişen holdingleri ve şirketleriyle geniş bir pazar yarattığı, bu pazar içinde tesettür giyimi gibi simgeleşen kimlik göstergelerinin metalaşarak toplumun tüketim kalıpları içine çekildikleri kanısındadır (2002). Bu durum bir yandan dini bireysel inanç alanından çıkarıp modern anlamda Türkiye toplumuna yayarken (kamusal alanda görünür kılarken) (Mardin'den aktaran Sakıntanber, 1997: 144), bir yandan da eskiden az çok homojen bir topluluk görüntüsü veren İslâmcı kesim içindeki sınıfsal ayrımları açığa çıkarmaktadır (White, 2000: 101-104). Elbette bütün bunlar Türkiye geneli ve daha çok İstanbul, Ankara gibi metropol kentler üzerinden yürütülmüş tartışmalardır. Kayseri gibi geniş aile yapısıyla tutumluluğu protestan ticaret ahlakı biçiminde benimsemiş, taşra muhafazakârlığını koruyan kentlerde bu dönüşümlerin nasıl bir seyir izlediği, sosyolojik araştırmaların konusudur. Ancak bizzat kamu yetkililerinin yakındığı gibi DIE'nin bile işyerlerinden sağlıklı veri toplamadığı bir kapalılığı olan Kayseri'de araştırmanın özel zorlukları vardır.

ağırlığıyla karakterize olan kent sanayisinin 1. OSB'nin hizmete girişinden sonra gösterdiği hızlı gelişmenin oluşturduğunu belirtmiştik. Bir yanıyla bu süreç, bu küçük burjuva kesiminin, 12 Eylül'ün hegemonya stratejisi ve büyük sermayenin bayilikler ve servis ağları sayesinde, 1960'ların ikinci yarısı ve 1970'lerde bükülen belini doğrultmaya başladığı 1980'lere dek uzatılabilir. 1990'larda yaşanan yeni sanayileşme, Anadolu sermayesi içinden yeni zenginleşen bir kesimin açığa çıkması bakımından daha belirleyicidir. Bu kesimin önemlice bir kısmını çatısı altında toplayan MÜSLAD da aynı dönemde, Kayseri'de de şubesi bulunan Müslüman Din Adamları Derneği'nden türemiştir (Togayhan, 1998: 173).

Yeni sanayileşme süreciyle büyüyen işletmelerden bir kısmının, 1980'lerde toparlanma yaşayan geleneksel küçük girişimciler arasından çıkması (bunları esnaf ve zanaatkârlardan ayırtırmak için 'KOBİ sahipleri' adlandırmasını kullanacağız), milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin klasik sosyo-ekonomik gelişme modeli "gelenek içinden modernleşme"nin güncelleşmesini sağlamış; yeniden canlanış, bu zeminde söz konusu olmuştur. Modele göre, geleneksel-kültürel değerlerin yeniden canlanışı, işçi ve patronların sıkı bir disiplin içinde uyumlu çalışmasını sağlayacak, bu da yerel ve ulusal düzeylerde hızlı bir kalkınma sürecini getirecektir. Anadolu kentlerinin bir kısmında 1990'ların başındaki OSB eksenli göreceli sanayileşme hareketiyle gündeme gelen modelin, Milli Görüş çizgisinin öteden beri dillendirdiği, "manevi kalkınma olmadan maddi kalkınmanın olumsuz bir sonuç üretmeyeceği" şiarıyla örtüşmesi dikkat çekicidir. RP'nin yerel yönetimlere gelişi, bu muhafazakâr model ve yeniden canlanma sürecini yeni bir evreye sıçratmıştır.

RP'nin yereldeki orta ve üst düzey örgütleyici ve yöneticileri konumunda bulunan KOBİ sahiplerinin katettikleri modernleşme, kadınların başörtüsü yerine şık markalı ipek türbanlar takması ve otomobil kullanmasıyla, yazlık sahibi olmayla, bilgisayar, cep telefonu gibi son teknoloji ürünleri kullanmayla, karikatüristik gerici-softa tiplemesinden uzaklaşma düzeyinde kalmıştır. Belediyeleri ele geçirmenin sağladığı güçlenme bu

süreci daha ileri bir noktaya taşımış, bu insanlar kentin toplumsal ve kültürel yaşantısına daha fazla katılır olmuşlardır. Tabii bütün KOBİ sahiplerinin İslâmcı olduğu düşünülmemelidir. Önemli olan, partinin yönetim kadrolarında ağırlıklı bir yer tutan İslâmcı girişimci kesimin büyük ölçüde KOBİ sahipleri arasından geliştiği oluşudur.

Kendisini kentten yalıtarak kenar mahallede sürdürülen İslâmi yaşam tarzı, ailecek kentin sosyal ve kamusal mekânlarına taşınmış, böylece kamusal mekânlar bir farklılaşma yaşarken, bu kesimler de kentlileşerek dışarıya açılmaya başlamıştır. Zenginleşmenin bu kitlenin yaşam ve düşünüş biçiminde yol açtığı farklılaşmanın ipuçlarından biri, RP’de temsil edilen İslâmcı çizginin 1970’lerdeki yakın rakibi MHP’nin yerellikteki etkisine bağlı olarak gelişen küçük burjuva radikalizminden uzaklaşmış olmasıdır. *Modern Dünya’da Müslümanlar* adlı kitabında Abdurrahman Arslan bu durumu şöyle betimliyordu: “Dün kendini farklı değerlerle anlamlandırdığından dolayı Müslümanın modern dünyaya ‘muhalif’ olmak şeklinde başlayan çabası, bugün modern dünya içinde kendisi için bir anlam arayışına dönüşmüş durumdadır” (2000: 9). Arslan’a göre bunun siyasal düzeydeki anlamı, Müslüman diye tanımladığı kesimin muhalefet ve mücadeleden uyum çabasına geçişi olmuştur (2000: 10). Bu değişmelerin sonucunda İslâmcı hareketin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini RP Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül şöyle anlatır: RP eskisi gibi toplumun “fakir ve küçük adamının” değil, “derin Türkiye” denilebilecek olan Anadolu burjuvazisinin, tarikatların, hemşerilik dernekleri ve vakıfların temsilcisidir (aktaran Yavuz, 1997:70).

Ne var ki KOBİ sahiplerinin İslâmcılığın muhalif boyutlarını törpüleyerek mevcut siyasal sistemde bir seçenek haline getiren zenginleşme süreci, en azından şu ana kadar klasik anlamda bir burjuvalaşmayı getirmemiş, geniş aile yapısını koruyan muhafazakâr taşra kültürünün yeni tüketim kalıplarıyla harmanlandığı bir yaşam tarzına yol açmıştır. Geniş aile yapısının, konut/hane halkı ölçeğinde olmasa bile, korunmaya çalışılması olgusu üzerinde durmak gerekir. Bu olgu, bir yanıyla,

milliyetçi-muhafazakârlığın geniş alanı içinde salınarak kendisini ülkede esen egemen rüzgârlara daha kolay adapte edebilen yerel sermayenin esnaf-tüccar kesiminin kentteki kültürel-ideolojik hegemonyasından kaynaklanır. Bu kesim daima esas olarak iki şeyi; işiyle aile düzenini kolluyordur. Ekonomik girişimleri ağırlıkla aile şirketi niteliğindedir. Geniş aile yapısının bireyselleşme, burjuvalaşmayla dağılmasını önlemek, sermayenin bölünmesini engellemenin bir yolu olarak önemlidir. Yerel sermaye ve geleneksel küçük burjuvazi içinden çıkan KOBİ sahipleri açısından insanlar arası ilişkilerin –özellikle toplumsal boş zaman etkinlikleri düzeyinde– merkezi öteden beri aile olmuştur.

Aileden başlayarak genişleyen cemaatleşmeler/dinî gruplaşmalar da geleneksel-kültürel ilişki ağlarının varolan güvence-siz ekonomik yapı içinde bir dayanışma örüntüsü yaratması nedeniyle, bu dönemde Türkiye genelinde gelişmiştir (Buğra, 2004b). Hane halkı ölçeğinin küçülmesinden dolayı aile şirketinin bölünmesi tehlikesi artan yakıcılıkta gündeme bu kesimleri ideolojik-kültürel düzlemde daha sıkı bir muhafazakârlaşmaya itmiştir. Bu yönelim, “oturma” denilen gruplaşmaların⁹¹ artan önemiyle kendisini dışavuran cemaat dayanışmasının güçlendirilerek sürdürülmesi eğilimiyle de birleşir. Bunun da Kayseri’de araştırma yaptığımız Adapazarı ve Adıyaman’da olduğu gibi daha liberter (özgürlükçü), eleştirel, kısmen de olsa sola açık bir İslâmcı entelektüel çevrenin oluşmasını ve yaşanan modernliğin biçimsel düzeyleri aşmasını engelleyen en önemli etken olduğu anlaşılmaktadır.

RP’nin kentsel siyasette egemen konuma yükselmesinin ekonomi politiği açısından, bu siyasal çizginin dayandığı kentsel ittifakın geleneksel tabanını oluşturan küçük burjuva kesimden insanların/KOBİ sahiplerinden bir kısmının 1980 ve

91 İleride ele alacağımız için burada ayrıntısına girmeyeceğimiz “oturma”, dinin ağırlık taşıdığı, ancak yapılan işe, toplumsal konuma, yaşa, cinsiyete, komşuluk ölçeklerine göre biçimlenen ve çoğunlukla aile üzerinden katılınan bir toplumsal etkinliktir. Kayseri’ye özgü bir etkinlik olarak anlatılan oturmalar Konya, Tokat, Sivas gibi kentlerde de rastlandığı belirtilmiştir.

1990'larda yaşadığı zenginleşme temel önemdedir. Çevresindeki ana halkayı bu yeni zenginleşen ama burjuvalaşmaya direndiği görüntüsü veren⁹² kesimin oluşturduğu parti, kentin zengin ve yoksul kesimlerinin çoğunluğunu yanına çekerek, gerek kentsel yönetimi elinde bulunduran SHP'ye, gerekse merkez sağ partilere göre daha kapsayıcı bir kentsel ittifak çerçevesi geliştirmiştir. Özellikle yerel sermayeyi yanına çekmek bakımından, RP'nin 1991 genel seçimlerinde MHP ve IDP'yle kurduğu "Kutsal İttifak"ın kentte birinci parti konumuna yükselmesi önemli rol oynamıştır.

O dönemde Kayseri Ticaret Odası yönetiminin ANAP'a yakın olmasına rağmen, RP'nin yerel sermayenin birinci seçeneği haline gelmesinde, RP Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül⁹³ kentin yakın dönemde çıkardığı en önemli siyasi kişiliklerden biri olması, yerel sermayenin çekirdek mekânı olan tarihî ticari merkezden (Cami-i Kebir'den)⁹⁴ gelen Mehmet Özhasaki⁹⁵ ve Sami İpek gibi isimlerin RP'den aday olmaya ikna

92 Bu görüntünün en önemli iki unsuru, Kayseri'de muhafazakarlığın ölçütü sayılan aileye bağlılık ve tutumluluktur. Bu içeriğin, Max Weber'in protestan ahlakı ve püriten ahlak kavramlarıyla benzerliğine, mülakat yaptığımız kişilerin bazıları tarafından, Kayserili sermayedarların dışarıdan algılandığı gibi siyasal İslamcı olmadıklarını açıklama kaygısıyla işaret edilmiştir.

93 Gül'ün Adı isimli biyografi kitabında, "Aile büyükleri Kayseri'de bilinen ve çevresinde sevilen, eşraftan insanlardır" (Selim, 2002: 43) diye tanıtilen Abdullah Gül Şükrü Karatepe'yle birlikte Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* ekolündendir. Daha 1970'lerde Kayseri'de aktif siyasette yer almıştır. Gül ve Karatepe, 1994'te Kocasinan Belediye Başkanı seçilen Bekir Yıldız'la birlikte, 1974 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde MSP'nin önde gelen isimlerinden Recai Kutan'ın kampanya ekibinde yer almışlardır (Selim, 2002: 45).

94 Yerel siyasetin nabzını tutan Cami-i Kebir esnaf-tüccarları dışında Kayseri'de 1950'lere kadar Cumhuriyet rejimiyle yakın ilişkileri sayesinde zenginleşmiş büyük aileler ve büyük sanayiciler de vardır. CHP'li olarak bilinen bu ailelerin başlıcaları; Çilsal, Feyzioğlu, Cingilloğlu, Güpgüpoğlu ve Gavremoglu aileleridir. Bunların yanında, başta Orta Anadolu, Erbosan, Birlik Mensucat, Beğendik olmak üzere Cami-i Kebir odağının dışında yer alan burjuvalaşmış bir sermaye grubu da mevcuttur.

95 Özhasaki'nin 1970'lerde Orta Anadolu'daki imam hatip liselerinden mezun olan çoğu genç gibi aktif bir MHP'li olduğu, bu yüzden üniversite eğitimi sırasında okul değiştirmek zorunda kaldığı, Muhsin Yazıcıoğlu ekibinin MHP'den koptuğu süreçte partiden ayrıldığı, daha sonra da "zengin cemaati" diye bilinen Erenköy Cemaati'ne dahil olduğu belirtilmektedir. Özhasaki'nin bu cema-

edilmeleri, önemli rol oynamıştır. Bunların ikna edilmesinin ardında, Özal'ın Cumhurbaşkanı olup Mesut Yılmaz'ın ANAP genel başkanlığına seçilmesi sonrasında ANAP'ın muhafazakâr kanadından bir kesimin (veya Nakşibendi tarikatının Erenköy kolu⁹⁶ gibi Kayseri'de gücü bulunan kimi dinî cemaatlerin) partiden kopması ve başta RP olmak üzere radikal sağa yönelmiş olmasının payı da unutulmamalıdır.

RP'nin 1994 yerel seçimlerini kazanmasının arkasındaki, belki de en görünür neden olan yoksula yardım faaliyetleri, 1992-1994 arasında yoğunlaşmıştır. Ağırlıkla RP'nin az çok bir taban ilişkisine sahip olduğu yoksul mahallelere yönelik olarak örgütlenmiştir. Bu girişimde sağlanan başarının önemli bir nedeni, varlıklı kişi ve kuruluşların dinî bir vecibe olarak özellikle Ramazan ayında yaptıkları yardımların bir kısmının RP örgütlenmesi üzerinden yapılmasını sağlayabilmiş olmalarıdır. Dönemin SHP'li bir belediye yöneticisi “Bizim belediye olarak bir yılda yaptığımız yardımlardan fazlasını Refahlılar tek bir işadamından alarak dağıtıyordu” sözleriyle bunu doğrulamıştır. Zenginlerin bir kısmının böyle bir yolu seçmesinde, partiye yakınlıklarının yanında, RP'nin “hanım komisyonları” başta olmak üzere sokak düzeyine kadar inen örgütlenmesinin ve diğer partilere göre temiz-disiplinli bir görüntü vermiş olmasının da payı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Artan ücretler, tarım fiyatları ve düşük yoğunluklu savaşla büyüyen savunma harcamaları nedeniyle makro-ekonomik dengelerin bozulmaya başladığı 1992'den sonra başlayan ekonomik durgunlukla, neo-liberalizm siyasalar kendisini merkez partilere iyice dayatmış, bu yüzden de söz konusu siyasal ak-

atle ilişkisine ilişkin bir işaret de, cemaat çevresindeki Muradiye Vakfı'nın (Bulut, 1997: 411-412) kurucuları arasında yer almasıdır.

96 Kurucusu Mahmud Sami Ramazanoğlu olan cemaatin en belirgin farkı özellikle İstanbul, Adana, Konya, Kayseri gibi kentlerdeki tüccarlar başta olmak üzere zengin işadamlarını örgütlemesidir (Çakır, 2002: 59-63). İslâmî bir düzene, imanlı nesiller yetiştirilerek evrimci bir biçimde geçileceğini savunan cemaat, *Altınoluk* isimli bir dergi yayımlayıp, Muradiye Vakfı ile dershaneler işletip, “hayır işleri” yapmaktadır. Yazar Ahmet Taşgötenir'le İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş'ın bu cemaatin önde gelen isimleri arasında yer aldığı belirtilmektedir.

törlerin ücretli kesimlere ve tarım sınıflarına dönük popülist bölüşüm siyasaları üretme olanakları kısılmıştı (Keyder, 2004). Bu sürece eşlik eden olgu, işsizliğin, kayıt dışı işlerin ve güvencesiz istihdamın artmasına paralel olarak kent yoksulluğunun derinleşmesi ve geçmiştekinden niteliksel bir farklılaşma yaşamasıydı.

Kentsel yoksulluğun, kırsal yoksulluğun kente taşınması anlamında göç ve kentte kalış süresiyle ilişkili bir sorun olmaktan çıktığı, hane halklarının yaşam koşullarını iyileştiren toplumsal mobilizasyon olasılıklarının daha da azalması anlamında süreklilik kazandığı, Oğuz Işık'la Melih Pınarcıoğlu'nun (2001) adlandırmasıyla "nöbetleşe yoksulluk" olgusunun sona erdiği koşullarda; "hayırseverce" yardım faaliyetleri kent yoksullarının olumsuz yaşam koşullarını hafifletici bir işlev gördü ve böylece RP kendisine güçlü bir toplumsal-siyasal ilişki kanalı açmış oldu. 1994 sonrasında RP ve FP'nin (şimdilerde ise Saadet Partisi'nin) Mahalli İdarelerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı görevini yürüten Cevat Ayhan, kendisiyle yaptığımız görüşmede, bu yardım faaliyetlerinin aynı zamanda, toplumsal patlama riskini azalttığı için Erbakan'ın tabiriyle bir "pansuman tedavisi" anlamına geldiğini belirtmiştir.

RP, yol-asfalt, içme suyu ve benzeri hizmetler götüren mevcut belediyenin adeta alternatifi gibi çalışarak, diğer pek çok kentte olduğu gibi Kayseri'de de kent yoksullarının desteğini kazanmıştır.⁹⁷ Kayseri'deki güçlü dinî duygularla beslenen hayırseverlik eğiliminin de, RP'nin kurguladığı kentsel ittifak çerçevesinin (dindar) KOBİ sahipleri, yerel sermaye ve kent yoksulları tarafından deneyimlenerek gerçeklik kazanmasında önemli bir avantaj oluşturduğu söylenebilir.

Kentsel yoksulluğun niteliksel bir değişim geçirdiği koşullarda, yoksula yardım faaliyetinin iki yönüne daha değinmek

97 SHP'li belediyenin idari yöneticilerinden Seyyit Bektaş'ın yaptığımız mülakatta sarf ettiği şu sözler bunu daha iyi açıklamaktadır: "Yol, kanalizasyon, ekmeek, çöpün toplanması gibi hizmetler artık gecekondu mahallelerinde yaşayanlarca sıradan işler olarak görülmeye başlanmıştı. Asfalta doymuştu artık insanlar, iş-aş istiyorlardı ve bunlar bu isteklere cevap verdikleri için kazandılar."

gerekir. Bunlardan biri, faaliyetin ölçeği ve aktörlerinin RP'yi aşan niteliği, diğeri ise kent yoksullarıyla sol siyaset arasındaki 1970'lerden beri mevcut bulunan ilişkinin zayıflaması hatta bu süreçte kopmasıdır.⁹⁸

RP bu süreçte yoksullarla ilişki kanalları en gelişkin siyasal aktör haline gelirken, ondan özerk bir etki alanına sahip olan tarikat ve cemaatler de, formel/yasal kuruluşları olan vakıfların Kuran kurslarıyla, öğrenci yurtları ve çeşitli toplumsal-kültürel etkinlikleriyle devrededirler. Çok sayıda dershanesi, özel okul zincirleri vs. eğitim kuruluşları, kitabeveleri ve sosyo-kültürel mekânları bulunan Nakşibendi tarikatının Erenköy kolu, Nurcuların Fethullah Gülen kolu gibi, uzunca bir süre merkez sağa (ANAP'a) destek vermiş tarikatler-cemaatler⁹⁹ hesaba katıldığında, Kayseri'de RP'nin kapsadığından daha geniş bir İslâmcı çevre vardır. RP kadar yaygın olmasa bile, bunlar da yoksula yardım etkinliklerinde yer almışlardır. Bu nokta, yoksulları eklemlenmeyi sağlayanın aslında RP'nin en büyük ve siyasi unsurunu teşkil ettiği geniş İslâmcı çevre olduğunu, İslâmi eğilimli partiler kapatılsa da yoksullarla bu kesimler arasındaki hayırseverlik ilişkisinin devam edeceğini ima etmesi nedeniyle önemlidir. RP'nin Kayseri örgütü, kentsel siyasette hegemonya kurma sürecinde, özellikle seçim döneminde adaylarını belirlerken, söz konusu geniş çevrenin büyük parçalarının bir koalisyonunu oluşturmaya çalışmıştır. Bu çabanın söz konusu geniş çevre içinde güçlü bir karşılık bulmasında, RP'nin yoksul kesimler başta olmak üzere çeşitli toplum kesimleriyle ilişkilerinde elde ettiği siyasal çalışma birikimi, militan-disiplinli kadro ve gelişkin örgütlenme ağının önemli payı olmuştur. Milli Gençlik Vakfı, MÜSIAD, Hak-İş gibi toplumsal yaşamın pek çok alanında bu çevreyi kapsama ve temsil etme iddi-

98 Merkez ve radikal sol örgütlenmeler, kimi yoksul mahallelerde kendisine belli bir toplumsal destek zemini bulsalar da bu destek mahalle halkının ekonomik konumundan ziyade etnik-mezhepsel kimliklerine dayanmıştır.

99 Rufailik gibi tasavvufi kimliği baskın mezheplerin yanında, Nakşiligin Menzil koluyla Kadiri tarikatı da kentte etkili diğer (siyasi yanı güçlü) cemaatlerdir (Togayhan, 1998).

asında bulunan güçlü paralel örgütlenmelerle doğrudan ve dolaylı bağı olan RP, 1991 seçimlerinden aldığı moral motivasyonla hızlanan bir tempo içinde, hiçbir siyasal partinin erişemediği, mahalle, hatta sokak/sandık düzeyine kadar inen bir örgütlenme yapısı kurabilmiştir. Bunlara ek olarak, kendisinin de pay sahibi olduğu geleneksel-kültürel ilişki ve eğilimlere diğer partilere göre daha “içeriden” yaklaşması, hatta onların sözcülüğüne soyunmuş görünmesi, RP’nin Kayseri’de gündelik yaşamın dilini en iyi yakalayan, halkla en fazla bütünleşen parti olmasını sağlayan bir etkidir.

“Beyaz şehir”den “hayırseverlerin dünya şehri”ne Kayseri’de İslâmcı belediyeciliğin seyri

1991 seçimlerinde RP çatısı altındaki “Kutsal İttifak”ın gösterdiği başarı, kentteki sermaye çevrelerinin kadim milliyetçi-muhafazakâr salınıminin merkez sağ partilerden uzaklaşıp, aşırı/radikal sağa kaymasına neden oldu. Radikal sağ partilerin aldığı oylar söz konusu seçimden beri yüzde 55’in altına düşmemiştir. Merkez sağın %20'lere gerilediği 1994 seçimlerinde, belediye başkanlığına daha önce üç kez aday olup kazanan SHP’li Bahçecioğlu’nun oyları da sert bir düşüşle %12.54’e gerilemişti. Bu seçimde kent yönetimi için yarışan partiler, o dönemlerde siyasi yelpazenin sağ ucunda görülen RP ve MHP idi. Sonuçta Kayseri’nin yeni belediye başkanı, MHP’li adayın %25.56 oyuna karşılık, %31.04’lük bir oran yakalayan RP’li Şükrü Karatepe oldu. Daha önce de belirttiğimiz gibi RP Kocasinan ve Melikgazi Belediye Başkanlıklarını da sırasıyla %29.17 ve %33.03’lük oylarla kazandı.

RP’nin Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanlığı için aday gösterdiği, Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyelerinden Şükrü Karatepe, Kayseri doğumluydu (yerelciliğin-taşra muhafazakârlığının güçlü olduğu bir yerde başka türlü de olamazdı) ve parti çevresindeki en önemli sınıf örgütlenmeleri olan Hak-İş’le MÜSIAD’ın siyasi danışmanlığını yapmıştı. Hareketin önemli entelektüellerinden biri olan

Karatepe Kendini Kuran Şehir adlı kitabında, aktif siyaseti ve belediye başkanı olmayı düşünmediğini, adaylığı zorla kabul ettiğini belirtir (2001: 13). Beklemediği bir anda Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin başına geçtiğini söyleyen Karatepe'nin (2001: 14) yanında, kentsel siyasette etkili olan yerel sermaye çevresinin (Cami-i Kebir esnaf-tüccarlarının) temsilcileri olarak Mehmet Özhasaki'yle Sami Ipek'in, dönemin RP Kayseri İl Başkanı Memduh Büyükkılıç tarafından adaylığa ikna edildiklerini daha önce aktarmıştık. Aday seçimindeki bu dengeyi RP'nin merkezî düzeyde gözettiği, o dönemde parti merkezinde yöneticilik yapan Mehmet Bekaroğlu'nun kendisiyle yaptığımız mülakattaki şu sözlerinden de anlaşılmaktadır:

“Parti bir yerde örgütlenirken oranın işadamları aranır. Bunların yönetim listesine girmesi istenir. Bunun iki temel nedeni vardır: maddi destek sağlamak ve meşruiyet sağlamak. Özellikle belediye meclisi aday listeleri belirlenirken, hem meşruiyet hem de kampanya yürütmek için zenginlerin listeye alınması kaygısı güdülüyor. Ama listelerde şöyle bir denge de yakalanmaya çalışılır: işadamları, '70, '80'lerde bürokraside mevki sahibi olmuş partiye yakın kişiler ve mahalli nüfuz sahibi olan kanaat önderleri.”

Kayseri'de İslâmcı gelenekten belediye yönetimlerinin 1994-2004 arasındaki pratiğinin oturduğu ekonomi-politik çerçeveyi koşullandıran unsurlardan biri, kentsel siyasette güdülen hegemonya stratejisinin ipuçlarını sunan önemli bir analiz düzlemi olan belediye meclislerinin sosyo-ekonomik yapısıdır. Diğer düzlemler, bu yapının uygulama ve yaklaşımlara nasıl yansıdığının göstergeleri olarak; belediye harcamalarının hangi kalemlerde yoğunlaştığı, ne tür önemli proje, karar ve uygulamalara imza atıldığı, farklı toplum kesimlerine ne tür olanaklar sağlandığı, olacaktır. Belediyenin kendisini önceki belediyecilik deneyimleriyle nasıl ilişkilendirdiği, farklılığını hangi noktalar üzerinden kurduğu da değerlendirilmelidir. Bunların yanında, bu 10 yıllık dönemdeki belediyecilik pratiğinin sermaye birikim süreçleriyle, Türkiye'deki egemen belediyecilik

siyasalarıyla ilişkisi, kentteki mekân üretimi sürecine ne tür müdahale ve etkilerinin olduğu konuları da analizimizin eksenleri olacaktır. Bu bölümde ilk olarak, İslâmcı belediyecilik anlayışının kendi farklılığını hangi noktalara dayanarak kurduğu ve ideolojik söylemi ele alınacak, ardından belediye meclisinin yapısı ortaya konacak, daha sonra da bu yapının belediye harcama ve uygulamalarına, nasıl yansdığına bakılacaktır. En sonunda da Karatepe ve Özhaseki dönemleri, “Kayseri’de İslâmcı Belediyenin Sosyo-Mekânsal Pratiği” altbaşlığı altında ayrı ayrı ele alınacaktır. Bunun nedeni, hem RP-FP çizgisinin 1990’ların sonlarında yaşadığı ve bir sonucu da Şükrü Karatepe’nin cezaevine girmesi olan siyasal gelişmelerle bir değişim geçirip geçirmediğini; hem de önemli sürekliliklerin yanı sıra, yatırım kararları, mekânsal düzenlemeler, sosyal, kültürel etkinlikler açısından iki başkanın yönetim dönemleri arasında bir farklılaşma olup olmadığını ortaya koyma gereğidir.

RP’nin merkezî ve yerel ölçekte savunduğu belediyecilik anlayışı ve söylemi

Programında “yerel yönetimler” ya da “mahalli idareler” deyiminin geçmemesine karşın RP’nin belediyeciliğe 1970’lerden beri özel önem vermiş bir hareketin parçası olduğunu birinci bölümün sonlarında belirtmiştik. Adayların seçimine gösterdiği özenin yanında, bu alandaki fikri ve pratik birikimi ve bu birikimi derleyip yerelliklere yaygınlaştıran Mahalli İdareler Başkanlığı gibi bir birime sahip olması RP’nin 1994 seçimlerine hazırlıklı girdiğinin göstergesidir. Bu nedenle Kayseri’de yönetime geldiği ilk dönemlerde belediyecilik pratiğine esas olarak partinin konuya ilişkin merkezî söylemi ve yaklaşımları yön göstermiştir. Daha sonra belediye başkanlığının geniş iktidar alanı ve yerel sermayenin gücü parti merkezinin yönlendirici etkisini azaltmış, parti çizgisinden uzaklaşma anlamında kendine özgü bir çizgiye geçilmemekle birlikte, başkanın ve yerel bazı özelliklerin prizmasından geçerek şekillenen bir belediyecilik anlayışı ve söylemi oluşmuştur.

Partinin seçim döneminde ön plana çıkardığı temanın, Türkiye’de adil bir düzenin güvencesi olma iddiası olduğunu da belirtmiştik. Partinin önemli entelektüellerinden Şükrü Karatepe, seçim öncesinde ortaya konan bu çerçeveyi, Kayseri Büyükşehir Belediye başkanlığı sırasında (1996’da) yayımlanan *Siyaset ve Bürokrasi Gündemi* kitabında, “Adil Düzen” sloganı ve insan hakları bağlamında şöyle idealize eder (s. 103):

“Refah Partisi, daha adil, insancıl olacağını, ucuz ve kaliteli hizmet sunacağını söyleyerek iktidara gelmiştir. O halde, Refah Partisi belediyeciliği ya da ‘adil düzen’ yönetimi, insanlara bugün sahip olduklarından daha fazla hürriyet sağlayacak, daha açık olacak, nelerin cereyan ettiğini halk daha fazla bilecek, insanlar üzerindeki her türlü haksız baskı kalkacak, daha fazla çoğulculuğun ortaya çıkmasına izin verilecek, farklı düşünce ve inançların ifade edilmesine imkân sağlanacak, sivil hayata dışarıdan müdahale edilmeyecek, hizmetlerin yürütülmesinde insanlar arasında fark gözetilmeyecek, yönetici makamların oluşumunda katılıma ağırlık verilecektir.”

Başkan ve yöneticilerle yaptığımız görüşmeler ve parti belgelerinden edindiğimiz bilgilerin ortaya koyduğu üzere, RP’lilerin söyleminde ön plana çıkan temalar: “İsrafsız, insaflı belediyecilik” sloganıyla, belediye binalarına asılan “Bu kapıdan rüşvet giremez” tabelalarının ima ettiği gibi önceki (merkez sağ-sol) belediyelerin yozlaşmışlığı vurgusu ve “dürüstlük”, “kirlenmemişlik” iddialarıdır. Bunların yanında, Necmettin Erbakan’ın, İslâmcı belediyelerinin kaynak yaratma becerilerini vurgulamak için sıkça kullandığı “Milli Görüş tekeden bile süt çıkartır” sözü vardır. Necmettin Erbakan 2003’te Saadet Partisi Genel Başkanı olarak düzenlediği bir basın toplantısında kendi geleneklerinden gelen belediyelerin farklılığını “Eski dönemlere kıyasla mukayese edilmeyecek şekilde büyükşehir, il, ilçe ve belde belediyelerimiz geniş bulvarlara, büyük yeşil alanlara, ucuz ve temiz su ve taşımacılığa, halk meclislerine, beyaz masalara Milli Görüş’le kavuşmuştur (Erbakan, tarihsiz, 111)” sözleriyle özetleyecektir.

Belediye faaliyet raporları, yaptığımız mülakatlar ve konuyla ilgili kitaplar (Dayıoğlu, 1998; Karatepe, 2001; Kazan, 2003), Kayseri'deki RP'li yerel yönetimlerin kendi üstünlüklerini geçmiş belediye yönetiminin olumsuzlukları üzerinden tarif ettiklerini gösterir. Merkezî yönetime ve piyasaya (yerel sermayeye) borçlu, halktan kopuk, istihdam kapısına dönüşmüş, hantal bir belediye devraldıklarını söyleyen RP'liler, Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ni Türkiye'nin borçsuz belediyelerinden biri haline getirdiklerini, belediyeyi halkla bütünleştirdiklerini, personel sayısını azalttıklarını belirtmişlerdir. Bunlara ek olarak, Kayseri merkezdeki üç belediye başkanının aynı partiden olmasının birimler arası koordinasyon bakımından sağladığı olumluluklar da sıkça vurgulanır. RP-FP çizgisinin başarı iddiasını Kayseri'de hangi noktalara dayandırdığını göstermesi bakımından en derli toplu özetlerden biri, RP'nin üst düzey yöneticilerinden Şevket Kazan'ın *Refah Gerçeği* kitabının yerel yönetimlerle ilgili üçüncü cildinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesinin hizmetlerinin anlatıldığı bölümdedir:

"İş başına gelir gelmez üç Belediye Başkanı, el ele vererek kolları sıvadılar, rüşveti önlediler, israf deliklerini tıkadılar, belediye çalışanlarını motive ettiler ve halka verdikleri bütün sözleri tuttular ve merkezî yönetimin bütün ekonomik ambargolarına rağmen Kayseri'de akıllara durgunluk veren hizmetlere imzalarını attılar." (2003: 285)

Düzenlenen yardım faaliyetleri, Ramazan, dinî gün ve bayramlarda gerçekleştirilen özel uygulamalar, kurulan Beyaz Masa birimi, düğün, taziye gibi önemli günlerde gönderilen mesajlarla, RP'li belediyenin halkla ilişkiler konusundaki başarısı açıktır. Borçluluk vurgusunun bu denli öne çıkartılması ise propagandif bir nitelik taşır. Örneğin Dayıoğlu, Bahçecioğlu yönetiminin geride yarım trilyon liralık bir borç bıraktığını belirtirken (1998: 103); Karatepe yönetiminin ilk yılı olan 1994 belediye faaliyet raporundan, devralınan borcun yaklaşık 220 milyar lira olduğu, bunun da yıl sonunda 126 milyar lira-

ya düşürüldüğü anlaşılmaktadır.¹⁰⁰ Belediyenin borç tablosuna bakıldığında, arsa sahipleri başta olmak üzere yerel sermaye kesimlerine olan borçlar azalırken, kamuya ait borçlarda –en azından ilk yıl– pek bir azalma görülmemesi de anlamlıdır¹⁰¹ (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1995: 22). Ne var ki, propagandif niteliğe sahip olması bu siyasanın gerçekliğine dair bir soru işareti doğurmamalıdır. Çünkü Kayseri Büyükşehir Belediyesi, kökleri yerel sermayenin finansman konusundaki ‘kültürel’ tavırlarında¹⁰² yatan borçlanmama siyasasını gerçekten benimsediği için, transfer harcamaları kalemi altında geçen borç ödemeleri 1994-2004 dönemi boyunca oldukça düşük bir düzeyde kalmıştır.

Her ne kadar, Atatürk başta olmak üzere erken Cumhuriyet döneminin laisist yöneticilerine dönük tepki birikimine hita-

100 Böylesi “kent efsaneleri” taşrada daha da irrasyonel denebilecek boyutlar kazanarak başarılı olabilmektedir. Örneğin mülakat yaptıklarımızdan önemli bir bölümü, Niyazi Bahçecioğlu’nun gecekondulara göz yumup, hizmetleriyle bu türden konutların sayısının artmasını teşvik ettiğini söyleyerek, Doğu bölgelerinden kente ciddi bir nüfus göçüne yol açtığını iddia etmiştir. Halbuki Kayseri Sanayi Odası’nın DİE verilerinden aktardığı gibi (2005: 198), bu bölgelerden gelenlerin il nüfusuna oranı yalnızca %4.4’tür. Doğuluların kenti istila ettikleri gibi bir izlenim yaratan bu dışlayıcı efsane, daha sonra, bu insanların yoğunlaştığı Eskişehir Gecekondu Önleme Projesi’ne imza atan İslamcı belediyeye dönük bir eleştiriye dönüşecektir.

101 Belediyenin yerel sermayenin taleplerine gösterdiği bu duyarlılığın ilk zamanlardaki toplumsal sonuçları, Dayıoğlu’nun Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından yayımlanan kitabında (1998: 102), “Göreve gelişinin ikinci gününde, yakıt veren benzinci, biriken borç nedeniyle belediyeye mazot vermedi. Üç aylık maaşlarını alamayan şoförler, el frenini çekerek otobüsleri duraklara park etti. Sanayiciler, avukatlar ve esnaf, biriken alacaklarını tahsil için belediyeyi bastı” sözleriyle resmedilmiştir.

102 Şükrü Karatepe başta olmak üzere mülakat yapılan pek çok kişinin beyanatlarından kalkarak, Kayserili tüccar ve sanayicilerin yatırım için borç ve kredi almak konusunda temkinli bir tavra sahip olduğunu söyleyebiliriz. Kayserili sermaye sahipleri, genellikle ancak özkaynaklarının üçte biri oranında borçlanmakta, yıllık kazancının üçte birlik kısmını gayri menkule, küçük bir kısmını da hayırseverlik işlerine ayırmakta, kalanı sermayesine katarak doğrusal bir büyüme stratejisi izlemekte, bu nedenle de yaşanan ekonomik krizlerden dolayı Kayseri’de çok fazla iflas yaşanmamaktadır. Yerel sermayeye özgü bu finansman siyasası, onlarla Bahçecioğlu yönetimine göre daha sıkı ilişkiler kurmuş olan RP-FP çizgisi tarafından belediye yönetimi için de rehber alınmıştır.

ben “Müslümanlar içinizdeki kini ve nefreti kaybetmeyin” gibi radikal sözler sarf etmiş, meydandaki Atatürk anıtının yerini değiştirmek istediği için belediye başkanlığından düşürölüp beş ay Yahyalı cezaevinde yatmış olsa da; Şükrü Karatepe’nin söyleminde, önceki dönemin SHP’li belediyesine ve ona oy veren kesimlere yönelik rövanşçı, gerilim siyaseti güden bir yaklaşıma rastlanmaz. Bu yaklaşım onun yukarıda andığımız çoğulculuk anlayışının bir sonucu gibi görünmektedir. Karatepe bu yaklaşımını şöyle açar: “Adil düzen ve öngördüğü belediyecilik, açık sistem modeline göre işleyecektir. Dışımızdaki tüm insanlar bizim kadar insanca, bizim kadar eşit, bütün hürriyetlere bizim kadar sahip olarak, bizimle beraber yaşayacaktır” (1996: 104). Bu yaklaşımın, başka bazı RP’li yönetimlerden farklılığının nedenlerine ilişkin ilk söylenebilecek şey; solun/kültürel modernleşmeci kesimlerin kentteki hegemonya kapasitesinin yüzde 10’lar düzeyine inerek kentsel siyasette RP’ye bir rakip olmaktan çıkmış olmalarının verdiği rahatlıktır. Bu koşullarda Karatepe belediye başkanlarının mümkün olduğunca uzlaştırıcı, kırınlıkları barıştırmacı bir tutum içerisinde olması gerektiğini söyleyerek, “eski yönetimlerden hesap soracağız, yolsuzlukları açığa çıkaracağız gibi, çatışma getiren davranışlardan kaçınılmalıdır” biçiminde ılımlı mesajlar vermiştir (1996: 107). Önceki dönemin SHP’li belediyeciliğinin izlerinin silinmesine gerek görölmemesinde; bu dönemden geriye mekân üretimine ilişkin pek fazla kendine özgü bir uygulama ve anlayış kalmamış ve 1970’lerdeki belediyeciliğin yerel hafızadaki mirasının tüketilmiş olmasının da payı vardır.

Daha geniş taban ilişkilerine dayalı bir kentsel ittifak şeması ortaya koyan RP’nin yerel düzlemdeki rakibinin, keza Cumhuriyet’in modernleşmeci reformlarıyla sorunlu anti-modernist bir geçmişten gelen MHP olduğu düşünölldüğünde, Karatepe’nin çoğulcu söyleminin çift yönlü bir içerik taşıdığı da görölmektedir. Kayseri koşullarında nasıl yaşam bulduğu ayrı bir konu olmakla birlikte, bu söylem bir yandan 1990’larda yükselen laiklik-şariat tartışmaları düşünölldüğünde sistem açısından merkezkaç bir dinamik olarak algılanabilen dinî

muhafazakârlığın, yerel sivil toplumun bir özelliği olarak kamusal alana taşınması çabasını içerirken; bir yandan da en yakın rakibinin alt kimlikleri dışlayıcı, farklılıkları bastıran çizgisinin yaratabileceği gerilimli siyasetin karşısında bir uzlaştırma modelini ima etmektedir.

1994 seçimlerinden 2004'e belediye meclislerinin sosyo-ekonomik yapısı

Seçim konuşmalarında sürekli olarak, “piyasayla rekabet etmeyeceğiz, piyasa şartlarında üretim ve imalat yapan iktisadi faaliyette bulunmayacağız” diyerek, sanayi ve ticaret sermayesiyle ters düşmekten kaçındığını açık bir dille ifade eden (1996: 106-107) Karatepe'yle başlayan İslâmcı belediyecilik pratiğinin belirleyicilerinden biri, belediye meclisinin yapısının analizidir. Bu yapı, kentsel siyasette hangi kesimlerin bir toplumsal sınıf ve sektör olarak etkili olduğunun göstergelerinden biridir.

Büyükşehir Belediye Meclisi ve ona bağlı ilçe belediye meclislerindeki üyelerin meslekleri ve fiilen yaptıkları işlerden kalkarak, sektörel ve sınıfsal konumları hakkında bir sınıflandırma yapmanın önünde duran bir güçlük, bazılarının –yerel sermayenin özelliklerine uygun olarak– aynı anda birden fazla sektörde faaliyet yürütüyor olmasıdır. Bu durumda genellikle üyelerin mesleki unvanlarına en yakın uğraşı alanları, o da olmuyorsa yerellikteki birikim tarzının özelliklerine uygun olarak il GSYİH'sinde daha fazla payı olan sektör esas alınmıştır. Örneğin bir kişi hem ticaret hem de inşaat-konut sektörlerinde yer alıyorsa, onu tüccar olarak değerlendirdik. Yazılı kaynak olarak yine Dayıoğlu'nun kitabı (1998) ve o dönemin belediye yöneticilerinin beyanlarından hareket edilmiştir. Belediye faaliyet raporlarında 1994'ten itibaren meclis üyelerinin özgeçmiş bilgilerinin bulunmaması da ek bir güçlük olmuştur.

İslâmcı belediye döneminin Şükrü Karatepe başkanlığındaki ilk büyükşehir belediye meclisi, 11 RP ve 4 MHP'li üyeden

oluşturdu. İlçe meclislerinde siyasi yelpaze açısından biraz daha geniş bir yapı söz konusu olsa da, 31'er üyeden her iki ilçede 18'inin RP, Kocasinan'da 10, Melikgazi'de 11'inin MHP'li olduğu görülmektedir.

Önceki dönemde Kayseri kent merkezindeki üç belediye başkanı da inşaat sektöründe faaliyet yürüten/müteahhitlik yapan kişilerken bu dönemde daha dengeli bir dağılım söz konusu olmuştur. Şükrü Karatepe akademisyen, Bekir Yıldız inşaat mühendisi, avukat unvanlı Mehmet Özhaseki ise tüccardır. Büyükşehir meclisi düzeyinde de buna koşut bir dengeli dağılım vardır. Büyükşehir meclisi üyelerinin 3'ü ticaret, 6'sı inşaat işleriyle uğraşmakta, ayrıca 3 avukat, 2 doktor, 1 akademisyen olmak üzere 6'sı da beyaz yakalılarından oluşmaktadır. Burada yalnızca üç kişi olan tüccar ve esnaf, Tablo 4'te görülebileceği gibi Kocasinan ve Melikgazi belediye meclislerinde oransal olarak daha güçlü bir temsile sahiptirler.

TABLO 4
1994-1999 Döneminde Kayseri'de Belediye Meclislerinin Yapısı

Meslekler	Belediye Meclisleri		
	Büyükşehir	Kocasinan	Melikgazi
<i>İnşaat-konut sektöründen</i>			
Müteahhit-inşaat müh.- elektrik müh.-mimar	6	9	6
<i>Ticaret sektöründen</i>			
Tüccar-esnaf	3	8	15
<i>Sanayi sektöründen</i>			
Sanayici	-	4	5
Makine-kimya mühendisi	-	-	-
<i>Eğitimli beyaz yakalı</i>			
Doktor-avukat-eğitimci	6	5	5
Muhasebeci-bankacı	-	1	1
<i>İşçi kökenli*</i>			
Sendikacı-teknisyen	-	1	-
Sıradan işçi	-	1	-
<i>Emekli-ev kadını</i>			
Emekli	-	2	-
Ev kadını	-	1	-

Kaynak: Dayıoğlu, 1998, Melikgazi Belediyesi ve Kocasinan Belediyesi Yazı ve Kararlar Daire Başkanlığı Kayıtları ve Seyit Bektaş'la yapılan mülakat (Haziran, 2005).

İnşaat ve ticaret sektörlerinden gelen sermaye sahipleri kent meclislerindeki geleneksel ağırlıklarını korumakla birlikte, eğitilmiş, beyaz yakalı küçük burjuva kesimden gelen avukat, doktor gibi meslek sahiplerinin sayısında dikkat çekici bir artış vardır. İnşaat ve ticaret erbabının ağırlığı ilçe meclislerinde daha belirginken bunlar arasında da yerelliğin özelliklerine bağlı olarak ciddi bir farklılaşma göze çarpmaktadır. Geleneksel ticari merkezin yer aldığı Melikgazi ilçesinin belediye meclisinde tüccar ve esnafların yüzde 46.4'lük bir ağırlığı bulunurken; Kocasinan'da hem inşaat sektörünün fazladan bir ağırlığı bulunmakta hem de eğitilmiş, beyaz yakalı küçük burjuva kesimden gelenler diğer ilçeye göre daha fazla temsil edilmektedir. Bunların yanında, Kocasinan belediye meclisi, sayıca az da olsa emekli, işçi ve bankacı kökenli kişileri de içinde barındırmasıyla, daha renkli bir görüntü sunmaktadır.

Büyükşehir belediye meclisinde müteahhit ve inşaat mühendisleriyle eşit oranda temsil edilen beyaz yakalıların sahip olduğu ağırlığın daha ziyade, geldikleri partilerin merkez partilerden farklılaşan tarihsel birikimlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Her ne kadar burjuvalaşma sürecine girmiş bir kesimin dinamizmine oturduğu için eski radikal çizgilerinden uzaklaşmış olsalar da, geçmişten beri bu partileri taşıyan tahsilli kadrolar içinde bu tür meslek sahiplerinin sahip olduğu ağırlık böyle bir meclis tablosunu ortaya çıkarmıştır. Bunlar, parti teşkilatlarındaki yönetici konumları sayesinde aday listelerinin ön sıralarında yer aldıkları için daha büyük bir temsil olanağı yakalamışlardır. Bu temsiliyetin, belediyecilik anlayışı ve pratiğinde kentin kullanım değerini ön plana çıkaran bir sınıfsal toplumsal tercih doğrultusunda fark yaratıcı bir etkisi olup olmadığı, belediye bütçesi ve yatırım kararları ve uygulamalarından kalkılarak değerlendirilecektir. Anılan grubun 1999 ve 2004 yerel seçimlerindeki sayısı ve oranı, aslında bu partilerin 1994-1999 arasında kentsel siyasette edindikleri güçlü konumu nasıl kullandıklarına, kadro yapılarının nasıl bir değişim gösterdiğine ilişkin ciddi ipuçları sunması bakımından da önemlidir. Bunların yanında, partiler seçimleri kazanmak için çeşitli dinî

kanaat önderleri ya da çeşitli dinî çevrelerin temsilcilerine listelerinin ön sıralarında yer vermekte, bunlar da belediye yönetimi üzerinde tutucu/muhafazakâr bir baskı uygulayabilmektedir. Örneğin özellikle RP'liler arasında belli bir ağırlığı bulunan bu dindar grup, belediyeden önceki yönetime yakın personelin atılıp yerine kendi adamlarının alınmasını istemiş, şimdiki Hilton Oteli'nin yapımına ilişkin müzakerelerde "kumar oynanacak", "fuhuş yapılacak" kaygılarıyla MHP'li meclis üyeleriyle birlikte hareket etmiş, yayımladığı bir reklamdan dolayı Coca-Cola ürünlerinin kentte satışının yasaklanmasını önermiştir.¹⁰³ Söz konusu kesimin ağırlığının özellikle mekân üretimi bakımından bunların dışında da sonuçları olduğu belediyenin kimi uygulamalarından anlaşılmaktadır.

Bu meclis tablosunun bir diğer dikkat çekici yanı, ne büyükşehir ne de Melikgazi ilçe belediye meclisinde işçi, öğretmen, küçük memur, emekli gibi ücretli kesimden gelenlerin bulunmasıdır. Önceki dönem bu kesimlerden 6 kişinin olduğu düşünüldüğünde, özellikle Melikgazi'deki düşüş oldukça dramatiktir. Kocasinan belediye meclisinin görece renkliliğinin de bu tabloyu tersine çevirdiği söylenemez. Aynı şekilde, RP'nin yoğun oy aldığı kent yoksulları da bu meclislerde temsil edilmemiştir. Bu durum, bir yandan ücretli kesimlerin kentsel siyasette marjinalleşmiş olduklarını gösterirken, bir yandan da RP'nin kent yoksullarıyla ilişkisinin niteliksel olarak diğer partilerden bir farkı olmadığını ortaya sermektedir. Yoksulların kentsel siyasetteki yeri, en fazla, yardıma muhtaç, güçsüz insanlar imgesiyle yerellikteki egemen ittifaka edilgen biçimde eklemlenmektedir.

Karatepe'nin (Nisan 1998'de) cezaevine girmesinden 2 ay sonra başkanlık koltuğuna oturan Mehmet Özhasseki'nin adaylığında girilen 1999 yerel seçimlerinde, kapatılan RP'nin yeri-

103 Söz konusu reklam filminde, namaz kılan bir kişi, Coca-Cola dolabının önünde secdeye varır vaziyette gösterilmektedir. Belediye, yönetiminin karşı çıktığı öneri, uzun tartışmaların ardından, Coca-Cola ürünlerinin satışının belediye ve bağlı kurumlarla sınırlı kalacak şekilde yasaklanmasına dönüşerek kabul etmiştir.

ne kurulan FP'nin aldığı oy hem önceki seçimlerde hem de partinin Türkiye genelinde aldığı oyu çok aşarak %39 gibi bir orana yükselmiştir. Buna karşın, FP'nin büyükşehir meclisinde kazandığı sandalye sayısı 11'de kalırken, muhalif üye sayısı bir artmıştır. Daha sonra, AKP-SP ayrışması olunca meclisin tablosu şöyle oluşacaktır: AKP 10, MHP 4, SP 1, DSP 1.

TABLO 5
1999-2004, 2004-2009 Dönemlerinde
Kayseri Büyükşehir Belediye Meclisinin Yapısı

<i>Meslekler</i>	<i>Büyükşehir (1999-2004)</i>	<i>Büyükşehir (2004-2009)</i>
<i>İnşaat-konut sektöründen</i>		
Müteahhit-inşaat ve elektrik müh.-mimar	6	8
Harita mühendisi	1	1
<i>Ticaret sektöründen</i>		
Tüccar-esnaf	4	3
<i>Sanayi sektöründen</i>		
Tekstilci-makine ve tekstil müh.	1	2
<i>Eğitimli beyaz yakalı</i>		
Doktor-avukat-eğitimci	4	3

(*) Dikkat edilirse, rakamlar arasında bir farklılık bulunmaktadır. Bunun nedeni, yeni büyükşehir yasasının meclis üyesi sayısını merkezin 25 km'lik yarı çapında yer alan ilçeleri de kapsayarak 67'ye çıkarmış olmasıdır. Burada diğer tablolarla bakışımı olmak kaygısıyla, yalnızca 2004 seçimleri sonucunda büyükşehir medisine Kocasinan ve Melikgazi ilçelerinden gelen 17 kişi hesaba katılmıştır.

Kaynak: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yazı ve Kararlar Dairesi kayıtları.

Önce FP, daha sonra da AKP'nin ezici bir çoğunluğa sahip olduğu Kayseri büyükşehir belediye meclisinde önemli bir farklılaşma; 1994'te meclise 6 temsilcisi giren eğitimli-beyaz yakalı kesimin ağırlığının yarı yarıya düşmüş olmasıdır. Bunların sayısı 2004 yerel seçimlerinden sonra rakamsal olarak aynı kalsa da oransal olarak bir düşüş daha yaşanacaktır. Son iki seçimde oluşan meclisi 1994 seçimi sonucunda oluşanla karşılaştırdığımızda, inşaat sektöründen gelenlerin oranının istikrarlı bir büyüme yaşayarak üyelerin yarısından fazlasına erişmiş oldukları görülmektedir. Bunda RP-FP çizgisinden gelen üyelerin sektörel bileşim açısından değişimi belirleyici olmuştur. Çünkü 1994'te büyükşehir meclisine giren bütün eğitimli-beyaz yakalılar (6 kişi) söz konusu çizgiden gelirken, 1999 ye-

rel seçimlerde FP'nin listelerinin üst sıralarında bunlardan 3'üne yer verilmiştir. Bu durum, 1999'da FP'den seçilen üç başkanın (Mehmet Özhasseki, Bekir Yıldız, Memduh Büyükkılıç) AKP çatısı altında aday olduğu 2004 yerel seçimlerinde de devam edecektir. Son iki seçimde seçilen üç kişiden ikisi de önceki dönemde büyükşehir meclisi üyesi olması sayesinde aday gösterilmiş gibi görünmektedir. Bu da "Milli Görüş" çizgisinin yerel iktidara geldiği 1994'ten bu yana ciddi bir toplumsal-sınıfsal iç değişim yaşadığına, eğitilmiş beyaz yakalıların başlardaki konumlarını yitirdiklerine işaret etmektedir.

Karatepe'den Özhasseki'ye belediye harcamaları: Kaynaklar yerel sermayeye

Meclis yapılarındaki değişimlerin belediyeceilik pratiğinde nasıl bir yansıma bulduğu, büyükşehir meclisinin daha çok hangi konuları ele aldığı ve belediye giderlerinin hangi kalemlerde yoğunlaştığına bakarak anlaşılabacaktır. İlçelerin gelir-gider durumları ve kararları çalışmanın boyutunu fazla genişleteceği için analize katılmayacaktır.

Bu dönemde, ufak tefek mal alımlarıyla ilgili müteferrika komisyonunun raporları doğrultusunda alınan kararlar bir yana bırakılırsa, büyükşehir meclisinde gündemin en önemli konusu daima imar kararları olmuştur. Görüşülen konuların %50-55'lik bir kısmını oluşturan (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1999; 2000; 2002a; 2004a) söz konusu kararlar arasında, başı her zamanki gibi imar tadilatları çekmekle birlikte, önceki (Bahçecioglu) döneme göre hız verilen gayri menkul satışlarıyla¹⁰⁴ istimlak kararları da önemli bir ağırlığa sahiptir. Örneğin SHP'li dönemde belediye mallarının satışından sağlanan gelirlerin belediye gelirleri içindeki oranı 1994'te %13 iken, bu rakamın 1995-

104 Karatepe'nin Bahçecioglu dönemine getirdiği eleştiriler arasında belediye kaynaklarının etkin-verimli kullanılmamasının gelmesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Nitekim 1989-1994 arasında belediyede yöneticilik yapmış olan Seyit Bektaş da o dönemde belediyenin içinde bulunduğu mali sıkıntılara karşın yeterince gayri menkul satışı yapmamacalarının bir hata olduğu kanısındadır.

1998 arasındaki ortalaması %23 gibi yüksek bir oranda seyretmiştir. Kayseri Belediyesi'nin Kavuncu döneminden beri kentsel toprak rantını kamuya kazandırmak konusunda oluşturmayı başardığı geleneğin bundaki payının da altının çizilmesi gerekir. Sahip olduğu bu birikimin Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin merkeze bağımlılığını azalttığı, finansman sorunlarını çözmek için diğer büyükşehir belediyeleri gibi iç-dış borçlanma yoluna gitme gereksiniminden azade kıldığı ortadadır.

İnşaat sektörünün meclisteki ağırlığının somut bir yansıması olarak değerlendirilebilecek imar kararları, MHP'li muhalefetin de en fazla itiraz yükselttiği konuları oluşturmuştur. Yapılan mülakatlar, bu konudaki itirazlarda, MHP'nin kentteki en önemli isimlerinden meclis üyesi Naci Gavremoğlu'nun özel bir rolü bulunduğunu göstermiştir. Kendisi de bir inşaat mühendisi olan gayri menkul zengini Gavremoğlu belediye yönetiminin meclisten geçirdiği kimi imar kararlarını yargıya taşıyarak, belediye yönetimini zorlamıştır. Hatta Hilton Otel'i'nin inşaatının bu nedenle 2000 yılına dek yavaş ilerlediği belirtilmektedir. İnşaat sektörünün belediye meclisindeki ağırlığının zaman içindeki artışına paralel olarak, büyükşehirin harcama kalemlerinde yatırım harcamalarının payı da yükselmiştir. SHP'li yönetim döneminde %8.8-13.2 arası oranlarda gezinen, çok büyük ölçüde “yapı, tesis ve büyük onarım” kaleminde yoğunlaşan ve belediyenin imar ve fen işleri birimleri tarafından gerçekleştirilen bu harcamaların oranı RP'li büyükşehir yönetiminin on yıllık iktidarının sonunda %34.6 gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Bu da inşaat sektörünün kentsel siyasette ve belediye meclisindeki ağırlığının belediyecilik pratiğinde nasıl bir yansıma bulduğunun açık bir göstergesi sayılmalıdır. SHP'li dönemin son tam yılı olan 1993'te %7.1 gibi oldukça düşük bir orandayken (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1994), sürecin ilk yarısı diyebileceğimiz 1994'ten 1999'a kadarki dönemde harcamalar içindeki ağırlığı %12.9'dan %19.8'e çıkan “yapı, tesis ve büyük onarım” giderleri, 2003'e gelindiğinde %31.9 gibi bir orana ulaşarak, cari harcamaların iki büyük kalemi olan “personel giderleri” ve “mal ve hizmet alımları”nı geride bırakmıştır.

TABLO 6
1994-2003 Arası Dönemde Belediye Giderlerinin Bölünüşü (Milyar TL)

<i>Harcama Kalemleri</i>	<i>1994</i>	<i>%</i>	<i>1998</i>	<i>%</i>	<i>2001</i>	<i>%</i>	<i>2003</i>	<i>%</i>
<i>Cari harcamalar</i>	385,9	68,9	5151	60,7	16132	51,7	33267	50,8
Personel harcamaları	276,6	49,4	3266	38,4	8870	28,4	16021	24,5
Mal ve hizmet alımları	108,1	19,3	1856	21,9	6675	21,4	14939	22,8
Yolluk ve diğer ödemeler	1,2	0,2	28	0,3	587	1,9	2307	3,5
<i>Yatırım harcamaları</i>	73,7	13,2	2030	23,9	10540	33,8	22652	34,6
Makine, teçhizat, taşıt alımları	1,7	0,3	345	4,1	824	2,7	1747	2,7
Yapı, tesis, büyük onarım	72,0	12,9	1685	19,8	9716	31,1	20905	31,9
<i>Transfer harcamaları</i>	101,1	17,9	1303	15,4	4525	14,5	9572	14,6
Toplam	598,8	100	8484	100	31198	100	65490	100

Kaynak: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1995-2003 arası faaliyet raporları.

Belediyenin başına geçtikten sonra ilk işlerden biri olarak “piyasaya” borçları temizlemeye giriştiğini belirttiğimiz RP’li büyükşehir yönetiminin yaptığı harcamalar içinde en fazla artış gösteren ikinci gider kalemi, ticaret sektörüne sermaye aktarımı işlevi gören “mal ve hizmet alımları” olmuştur. Bu aktarımların 1993’teki %15,5’lik orandan 2003’teki %22,8’e ulaşması, ticaret sermayesinin meclisteki ağırlığının ötesinde bir gelişme gibi gözükse de, RP-FP çizgisinin kentsel siyasette nasıl bir toplumsal ittifakı gözettiğini anlamak bakımından anlamlıdır. Zaten ticaret sermayesi, büyükşehir meclisi düzeyinde çok fazla temsil edilmese de, Melikgazi örneğinde görüldüğü üzere, ilçe belediye meclislerinde inşaat sektöründen gelenlerle boy ölçüşecek düzeyde bir temsil gücüne sahiptir. Bu ittifak çerçevesinde RP’nin eski çekirdek tabanı sayılan geleneksel küçük girişimciliğin yeri de önemlidir. Karatepe yönetimi, kentsel nüfusun geniş bir bölümünü oluşturan ticaretle uğraşan geleneksel küçük girişimcilerin hoşuna gidecek birtakım açılımlar da ortaya koymuştur. Bununla ilgili, Kayseri Büyükşehir Belediyesi’nin 1994 Yılı Faaliyet Raporu’nda rastladığımız iki örnek yeterli olacaktır (1995: 23): Firmaların 3 milyon TL’ye kadarki alacakları için belediyeye gidip gelmelerini önlemek amacıyla mutemet avansı uygulamasının başlatılması; kalem sayısı fazla olan malzeme alımlarında, tüm kalemlerin,

toplamda ucuz fiyat veren firmadan alınması yerine, kalem bazında ucuz teklif veren firmaların tercih edilmeye başlanması (raporda, bunun belediyenin daha fazla firmayla çalışması olanağı yarattığı belirtilmektedir).

İslâmcı yönetim döneminde belediye harcamaları içinde gündelik-rutin hizmetlerin yürütülmesi için harcanan cari giderlerle transfer giderleri gerilemiştir. Transfer giderlerinin düşmesinde Karatepe'yle başlayan yönetimin borçsuzluk söylemi, cari harcamaların gerilemesinde ise personel giderlerinin yaşadığı ciddi düşüş önemli etkiye sahiptir. Bunun yanında, ağırlığı 1994-2003 arasında eskisine göre ciddi bir azalma gösterse de (%68.9'dan %50.8'e) cari harcamalar Türkiye'deki belediye giderleri ortalamasının üzerinde bir seviyededir. Cari harcamalar 1998'de Kayseri Büyükşehir Belediyesi bütçesinin %60.7'sini oluştururken, bu kalemin Türkiye ortalaması %38.0'dır. Bunda da en fazla pay sahibi olan etken, Kayseri'de belediyenin, yerel sermayenin sosyo-kültürel bir özelliğiyle etkileşim içinde benimsediği "borçlanmama" siyasasının sonucu olarak transfer harcamalarının düşüklüğüdür. 1998'de Türkiye'deki belediye harcamaları toplamının %34.8'inin gittiği (DPT, 2001) bu kaleme Kayseri Büyükşehir yalnızca %15.4 gibi bir pay harcamıştır.¹⁰⁵ Onun da büyük kısmını sigorta, stopaj, KDV ödemelerini kapsayan mali ve sosyal transferler oluşturmaktadır. Aynı yıla ait mal hizmet alımları kalemi üzerinden bir karşılaştırma yapıldığında da Kayseri'nin yerel özelliklerini daha da açığa çıkartan bu belediye yönetimiyle Türkiye'deki diğer belediyelerden harcamalar bakımından nasıl farklılaşmış olduğu daha iyi ortaya çıkacaktır. SHP'li Bahçeci-oglu döneminde örnek seçtiğimiz 1993 yılında belediye, bütçesinin %16 civarındaki bir kısmını mal ve hizmetlere ayırırken Türkiye ortalaması yaklaşık %10'dur. RP'li yönetimin başta olduğu 1998'de bu oran Kayseri'de %21.9'a çıkarken, Türkiye belediyeleri ortalaması ancak %12,5 düzeyindedir (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1994; 1999; DPT, 2001).

105 DIE ve DPT'den konuyla ilgili ulaşabildiğimiz kaynaklarda en son 1998'in rakamları yer almaktadır.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi giderleri içinde “mal ve hizmet alımları”nın kaydettiği bu artışın, bileşik kaplar misali, personel giderlerinin düşmesiyle ters orantılı geliştiği söylenebilir. 1993'te bütçenin %52'sini, 1994'te %49.4'ünü kapsayan personel giderlerinin 1998'de %38.4'e, 2003'te ise %24,5'a kadar gerilemesinin arkasında önemli ölçüde, rutin belediye hizmetlerinin gerektirdiği mal ve hizmetlerin artan oranda piyasadan sağlanmasını beraberinde getiren özelleştirmeci neo-liberal siyasalar yatmaktadır. Her ne kadar yerel iktidar değişiminden sonra işten çıkarmalar büyük boyutlara ulaşmamışsa da,¹⁰⁶ çok fazla yeni personel almayarak, süresi gelmişleri emekliliğe teşvik ederek 1993'te 1463 olan personel sayısını 1999'a kadar 1352'ye indiren yeni yönetim; belediyede toplu sözleşme yetkisinin DİSK/Genel-İş'ten kendisine yakın Hak-İş/Hizmet-İş sendikasına geçmesini sağlayarak, ücret artışlarını kontrolü altına almıştır. İkinci döneminde özelleştirmelere ağırlık verince, belediyenin personel sayısı 2003 sonunda 971'e kadar düşürülmüştür. Personel giderlerindeki gerileme yalnızca mal ve hizmet alımlarının artmasının sonucu değildir; aynı zamanda bütçede altyapı yatırımlarına, imar ve fen işlerine, yani inşaat sektöründeki arsa ve konut sahiplerine ve müteahhitlik firmalarına daha fazla pay verme tercihinin de sonucu gibi görünmektedir.

Belediyenin 1994-2004 arası harcamalarının seyriyle, meclislerin sosyo-ekonomik yapısının değişimine ilişkin bilgilerimizi birleştirdiğimizde, 1989-1994 arası dönemde belediye meclisi yapısıyla harcamaların yapıldığı alanlar ve toplum kesimleri arasında gözlenen asimetriden kaynaklanan çelişkinin, RP'li belediyeye birlikte önemli ölçüde çözüldüğü ortaya çıkmaktadır. Önceki dönemde formel/örgütlü işçi kesimi belediye harcamaları üzerinde genel toplumsal etkinliğine bağlı bir etkiye sahipken, şimdi ticaret sermayesinin meclisteki ağırlığı-

106 Bu, RP belediyeyi kazandıktan sonra kimsenin işten çıkarılmadığı anlamında yorumlanmamalıdır. RP'li belediyenin ilk yılında 34 işçinin görevine son verilmiş, 65 işçi, 25 memur emekliye ayrılmış, 1 işçiyle 1 memur da istifa etmiştir (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1995: 14).

nın ötesinde bir güç kazanması, iki çizginin kentsel toplumsal ittifak çerçevesi arasındaki farklılığın açık bir kanıtıdır. SHP'li belediye yönetimi hegemonya stratejisini örgütlü işçi kesimi-inşaat sektörü ittifakı üzerine bina ediyorken, RP'liler bunu ticaret sermayesi-inşaat sektörü ittifakı üzerinden kurmaya çalışmıştır. Belediyenin 2003 Yılı *Faaliyet Raporu*'nda, yaptığı harcamaların farklı toplum kesimlerine göre nasıl dağıldığına ilişkin yazılanlar da, bunu açıkça ortaya koymaktadır: "Toplam harcamaların %35'lik kısmını müteahhit ödemeleri oluştururken, %26'lık kısmı esnaf ve sanayicilere, %24'ü de personele ödenmiştir. Kalan %15'lik kısmın %10'u vergi ve prim olarak merkezi idareye, %5'i transfer harcamalarına aittir" (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2004a: 24).

SHP'li dönemle İslâmcılarınki arasındaki önemli bir farklılık, kent yoksullarını ittifak çerçevelerine ekleme tarzlarına ilişkindir. SHP'liler altyapı hizmetleri yoluyla konut çevrelerinin yoksulluk ve yoksunluklarını gidererek bu kesimi kazanmaya çalışırken, RP'liler kentsel yoksulluğun yeni niteliklerini görerek yaptığı (sistemik) doğrudan yardımlarla onları kazanma yolunu seçmiştir. Belediye 10 yıllık sürede 1500-2000 arası aileye doğrudan kendisi ekmek, ilaç, kömür yardımları yaparken,¹⁰⁷ süreç içinde açtığı 16 aşıyla ve personeliyle de "hayırsever" işadamları ve kuruluşların yardımlarını yardıma muhtaçlara ulaştırmaktadır. Günlük yemek dağıtılanların sayısının 2004'te 10 bin kişiye, Ramazan aylarında iâşe paketi alanların sayısının 16 bin 500'e çıktığı belirtilmektedir. (Faaliyet raporları, çeşitli yıllar; seçim broşürü, *Bizimle Kayseri*, 2004). Bu yardımlarla sosyal hizmetler için yapılan harcamalar sağlık hizmetlerine yapılanlarla aynı kümede yer aldığı için, belediye bütçesinden bu konuda ne kadar harcama yapıldığına ilişkin net bilgilere ulaşamamıştır.

107 Yardımların mekânsal dağılımı, Kayseri merkezin iki ilçesinin sınıfsal özelliklerini vermesi bakımından da önemlidir. Bu yardımlardan yararlananlar, Kocasinan sınırları içindeki 52 mahalle ve Melikgazi sınırları içindeki 3 mahallede (hepsi de Eskişehir Gecekondu Önleme Bölgesi içindedir) yaşayanlar arasından seçilmiştir. 16 aşı de aynı şekilde çok büyük oranda Kocasinan ilçesinde yoğunlaşmıştır.

Bu dönemde belediye gelirlerinin yapısına da kısaca değinmek gerekiyor. Finansman konusunda dönemin hâkim eğilimi sayılabilecek olan borçlanma siyasasına prim vermeyen RP'li yönetim özellikle bu 10 yıllık kesitin ilk yarısında, belediye bütçesini oluşturan gelirlerin daha büyük bir kısmını yerel kaynaklardan (belediye vergi ve harçlarıyla vergi dışı gelirler) sağlamıştır. Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin gelir kalemleri içinde İller Bankası ve Maliye Bakanlığı'ndan gelen genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından gelen payların oranı 1994'te %49 iken, bu oran 1995'te %38'e düşmüş, 1996'da %41, 1997'de %46, 1998'de %47 olarak gerçekleşmiştir. Yerel vergiler olan belediye gelirleri ve harçlarının oranı da 1994'te %10 iken 1995'te %5'e düşmüş, sonraki üç yılda da ortalama %3 olmuştur. Yerel kaynaklara gitmenin en önemli dayanağını ise belediye malları gelirleriyle, kurumlar ve teşebbüsler hasılatı kalemleri oluşturmuştur. Bu iki gelir kaleminin 1994-1998 arası ortalaması %38,6'dır. Fakat 2001 yılından başlayarak bu durum değişmiş merkezden gelen gelirlerin oranı, yerel vergi ve gelirleri aşmıştır. Örneğin 2001'de merkezden gelen kaynakların oranı %51'i bulurken, bu oran 2002'de %62'ye çıkmış, 2003'te ise %57 olarak gerçekleşmiştir. Merkezden sağlanan gelirlerin artışında, büyük ölçüde, 2002'de yapılan bir yasal düzenlemeyle vergi gelirlerinin yeniden hesaplanmasını getiren ve Ankara, İstanbul, İzmir dışındaki büyükşehir belediyelerinin gelirlerini artıran "havuz sistemi" pay sahibidir (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2004b: 32).

Kayseri'de İslâmcı belediyenin sosyo-mekânsal pratiği

İki farklı belediye başkanının yönetimde bulunmasından, birincisinin görece radikal söylemi nedeniyle belediye başkanlığından alınıp cezaevine konmuş olmasından; dahası 28 Şubat müdahalesinin (1997) ardından RP'nin (1998) ve onun yerine kurulan FP'nin kapatılıp (2001), RP-FP çizgisindeki belediye yönetiminin –Milli Görüş hareketinin kurucu kadrosuyla yolunu ayıran ve kendisini muhafazakâr demokrat ola-

rak tanımlayan– AKP'ye geçmiş olmasından dolayı, İslâmcı yerel yönetimi iki alt döneme ayırarak değerlendirmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz. Zira bütün bu gelişmelere koşut olarak, Şükrü Karatepe'den sonra gelen yönetimin belediyeçilik pratiğinde, belediyenin farklı toplum kesimleriyle ilişkisinde, kültürel-ideolojik tavırlarında ve mekân üretimi sürecinde dikkate değer bir değişim yarattığı da görülecektir.

Şükrü Karatepe'li yıllar (1994-1998)

Burada ilkin belediyenin önemli proje ve yatırımlarına değinilirken, ikincileyin bu projelerle el ele giden sosyo-mekânsal düzenlemeler, sonra da belediyenin bu dönemdeki kültürel etkinlikleri ele alınacak, bunların sosyal mekân üretimi açısından anlamı tartışılacaktır.

Önemli proje ve yatırımlar

Vizyonunu büyük ölçekli altyapı projelerinin oluşturduğu SHP'li yönetimle karşılaştırıldığında, RP-FP çizgisindeki yönetimler yerel sermayenin boyunu aşacak büyük ölçekli projelere pek fazla girişmemiştir. Karatepe'yle başlayan İslâmcı yönetim döneminde, “Ben daha çok büyük boyutlu projelerle ilgilenmeyi yeğlediğim için olsa gerek, toplumsal-kültürel işler konusunda çok fazla şey yapmadık” diyen Bahçecioğlu tarafından yatırım izni alınıp ihale aşamasına getirilmiş durumdaki üç büyük altyapı projesinden; çöp fabrikasının ihalesi iptal edilmiş, hafif raylı sistemin ihale süreci durdurulmuş, atıksu arıtma tesisi çalışmaları su ve kanalizasyon şebekelerinin yenilenerek genişletilmesi, kollektörün yapılması için ertelenmiştir. Kredi anlaşması 1997'de Almanya'da yapılan projenin temeli, ancak Özhasseki döneminde (Eylül 2000) atılabilecektir.

İhale süreci tamamlanmış olan çöp (yakma) fabrikası ihalesini iptal eden Karatepe yönetimi, çözümü Molu köyüne 5 km mesafede yeni bir çöp depolama alanı yapmakta buldu. Aradaki mesafenin uzun olmasından dolayı Oymağaç köyü yakınlarında bir de çöp transfer istasyonu kurularak, depolama böl-

gesi ve bağlantı yolları tamamlandıktan sonra depolama işi de ihaleyle özel bir firmaya verildi. Projenin iptal edilmesinin altında, böylesine büyük boyutlu bir projenin parasını SHP'li yönetimden iş alan firmaya vermek yerine kendi seçtiği firmalara ayırma yönünde bir tercihin rol oynamış olması ihtimali de güçlüdür. Belediyenin diğer projelere ilişkin tavrı da bu tahmini doğrulamaktadır. Gerek atıksu arıtma tesisi projesinin ertelenmesi, gerekse fizibilitesi SHP'li yönetim döneminde Belçikalı Transub firmasına hazırlatılmaya başlanan hafif raylı sistem projesinin iptal edilmiş olması böylesi bir tercihin varlığını teyid eder.

Şükrü Karatepe 2001 tarihinde ilk baskısı yapılan *Kendini Kuran Şehir* adlı kitabında hafif raylı sisteme ilişkin kararı şu sözlerle savunur: "Selçuklu'nun başkenti modern Kayseri, şimdi bir bulvarlar şehridir. Bu bulvarların en görkemlilerinden olan Sivas Caddesi ile Osman Kavuncu Caddeleri'nin orta refüjlerini yok ederek geçmesi planlanan ilkel raylı sistem projesi 1994 yılında yapılan uzun araştırmalardan sonra yanlış bulunarak iptal edilmiştir" (2001: 183). Bu tasarruftan dolayı, hafif raylı sistem projesi için merkezî yönetimden alınmış olan yatırım izni de düşmüştür. Proje, Şükrü Karatepe'nin başkanlıktan ayrıldığı 1998 yılından sonra yeniden büyükşehir yönetiminin gündemine girmiştir. Temeli ise ancak Temmuz 2005'te atılabilmektedir.

Çetinbulut ve Bahçecioğlu dönemlerinde yapılan Bel-Sin ve Büyükşehir gibi büyük boyutlu toplu konut projelerinin bir benzeri, kentin çeperindeki 3 farklı bölgede, Beyaz Şehir projesi adıyla başlatılmıştır. Seçim bildirgelerinde konut yapmayacaklarını, ucuz arsa üretip ihtiyaç sahiplerine kendi konutlarını inşa etmeleri için arsa tahsisi yapacaklarını söylemiş olan Karatepe; Kayseri'de bu konuda 1980 sonrasında oluşmuş "alışkanlığın" sonucu olarak her kesimden gelen büyük baskılara dayanamayarak bu işe girmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir (3.8.2005 tarihli mülakat).

Arsaları belediye tarafından sağlanan ve kooperatiflerce müteahhitlere yaptırılan Beyaz Şehir'de tüm inşaatların proje ve

kontrolörlük hizmetleri de belediyeye bağlı 'İmar İnşaat Ticaret' şirketi tarafından yürütülmüştür. Üye kaydına 1995 yılında başlanan Beyaz Şehir Konut Kooperatifi ise projeyi belediyenin denetimi ve gözetiminde gerçekleştiren tüzel kişiliktir. Karatepe'nin hazırlattığı *Beyaz Kitap: Kayseri Büyükşehir Belediyesinde Dört Yıl, 1994-1998* adlı belediye yayınında, projenin Belsin bölgesinde 3500, Yenidoğan bölgesinde 250 ve Cırgalan bölgesinde 5500 olmak üzere 9250 konut olarak planlandığı, 1998 yılına kadar 2830 konutun inşaatına başlandığı ve bunlardan 1360'ının tamamlanmış olduğu belirtilir (Yörük, tarihsiz: 70). Beyaz Şehir projesinin 1998 sonrasındaki gelişiminin nasıl bir seyir izlediğine ilişkin yazılı bir bilgi bulunmamakla birlikte, kendisiyle yaptığımız mülakatta Karatepe, Özhaseki yönetiminin doğru bir yaklaşımla projeden çekildiğini söylemiştir: "Belediye 1998'den sonra yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak dışarıdaki herhangi bir kooperatiften ne aldıysa Beyaz Şehir Kooperatifinden de onu aldı". Aynı kaynakta, Beyaz Şehir Projesi için 1995-1997 arasında 2.7 trilyon TL harcandığı belirtilmektedir (Yörük, tarihsiz: 71). Belediyenin 1995-1997 arasındaki fiili harcamalarının toplamının 8.8 trilyon TL olduğu düşünüldüğünde, projenin büyüklüğü daha iyi anlaşılır. Karatepe döneminde yapı, tesis ve büyük onarım giderlerinin oranının %12.9'dan 19.8'e yükselmesinde, bu yüksek bedelin hatırı sayılır bir etkisi olmuştur. Her ne kadar bu harcamalar kooperatif üyelerinin aidatlarıyla karşılanmaya çalışılmışsa da elimizdeki veriler, projenin belediyenin sırtına büyük bir yük bindirdiğini göstermektedir. Nitekim Özhaseki dönemindeki belediye yayınları ve faaliyet raporlarında Beyaz Şehir projesinden hiç bahsedilmemiş, 1998'den sonra belediye böylesi toplu konut uygulamalarına itibar etmemiştir.¹⁰⁸ Bir numaralı

108 Bunun yanında, projenin 1000 konutluk ilk kısmını yapan En-Sa A.Ş. firmasının sahibinin RP Bitlis Milletvekili Zeki Ergezen'in kardeşi olması nedeniyle yolsuzluk iddiaları da gündeme gelmiştir (*Kayseri Akın* gazetesi, 13 Ocak 1996). Başka bir gazete de daha projenin başlarında (*Kayseri Anadolu Haber*, 16 Şubat 1995) Cırgalan bölgesinde istismak edilmesi düşünülen 735 bin metrekarelik alanın 335 bin metrekaresinin tek bir firmaya (Erteks) ait olduğunu söyleyerek böylesi bir imada bulunmuştur.

üyesi olan Şükrü Karatepe'den edindiğimiz bilgiye göre, 2002 itibariyle Beyaz Şehir Kooperatifi'nin tamamladığı konut sayısı yaklaşık 6500'dür.

Beyaz Şehir projesinin yanında, Karatepe yönetimi döneminde yol yapım çalışmaları da belediye uygulamaları içinde ağırlıklı bir yere sahip olmuştur. Bu çalışmaların yoğunluğu nedeniyle, harcamaların servislere göre dağılımında ulaştırma hizmetleri 1995'ten itibaren bayındırlık kalemini geçerek birinci sırada yer almıştır. Bunun altında yatan bir neden, cari harcamalarda yer alan mal ve hizmet alımı kalemlerinden önemli bir kısmının da bu hizmetler için inşaat sektöründen (müşavirlik firması sahibi müteahhitlerden) alınmış olmasıdır. Fakat yapılan cadde, bulvar sayısı diğer dönemlere göre çok da fazla değildir; bu alandaki yatırımlar daha ziyade yol genişletme, peyzaj ve trafik düzenleme işlerinde yoğunlaşmıştır. Yapılan yeni yollardan biri Osman Kavuncu Caddesi'ni Kartal'a bağlayan 40 metre genişliğindeki Necip Fazıl Bulvarı'dır. Beş eski mahallenin yıkılmasıyla açılan bulvar yüze yakın sokağı tarih sahnesinden silmiştir (Karatepe, tarihsiz, 127). Bulvara Necip Fazıl isminin verilmiş olması da Karatepe'nin siyasal geçmişiyle doğrudan ilişkili bir durum olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında, belediyenin yaptığı belli başlı yol çalışmaları: havaalanı yolunun fuardan sonraki kısmının tamamlanması, çevre yolunun Ambar-Mimar Sinan Kavşağı arasındaki 16,5 kilometrelik kısmının bakım, onarım ve düzenlenmesi, Sivas Caddesi'nin Kümbet'ten sonraki Mimar Sinan Kavşağına kadar ki 2,5 kilometrelik kısmının her biri dört şeritli çift yola dönüştürülmesi, Meydan-Düvenönü arasındaki Park Caddesi'nin genişletilmesi, kent merkezindeki en önemli cadde ve bulvarların (Sivas Caddesi, Osman Kavuncu Bulvarı, İstasyon Caddesi, İnönü Bulvarı, Bozantı Caddesi) elektrik şebekesinin yeraltına alınması için yeniden yapılması, kentin en büyük bulvarı olan Mustafa Kemal Bulvarı'nın Kartal Çevreyol arasındaki 2300 metrelik kısmının yeniden asfaltlanması, Büyükşehir Kooperatifi'nin yolları ve kaldırımlarının yapılması olarak sıralanabilir. Bunlardan dolayı, 1996-1997 yıllarında dö-

külen asfaltın kentin tarihindeki en yüksek miktar olduğu belirtilmektedir (Yörük, tarihsiz).

Bu dönemde ulaşım hizmetleriyle ilgili iki önemli çalışmaya daha değinmek gerekir. Bunlardan biri, Park Caddesi'nde Kurşunlu Camii ile Hattat Oteli arasında yapılan Mimar Sinan Pasajlı Altgeçidi iken, diğeri çevreyolu üzerinde Yeni Sanayi Bölgesi girişine yapılan köprülÜ kavşaktır. Altı ay gibi kısa bir sürede yapılarak Ocak 1998'de hizmete açılan ve Karatepe'nin "Ankara'nın doğusundaki ilk köprülÜ kavşak" diye öğündüğü Yeni Sanayi KöprülÜ Kavşağı'nın belediyeye maliyeti 500 milyar gibi yüksek bir rakamdır (Yörük, tarihsiz: 47). *Kendini Kuran Şehir*'deki şu satırlar Karatepe'nin bu uygulamasıyla çelişir niteliktedir: "Kayseri düzlükte olduğu için, köprülÜ kavşak yapımına uygun değildir. Kavşaklar ve dönüşler azaltılıp, ışık sistemi geliştirilerek, büyük kavşaklarda sağ yan girişler yapılabilir" (2001: 182). Belediye bütçesinde yatırım harcamalarını büyüterek inşaat sektörüne büyük bir iş alanı açan bu icraatların yoğunluğu, Kayseri'de Kavuncu döneminden beri geçerli olan, geniş cadde ve bulvarlara dayalı, otomobil merkezli, mümkün olduğunca fazla kişiyi merkezî iş (ticaret) alanına taşıma siyasasının pekiştirilmesi anlamına gelir. Bu siyasayı destekleyen bir etmen de, toplu taşımacılık alanında yapılan yatırımlarla, belediye otobüsleriyle taşınan günlük yolcu sayısının 1994'te yaklaşık 55 bin kişiyken, 1997'de 146 bine çıkmasıdır (Yörük, tarihsiz: 86).

Yol yapımlarına ek olarak, Karatepe yönetiminin bazı belediye birimleri ve bağılı kuruluşları için yapımına giriştiğı hizmet yapı ve tesislerinden de bahsetmek gerekir. Oymaağaç'taki çöp transfer istasyonu ile bir sonraki alt başlıkta ele alacağımız fuar alanındaki iki yeni yapıyı bir kenarda tutarsak, söz konusu hizmet tesis ve yapılarının başlıcaları şunlardır: Karpuzatan'da yapılan yeni otobüs atölyesi ve garajı, İncik mevkisindeki yeni asfalt tesisleri, sonradan Beğendik ismini alacak olan beş katlı otopark, Yenidoğan Ekmek Fabrikası ve düğün salonu, KAYSU atölye binası, 6 mahallede tek katlı muhtarlık hizmet binaları. Bunlar arasında, belediyenin hizmetleri için gereksinim duyduğu malları üreten asfalt tesisleri ve yeni ekmek

fabrikası üzerinde durmalıyız. Bunlar ilk bakışta, Karatepe'nin, belediyenin özel sermayenin üretebileceği mal ve hizmet alanlarına girmeyeceği, ekonomik faaliyetlerini sınırlı tutacağı yönündeki vaatlerine aykırı gibi görünse de (Yörük, tarihsiz: 18-19; Karatepe, 1996) gerçek durum farklıdır.

Asfalt yerel düzeyde üretilen bir mal olmadığı için kurulan tesis piyasadaki özel sermayedarlara karşı kurulmuş bir işletme anlamı taşımamaktadır. Bu anlamda değerlendirilebilecek ekmek fabrikası ise ilk bakışta, seçim bildirgesindeki ekmek üretiminin sürdürüleceği vaadine uygun olarak, yoksul kesimleri kazanmaya dönük bir uygulama gibi görünür. Ancak Karatepe'yle yaptığımız görüşme olayın başka bir yüzünü göstermiştir. Yeni yapılan ekmek fabrikası eskisinin yerine yapılmıştır ve kapasitesi ona göre çok düşüktür. Eskisinde 500 bin ekmek üretecek iki fırından oluşan bir sistem varken, bu yıkılarak (buradaki belediye arsasının üzerinde şimdilerde bir hayırseverin annesi adına yaptırdığı Darülaceze binası vardır) yerine yalnızca yoksul mahallelerde satış yapacak 20-25 bin kapasiteli bir fabrika kurulmuştur. Yani kolektif tüketimin alanı yalnızca en yoksulları kapsayacak biçimde daraltılmış, dar gelirli, orta-alt sınıf diye anılan emekliler, küçük burjuvalar, işçi sınıfının düzenli işlerde çalışan kesimi bu hizmetten dışlanmıştır.

Karatepe döneminde kolektif tüketim hizmetlerini sınırlı da olsa geliştiren iki iş, otobüs filosunun genişletilmiş olmasıyla, yeni bir toplu konut uygulamasına (Beyaz Şehir) girilmesi-dir. Ne var ki bunlar yalnızca, Karatepe döneminde, belediyenin kentsel hizmet ve toplu tüketim konusunda henüz piyasacı neo-liberal yönetime geçiş sürecini tamamlamamış olduğuna işaret eder. Belediye yönetiminin seçim bildirgelerinde ilan ettiği neo-liberal yönelimleriyle çelişir görünse de o yönelimleri tersine çeviren bir nitelik taşımaz. Belediyenin gerçek yönelimini gösteren uygulamalar, Fen İşleri Dairesi'ne ait yapı-onarım işlerinin çoğunlukla müteahhitlere ihale edilmesi, belediyenin tesislerinde üretilebilecek bordür taşı, parke gibi malzemelerin özel sektörden satın alınması, çevre temizliği, çöp depolama işlerinin özel firmalara yaptırılmasıdır.

Karatepe dönemindeki önemli mekânsal düzenlemeler ve mekân üretimi

Kayseri Büyükşehir Belediyesi bu dönemde mekânsal düzenleme bağlamında değerlendirilecek iki önemli projeye girişmiştir. Bunlardan biri, Kayseri Anadolu Fuarı'nın Fuar Kültür Parkı olarak yeniden düzenlenmesi, diğeri Cumhuriyet Meydanı projesidir. Eski canlılığını ve cazibesini yitirdiği, daha ziyade bir panayırı andırdığı belirtilen fuar alanında Karatepe yönetiminin yaptığı ilk iş, gazino, bar ve meyhanelerden başlayarak, buradaki 208 yapıyı istimlak edip yıkmak olmuştur. Daha sonra (1996) bu alana fuar olma özelliğini günün koşullarına uygun olarak, –daha işlevsel ve yılın tümüne yayılan biçimde– yeniden kazandıracak bir yapı kompleksinin proje çalışmaları başlatılmıştır. Projeyi ODTÜ Mimarlık Fakültesi öğretim elemanlarından Vecit İmamoğlu ve Haluk Pamir'e hazırlatan belediye, fuar alanında 8-9 yıla yayılan bir faaliyet yürütmüştür.

Yıkılan binalardan boşalan alanı ağaçlandırıp, çimlendiren belediye, yaptığı barbekülü kamelyalar ve oturma gruplarıyla burayı ailelerin vakit geçireceği bir mesire haline getirmiştir. Belediye yönetimi, kent halkının en büyük toplumsal etkinlik alanlarından biri olan bu bölgeyi bir mesirelik haline getirmekle, kendisini iktidara getiren geleneksel-kültürel değer ve ilişkilerini sürdürmeye çalıştığını gösterir. Burada hitap edilen değer veya davranış, özellikle aile şirketi niteliğinin ağır bastığı KOBİ sahipleri açısından, iş hayatında ayakta kalabilmek için aile dayanışmasına ve geniş aile yapısının sürdürülmesine duyulan ihtiyaçtır.¹⁰⁹ Söz konusu muhafazakâr aile prototipinin hoşuna gidecek başka düzenlemeler de yapılmıştır. SHP'li başkan döneminden kalma, ortasında balerin figürüyle 50 bin metrekareye yayılan kademeli havuzun kaldırılıp yerine "Orta

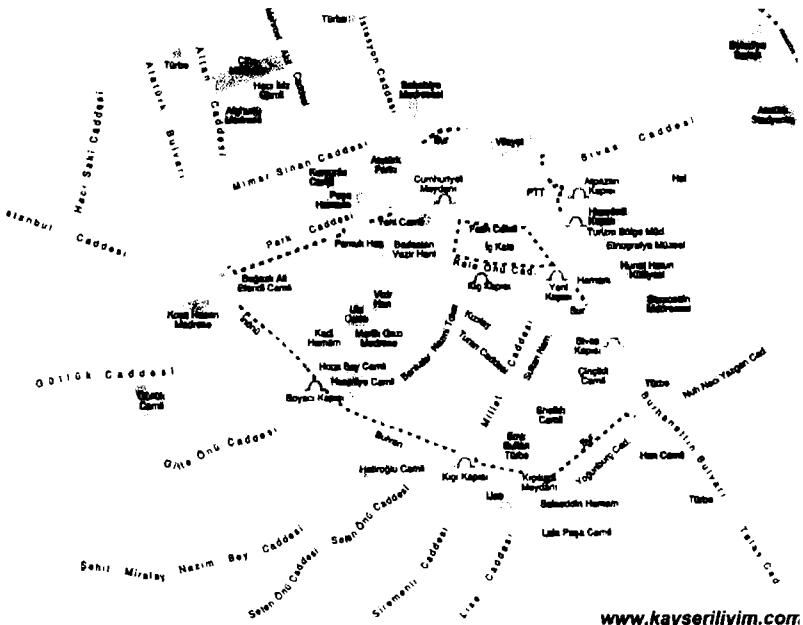
109 Aile şirketinin bölünmesini, sermayenin bölünmesini engellemeye çalışan bu kesim ailesini 'tehlikeye atmayacak' şekilde yaşar, bu yüzden de modernleşmeye karşı 'dikkatli' bir tavır içindedir. Tutumluluk, çok kazansa da parasını harcamamak, bu muhafazakâr tutumun değerlerindendir.

Anadolu'nun en büyüğü" diye övünülen şelalenin yaptırılması, kırsal-doğal hayat hissi veren yapay kayalar, hayvanat bahçesi, büyük akvaryum, 8-9 yıla yayılan bu düzenlemelerin en dikkat çekici olanlarıdır.

Kendisi başlı başına muhafazakâr bir kurum olan, Kayseri'de ise daha muhafazakâr bir içerikle yaşam bulan ailenin belli bir prototipi üzerinden, kültürel anlamda pre-modern hatta modernlik karşıtı esinler taşıdığı söylenebilecek bir estetik anlayışla yapılan bu düzenlemelerle İslâmcı belediye fuar alanını ciddi bir dönüşüme uğratmıştır. Kendi sosyal mekânını üretebilmesi ve kendisine destek veren dindar-muhafazakâr kesimleri bu sosyal mekâna çekerek burayı canlı bir ortam olarak tutabilmesi, İslâmcı belediyenin hegemonya stratejisinde belki de en başarılı olduğu konulardan biridir. Bunun altında, yerelliklerin kalıbına girme esnekliğine sahip olmasından dolayı hatları kesin olarak çizilemese de kendisine ait bir kentsellik anlayışı veyahut mekân temsili projesine sahip olması yatmaktadır.

Fuar işlevini sürdürecektir olan, 300 bin metrekareyi kapsayan alana görece modern bir görünüm verecek yapı kompleksi projesi ise uzun süre Kadir Has Kültür Merkezi ve İhtisas Fuarı adıyla anılmıştır. Kadir Has Kültür Merkezi'nin sonradan Kent Müzesi ve Mimar Sinan Müzesi'ne dönüşmesi de modern araçların modern kültürel üretimleri tetikleyen değil de, yereldeki geleneksel-kültürel olanı tanıtan bir işlevle kullanılması anlamına gelmesi bakımından önemlidir.¹¹⁰ Kayseri'nin önde gelen işadamlarından Kadir Has'ın maddi katkısıyla yapımına girişilen söz konusu yapı kompleksinin proje çalışmalarına 1996'da başlanmış, 1997'de de temeli atılmıştır. Proje daha sonra iki ayrı yapının inşaatıyla yürümüş, birinin adı Kadir Has Kent Müzesi, diğeri (İhtisas Fuarı) Kayseri Dünya Ticaret Merkezi adını

110 Altı kattan oluşan binanın ilk iki katı müzedir. Kent Müzesi'nde Kayseri'yi dijital ortamda tanıtan kiosklarla, 5 metre çapında bir kent maketi bulunurken, Mimar Sinan Müzesi bölümünde ise Sinan'ın tanıtıldığı kiosklar ve bazı eserlerinin maketleri yer almaktadır. Binanın diğer katlarında ise restoran, kafeterya, idare katlarıyla bir de seyir terası vardır.

almıştır. 2003'te tamamlanan bu iki yapıdan birincisi Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından ihaleyle bir müteahhite yaptırılırken, Kayseri Dünya Ticaret Merkezi ise yap-işlet-devret modeli ile Kayseri Sanayi ve Ticaret Odaları tarafından inşa edilmiştir. Son yılında sürece dahil edilen Dünya Ticaret Merkezi (DTM) ise yapıya ismini vermiştir. DTM'nin sürece dahil edilmesinin bir nedeni 3,5 milyon dolar katkı sağlaması iken, bir diğer neden, yapıya fuarcılık açısından gerek duyulan, yerel-üstülük niteliğinin kazandırılma çabasıdır.

Karatepe dönemindeki diğer büyük boyutlu mekânsal düzenleme olan meydan projesine geçmeden önce kent merkezinin mekânsal dokusuna ilişkin daha küçük ölçekli birkaç çalışma analiz. Mülakatlarımıza göre bunlardan en popüler olanı, park ve bahçelerin etrafındaki duvarların, çitlerin, çalılıkların kaldırılmasıyla kadınların, ailelerin daha kolay kullanabileceği hale getirilmesidir. Kent tarihinde özel bir önem atfedilen farklı dönemlerden kalma üç tarihî yapının (Ahi Evran Zaviyesi,

Memleket Hastanesi, Saat Kulesi) restorasyon projesi de belediye yönetiminin bu bağlamda değerlendirilebilecek mekânsal düzenlemeleridir. Anılan projeler 1997 yılında ihale yoluyla hazırlanmış olmasına karşın, bunlar içinde yalnızca Ahi Evran Zaviyesi gerçekleştirilebilmiştir. Ama bunun hikâyesi bile, RP-FP çizgisinin nasıl bir mekân temsili projesine sahip olduğunu gösteren bir örnek olaydır. Cumhuriyet Meydanı'ndan Talas'a giden Seyyid Burhanettin Bulvarı üzerindeki bu yapı aslında restorasyon niteliği taşımamaktadır; birkaç kalıntının bulunduğu söz konusu mahalde, Gülük Camii esas alınarak bir 'tarihî bina' tasarlanmış ve ihale yoluyla bir müteahhit firmaya yaptırılmıştır. Sonrasında Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği'ne tahsis edilen bina, eski ahilik ve lonca sistemini temsil ettiği düşünülen, fakat tarihî niteliği bulunmayan malzemelerin sergilendiği bir müzeye dönüştürülmüştür. Tarihin toplumsal bir amaç için işlevselleştirilmesi anlamına gelen, –açıkça ideolojik bir nitelik taşıyan– bu yapı, İslâmcı yerel yönetimin sosyal mekân üretimine iyi bir örnek oluşturur. Kayseri'yi sosyo-mekânsal olarak kendi mekân temsili projesiyle adlandırmakta ve kentte yaşayanları da bu projeye çağırmaktadır.

Karatepe döneminde gerçek anlamda restorasyon kavramıyla yaklaşılın diğer iki eserden saat kulesi projesinin gerçekleşmesinde, aynı zamanda kentin kamusal niteliği en belirgin mekânı olan Cumhuriyet Meydanı'na ilişkin daha makro ölçekli projenin bir parçası olması rol oynamıştır. Bunun nedeni, Karatepe başkanlığındaki belediye yönetiminin mekânsal dokuya ilişkin geliştirdiği diğer önemli proje olan “Meydan Projesi”nin Özhasseki yönetimince devam ettirilmemiş olmasıdır. Karatepe, yapılacak ilk işlerden biri olduğunu söylediği meydan projesiyle amaçlananı, “Eski görüntüsüyle kıraç sonbahar bahçelerini andıran Cumhuriyet Meydanı'nı bir ilkbahar coşkusu kavuşturmak” diye ifade ediyordu. Ancak, ilkbahar coşkusundan kastedilene bakıldığında, Karatepe'nin meydan üzerinden geliştirdiği tasarımın arka planında, bu kamusal mekânın anlamlandırılmasına ve deneyimlenmesine ilişkin daha somut bir sosyal mekân üretimi stratejisinin bulunduğu anlaşılır.

Lefebvre'in dediği gibi her toplumsal formasyonun kendine özgü bir mekânı üretme biçimi vardır. Meydanlar ise merkezinde kentsel mekânın bulunduğu modern burjuva toplumlarında ve ulus-devletlerde kentin çekirdeğidir. Bu nedenle, bu toplumsal formasyonun egemen sınıflı olan burjuvaziyle müttefiklerinin buluşma, siyasi tartışma ve yeni bir kültürü yayma merkezi işlevini görmüştür. Türkiye gibi geç kapitalistleşen toplumlarda, modern (kapitalist) toplum yapısına geçişi Batılılaşma adına gerçekleştirmeye girişen sivil-asker bürokrasinin konumundan dolayı, en önemli meydanlar, merkezî iktidarı temsil eden hükümet konaklarının önü olmuştur. Koruma-denetim altında tutulan bu mekân, etrafındaki yeni yapılarla yeni düzene uygun toplumsal ilişkiler ve pratiklerin de yoğunlaştığı yerdir.¹¹¹ Kayseri meydanı da Osmanlı'nın son döneminde başlayan modernleşme süreci içinde iki büyük düzenleme sürecinden geçmişti. Bunlardan ilki 1880'lerden 1920'lere kadarki dönemde, meydan çevresinde yapılan, yeni modern devlet-toplum yapısına uygun kamusal binalarla saat kulesi, park, otel, lokanta gibi yapıların yol açtığı dönüşümdü. İkinci büyük boyutlu değişim ise Tekel binası, Tan Sineması, Şehir Kulübü, postane binalarıyla, meydanın Park Caddesi'ndeki kısmına kentin ilk Atatürk heykelinin dikildiği 1930 ve 1940'lı yıllarda yaşanmıştı. Bu dönemde Şehzade Çeşmesi ve Zeynel Abidin Türbesi yakınlarındaki bir medresenin¹¹² de meydana ve çevresinden kaldırıldığı belirtilmektedir. *Kendini Kuran Şehir*'de konuya 14 sayfa başlık ayıran Karatepe'nin de meydanların bu tarihsel gelişim sürecine ve kentsel yaşamdaki önemi-ne, en az erken Cumhuriyet döneminin yöneticileri kadar vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Farklı kültürlerde farklı meydan anlayışlarının geliştiğini belirten (Karatepe, 2001: 184), tarihi

111 Kayseri örneğinde, söz konusu yeni-modern ilişki ve pratiklerin geçerli olduğu tek yer meydanlar değildir. Modernizmin, kamu hizmet kurumlarının, işletmelerinin içinde ve çevresinde de hakim kılınmaya ve kent bütününe yayılmaya çalışıldığından, Sümerbank Bez Fabrikası, Kayseri Tren İstasyonu gibi yeni yapılar çerçevesinde bahsedilmisti.

112 Şükrü Karatepe, Tekel binasının bu medresenin yerine yapılmış olduğunu belirtmektedir.

dokuyu oluşturan eski yapılar ve mimari eserlerle bunların etrafında oluşan mahallelerin bir kültür ve kimlik kaynağı olduğuna inanan (aktaran Dayıoğlu, 1998: 103) Karatepe'nin meydan ve çevresinde yapmaya çalıştığı geniş çaplı düzenlemeyi, böylesi bir 'vukuf' içinde değerlendirmek gerekir.

Ortasında yer alan saat kulesi ve Atatürk anıtının yerlerini değiştirmeyi¹¹³ de içeren meydan projesinin daha sonra gündemden kalkmasının nedeni; erken Cumhuriyet dönemi ve onun yönetici kadrolarına karşı eleştirel bir tavır içinde olduğu bilinen, hatta bu konulardaki sivri ifadeleri nedeniyle cezaevine düşen bir başkan tarafından başlatılmış olması olsa gerektir. Daha önce de belirttiğimiz gibi İslâmcı yönetim belediye başa geçtikten bir yıl sonra 1976'da yapılmış olan kalpaklı Atatürk heykeli, içinde valinin de bulunduğu bir kurulun kararıyla meydandan kaldırılıp fuar alanına taşınmıştı.¹¹⁴ İslâmcı bir belediye yönetimi kentin bu kamusal niteliği en belirgin mekânını yeniden düzenlemeye girişirken, Cumhuriyeti ve onun mirasını korumayı kendilerine görev edinmiş –kendilerini bu misyonla tanımlayan– kişi ve kuruluşların, bunun nasıl bir sosyal mekân üretimi sonucunu doğuracağı konusunda kaygı duymaları, yüksek bir olasılıktır. Bu kaygının kim tarafından, hangi platformlarda, nasıl dillendirildiği bilinmemekle birlikte, Karatepe'den sonra gelen RP'li yönetimin bu kaygıları dikkate alarak projeyi gündemden çıkardığı anlaşılmaktadır. Meydanın ortasındaki unsurları istediği gibi düzenleyemeyen belediye, proje kapsamındaki çeşitli düzenlemeleri parça parça yaşama geçirerek kentin bu kamusal mekânının görünümünü belli ölçüde değiştirmiştir. Proje kapsamında kamulaştırması yapılarak yıkılan binalar meydanın kapsadığı alanı Hunat Medresesine doğru epeyce genişletmiştir. Söz konusu binalar sırasıyla; Merkez Postanesi, Feyzioğlu

113 Projede dört geniş caddenin kesiştiği noktada yer alan Atatürk heykelinin (dolayısıyla tören alanının) Yeraltı Çarşısı'nın üzerindeki Sahabiye Medresesi'nin önüne denk düşen, şimdilerde valilik otoparkı olarak kullanılan alana taşınması planlanmıştır (Karatepe, 2001: 196).

114 Bu heykelin daha sonra bakımsızlıktan dolayı fuar alanından da kaldırılıp belediye otobüs garajına taşındığı belirtilmektedir.

Evi (Sait Azmi İşhanı), Tekel binası, Alemdar Sineması, İl Halk Kütüphanesi'dir (Yörük, tarihsiz: 34). Bunların bir kısmı, mimari değeri tartışmalı da olsa kentin modernleşme tarihine ait yapılar, bir kısmı ise belediyenin mekân temsili projesine, mekâna vermek istediği anlama uymayan yapılardır.

Karatepe yönetiminin nasıl bir mekân üretimi pratiği sergilediğini anlamak bakımından, İl Halk Kütüphanesi'nin kent mekânındaki eski ve yeni konumu önemli ipuçları sunar. Büyükşehir belediyesi, Kültür Bakanlığı'yla yaptığı anlaşma sonucunda, 1997'de meydandan kaldırılan İl Halk Kütüphanesi'nin yeni binasını Gültepe Parkı ile Seyyid Burhanettin türbesi arasında bir noktaya yaptırmıştır. Karatepe, kitabında yıktırdığı 1963 tarihli eski kütüphane binasını kitabında “şehrin tarihinde gördüğü belki de en çirkin yapı” diye nitelendirirken; 4 katlı yeni kütüphane binasının mimari estetik açısından herhangi bir vergi dairesi, il/bölge müdürlüğü binasından hiçbir farklılığının bulunmaması dikkat çekicidir. Burada kritik nokta, Karatepe'nin eski binayı yıkma gerekçesi olarak, onun kentin en kalabalık yerinde olduğunu belirtmesidir. Belki de bu yüzden, yeni bina kentin kamusal alanının merkezinden (Cumhuriyet Meydanı'ndan) yürüyerek 15 dakikada ulaşılabilir bir yere yaptırılmıştır. Halbuki kütüphane binalarının kentin en merkezî yerlerinde olması, 1960 darbesi sonrasında yeniden gündeme gelen modern-geleneksel çatışmasının mekânsal bir izdüşümü ve merkezin mekân temsili projesinin yeni bir ögesi olarak, yalnızca Kayseri'de değil, Anadolu'nun başka kentlerinde de söz konusudur. Yıkıldığı 1990'larda bu işlevi ne kadar yerine getirdiği tartışmalı olsa da, meydana 1963'te böyle bir binanın ve işlevin kondurulması, modernleşmeci kesimleri kentin kamusal alanına çağırarak, burayı daha fazla kullanmalarını sağlayarak, görünür kılmak anlamına geliyordu.¹¹⁵ Karatepe'nin

115 Kayseri'yi Adıyaman örneğiyle kıyaslayarak düşündüğümüzde, 27 Mayıs 1960'taki darbeye 12 Eylül'deki arasındaki fark, kamusal mekânlarda yaptıkları değişiklikler üzerinden rahatlıkla anlaşılır. 27 Mayıs sonrasında meydanların yakınlarına kütüphane inşa edilirken, 12 Eylül sonrasında Kayseri'de meydanın bir köşesinde durmakta olan Atatürk heykeline ilaveten otorteyi cisimleştiren azametli bir Atatürk heykeli konmuş, Adıyaman'da ise

meydanı genişletme adına yaptığı İl Halk Kütüphanesi'nin yıkılması, bir yandan kamusal alandaki bu potansiyel dinamizi ortadan kaldırırken, bir yandan da diğer yıkımlar ve çevre düzenlemeleriyle birlikte hem Zeynel Abidin Türbesi'nin önünü açmış, hem de meydana Hunat Camii ve Medresesi'nin katılmasını sağlayan bir uygulama olmuştur.¹¹⁶

Etrafındaki yapılar ve çitler yıkılan Hunat Camii ve Medresesi'nin meydanın bir parçası haline getirilmesi ve –meydana daha yakın bir konumda bulunan– Zeynel Abidin Türbesi'nin önünün açılması da, Cumhuriyet Meydanı'na Bürüngüz Camii'nden sonra iki dinî yapının daha katılması anlamına geldiği için önemlidir. (1976'da eski İki Kapılı Cami'nin yerine yapılan Bürüngüz Camii 1985'te meydana katılmıştı). Yeraltı çarşısının valilik binasının otopark alanında bulunan bacasının üzerine 1996'da eklenen taş levha üzerindeki motifler de Karatepe yönetiminin nasıl bir Kayseri temsiline sahip olduğunun göstergesidir.¹¹⁷ Gürdal Polat tarafından bir duvar işleme-

meydanın ortasına silaha benzer bir saat kulesi dikilmiştir. Yani, iki darbeye, kamusal mekândaki düzenlemeler, erken Cumhuriyet dönemindeki modernleşme sürecinin iki ayrı bir boyutunu öne çıkarmıştır. İlki toplumsal rıza aldığı kesimlerin hoşuna gidecek sosyo-kültürel değişim taleplerine vurgu yaparken, ikincisi –sol içerikli toplumsal değişim talebine karşı yapıldığı için– aynı sürecin otoriter-milliyetçi boyutlarını öne çıkarmıştır. 27 Mayıs sonrasında ne yapıldığı bilinmemekle birlikte, Kayseri ve Adıyaman'daki bu siyasanın 12 Eylül sonrasında Denizli'de de izlendiğini Cengiz Bektaş'ın *Kent* (1996) adlı kitabındaki şu satırlardan öğreniyoruz: “Denizli'de Hükümet Konağı ve Türkiye'deki en akıllı başında, insan ve halk ölçeğindeki Atatürk Anıtı, Enver Paşa Caddesi üzerindedir. Atatürk sivil, uygar, ardına inanmışları ile birlikte yürür ileriye doğru... 1980'den sonra bir anıt daha yapıldı. Halktan kişiler, Atatürk Denizli'ye hiç asker olarak gelmedi. İlla yapılacaksa sivil bir Atatürk olsun dediler. Ne asker belediye başkanına dinletebildiler, ne de ünlü heykeltıraşa (aktaran, Karatepe, 2001: 196).”

116 Meydanın güneydoğu yönündeki bu genişlemesi, Hilton Oteli ve yeni Hükümet Konağı binasıyla birlikte düşünüldüğünde, bu kamusal mekânın zaten 1950'lerden beri bozulan bütünlüğünü ve anlam birliğini daha da zedelemiş, insan ölçeğinden uzaklaştırmıştır (Baydoğan, 2002: 103-104).

117 Bir zamanlar, tam da bu noktada, 1933-1936 arasında Kayseri valiliğiyle belediye başkanlığını birlikte yürüten ve otoriter modernleşmeci uygulamaları nedeniyle Kayserili muhafazakâr çevrelerce pek sevilmeyen (Subaşı, tarihsiz, 244; Karatepe, 2001: 189) Nazmi Toker'in yaptırdığı (daha sonra yıktırılan) Tan Sineması'nın bulunmuş olması bir ironi gibidir.

ciliği örneği olarak yapılan dikdörtgen levhanın üzerinde, Kayseri'yi simgelediği varsayılan Erciyes Dağı, Mimar Sinan'ın profilden portresi, döner kümbet ve bir cami figürü bulunmaktadır.

Sosyal ve kültürel etkinlikler, beyaz şehrin üretimi

Geleneksel kültürel ilişki ve değerlerin toplumsal boş zaman etkinliklerinin yürütüldüğü mekânlara hâkim kılınmasıyla, camiler ve modernleşme öncesine ait diğer tarihî eserlerin sosyo-mekânsal yapıya daha fazla katılmasıyla gerçekleşen sosyal mekân üretiminin yanında, belediyenin gerçekleştirdiği kimi toplumsal ve kültürel etkinlikler de mekân üretimi açısından irdelenmelidir. Bu konuda yapılanlar da, Karatepe başkanlığındaki RP'li belediye yönetiminin nasıl bir Kayseri temsilini (tahayyülünü) geçerli kılmak istediğini daha somut biçimde ortaya koyar. Şimdi, Karatepe'nin "Beyaz Şehir Kayseri" diye adlandırdığı bu tahayyülün şekillendiğine geçebiliriz.

Belediyenin bu dönemdeki toplumsal etkinliklerinin başında, yoksula yardım konusu gelir. Ekonominin durgunluk içinde girdiği, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden batıya zorunlu göç dalgasının hızlandığı 1993 sonrasında, genişleyen işsizlik ve kayıt dışı sektör kentsel yoksulluğun niteliğini de değiştirmiştir. Kentlere gelen yeni yoksulların yaşam koşulları ağırlaşmış ve zaman içinde belli ölçülerde çözülen bir sorun olmaktan çıkıp süreklilik kazanmıştır. Kayseri'de de, –her ne kadar batı ve güneydeki metropoller kadar yoğun bir göç almasa da– bu yeni kent yoksulluğunun görünümleri ortaya çıkmıştır. RP de Kayseri'de pek çok başka kentte yaptığı gibi yoksula yardım faaliyetlerine girişmiştir. RP'nin, aynı zamanda mahalle çalışmalarının bir parçası olarak örgütlediği bu doğrudan yardım faaliyeti, eskiden merkez partilerin patronaj sistemi içinde gerçekleştirdiği popülizmin yerini almıştır (Keyder, 2004).

Kayseri'de RP ayrıca bir avantaj olarak, yerel sermaye içindeki güçlü hayırseverlik eğiliminden yararlanmıştır. Dolayısıyla yardım faaliyeti, Kayseri'de mahalle düzeyinde ilişki kurdukları yoksul kesimleri KOBİ sahipleri ve yerel sermayeyi içi-

ne alan kentsel ittifaka eklemlenmenin en önemli aracı olmuştur. Karatepe yönetimiyle birlikte, büyükşehir belediyesi 1500-2000 arası kişiye günlük ekmek ve yemek dağıtmaya başlamıştır. Bu yoksulların en yoksullarına giysi ve kışlık yakacak yardımları da yapılmıştır. Bunların yanında, yılın belli dönemlerinde özgül yardım organizasyonlarına da gidilmiştir. Ramazan aylarında iftar çadırları kurup yemek dağıtmak, dini bayramların arife ve birinci günlerinde ücretsiz otobüsler kaldırmak, yeni öğretim yıllarının başlarında kent yoksullarının yaşadığı mahallelerdeki okullarda öğrencilere kırtasiye yardımı yapmak bunların başlıcalarıdır.¹¹⁸

Her yıl Ramazan aylarında yapılan iâşe yardımlarıyla yoğunlaşan yardım faaliyetleri, ilçe belediyelerinin organizasyonu altında, yerel kamuyla-özelin (hayırsever zenginlerin) bulunduğu işler olarak kamusal bir nitelik arz ettiği için önemlidir. Şu da var ki, Karatepe yönetimi süresince İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerde kurulan “iftar çadırı” uygulamasına girililmemiştir. Bunun yerine, sayısı 1500 ile 2000 arasında değişen aileye ekmek yardımlarının yapıldığı büfeler açılmıştır. Bu büfeler Özhaseki döneminde aşevlerine dönüşmüştür. Belediye Ekmek Fabrikası (BEF) büfelerinden aşevlerine geçiş, yardım örgütlenmesinde de önemli bir değişim anlamına gelir. Aşevleri belediyenin personel ve alet edevatıyla yapılıp işletilirken, masraflarının büyükçe bir kısmı hayırseverlerce karşılanmaktadır. İslâmcı belediye yönetimi yoksula yardım faaliyetini bu şekilde hem kamusallaştırmış hem de toplumsallaştırmıştır. Ramazan aylarında yapılan büyük boyutlu iâşe yardımlarıyla gerek yardım edenler gerekse de yardım alanlar açısından büyük bir seferberlik yaratan bu faaliyetler, İslâmcıların Kayseri’ye ilişkin mekân temsili projelerinin harcını oluşturmuştur. Bu projenin özeti, Kayseri için tahayyül edilen “dinine bağlı, hayırsever insanların yaşadığı, yerel dayanışması güçlü, toplumsal sınıf ve gruplar arası uyumun yüksek olduğu bir kent” kimliğidir.

118 Hatta Ramazan’da zaman zaman belediye otobüslerinde vatandaşlara oruçlarını açmaları için iftariyelik dağıtıldığı da belirtilmektedir (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, tarihsiz, 86).

Belediye başkanının Kayseri'ye ilişkin temsil projesini niteleyen tanım: "Beyaz Şehir"dir. Kayseri'yi temizlik, barış, uzlaşma, eşitlenme ve sonsuzluğun rengi olan beyazla tanımlamak iddialı ve anlamlıdır. Gerçi Karatepe kendisiyle yaptığımız mülakatta (3 Ağustos 2005) "Beyaz Şehir"in yolsuzluğun olmadığı, şeffaf bir belediyeyi ima ettiğini söylemiş, ayrıca Erciyes'in hep karlı kalan zirvesine de göndermede bulunmuştur. Ne var ki "Beyaz Şehir Kayseri" imgesi, böylesi somut ve 'maddi' göndermelerle sınırlı görünmemektedir. Bu imgeyi, taşralı muhafazakârlığın değişime, farklı olana kapalılığıyla, sürekli kendi zamanını yeniden üreterek verili durumu sonsuz kılma, çelişkileri farklı türdeşlik kaynaklarıyla örtme kaygısı ve çabasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Halbuki Kayseri "üçe aldığı beşe satmanın" kentidir, yoğun emek sömürsünün yaşandığı bir ticaret ve sanayi merkezidir. Taşra muhafazakârlığının gücüyle gerçek toplumsal-ekonomik ilişkiler arasındaki derin çelişki, özellikle yeni zenginleşen burjuva kesimden insanların Kayseri'de farklı, Kayseri dışında farklı, keza özel alanda farklı, kamusal alanda farklı davranışlar sergilemesi sonucunu doğurmaktadır. Nitekim mülakat yaptığımız pek çok kişi, Kayserili zenginlerin muhafazakârlığının büyük oranda kent merkeziyle sınırlı olduğunu söylemiş, hatta bazıları sözleşmişçesine muhafazakâr kültürün kentin Ankara yolu çıkışındaki Boğazköy'e kadar olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹ Çelişkinin derinliğinin Kayseri'yi eleştiriye karşı tahammülsüz yaptığı, bunun da eleştirilerin kısık sesle, fazlasıyla dikkatli dile getirilmesine neden olduğu söylenebilir. Siyasal tartışma zeminini daraltan bu durum, taşra muhafazakârlığının taşıyıcısı olan kesimlere (KOBİ sahipleri, yerel sermaye) sözcülük yapma iddiasındaki İslâmcı kadroların kentsel siyasetteki hegemonyasını pekiştirmektedir. Görüştüğümüz meslek odası başkanlarından biri durumu şöyle özetlemektedir: "Bunlara karşı

119 Bu sınırı aştıktan sonra, başta kadınların giyimleri olmak üzere insanların hal ve tavırlarının değiştiğini belirtenlerin yanında, kentin yakınındaki bağ evlerinin de kimi zenginler açısından muhafazakârlığın toplumsal denetiminden kaçışın bir adresi olduğunu söyleyenler olmuştur.

büyük bir hoşgörü var. Belediyeye karşı bir eleştiri getirmek yerine, hata da yapsa müthiş bir savunma var.”¹²⁰ Mülakat yaptıklarımızdan bir başkası da bu bilgiyi Özhasseki özelinde şu sözlerle desteklemiştir: “Yerel ilişkileri ‘Ne mutlu Kayseriliyim diyene’ diyerek yüceltmesi, yaşantısıyla, düşünüş biçimiyle tam bir Kayserili olması, yerel güç odaklarından birilerinin onu sıkı biçimde sahiplenmesini sağlıyor”.

“Beyaz Şehir” imgesi, aynı zamanda, hem belediyenin çıkardığı kent prestij-magazin dergisinin hem de kurucusu olduğu toplu konut projesinin adıdır. Bunlara ek olarak, göreve geldiği yıl Kayseri’yi ve belediye icraatlarını tanıtan *Beyaz Şehir Kayseri* isimli bir belgesel film hazırlatan Karatepe’nin dört yıllık icraatının anlatıldığı kitabın üst başlığı *Beyaz Kitap*’tır, belediyenin her yıl düzenlediği üç haftalık etkinlik programı da “Beyaz Şehir Kültür Haftası” olarak isimlendirilmiştir. Belediyenin söz konusu kültürel etkinliklerini Ramazan aylarında yoğunlaştırması da, yılın bu döneminde yerellikte oluşan basın dinî havayı güçlendiren bir işlev görmektedir.

Başkanlığa geldiğinin ilk yılında bando takımı bünyesinde bir mehter takımı kuran RP’li Karatepe, Belediye Konservatuarı bünyesinde Türk sanat müziği ve Türk halk müziği topluluklarına ek olarak bir de tasavvuf müziği topluluğu oluşturmuştur. Osmanlı’da ordu müziği yapan mehter takımı daha çok sivil etkinliklerde gösteri yaparken, bando takımı resmî törenlerde görev almaktadır.¹²¹ Birisi rutin bir hizmet iken, diğeri milliyetçi-muhafazakâr kesimlere seslenen ‘ekstra’ bir hizmet görünümündedir.

120 2004 yerel seçimleri sırasında özel bir televizyon kanalının Kayseri’de yaptığı çekimlerde, kentteki bu durumu, İran’ın dinî merkezi Kum kentine benzeterек eleştiren Seyit Bektaş’ın “meczip” durumuna düşüp, kamuoyundan gelen yoğun tepkiler üzerine bir süreliğine kenti terk etmek zorunda kalması da anlamlıdır.

121 Örneğin 1998’de bando takımı çoğunluğu resmî tören niteliğinde 119 programa katılırken, mehter takımı 88 programa katılmıştır. Belediye bünyesinde mehter takımı oluşturulmasının salt Kayseri’ye özgü bir durum olmadığını, araştırma yaptığımız Adıyaman ve Adapazarı da dahil pek çok İslamcı belediyede de aynı yolun izlendiğini belirtmek gerekir.

Söz konusu dönemde ayrıca, hat, tekzip gibi geleneksel el sanatlarını öğretmeye dönük kurslar düzenlenmiş, resim ve fotoğraf sergileri açılmış,¹²² çeşitli sempozyum ve paneller düzenlenmiştir. Kitabı da yayımlanan bu sempozyumlardan birinin başlığı “XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri’de Bilim ve Din” iken, diğeri Kayseri’nin yetiştirdiği ünlü din bilgini Davud El Kayseri¹²³ üzerine düzenlenen uluslararası sempozyumdur. Bunlar, Kayseri’nin dinî geçmişinin derinliğine atıfta bulunmanın yanında biraz da başkanın akademik geçmişinden kaynaklanmış görünen etkinliklerdir. Aynı nedenle olsa gerek, Karatepe yönetimi, 1996’da Belediye Meclisi’nden çıkarttığı bir kararla Erciyes Üniversitesi’nde yüksek lisans ve doktora tezlerini tamamlayanlara ve başka üniversitelerde doktora tezlerini tamamlayan Kayserililere masraflarını karşılamak için para yardımı yapmış, üniversite sınavında dereceye giren öğrencilere altın hediye etmiş, kent kültürü ve Kayseri ile ilgili 30 adet kitap yayımlamış, *Beyaz Şehir* isimli 7 sayı çıkan mevsimlik bir kent prestij-magazin dergisi ve *Belediye Haber* isimli bir bülten çıkarmıştır.

Modern mekân düzenlemeleri: Neo-liberalizmle muhafazakârlığın çelişkisi taşranın zamanını zorlarken

“Kendimi hiçbir zaman yerel taleplerle sınırlamadım” diyen Karatepe’nin, küçük girişimcilerin çıkarlarıyla çelişen kimi mekân düzenlemelerinden de söz etmek gerekiyor. Bunlardan biri Düvenönü-Meydan arasındaki sur içine giren iki caddenin trafiğe kapatılmasıdır. Kendisiyle yaptığımız görüşmede Karatepe bunu evrensel şehircilik anlayışının bir gereği olarak açıklamıştır. Bu sayede hem tarihî ticaret merkezi trafikten arındırılacak, hem de yoğunlaştıkları bu iki caddede gürültü, çevre kirliliği, trafik gibi sorunlar yaratan, inşaat malzemesi,

122 Bu sergilerden belki de en önemlisi “Ayhan Songar’ın Objektifi’nden Necip Fazıl Fotoğraf Sergisi”dir. (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, tarihsiz,102).

123 Orhan Gazi’nin 1336’da İznik’te kurduğu, Osmanlı’nın ilk medresesinin (İznik Medresesi) ilk başkanı (muderris-i ‘am) olan Davud El Kayseri’nin döneminin Türk ve Fars düşünürlerini derinden etkilediği kabul edilmektedir (Kalin, 2005).

mobilya ve toptan manifatura esnafı buradan çıkartılacaktır. Karatepe, bu kararın kendisinden sonra gelen yönetim tarafından çabucak geri alındığını belirtmiştir. Buna karşın, bu iptal kararını alan Özhasseki yönetimi de tarihî ticari merkezdeki beş caddeyi araç trafiğine kapatarak yaya bölgesi haline getirmiş, küçük imalathanelerin merkezî iş/ticaret alanından kendisinin ya da ilçe belediyelerinin inşa ettirdiği küçük sanayi sitelerine taşınmasını sağlamıştır. Bu dönemde “modern ve evrensel şehircilik anlayışının gereği olarak” atılan bir diğer adım ise ulaşım alanında faaliyet yürüten iki esnaf kesimine yönelik olarak alınan kararlardır. Bunlardan biri Cumhuriyet Meydanı ve çevresinin dolmuşlara kapatılması, diğeri ise 1800 taksi ruhsatından 800’ünün iptalidir. O yıllarda Kayseri’nin taksi hizmetlerinin en kötü yürütüldüğü kent olduğunu savlayan Karatepe, ruhsat iptaline ek olarak, 20 yaşını doldurmuş taksilerin trafikten kaldırılması yönünde bir karar almıştır. Bu sayede taksicilik ağırlıkla emeklilerin yürüttüğü düşük kalitede bir hizmet olmaktan çıkacaktır. Bazı meclis üyelerinin şiddetli muhalefetine rağmen, arsasını özel girişimcilere satarak, çeşitli imar kolaylıkları sağlayarak sürdürülen Hilton Otel’ine destek siyasasını da aynı (“evrensel”) şehircilik anlayışının gereği olarak yapılan işler arasında saymak mümkündür. Varolan otel arsasına yeni bir parselin dahil edilmesi, bunun yanında SHP’li belediye zamanında oteli almak isteyenlerin koşul olarak sürdürdükleri ama o zaman kabul edilmeyen (SHP’li yönetim bu yüzden temel çalışmalarını kendisi başlatmıştır), İstasyon Caddesi’ne bakan kısımda zemin ve 1. katların alışveriş merkezi yapılması, bu türden kolaylıkların başında gelmektedir.

Gerek Karatepe gerekse Özhasseki döneminde yapılan bu türden düzenlemelerin, kentsel alanın modernizasyonu ve rasyonel bir düzen kurulması çabasına işaret eder. Yüksek nitelikli eğlence ve dinlenme altyapısının oluşturulması, bilişim, iletişim, finans gibi hizmet kollarının geliştirilmesi, bunun gerektirdiği uzman işgücünün kente çekilmesi, merkezin küçük sanayi ve barınma işlevlerinden arındırılması gibi kentin ekonomik gelişimini hızlandırıp, günümüz kapitalizminin zama-

nını yakalamayı sağlayacak rasyonalist düzenlemeler, taşra muhafazakârlığının durağan zamanıyla çelişen bir nitelik taşır. Bu bakımdan, neo-liberalizmin barındırdığı bir çelişki olarak, ekonomik liberalizmi toplumsal ve siyasal bir muhafazakârlıkla sürdürme siyasasının potansiyel çelişkilerinin, İslâmcı kent yönetimini her geçen gün zorladığı söylenebilir. Bu tıpkı “hem daha da zenginleşeyim hem de büyük ailem çözülmesin, sermayem bölünmesin” diyen tek tek sermayedarların yaşadıkları kişilik yarılmasına tekabül eden bir durumdur. Kayseri’yi dünya kenti yapma hedefini önüne koymuş olduğunu söyleyen belediyenin ve kentsel siyasete yön veren kesimlerin, bununla beraber pazarını yabancıyla paylaşmak istemeyen taşralı muhafazakârlığını daha ne kadar sürdürebilecekleri kuşkuludur.

Modern ve evrensel şehirciliğin gereği olan rasyonalist mekân düzenlemeleri, katı taşra muhafazakârlığını henüz buharlaştırıyor görünmese de İslâmi veya muhafazakâr içerikli sosyal mekân üretiminin altını oyan bir dinamik olarak işlemektedir. Dolayısıyla, bu noktada kentsel siyasanın, sermaye birikiminin yapılandırılması ve toplumsal yeniden üretimi sağlamak diye tanımlanan (Fainstain ve Fainstain, 1982: 10) iki işlevi birbiriyle çatışmaktadır. Karatepe’den sonra gelen yönetim daha fazla birinci işleve ağırlık vermekte, kapitalist mekân düzenleme rasyonalitesi İslâmcıları daha fazla siyasal merkeze çeken bir etkide bulunmaktadır.

Sonuç olarak, 1990’lara kadar geçerli olan merkezî modernleşmeci-laik mekân temsili projesi sosyal ve kamusal mekânlarda zayıflatılır, yerel geleneksel-kültürel unsurlara dayalı yeni muhafazakâr bir Kayseri adlandırması (Beyaz Şehir Kayseri) ortaya çıkarken, bu da hemen ardından ulusal-uluslararası kapitalizmin zamanının sosyo-mekânsal rasyonalitesiyle (Dünya Şehri Kayseri) yeniden bir değişime zorlanmaya başlamıştır.

Mehmet Özhasaki’li yıllar (1998-2004)

Karatepe’den boşalan başkanlık görevine 23 Haziran 1998’de büyükşehir belediye meclisinde yapılan seçimle Me-

likgazi Belediye Başkanı Mehmet Özhaseki getirildi. Bir yıl sonra yapılan 19 Nisan seçimlerine FP çatısı altında girip, başkanlığı bu sefer halkın oylarıyla kazanan Özhaseki, Karatepe'nin basit bir devamcısı olmamış, icraat ve söylemiyle daha dengeli (ılımlı) bir çizgiye yönelerek ondan farklılaşmıştır. Bunun siyasi olarak denk düştüğü konum, Yasin Aktay'ın deyişiyle İslâmcılığın bugüne kadar "mümkün ve meşru dili" olan muhafazakârlıktır (2004: 21).

Yeni başkanın selefine mesafelenerek muhafazakârlığın güvenli sığınağına çekilmesi, bir yanıyla Özhaseki'nin İslâmcı siyasi geçmişinin Karatepe'ye göre yeni olmasından ve ilişkide olduğu cemaatin (Nakşibendi tarikatının Erenköy kolu) kurulu düzenle daha uzlaşmacı bir çizgiyi benimsiyor olmasından, bir yanıyla da RP-DYP hükûmetine karşı yapılan 28 Şubat askerî müdahalesinden kaynaklanır görünmektedir. Bu nedenler arasında sıralama yapmak zor gibi görünse de araştırma yaptığımız diğer kentler de (Adıyaman ve Adapazarı) hesaba katıldığında, 28 Şubat'ın, RP'li belediye yönetimlerini bir yön değişikliğine ittiği anlaşılmaktadır. Kentlerdeki toplumsal ve kamusal mekânları kendi mekân temsili projeleriyle adlandırarak yeniden üretme yönündeki uğraşlarından geri çekilmeye zorlayan bu süreçle birlikte, belediye yönetimleri, başarılarını daha ziyade kapitalist mekân düzenleme rasyonalitesine uygun fiziksel altyapıyı geliştiren işlerdeki performansları üzerinden tanımlamaya başlamışlardır.¹²⁴

124 Örneğin Adapazarı'nda yaptığımız bir mülakatta dile getirilen sözler, bu değişimi özetler: "O zamanlar ki Refahlılarla Faziletliiler, AKP'liler arasında çok ciddi (içselleştirildiği tartışılır) bir fark var. Madem ki belediyeyi biz kazandık, Abasıyanık'ta (SHP'li dönemde yapılmış sanat merkezi, A.E.D.) bizim istediğimiz filmler gösterilecek dediler. Şimdi bu tarz bir sekterlikte değiller. (...) Başa geldiklerinde belediyenin kapısına 'Rüşvet alan da, veren de melundur' yazısı astılar. Sonra bu yazıyı kaldırdılar. Bulvar'ın Gümrükönü ucunda iki tane aslancık heykeli vardı, başa geçer geçmez onu kaldırdılar (heykel günah olduğu için) ama sonra Bulvar'daki, halkın AKP heykeli dediği, kadın heykelini yaptılar, başka bir yere dinazor heykeli diktiler". Adıyaman'da yaptığımız mülakatlardan birinde söylenenleri de örnek verebiliriz: "Başlarda kadınlarla tokalaşmayan başkan, ikinci dönemde belli kuruluşların baskısıyla değişti, tokalaşmaya başladı. (...) İslâmcılık daha ön plandaydı. Modernleşme ise toplumda artık modern insanların varolduğu, entelektüel kurumlara

Sonuçta, iki etken örtüşerek, Karatepe'nin deyimiyle her da-
im "devlet çalgısına ayak uydurmaya çalışmış" (2001: 250-
251) milliyetçi-muhafazakâr Kayseri'nin "huyuna" uygun ola-
rak, meclis üyeleri arasından başkanlığa Özhaseki'nin seçilme-
sini getirmiştir. Büyükşehirin başına seçilmeden önceki 4 yıl-
lık Melikgazi Belediye Başkanlığı sırasında yaptığı icraatlara
kısaca göz atmak, ticaret sermayesinden gelen MHP kökenli
Özhaseki'nin, 28 Şubat süreciyle verilmek istenen "balans aya-
rına" nasıl kolayca uyduğunu ortaya koyacaktır.

Melikgazi Belediyesi'nin başına geçtikten sonra Karatepe gi-
bi "borçsuz belediye" anlayışını benimseyen Özhaseki, Eskişe-
hir Gecekondu Önleme Bölgesi uygulamasını başlatmış, 120
şehit ailesine bu bölgeden arsa vermiş, tarihî ticaret merkezi-
nin çekirdeğinde yer alan Kazancılar Çarşısı'nın üzerini kapat-
tırmış, Bel-Sin, Nuri Has, Kazım Karabekir mahallelerine otur-
ma ve sohbet salonları, halı saha, kütüphane, soyunma odaları
bulunan kapalı spor sahaları inşa ettirmiş, 32 tane ücretsiz
semt sahası yaptırmıştır. Kapalı spor salonlarıyla, Yıldırım Be-
yazıt Mahallesi'nde spor salonuna dönüştürülen eski hangarın
çevresinde inşa ettiği 4 aşevinin, buralara birer külliye görü-
nümü kazandırdığı belirtilmektedir (Dayıoğlu, 1998: 116).
Bunlar, finansman ve gecekondu siyasası dışında, Özhase-
ki'nin büyükşehir belediyesinin başına geçmeden önceki sos-
yo-mekânsal pratiğinin Karatepe kadar bütünsel bir programa
oturmadığını, MHP'li veya ANAP'lı milliyetçi-muhafazakâr bir
belediye başkanından çok da farklılaşmadığını göstermektedir.
Belki bu yüzden belki de Özhaseki'nin yerel sermayenin mer-

rının fazlaşması nedeniyle, son dönemlerde modernleşmeye gittiler. Ne bile-
yim, artık konserler de gelmeye başladı. İki konser yapıldı gençler eğlensin
diye. Eskiden bunlara günah diyorlardı. 7-8 sene günahı da sonra mı sevap
oldu?". RP-FP çizgisinden Adıyaman belediye başkanı Abdülkadir Kırmı-
zı'nın özellikle son yıllarında fiziksel altyapıya ilişkin yaptıklarıyla (yollar,
kaldırımlar, ışıklandırmalarla) kenti kasabalıktan modern bir görüntüye ka-
vuşturduğu da gördüğümüz pek çok kişinin vurguladığı bir nokta olmuş-
tur. Kırmızı yönetiminin Adıyaman'daki dernek, parti ve sendikaların eylem-
lerini yaptığı belediye karşındaki yeri park olarak düzenleyip, adını da "De-
mokrasi Parkı" koyması, aynı değişimin sembolik bir göstergesi olarak de-
ğerlendirilebilir.

kezinden geliyor oluşu nedeniyle, RP'li yönetimlerin ilk döneminde Büyükşehir Belediye Başkanı Karatepe ve Kocasinan Belediye Başkanı Bekir Yıldız yerel basının sürekli eleştirisi altındayken, Melikgazi Belediye Başkanı Özhaseki'den hep övgüyle bahsedilmiştir.¹²⁵

*Özhaseki'yle neo-liberal çizginin sistemleşmesi,
eğreti kamusalılık ve oturmalar*

Özhaseki, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'na seçildiği 1999 Yılı *Faaliyet Raporu*'nu sunarken, Kayseri'nin modern bir dünya şehri olabilmesi için önemli projelerinin olduğunu söyleyerek Karatepe döneminden farklılaşmasının salt ideolojik söylem düzeyinde kalmayacağını işaretini vermiştir. "Bu projeler için kredi ve kaynak gerekiyor" diyen Özhaseki, kredi ve kaynakları daha çok belediyenin bütçeleri ayrı tutulan özel iştirakleri olan Kayseri ve Civarı Elektrik AŞ, KASKİ üzerinden aldığı için, borçsuzluk iddiasını kâğıt üzerinde sürdürebilmektedir. Özhaseki aynı konuşmasında, belediye bünyesindeki dairelerin sorumluluğunda olan yatırım, proje ve hizmet üretimi işlerinin 1999'dan itibaren, özelleştirmeye daha fazla ağırlık verilerek ve yap-işlet-devret modeliyle gerçekleştirilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Buna uygun olarak, 1999'dan itibaren belediye otobüs işletmeciliğinden çekilmiş, özel halk otobüsü uygulamasına geçilmiş, yap-işlet-devret modeli çerçevesinde yeni mezbaha yapım işi Ticaret Borsası'na, fuardaki Kültür Sitesi ve İhtisas Fuarı kompleksinin yapım işi Sanayi Odası ve Ticaret Odası'na, Karatepe döneminde yapımına başlanan çok katlı otopark işi de Beğendik AŞ'ye verilmiştir (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2000: 2). Bunlara ek

125 Bu sonuca kentin günlük yayımlanan en eski ve en fazla satan iki gazetesinin (Kayseri Anadolu Haber gazetesi ve Kayseri Akın Günlük gazetesi) 1995, 1996 ve 1997 yıllarındaki Ocak-Şubat-Mart aylarına ait nüshalarının incelenmesi üzerinden varılmıştır. Yerel basının Karatepe'ye ilişkin tavrının, "Müslümanlar içinizdeki kini nefreti eksik etmeyin" demecinden dolayı hapis cezası aldığı 1997'den itibaren olumlu yönde değişmesi de dikkat çekicidir. Yine ilgi çekici bir nokta da aynı gazetelerin hemen her nüshasında valinin demec ve icraatlarına belediye başkanlarından daha geniş yer alıyor olmasıdır.

olarak, piyasadan hizmet alımı işi, belediyenin binek araçları satılıp, yerine ihaleyle özel sektörden ihtiyaç duydukça araç kiralınması yoluna gidilecek kadar ileri götürülmüştür.¹²⁶

Özhaseki, *Belediye Haber* dergisinin 2002'deki sayısında, 1000 günlük icraatını anlatırken, Kayseri'nin "Türkiye şehirciliği ve belediyeciliğine örnek gösterildiğini" söyleyerek, bunun sırrını 5 noktada özetlemiştir: Belediye'de aşırı istihdamı önlemek, israfı önlemek, özelleştirmecilik, şeffaflık-katılımcılık ve kaynaksız yatırım yapmamak (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2002b: 24-25). Bunlardan ilk üçü; belediye hizmetlerinin kendi birimleri ve personeliyle üretilmesi yoluyla belediyeciliğin kamucu-üretici boyutlarının daha da törpülenip, piyasacı-özelleştirmeci belediyecilik anlayışının daha 'disiplinli' biçimde uygulanması diye özetleyebileceğimiz neo-liberal çözüme çıkar. Özhaseki, "Kamunun iş gören ve işveren olmaktan çıkarılıp, iş organize eder, planlama ve denetleme yapar bir kıvama getirilmesi" diye özetlenen neo-liberal anlayış doğrultusunda kamunun küçültülmesi, emek piyasasındaki etkisinin sınırlandırılması ve "kamusal hizmet kurumlarının birer işletme gibi yönetilmesi" siyasasını başarıyla gerçekleştirdikleri için başarılı olduklarını belirtmektedir. Belediye otobüslerinin, emekli edilen otobüs şoförleri başta olmak üzere özel kişilere satılması, belediye servislerinin kullandığı makam araçlarının satılarak kiralık araç yöntemine geçilmesi de Özhaseki yönetimiyle birlikte gündeme gelen neo-liberal uygulamalardır.

Kaynaksız yatırım yapmamanın, siyasi çıkar kaygısıyla bol keseden vaatte bulunmanın sonucu olan verimsiz yatırımlar yapmaya itibar etmeme biçiminde tanımlanmış olması, sanki ulusal düzeyde siyasetçilere getirilen bir eleştirinin üstünkörü bir uyarlaması izlenimini vermektedir. Bir yere yapılan yatırıma dayanarak orada yaşayanlardan oy isteme taktığının belediye yatırımları düzleminde ne derece oy getirdiği tartışmalı-

126 Bu uygulama Kayseri'ye özgü değildir. En azından Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin 1994-1999 arasındaki ANAP'lı yönetimi tarafından da uygulandığını biliyoruz (Mersin'de söz konusu dönem belediye yönetiminin de uygulamalarını ele alan bir çalışma için Doğan, 2002'ye bakılabilir).

dır. Bunun yanında, ihalelerin basın önünde yapılıyor olması, halkla ya da muhtarlarla yılda birkaç kez toplantı yapılması belediyenin şeffaflık-katılımcılık görüntüsü vermesini sağlıyorsa da, bu uygulamaların işleyiş mekanizmalarına bakıldığında şeffaflık-katılımcılık savları tartışmalı hale gelmektedir. Mülakat yapılan kişilerden ikisi söz konusu ihalelerde yüksek fiyat kırımları olsa da sonradan yapılan bedel artırımlarıyla bunların anlamını kaybettiğini belirtmiştir. Bedel artırımı içinse belediye yönetimiyle ilişkinin baştan iyi tutulması, ihalede yüksek kırım yapan kişinin işten zarar etmemesi bakımından zorunludur. Görüşülenlerden birinin, “1 kişi şeffaf ihaleyi alır, sonra 40 tane taşeron işi bitirir. Şeffaf da olsa ihalenin olduğu her yerde bedel artırımını, işi taşeronlara dağıtma gibi işler vardır” şeklindeki sözleri de görüntünün arkasındaki gerçek durumu ortaya koymaktadır.

Katılımcılık savını tartışmalı kılansa, bunun halkla ya da muhtarlarla toplantı yapma ve “Beyaz Masa” uygulamasıyla sınırlı kalmasıdır. Çünkü, adına “halk meclisleri” dense de yapılan toplantılar, halkın yol, su, elektrik gibi rutin hizmetlere ilişkin eksiklik ve aksaklıkları duyurması ve başkanın halkla iç içe olduğu görüntüsünü vermesinin ötesinde; halkın talep ve gereksinimlerini belirleyip belediyeye etkili biçimde duyurmasını ya da yerel referandum gibi alternatifler arasında seçim yapmasını sağlayacak yeni katılım mekanizmaları ve kurumlaşmaların ortaya çıkması gibi bir sonuç yaratmamıştır. Bunun yanında, mülakat yaptığımız hemen herkes belediye yönetiminin halkla ilişkiler konusunda başarılı olduğu fikrindedir. Halk meclisleri ve muhtar toplantıları dışında, başkanın halkla iç içe olduğu görüntüsünü veren düğün, cenaze gibi etkinliklere sıkça katılması, katılamadıklarına çiçek/mesaj yollaması, sünnet şöleni gibi etkinlikler organize etmesi, halkın dilekçe ve başvurularının alındığı Beyaz Masa’nın etkin kullanımı, belediyeyle işi olan girişimcilerin başkanlık katına kolayca çıkabilmesi; İslâmcı belediye yönetiminin, işlerini modern resmî (formel) kanallardan ziyade yüz yüze ilişkilerle çözmeyi seçen Kayserililerden takdir alan uygulamalarıdır. Bu durum, Jenny

White'in İslâmcıların seçim başarılarını çözümlerken tanımladığı "bireysel düzeyde yerel halkla etkileşime girme, siyasal mesajını yerel topluluğun kültürel kodları ve normları içinde verme" (2002: 7) stratejisini akla getirmektedir. White'in "halkın diliyle politika" (vernacular politics) dediği bu türden uygulamalar, yerel halkın toplumsal ve ekonomik haklarını geliştirecek doğrultuda talep ve çıkarlarını demokratik biçimde belediyeye benimsettiği bir katılımın gerçekleşmesi anlamına gelmez. Bunlar, demokratik ve siyasal bir katılımın da önünü kesen bir olgu olarak "sahte kamusalılık" tanımlamasıyla karşılanabilir ve bilinçli biçimde amaçlandığı söylenemese de fiilen, ücretli ve yoksul kesimleri gerçek bir katılım talebinden vazgeçirerek kentsel siyaset alanını sermaye kesimiyle sınırlandırarak daraltan bir siyasal stratejiye denk düşer. Tabii burada, değer yargısı yüklü, göreceli ve kötümser bir ifade olan "sahte kamusalılık" yerine, belediyenin yerel halk başta olmak üzere "dışarıyla" kurduğu ilişkideki kamusalılığı karşılayan daha uygun bir adlandırma bulmalıyız.

Kentteki ortak yaşamdan türediği varsayılan sorunlara ilişkin kişisel olmayan anlama kodları geliştirilmesiyle şekillenen (modern) kamusalılığın gerileme, hatta çöküş süreci içinde olduğu, ABD'li tanınmış kent sosyoloğu Richard Sennett tarafından 1970'lerden beri dillendirilmektedir.¹²⁷ Özalde Kayseri'de genelde de İslâmcı belediyelerde sosyal belediyecilik olarak adlandırılan yoksullara yardım, sünnet şöenleri, toplu nikah ve benzeri sosyal-kültürel faaliyetlerin geleneksel kodlarla birer lütuf biçiminde sunulması, belediyenin kamucu-üretici boyut-

127 Bu konudaki temel yapıtı *The Fall of Public Man*'de (*Kamusal İnsanın Çöküşü* adıyla 1996 yılında Türkçe'ye kazandırılmıştır) Sennett, bütünlüklü ifadesini 18. yüzyıldan sonra Avrupa kentlerinde bulan kamusalılığın bir zamanlar insan hayatının aile ve yakın dostlar dışındaki önemli bir parçası olduğunu ancak 1970'lerden sonra ağırlığını yitirmeye başladığını anlatır. Kamusal alanların yaşanan mekânlar olmaktan çıkarak, gelip geçilen güzergâhlara dönüşmesi, yabancıların tehdit edici unsurlar addedilmesi, politikacıların dahi yaptıklarıyla değil de kişisel özelliklerine göre değerlendirilmesi, özel hayatın, evlerin, kişisel bakımın (bedenin) temel ilgi odağı haline gelmesi gibi kişilikleri yavanlaştıran, hayatları güdükleştiren gelişmeler de bu gerilemenin sonuçlarıdır (Sennett, 1996: 15-45).

larının törpülenmesi gibi olgular bir arada değerlendirildiğinde, “eğreti” bir kamusalılıktan söz edilebilir.

Sözlük anlamları “iyi yerleşmemiş, derme çatma, belli belirsiz, üstünkörü, uyumsuz ve geçici” demek olan “eğreti” sıfatını İslâmcı belediyeye gelişen kamusalılık tarzını tanımlamakta kullanmamızın çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

İslâmcı belediyenin ürettiği kentselliği “eğreti kamusalılık”la tanımlamamızın bir nedeni, bunların kolektif tüketime ilişkin hizmetleri ciddi biçimde daraltması, mal ve hizmet üretimini kendi personel ve ekipmanlarıyla yapmak yerine piyasadan satın alması veya kiralaması, hizmetlerini piyasaya göre fiyatlandırması nedeniyle, belediyenin sunduğu hizmetlerin kamusal niteliğinin üstünkörüleşme, belirsizleşme anlamında eğretileşmesidir. Belediye neo-liberal bir yönelimle kamuculuktan piyasacı, özelleştirmeci çizgiye daha belirgin biçimde geçerken, kentsel siyasalar tek işlevli biçimde sermayenin mekânda yapılandırılması dediğimiz işlerde yoğunlaşmaktadır.

Bütün bunlar yaşanırken İslâmcı belediye neo-liberal uygulamalarının sorunsallaştırılmasının önüne geçen iki uygulamaya yönelmiştir. Bunlardan biri, kentsel siyasetin ikinci işlevi olan sosyal refahı geliştirecek uygulamalar yerine, yerel halkın geleneksel-kültürel kodları (aileye verilen önem, hayırseverlik, büyüklere/yaşlılara, şehit ailelerine saygı, Müslümanlık, Türklük, Osmanlıcılık gibi) içinde geliştirilen ve bir sosyalizasyon işlevi gören işlere yönelmektir. Bununla eşzamanlı ikinci yönelimse, neo-liberal anlayışın yerel yönetimleri işletmeci, girişimci bir yönelimle yeniden yapılandırma önerisinin içerdiği ve özel sermayeyi kentsel siyasaların belirlenmesinde daha etkin bir konuma yükselten kentsel yönetim modelinin¹²⁸ “şeffaflık” ve “katılımcılık” söylemini ön plana çıkarmaktır.¹²⁹ Jamie

128 Modele göre, kentlerin günümüz global dünya sisteminde ayakta kalabilmesi ve gelişebilmesi için kamuyla özel sektör arasında kurulacak yeni ortaklıklar kilit önemdedir. Bunun için yerelliklerde özel sektör, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan bir kentsel/yerel yönetim sistemi kurulmalıdır (Leitner ve Shephard, 2002: 495).

129 Yönetimin bu iki niteliği neo-liberalizmden önce de yerel demokrasinin değerleriydi. Kentsel yönetimle birlikte gündeme gelen şey, ekonominin sos-

Guogh “Neo-liberalizm ve günümüz kentinde sosyalizasyonu” adlı makalesinde (2002) –ABD ve İngiltere örneği üzerinden,– bu iki yönelimin açığa çıkardığı uygulamaların, neo-liberalizmin devleti bir hizmet şirketine dönüştürerek ekonomi alanının depolitizasyonunu derinleştirme çabasını topluma benimsettiğini, böylece kendi sosyalizasyonunu sağlamaya çalıştığını anlatmaktadır.

Neo-liberal anlayış ve siyasalarla ilişkilendirilebilecek bu ikili yönelim, belediye-yerel halk ilişkisini “eğreti kamusalılık” olarak tanımlanabilecek bir çerçeveye sokmuştur. Buna “eğreti kamusalılık” dememizin nedeni, bir yandan şeffaflık ve katılımcılık kavramlarını birer halkla ilişkiler faaliyetine dönüştürmek için tarihsel anlamlarından kopartılmış bir içerikle kurgulaması, bir yandan da ağırlık verdiği yoksula yardım, toplu sünnet ve düğün şölenleri, yaşlılara ücretsiz otobüs, öğrencilere burs, camilere ücretsiz elektrik, sağlık taraması gibi sosyal faaliyetlerin yurttaşlık hakkı temelinde kamu ile vatandaş/kentli arasında bir sorumluluk (ve yazılı olmasa da sosyal sözleşme) ilişkisi içinde yürütülmemesidir.

Belediyenin her geçen gün çeşitlendirdiği bu sosyal yardımların yerel kamuoyuna ve yararlananlara sunuluş biçimi, bunların belediye başkanının, belli bir çevrenin (çoğunlukla İslâmcılar) ya da belli özel kişi ve kuruluşların himayeciliğine, hayırseverliğine, inayetine bağlı olduğunu göstermektedir. Yukarıdan aşağıya doğru örgütlenen bu işlerin diğer bir özelliği; her seferinde değişen bir ihtiyaç sahipleri grubuna olanak sunulması ve yararlanıcıların çoğunlukla işleri örgütleyenler (belediye, İslâmcı çevre içindeki parti, dernek ve cemaat vakıfları) tarafından belirlenmesidir. Halbuki, aynı süreçte belediyeler, isteyen her kentlinin (ihtiyaç sahibi veya yoksul olarak tanımlanması gerekmeden) yararlanabileceği, uzun tarihsel süreçte birer sosyal ve ekonomik hak konusuna dönüşmüş, ucuz ek-

yal-siyasal etkilerden arındırılarak depolitize edildiği koşullarda, geçmişte geniş bir kentli kitlesini toplumsal ve siyasal eylemler içine çekmiş olan sosyal adaletin yerel katılımın konusu olmaktan çıkmasıdır. Onun konusu daha çok yerel kalkınmadır.

mek, toplu taşıma, toplu/sosyal konut gibi kolektif tüketim hizmetleri alanından çekilmektedir. Bir hak çerçevesine bürünmesinin oldukça güç olması, söz konusu yardımların yerel halkın üzerinde söz sahibi olduğu kamusal hizmetlere dönüşmesini, düzenlilik kazanmasını, belli standartlara kavuşmasını, böylelikle sosyal refahı artıran bir işlev görmesini olanaksız kılmaktadır. Buna karşın, İslâmcı belediyenin eskinin kamucu belediyeciliğinin kavramsal çerçevesini kullanarak bu işleri kamuoyuna “sosyal belediyecilik” diye sunması da (Bizimle Kayseri, 2004) “eğreti kamusalılık” tanımını davet etmektedir. Söz konusu belediyecilik pratiğiyle sosyal belediyeciliğin “ethos”ları (toplumsal değerler bütünü) arasında açık bir uyumsuzluk olduğu ortadadır. Bunların yanında, Bourdieu başta olmak üzere bazı Fransız sosyologlarının 1990’ların sonlarında işsiz ve geçici işçilerin yükselen mücadelesi üzerinden kentsel yoksulluğu anlama çabası içinde gelişen “eğretileşme” (precarité)/“yaşamın eğretileşmesi” tartışması (Bourdieu, 1999; Mitropoulos, 2005) da buraya bağlanabilir. Belediyenin bizzat yaptığı ya da kentin muhafazakâr-hayırsever zenginlerini teşvik ederek örgütlediği yardım faaliyetlerinden yararlananların sayısı her geçen gün artmıştır. 1994’te 1500 kişiye ulaşan bu yardımlar 1998’den sonra hızlı bir artış göstererek 2002’de 16 bini bulmuştur. Yardım yapılan yoksullar kitlesi artık yaşlı, sakat, kimsesiz gibi aktif işgücü kitlesi dışında sayılanların ötesine geçmiştir. Kayseri’de kentsel işgücünün en geniş katmanlarından biri olan geçici, düzensiz işlerde, asgari ücret ve altında maaşlarla, sigortasız biçimde çalışanların da gereksinim duyduğu bu yardımlar toplumsal yeniden üretim açısından daha işlevli hale gelmektedir. Belediye eskiden ürettiği ucuz veya ücretsiz kolektif tüketim hizmetleriyle işgücünün kentsel yaşam maliyetlerinin düşmesine katkı sunarken şimdi yoksula yardım faaliyetlerinin önem kazanması da eğreti bir durumdur. Eğreti işlerde ve/veya koşullarda çalışabilen bu ücretlilerin toplumsal yeniden üretiminin eğretileşmesi anlamına gelen yardımlar, her ne kadar yararlananların önemli bir kısmının ayakta kalmasına hizmet etse de, günü kurtarma üzerine bina edil-

miş “yaşamlarının eğretilişmesini” besleyen bir işlev görmektedir. Yaşadığı sefalet durumunu değiştirme umudu ve özsaygısı azalmış, çocuklarının eğitimini eskisi gibi önemsemeyen, onları atölye, imalathane ve hatta sokaklarda çalışmaya zorlayan, dine ve cemaat ilişkilerine daha fazla yönelen bu insanlar ve aileleri için yaşam, eğretilişmektedir – neo-liberal hegemonyanın güçlü olduğu pek çok coğrafyada olduğu gibi...

Dolayısıyla, belediyenin bizzat gerçekleştirdiği ya da örgütlenmesine katıldığı “eğreti kamusal” faaliyetler, zaten gelişkin bir toplumsal muhalefet geleneğinin olmadığı Kayseri’de, belediyeye gerçekte olmayan vasıflar izafe edilmesine neden olmaktadır. Gerçeklik değil, izleyiciye dönüştürülmüş olan halka verilen görüntü, imaj önemli hale gelmiştir. Belediyenin örgütlediği işler etrafında belli toplumsal kesimleri seferber etse de klasik anlamıyla kamusalılığı tahrip eden bu gerçeklik-imaj çelişkisini üç önemli noktada somutlamak, burada eğreti kamusalılık kavramıyla neyi kastettiğimizi daha açık biçimde ortaya koyacaktır:

i) Yoksula yardım faaliyetlerinden dolayı İslâmcı belediye yöneticileri seçim broşürlerinde “sosyal belediyecilik” iddiasında bulunurlar. Halbuki söz konusu yardımların, yararlananların hayatta kalmalarını kolaylaştırmak dışında, bir etkisi yoktur; onların yardım almaktan kurtulmalarını sağlamaya dönük bir perspektif taşımamakta, kentte toplumsal-ekonomik adaletsizliklerin hafifletilmesi, yoksulluğun azaltılması gibi bir ufka açılmamaktadır.

ii) Belediye ihaleleri televizyonlarda yayınlatılarak şeffaf gibi gösterilir, ihalelerde büyük fiyat kırımları yapılır ama sonra iş başlayıp ilerledikçe, malzemenin cinsi değiştirilir, bedel artırımını yapılır. Aslında işten çok da anlamayan müteahhit, onlarca taşeronun aracısı olarak en büyük payı alır. Belediyeye iş ilişkisi içinde bulunan girişimciler kentin futbol takımlarına ya da paralel vakıflara bağışta bulunmak zorunda bırakılır.

iii) Belediye yönetimi, ilk aşamada kent meydanını modernleşmecî-laik unsurlardan temizlemeye girişmeyip, kendi mekân temsilinin unsurlarıyla yeniden düzenlemeye çalışır; çeşit-

li nedenlerle projeyi rafa kaldırdıktan bir süre sonra, meydanı tenhalaştıracak düzenlemelere kalkışır. Burası siyasal bir kamu alanı olmaktan çıkar, kent halkının çoğunluğu için artık yalnızca geniş bulvardan, alt geçitten motorlu araçla geçerken göz atılan, çoğu zaman da bakılmadan geçilen simgeler müzesi haline gelmiş olur.

Dolayısıyla, kentsel gelişme kapitalist mekân düzenlemelerine daha fazla bağımlı hale gelir, kenti bir değişim değeri/sermaye birikimi olarak gören kesimler kentsel siyasaların mutlak belirleyicisi konumunu güçlendirirken; yoksula yardım, toplu sünnet-toplu nikâh, şeffaf ihale, muhtarlarla görüşme, düğünlere-cenazelere mesaj yollama gibi işler, kentsel çelişkilerin potansiyel gerilimlerini hafifleten bir işlev görmektedir.¹³⁰ Gough'un, yukarıdan aşağıya doğru örgütlenen bu türden işlerin, "yoksulların yerel topluluk ağları içinden ekonomik ve toplumsal yeniden üretimi" anlamına geldiği, "üzerine bina edildiği muhafazakâr toplumsal ilişkiler nedeniyle de yoksulluğu yaratan güç ilişkilerine karşı başkaldırının önünü kestiği" şeklindeki tespitleri de bu yargımızı desteklemektedir (2002: 417). İslâmcı yöneticileri bu konuda avantajlı kılansa, kadro bileşimi ve diliyle, Türkiye'deki yerel topluluk ağlarına (tarikatlara, hemşehrilik derneklerine, vakıflara) en yakın siyasal aktör olmasıdır. Bu durum İslâmcıların sermaye çevreleriyle -28 Şubat örneğinde olduğu gibi zaman zaman gerilimli bir hal alan-¹³¹ çelişkili ilişkilerinde önemli bir uzlaşma alanı da açabilmektedir.

Kayseri'de farklı toplumsal sınıf ve gruplardan insanların düşüncelerini oluşturup, talep ve tavırlarını belirledikleri

130 Büyükşehir belediyesi Özhasseki döneminde bu işlevle ilişkilendirilebilecek; mahallelere spor tesisleri kurmak, Kayseri'nin iki futbol takımının Türkiye Süper Ligi'ne yükselmesini desteklemek, popüler müzik sanatçılarına konser verdirmek, yürüyüş parkurları yapmak gibi modern popüler kültüre yönelik faaliyetlerde de bulunmuştur. Bunlara Özhasseki döneminin sosyal ve kültürel faaliyetlerini ele alacağımız bölümde gireceğiz.

131 Milli Güvenlik Kurulu'nun "irticai faaliyetlerin önlenmesine" ilişkin kararları sonrasında, RP-DYP koalisyon hükûmetine karşı oluşan sivil inisiyatifin başını TÜSIAD ve TOBB gibi sermaye örgütleri çekmişti.

“oturma”lar, mülakat yaptığımız ve görüştüğümüz pek çok kişinin, özel bir vurguyla andığı bir etkinliktir. Kayseri’deki en önemli toplumsal boş zaman etkinliklerinden biri olan “oturmalar,” büyük aile yapısının daha geniş cemaatlere dönüşmüş dayanışma ağları olarak değerlendirilebilir. “Oturmalar”ın toplanma zemini çok geniştir. Dini cemaate göre, yaşa göre, mesleğe/yapılan işe göre, akrabalık ve komşuluğa göre “oturmalar” oluşmakta, böylece bir kişi birden fazla “oturma”da katılımcı olabilmektedir. “Oturmalar”ın büyük aile yapısıyla birlikte, güçlü bir toplumsal kontrol mekanizması kurduğu böylece, taşra muhafazakârlığının taşıyıcılarından biri olduğu söylenebilir. Geleneksel kültür ve değerlerin yeniden üretildiği “oturmalar”da dinî sohbetler de önemli bir ağırlığa sahiptir; etkinlik çok defa Kuran’dan bir bölümün okunmasıyla başlar.

Kentteki sınıfsal farklılaşmaya uygun olarak, yerel siyasete etki bakımından bu “oturmalar” arasında ciddi fark olması da kaçınılmazdır. Bu yüzden de pek çok kişi, “oturmalar”dan söz ederken, özel olarak kentin yerli zenginlerinin bağ evlerinde yaptıkları “oturmalar”ı kastettiğini vurgulamıştır. Bu toplantılarda belediye başkanlıkları ve meclis üyelikleri için kimlerin destekleneceğinden, kentin imar planına kadar her konuda ağırlıklı görüşlerin oluşturulduğu ve “oturmalar”ın katılımcısı olan yerel yöneticilerin de çoğunlukla bu görüşlere uygun hareket ettiği belirtilmektedir. Hatta, Cami-i Kebir cemaatini oluşturanları başta olmak üzere, “oturma” gruplarının sadece şu anki belediye yönetimi üzerinde değil, Kayseri’deki sağ, sol bütün önemli siyasi partiler üzerinde etkili olduğu da büyük ölçüde hemfikir olunan bir noktadır. Eskiden partiler etkili “oturmalar”dan isimleri listelerine alırken, yani “oturmalar” daha dışsal bir etken iken, şimdi bir danışma organı gibi yerel siyasetin merkezine oturmuştur. “Oturmalar”ın artan etkisinin, yerel gündeme ilişkin herhangi bir konunun az da olsa farklı bir siyasal-ideolojik içerik kazanarak tartışılmasının önüne geçtiği, yerel siyaseti ciddi anlamda depolitize ettiği ve partilerin etkinlik alanını daralttığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı, “oturmalar”ın Kayseri’de bir tür enformel (gayri resmi) korporatizm yarattığı

söylenbilir. Hatta, Kayseri'nin neo-liberal kentsel yönetim modeline geçişini "oturmalar"ın artan önemiyle sağladığı bile söylenbilir. Ancak bunlar daha derinlikli araştırmalarla tartışılması gereken hipotezler olarak kabul edilmelidir.

Önemli proje ve yatırımlar

Karatepe döneminde büyük tartışmalara yol açan meydan projesini rafa kaldıran Özhasseki, iptal edilen hafif raylı sistem projesini de yeniden belediyenin gündemine almıştır. Yıllarca belediyenin gündeminde olmasına karşın 2005 yılına kadar bu projenin temelini atılamamış olduğunu belirtmiştik. Bu dönemin diğer önemli projeleri doğalgaz projesi ve Yamula Barajı'dır. Karatepe döneminde ertelenen atıksu arıtma tesisi de temeli atılıp, tamamlanmıştır. Özhasseki yönetimi bir yandan Karatepe döneminin gözde mesireliği olan fuar alanındaki çalışmaları sürdürürken, bir yandan da ondan daha geniş bir alana yayılan yeni bir mesireliğin yapımına girişmiştir. Melikgazi ilçesi sınırları içindeki Beştepeler mevkiinde yer alan Beştepeler Mehmet Çalık Mesire Alanı, 400 bin metrekare genişliğiyle Orta Anadolu'nun en büyük parkı olarak gösterilmektedir (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2002b: 10).

Yamula Barajı'yla doğalgaz projesinin de belediyenin büyük ortak olduğu şirketlerce gerçekleştirilen ekonomik yatırımlar niteliğinde olması, bu dönemdeki işletmecilik belediyecilik anlayışının örneğidir. Bütçesi belediyenininkinden ayrı tutulan özerk bir kuruluş olan Kayseri ve Civarı Elektrik AŞ bünyesinde sürdürülen Yamula Barajı Projesi, Kayseri tarihinin en önemli projesi olarak anılmaktadır (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2004b: 3). Su tutmaya 2003 yılında başlayan barajın –2004 itibarıyla– tahmini bedeli 186 milyon dolardır ve dış krediye de başvurulmuştur.

Diğer yeni proje olan doğalgaz projesi, 1999 yerel seçimlerinden sonra gündeme gelmiştir. Büyükşehir belediye meclisinin 15.07.1999 tarih ve 73 sayılı kararı ile Kayseri Gaz Dağıtım Sanayi ve Ticaret AŞ'ye %50 hisse ile ortak olunmasına karar verilmiştir. Aynı yıl sermayesi 100 milyar TL'ye çıkarılan

şirketin ortaklık yapısı da yerel sermaye çevreleriyle kurulan ilişkiye ışık tutması bakımından dikkat çekicidir: Kocasinan Belediyesi (%10), Melikgazi Belediyesi (%10), Kayseri Sanayi Odası (%10), Kayseri Ticaret Odası (%10), Kayseri Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (%2,5), Kayseri Şoförler Odası (%2,5), Talas Belediyesi (%4), Hacılar Belediyesi (%1). Fizibilite çalışmaları aynı yıl AMEC Utilities-Palmet Metal ortaklığına ihale edilerek başlatılan doğalgaz projesinin şebeke döşeme işlemlerine ise Ekim 2003'te girişilebilmiştir.

Büyük boyutlu projeleri yerel sermayenin çıkarlarını gözetecek gerçekleştirme tercihinin yerel hegemonya stratejisinin önemli bir parçası olduğunu, Karatepe'yle ilgili bölümde belirtmiştik. Doğalgaz işinde, yerel sermaye çevreleriyle kamusal kurumlar üzerinden kurulan ortaklık, bu yönelimi daha ileri bir boyuta taşımıştır. Artık projelerden boyutundan dolayı vazgeçmek yerine böyle bir modele geçilmiştir. Söz konusu model başka projelerin gelişiminde de önemli rol oynamıştır. Doğalgaz Şirketi'nin bu çok ortaklı yapısının oluşturulduğu yıl, fuar alanı içindeki İhtisas Fuarı'nın ikmal inşaatı işi de yap-işlet-devret modeli ile Kayseri Sanayi Odası ve Kayseri Ticaret Odası'na ihale edilmiştir.¹³² Yap-işlet-devret modelini daha Melikgazi Belediye Başkanı'yken Bel-Sin'de 2 eczane ve 3 marketin yapımı gibi ufak çaplı işler için bile uygulayan (Daiyioğlu, 1998: 116) Özhasseki ayrıca, yapımına Karatepe döneminde başlanan katlı otopark işini aynı modelle Beğendik firmasına tamamlatmış, Tacettin Katlı Otoparkı'nın bodrum ve zemin katlarını SS Balıkçılar ve Sakatatçılar Kooperatifi'ne yaptırmıştır. (Bu iki kat, söz konusu esnafı bir araya toplayan bir 'site' olarak kullanılacaktır.)

Tablo 7'ye bakıldığında, 1999 ve 2000 yıllarında yatırım harcamalarında bir durgunluğa girildiği, belediye giderleri arasında cari harcamalarla transfer harcamalarının ağırlıklarının arttığı görülür. Özhasseki yönetiminin belediyenin kimi işlerini

132 Ne var ki Temmuz 2000'de bitirilmesi gereken yapı kompleksi inşaatı uzadıkça uzamış ve ancak 2003 yılında –Kayseri Dünya Ticaret Merkezi ve İhtisas Fuarı adı verilerek– tamamlanabilmiştir.

TABLO 7
1998-2003 Arasında Belediye Giderlerinin Bölünüşü (Milyar TL)

<i>Harcama Kalemleri</i>	<i>1998</i>	<i>%</i>	<i>1999</i>	<i>%</i>	<i>2000</i>	<i>%</i>	<i>2001</i>	<i>%</i>	<i>2003</i>	<i>%</i>
<i>Cari harcamalar</i>	5151	60,7	9104	69,8	13091	67,2	16132	51,7	33267	50,8
<i>Personel</i>										
<i>harcamaları</i>	3266	38,4	5449	41,8	7715	39,6	8870	28,4	16021	24,5
<i>Mal ve hizmet</i>										
<i>alımları</i>	1856	21,9	3519	27,0	5163	26,5	6675	21,4	14939	22,8
<i>Yolluk ve diğer</i>										
<i>ödemeler</i>	28	0,3	137	1,0	213	1,1	587	1,9	2307	3,5
<i>Yatırım harcamaları</i>	2030	23,9	1845	14,1	2773	14,2	10540	33,8	22652	34,6
<i>Makine, teçhizat,</i>										
<i>taşıt alımları</i>	345	4,1	960	7,4	53	0,3	824	2,7	1747	2,7
<i>Yapı, tesis,</i>										
<i>büyük onarım</i>	1685	19,8	885	6,7	2720	13,9	9716	31,1	20905	31,9
<i>Transfer harcamaları</i>	1303	15,4	2101	16,1	3608	19,6	4525	14,5	9572	14,6
<i>Toplam</i>	8484	100	13051	100	19472	100	31198	100	65490	100

Kaynak: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, ilgili yıllara ait faaliyet raporları.

yapı-işlet-devret modeliyle yaptırmasından kaynaklanan bu durumun dolaylı sonucu, Kayseri Büyükşehir'in giderler bütçesi büyüklüğünün büyükşehirler toplamı içindeki payının %1.55'ten %1.33'e gerilemesi olmuştur (TC Başbakanlık, 2005: 216). 2001 sonrasında yatırımların hızlanmasıyla yeniden 1994-1998 arasında geçerli olan harcama eğilimlerine dönmüştür. Yatırım harcamalarının 2000'den 2001'e %280 artmasını sağlayan büyük boyutlu yatırımların başında Beştepe-ler Mehmet Çalık Mesire Alanı gelir. Aynı yıl inşasına girilen diğer büyük ölçekli yapımlar; Yoğunburç Köprüsü Kavşağı, Hunat Camii Önü Yeraltı Geçidi, Tacettin Otoparkı, Mimar Sinan Parkı Otoparkı, Kadir Has Kent Müzesi, Huzurevi, Taşlı Burun Mezarlığı, Ahi Evran Zaviyesi, Ziya Gökalp Spor Kompleksi, Belsin Kütüphanesi olarak sıralanabilir. Bunların yanında, tarihî ticari merkezdeki Cumhuriyet Mahallesi kentsel yenileme projesi, Mimar Sinan Parkı çevre düzenlemesi, çeşitli caddelerin kenarında yapılan açık otoparklar ve yaya yolları da yatırım harcamalarını 2001'de, 2000'deki %14.1'lik orandan %33.8'e yükselten işlerdir. 2002'de yatırım harcamaları yerinde saymakla birlikte, Kasım 2002'de kurulan AKP

hükümetiyle birlikte belediye yönetiminin yatırım harcamaları %101 artacaktır. Bu artış aynı zamanda daha geniş bir yelpaze-ye hitap etme kaygısıyla bağlantılıdır.

Şükrü Karatepe'nin yerine başkanlığı üstlenen Özhaseki'nin, 28 Şubat'ta kendisini modern-laik Cumhuriyet'in koruyucusu olarak sunup, RP-DYP hükümetini bir siyasal inisiyatif geliştiren çevrelerle (başta ordu olmak üzere) ters düşmek istemediğini belirtmiştik. Özhaseki bunu, Karatepe döneminin modern-geleneksel çatışmasını sürdüren İslâmcı uygulamalarından uzaklaşıp, bir yandan milliyetçi ve muhafazakârlığın popüler unsurlarına gönderme yapacak, bir yandan da "her yere hizmet, herkese hizmet" sloganıyla genç, yaşlı, kadın gibi değişik toplumsal grupların hoşuna gidecek işlere yönelerek göstermiştir. Bir yandan yoksula yardım faaliyetlerini geliştirerek (yardım yapılan yoksul sayısını zaman içinde 1500 aileden 10 bin aileye çıkartarak) sürdürürken, Huzurevi'nin kapasitesini hayırseverlerin katkısıyla 75 kişiden 500 kişiye çıkarmış (ve "Darülaceze" diye yeniden isimlendirmiş), muhafazakâr aileyi Bakû Sirki, tiyatro ve çocuk tiyatrosu gibi modern etkinliklere çağırmış, sigarayı bırakma kampanyaları düzenlemiştir. Birkaç yıllık sürede çok sayıda irili ufaklı mahalle parkı açan belediye, Cumhuriyet Mahallesi'ndeki 5 caddeyi yaya bölgesi haline getiren kentsel yenileme çalışmasını tamamlamış, kent merkezindeki eski sivil mimari örneği 7 evi restore ettirmiş, Kiçi Kapı'daki eski bir binayı restore ederek Şehit Yakınları ve Gaziler Evi olarak hizmete sunmuştur. Eski belediye nikâh salonu bayanlar jimnastik salonu haline getirilmiş, emekli ve yaşlılar için hobi bahçeleri düzenlenmiş, gençler için kütüphaneler, yüzme havuzları, amatör spor evi inşa edilmiş, 100'e yakın okulun bahçesine yürüyüş yolları, kamelyalar, spor alanları yapılmıştır (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2004b). Belediye yönetiminin 2003'e sığdırdığı bu işleri Cumhuriyet'in 80. yılına armağan olarak yaptığını söylemesi dikkat çekicidir. Cumhuriyet'in 75. yılında başkanı "Atatürk ve Cumhuriyet karşıtı sözler söyledi" diye görevden alınıp cezaevine yollanan bir belediyenin, onlarca hizmeti 80. yıla armağan diye sunması,

bunların anlatıldığı *Belediye Haber* 2004 dergisinin (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2004b) ön kapak arkası ve arka kapağında Atatürk'in resmine yer vermesi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nde 5 yılda geçirdiği değişimi ve tabii 28 Şubat'ın etkisini gösterir.

Özhaseki dönemindeki önemli mekânsal düzenlemeler ve mekân üretimi

Proje çalışmalarına 2001'de yapılan ihaleyle başlanan Beştepeler Mehmet Çalık Mesire Alanı 2003 yılında tamamlanarak hizmete girmiştir. Burada da şu tür yapılar ve mekân düzenlemelerine yer verilmiştir: Döner restaurant, kır kahvesi, Kayseri Evi, amfi tiyatro, gözetleme kulesi, kaykay pisti, hayvanat bahçesi, şelaleli gölet, piknik alanları, kamelyalar, yürüyüş ve koşu parkuru ve otopark. Bunların bir kısmı estetik açıdan fuar alanındaki düzenlemelerle benzerlik gösterse de, döner restaurant, amfi tiyatro, kaykay pisti, yürüyüş ve koşu parkuru görece modern düzenlemelerdir ve daha geniş bir yelpazeye hitap etmektedir. Fuar alanında olduğu gibi, varolan bir mekân düzenlemesini muhafazakâr içerikte dönüştürmesi bakımından, bu yeni mesirenin sosyal mekân üretimi ve 'mesajı' açısından diğeri kadar çarpıcı bir anlamı yoktur. Örneğin yapımına 2001 rakamlarıyla 375 milyar TL harcanan (bu rakam, toplam belediye harcamalarının %1.2'sine denk düşer!) restoran önemli bir prestij yapısı olarak sunulmakta,¹³³ kentin sermayedarlarını, onların kente gelen ziyaretçilerini ve turistleri çekecek bir mekân olarak tasarlandığı izlenimi vermektedir.

Nuh Naci Bey Caddesi ile Talas Caddesi'nin (caddenin bu kısmı sonradan Seyyid Burhanettin Bulvarı olarak isimlendirilmiştir) kesiştiği noktaya yapılan ve Mart 2001'de 1 trilyon 450 milyar TL'ye ihale edilen kavşak, kentteki mimarlık çevreleri tarafından verimsiz, yanlış bir yatırım olarak eleştirilmektedir. Aynı bölgede yol altyapısına ilişkin yapılan diğeri bir yatırım da

133 Ankara'daki Atakule'nin üst katındaki, dönmesi planlanan ancak dönmeyen restorana gönderme yapılarak, buranın 'gerçekten' döndüğü de özellikle vurgulanmaktadır!

Hunat Camii Önü Altgeçidi'dir. İkmal inşaatıyla birlikte, 895 milyar TL'ye mal olan bu altgeçit, köprülÜ kavşakla birlikte meydana Talas'a giden Seyyid Burhanettin Bulvarı üzerindeki trafiğı hızlandırmıştır. Otomobil merkezli planlama yaklaşımının Kayseri'deki son yansımalarından biri olan bu düzenleme, geniş yollar ve yüksek yoğunluklu, çok katlı yapılaşmaya dayanan kentsel gelişme biçimini ileri bir noktaya taşımıştır. Kente günümüz kapitalizmine uygun rasyonel bir düzen verme çabasının ürünü olan bu düzenlemenin, Karatepe döneminde meydan ve çevresinde gerçekleşen sosyal mekân üretiminin altını oyan bir etkisi de olmuştur. Zira insanların kent merkezinden hızla geçip gitmesini sağlayan bu türden modern düzenlemeler, Asiliskender'in dediğı gibi Kayseri kentini hızın içinde dondurulmuş bir yere benzetmektedir (2003: 88).

Kent, kaçışı simgeler hale gelmiştir. Geniş caddeler, bir türlü ulaşılamayan huzur dolu mekânlara yönelmiştir. Oysa, caddelerin uzaklaştırdığı ya da içinden hızla aktığı kent merkezi, yaşamın ve huzurun ta kendisi konumundadır. Caddelerin vadettiğı yapay cennet apartmanlar kolonisi, süreksiz yaşamın ve aidiyetsizliğin ifadesidir¹³⁴ (Richard Sennett'ten aktaran Asiliskender, 2003: 88).

Karatepe dönemindeki düzenlemeler ile insanların çağrıldığı merkezdeki sosyal ve kamusal mekânların canlılığı yeni düzenlemelerle yok olmakta, buralar işe gidiş-işten çıkış saatleri dışında tenhalaşmaktadır. Canlılık kazanan mekân ise beş caddesi araç trafiğine kapatılan tarihî ticari merkezdir. Melikgazi Belediye Başkanı'yken bu bölgedeki en önemli tarihî yapılardan Kazancılar Çarşısı'nı üzerini kapatarak, ışıklandırarak elden geçiren Özhaseki, yaya bölgesi uygulamasıyla yerel sermayenin üssü olan bu bölgenin canlılığını ve rantını büyük oranda artırmıştır. Mimar Sinan Yeraltı Otoparkı, Begendik Katlı Otoparkı ve onlara göre biraz uzak düşmekle beraber Tacettin Katlı Otoparkı da tarihî ticari merkezdeki ticari ve toplumsal canlılığı artıran bu uygulamayı tamamlar. Ne var ki,

134 Huzurun arandığı yapay cennet, kent zenginleri açısından, Talas, Kıranardı ve Hisarcık'taki bağevleridir.

mağazalar, bankalar, lokantalar, devlet-dışı toplum kuruluşlarının (dernek, vakıf, sendika) bulunduğu bu yerde, insanların bir araya gelip siyasal-toplumsal gündemleri paylaşacakları dinlence ve eğlence yerlerinin olmayışı; buranın sosyal mekân olarak önemi artsa da kamusal-siyasal yönden güdük kalmasını getirmiştir. Buradaki siyasal toplumsal çevre Cami-i Kebir cemaatiyle sınırlı kalmaya devam etmiştir. Toplumsal yaşamın en canlı olduğu mekân haline gelen eski ticari merkez, tenhalaştırılan eski kamusal alanın bıraktığı boşluğu dolduramamıştır. “Oturmalar”ın ikame ettiği bir boşluktur, bu.

Siyasal kamu alanını ciddi ölçüde daraltan bu süreci kırma potansiyeli taşıyan bölge olarak ilk bakışta karşımıza, son 10-15 yılda kentin yeni burjuvalaşan kesimlerinin yoğunlaştığı Alparslan Mahallesi çıkmaktadır. Ancak buradaki potansiyelin gerçekleşmesi için, yerel sermayenin kentteki işgücünün toplumsal yeniden üretimine ilişkin gereksinimlerinin değişmesi gerekmektedir. Şimdilerde modern mekân düzenlemeleri ve İslâmcılıktan çok milliyetçi-muhafazakâr literatürün popüler unsurlarıyla yeniden yorumlanmaya çalışılan taşra muhafazakârlığını güçlü kılan ise, OSB’lerde odaklaşan yerel kalkınma ve zenginleşmenin sürdürülmesinin gerekleridir. Bu muhafazakârlık, Kayseri sermayesinin görece avantajı olan ucuz işgücüne, esnek-güvencesiz çalıştırmaya dayalı ekonomik yapının toplumsal açıdan sorunsuz biçimde sürdürülmesine, yani yerellikteki “özgün” üretim ilişkilerinin toplumsal yeniden üretimi açısından neredeyse rakipsiz konumda olmaya dayanır. Yerel sermaye ve belediye, muhafazakârlığın temelini oluşturan bu sosyo-ekonomik ilişki ağını gözetmeyi bırakacak olursa, şu an için zayıf bir olasılık gibi görünse de, toplumsal değişim potansiyeline sahip başka toplumsal kesimlerin (mavi ve beyaz yakalı ücretliler) kent yoksullarını yanına çekecek bir kentsel toplumsal ittifak çerçevesi karşısında hegemonik konumunu yitirebilir. Varolan yapıyı sürdürülemez kılan reformcu ya da devrimci talepleri açığa çıkaran böylesi bir toplumsal-siyasal etkinlik 1970’lerin özgün koşullarında, farklı bir belediyeçilik çizgisini Kayseri’de yerel iktidara taşımıştı. Dolayısı-

la, belediye sermaye birikiminin mekânda yapılandırılması anlamına gelen işlere ağırlık vererek sosyal ve kamusal mekânları ideolojik-kültürel 'mesajlarla' dönüştürmekten geri durmaya başladıysa ve böylece İslâmcı çevrelerin talep ve tavırlarıyla mesafelense bile; bunların etkinlik alanını daraltan sosyo-mekânsal düzenlemelere, kültürel etkinliklere de yönelmemiştir. Belediye bu dönemde sosyal mekân üretiminde Kayseri'ye ilişkin bir temsil projesi çerçevesinde hareket eden aktör konumundan geri çekilmiş, kendisini milliyetçi-muhafazakârlığın geniş alanı içinde, toplumsal etkisi daha dolaylı ve tedrici olacak, gelenekle çatışmayan bir fiziki modernleşme çabasıyla sınırlamıştır. Taşra muhafazakârlığının sosyal mekân üretimi ve mekândaki toplumsal ilişkileri belirleyici konumunu dinî boyuta ağırlık vererek sürdürmek ise çalışma ve konut alanlarında faaliyet yürütmeye devam eden geniş İslâmi çevreye (yer yer iç içe geçen cemaatlara, siyasi partilere, dernek ve vakıflara) bırakılmıştır.

Son olarak, milliyetçi-muhafazakârlığın popüler motiflerinin kimi mekân düzenlemelerinde nasıl kullanıldığına değinelim. Bunlar, Kayseri'nin yakın ve uzak tarihine sahip çıkma iddiasıyla yapılan düzenlemelerdir. Bunların başında, Seyyid Burhanettin Türbesi ve Mezarlığı'nın (100 bin metrekaresine geniş bir alana yayılmaktadır) düzenlenmesi ve önceki dönemde projelendirilen Ahi Evran Zaviyesi'nin restorasyonu gelir. Söz konusu iki düzenlemenin yapıldığı hatta yer alan, Talas Caddesi'nin meydandan hava ikmale kadarki kısmının Seyyid Burhanettin Bulvarı olarak isimlendirilmesi de bu kapsamda değerlendirilmesi gereken bir karardır. Bunların yanında, kentin sağ belediyecilik mirasını sahiplenme iddiasıyla, DP, AP ve ANAP'tan seçilmiş eski belediye başkanlarının (Osman Kavuncu, Mehmet Çalık ve Hüsamettin Çetinbulut) isimleri de çeşitli park ve caddelere verilmiştir. Özhasseki yönetiminin, açıkça İslâmcılıkla ilişkilendirilebilecek tek icraatı, bazı eski mahalleler birleştirilerek oluşturulan iki mahalleye –tarihî kayıtlara geçmiş isimleri olan Gediriz, Billur, Karadere, Seygalan, Çağşak, Kayadibi yerine– Erenköy ve Altınoluk isimlerini vermesidir.

Birincisi doğrudan başkanın yakın olduğu Nakşi cemaatinin ismiyken, ikincisi cemaatin aylık dergisinin ismidir. Söz konusu mahalleler kentin kenarında kaldığı ve yeni apartmanlaşılan yerler olduğu için bu isimlendirmeler, kentin temsilini değiştirecek işler olarak görülmemiş, mahalle sakinlerinin talebi üzerine yapılmış bir özel düzenleme olarak algılanmıştır.

Beyaz şehir tahayyülünden hayırseverlerin dünya şehrine geçilirken “sosyal” ve kültürel etkinlikler ve mekân üretimi

Partiyle belediye arasında 1990'larda geçerli olan sembiyotik ilişki, Karatepe'nin başkanlıktan (zorunlu olarak) ayrılmasından, 28 Şubat sürecinden ve kendisini muhafazakâr-demokrat olarak tanımlayan AKP'ye geçişten sonra aşamalı olarak azalmıştır. AKP'nin özellikle “Hanımlar Komisyonu”nun katkısıyla mahallelerde en aktif taban faaliyeti yürüten parti olmaya devam ettiği kabul edilmektedir. Milli Görüş geleneğinden gelen militan-disiplinli parti çalışması görece gevşerken, belediye yoksul emekçi mahallelerle ilişki için en önemli kanalı olan yoksula yardım faaliyetlerini, yerel sermayeyle işbirliği içinde hayırseverlik organizasyonlarına daha ağırlık vererek ciddi biçimde artırmış ve düzenli gıda yardımı yapılan aile sayısı 1500'lerden, 2003'te 3800, 2004'te ise 10.000'li rakamlara çıkmıştır. Bu siyasanın gereği olarak, belediye örgütlenme şemasındaki Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı 2001 yılında ikiye bölünerek,¹³⁵ ayrı bir birim olarak Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı oluşturulmuştur. Bununla bağlantılı olarak, 2001'den sonra belediyenin faaliyet raporlarında, her yıl binlerce yoksul aileye hitap eden “Sünnet Şölenleri” düzenlendiği bilgisine de yer verilmeye başlanmıştır (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2002a ve 2004a).

Dolayısıyla, yoksula yardım, belediye yönetiminin yerel kamuoyuna dönük propaganda/halkla ilişkiler faaliyetlerinde es-

135 Bu daire başkanlığı aslında 1999'da ayrı bir birim haline gelmiş, ancak 2000'de tekrar diğer (sağlık) başkanlıkla birleştirilmiştir. Burada 2001'i esas almamızın nedeni, Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı'nın bu tarihten sonra bir daha birleştirilmemek üzere ayrılmış olmasıdır.

kisine göre daha fazla öne çıkarılan bir konu haline gelmiştir. Bir yanda açılan yeni aşevleri, bir yanda Özhasseki'nin Kayserili sermayedarları topladığı "Hayırseverler Zirvesi" (13-14 Aralık 2002), Kayseri belediyesiyle RP-FP çizgisinden İslâmcı kadroların Karatepe ve 28 Şubat sonrasında yaşadığı değişimin 2000'li yıllardaki göstergeleridir. Karatepe'nin "Beyaz Şehir Kayseri"sinden, sınıfsal eşitsizliklerin arttığı, yardımların toplumsal bütünleşme-dayanışma hissi yaratıcı boyutunun törpülenerek, basit bir popülist himayeciliğe, tek yönlü vicdan rahatlatma seanslarına dönüştüğü "Hayırseverlerin Şehri Kayseri"ye geçilmiştir. "Hayırseverlerin Şehri" olmak, aynı zamanda "Kayseri'yi dünya şehri yapma sevdasını" büyütme isteyen belediyenin (Bizimle Kayseri, 2004: 23) kentsel alanda yaptığı modern-rasyonalist düzenlemelerin sürmesinin güvencelerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Belediyenin propaganda faaliyetlerinde öne çıkartılan konulardan biri de Kayseri'nin futbol takımlarının başarısıdır. Kayserispor ve Kayseri Erciyes futbol takımlarının 2002 sonrasında belediyenin büyük maddi ve "manevi"¹³⁶ desteğiyle Türkiye Süper Ligi'ne çıkma başarısını da belediyenin İslâmcı siyasetten uzaklaşmasının sonuçlarından biri olarak değerlendirmek mümkündür. Kayseri'nin Süper Lig'de birden fazla takımı olan üç kentten (diğerleri İstanbul ve Ankara'dır) biri olması dikkate değerdir. Yerel sermayenin desteği sağlanmadan mümkün olmayacak bu "yüksek temsil", her şeyden önce, bu sınıfın yerel sınırların dışına açılma, kabuğunu kırma yönünde attığı bir adımdır. Bunun yanında, mülakat yapılanlardan ikisi bu durumun, iki takımın da manevi başkanı olan Mehmet Öz-

136 Manevi destek, belediyenin yerel sermayedarları bu kulüplere bağış yapmaya kuvvetli biçimde yönlendiren bir politika izlemesi anlamına gelmektedir. Kendisiyle mülakat yaptığımız kişilerden biri, "Profesyonel futbola çok kaynak aktarıyorlar, bu da kentte üretilen değerlerin israfıdır" yorumunu yapıp, belediyenin işadamlarına "Kayserispor'a 500 milyar, 1 trilyon bağış yap" telkininde bulunduğunu ileri sürmüştür: "Bu tür bağış yapanlar daha sonra belediyeden çok şey talep edebiliyorlar." 2004-2005 sezonu öncesinde Kayserispor'un, 2005-2006 sezonu öncesinde Kayseri Erciyes'in Süper Lig'in en fazla transfer yapan takımları olması da dikkat çekicidir.

haseki'nin, AKP ve Tayyip Erdoğan'ın Türkiye siyasetinde olası etkisizleştirilmesi/tasfiyesi sonrasında boşalacak alana girmeye dönük planlarıyla ilgili bir boyuta da sahip olduğunu iddia etmiştir.¹³⁷ Yerelcilikle popülizmi birleştiren uygulamaların toplumsal yeniden üretim açısından kazandığı ağırlık, siyasal süreçlerin değiştiği bir konjonktürde, Kayseri'de İslâmcılığa şimdiki yönetim kadar da yakın olmayan, başka bir milliyetçi-muhafazakâr çizginin yerel iktidara yerleşebileceği bir zemini üretmesi bakımından önemlidir.

Yatırımlarla ilgili başlıkta sıralanan; yeni mesire, Darülaceze, Kayseri evleri, hobi bahçeleri, okulların bahçelerine yapılan çevre düzenlemeleri, semt kütüphaneleri, bayan jimnastik salonu, yüzme havuzları, semt kapalı spor salonları, bulundukları yerde aynı zamanda birer sosyal mekân üretimi anlamına geldiklerinden, –Karatepe dönemindeki gibi bütünsel bir mekân temsili projesine oturmasalar da– Özhaseki döneminin toplumsal faaliyetlerinin başında anılmalıdırlar. Yeni dönemde aslında birer halkla ilişkiler faaliyetine indirgenen sosyal ve kültürel etkinliklere gelince, bunlar önceden planlanmış olmayıp önemli gün ve haftalar, açılışlar söz konusu olduğunda veya bir şekilde denk düştüğünde organize edilen işlerdir. Bu türden, sürekliliği olmayan, belli bir toplumsal mekân üretimi projesine bağlanmayan etkinlikler arasında tespit edebildiklerimiz; Bakû Sirki (1999), popüler müzik sanatçılarının konserleri, meydana kurulan dev ekranda futbol maçı yayını (2000), sinema günleri (2000), çocuk tiyatroları olarak sıralanabilir. Ülke ölçeğindeki popüler kültüre, kitle kültürüne veya kültür endüstrisine açıklık bakımından taşra muhafazakârlığından belli ölçüde ayrılan bu tür etkinliklerin programlı biçiminde gerçekleştirilmemesi, siyaseten ortalamacılığın (merkezciliğin) göstergeleri olarak düzenlendikleri izlenimini uyandırmaktadır. Karatepe döneminde yapılan “Beyaz Şehir

137 Bu takımlar ve olası başarılarının, Özhaseki'nin ulusal medyada daha fazla görünür olmasına hizmet edeceği açıktır. Mülakat yapılanlardan biri daha da ileri giderek, Özhaseki'nin kişisel tanıtımı için bazı ulusal basın kuruluşlarına yüklü miktarda para verdiğini iddia etmiştir.

Haftası” adlı etkinlik programından vazgeçilmesi, belediyenin kültür yayınları dizisinden önceki 4 yılda 30 kitap yayımlanmışken sonraki 6 yılda yalnızca 8 yeni kitabın basılmış olması, *Beyaz Şehir* adlı kent kültürü dergisinin yayımına son verilmesi de Özhasseki döneminde kültüre bakışın bir göstergesidir. Karatepe döneminde belediye bir Necip Fazıl Günü düzenlemişken, Özhasseki döneminde yine muhafazakârlığıyla tanınan ama hem daha “ılımlı” hem de siyasal olmaktan ziyade edebi bir kişilik olan Yahya Kemal’i anma gününün yapılmış olmasını da aralarındaki farklılığa işaret eden bir gösterge olarak değerlendirebiliriz. Düzenli yapılan kültürel etkinlikler ise; her yıl yapılan sünnet şöenleriyle, belediye konservatuvarı bünyesindeki Türk halk müziği, Türk sanat müziği korolarının konserleri, mehter takımının gösterileri, bando takımının resmî törenlerde verdiği dinletiler olmuştur.

İslâmcı belediyenin 10 yıllık pratiğinin genel değerlendirmesi

Kayseri’de 1989-1994 döneminin SHP’li belediye yönetimi, harcamalarıyla belediye kaynaklarını personel giderlerinde yoğunlaştırdığı, projecilikle şekillenen seçkinci-teknokratik bir sosyo-mekânsal pratik sergilediği için; hem ekonomik bunalım ortamında yeni gereksinim ve taleplerini karşılayamadığı kent yoksullarından uzaklaşmış hem de yerel sermayeyi karşısına almıştı. Bu yüzden formel işçi kesimi ve ücretli küçük burjuva kesimlerle sınırlı dar bir kentsel toplumsal ittifak zeminine oturan SHP’li yönetimin, kentsel siyasette sağ oyların bölünmesi ve 1989 seçimleri öncesindeki siyasal atmosfer sayesinde elde ettiği gücü yitirdiği, daha 1991 genel seçimlerinde ortaya çıkmıştı. 1994 seçimlerinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi’ndeki SHP dönemi, Refah Partisi’nin seçim zaferiyle sona erdi. RP’nin belediye yönetimini ele geçirmesinde, 1990’larda Türkiye ölçeğinde yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelerin yanı sıra, gerek Kayseri 1. OSB’nin açılmasından sonra toplumsal ve ekonomik açıdan güçlenen KOBİ sahiple-

rinin en güçlü siyasal temsilcisi konumuna gelmesi, gerekse örgütlediği yoksula yardım faaliyetleriyle mahalle düzeyine inen toplumsal ilişki ağları önemli rol oynamıştır.

Şükrü Karatepe'nin başkanlığıyla başlayan on yıllık İslâmcı belediye dönemiyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken ilk konu, belediyecilik pratiğinin genel çerçevesini neo-liberal siyasaların belirlediğidir. İslâmcı yönetimin işbaşına gelmesiyle, belediye ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri kendi birimleri ve personeliyle üretmek yerine piyasadan (özel sermayeden) alma, ekmek fabrikası örneğinde görüldüğü gibi kolektif tüketim alanından çekilme, personel sayısını ve harcamalarını azaltma gibi birbiriyle iç içe geçmiş neo-liberal siyasalara yönelmiştir. Belediyenin mal ve hizmet alımlarında ve yatırım harcamalarında hızlı ve ani bir artış yaşanmasına neden olan neo-liberal anlayış, Özhaseki yönetimi döneminde çok daha disiplinli biçimde izlenerek, sistemli hale getirilmiştir. Belediye bünyesindeki dairelerin sorumluluğunda olan yatırım, proje ve hizmet üretimi işleri, 1999'dan itibaren, özelleştirmeye daha fazla ağırlık verilerek ve yap-işlet-devret modeliyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Özhaseki döneminde, neo-liberal siyasaları daha sistemli hale getiren uygulamaların başlıcaları şunlardır: Belediye otobüslerini özel kişilere devrederek toplu taşımacılıktan çekilmek, belediyenin binek araçlarını satarak ihaleyle özel sektörden araç kiralama yoluna gitmek, mezba-ha, çok katlı otopark, fuardaki kültür sitesi ve ihtisas fuarı kompleksi gibi Karatepe döneminde yapımına başlanmış büyük çaplı bina yapım işlerinin, yap-işlet-devret modeli içinde sanayi ve ticaret odalarına, özel şirketlere devredilmesi. Kolektif tüketimle ilgili önemli bir gelişme de Özhaseki'nin, Karatepe tarafından başlatılan Beyaz Şehir toplu konut projesinden çekilmesidir.

Özhaseki döneminin Karatepe döneminden önemli bir farklılığı da büyük boyutlu projelere ve borçlanma/finansman konusuna bakışta ortaya çıkmaktadır. Karatepe yönetimi kendisinden önceki yönetimden farklı olarak; yatırım kararlarında, uzlaştırmaya çalıştığı kentsel toplumsal ittifak çerçevesine uygun

olarak, yerel sermaye gruplarının ölçeğini aşacak projelere girişmekten kaçınmış, ihale aşamasına gelmiş projeleri ya iptal etmiş ya da rafa kaldırmıştır. Bunun yerine, kaynakların yerel ticaret ve inşaat sermayesine yönlendirilmesi anlamına gelen, harcamaları mal ve hizmet alımlarıyla yol yapım, onarım işlerinde yoğunlaştıran bir siyasa tercihinde bulunmuştur. Bu tercih Özhaseki döneminde revize edilerek, rafa kaldırılmış kimi projeler (atık su arıtma tesisi, hafif raylı sistem) yeniden gündeme alınmış, yanısıra birtakım yeni projelere (Yamula Barajı, doğalgaz) de girilmiştir. Kayseri'yi dünya şehri yapacağını söyleyen Özhaseki'nin giriştiği bu projeler, aynı zamanda İslâmcı belediyenin ulusal ve uluslararası büyük sermayeyle ilişkisinin geçirdiği değişimi göstermektedir. Yeni yönetimin projelerin finansmanı için borç almaktan çekinmemesi de, aynı doğrultuda, Karatepe döneminden farklılaştığının bir göstergesidir.

Karatepe'yle Özhaseki arasındaki bir diğer farklılaşma da mekânsal üretim pratiğiyle ilgilidir. Melikgazi Belediye Başkanlığı'ndan beri icraat ve söylemiyle milliyetçi-muhafazakâr bir çizgiyi temsil eden Özhaseki'yle birlikte belediye yönetimi, Karatepe'nin kamusal mekânları İslâmcı mekân temsili projesiyle dönüştürmeye çalışan çizgisini terk etmiş; bir yandan milliyetçi ve muhafazakârlığın 'genel' popüler unsurlarına yönelirken, bir yandan da öteden beri mahalle düzeyinde faaliyet yürüten İslâmcı çevreleri destekleyici uygulamalarla yetinmiştir. Bu da önceki sürecin modern-geleneksel gerilimini sürdürüyor görünen İslâmcı kentsellik anlayışından, toplumsal mekân üretiminden, "Beyaz Şehir"den geri çekilmek anlamına gelmektedir. Karatepe'yi başkanlık koltuğundan alıp, cezaevine gönderen 28 Şubat süreciyle başlayan bu geri çekilmeyle birlikte, belediye yönetimi, propagandasını daha ziyade Kayseri'yi "modern bir dünya kenti" haline getirecek, kapitalist mekân düzenleme rasyonalitesine uygun fiziksel altyapıyı geliştiren işlerdeki performansına dayandırmaya başlamıştır.

Kayseri'de neo-liberal belediyecilik anlayışını ileri bir noktaya götüren –ve onunla çelişen hiçbir talebe yanıt vermeyen– Özhaseki'nin toplumsal desteğini 1999 ve 2004 seçimlerinde

açıkça görülecek biçimde artırmasında, kentsel siyasetteki etkisi artan “oturmalar” ve kapsamı ciddi ölçüde genişleyen yoksula yardım faaliyetleri başta olmak üzere, halkla ilişkilere, propagandaya yönelik popüler etkinlikler pay sahibidir. Yerel demokrasinin değerleri sayılan şeffaflık ve katılımcılık iddialarını da taşıyan söz konusu etkinliklerden bazıları; aşevleri açarak yoksullara yiyecek, iâşe, giysi ve yakacak yardımları örgütlemek, sünnet şölenleri düzenlemek, “şehitler evi” yapmak, Karatepe döneminde yıkılan belediye ekmek fırınının arsasıyla bitişigindeki 75 kişi kapasiteli huzurevini birleştirip hayırseverlerle işbirliği içinde 500 kişilik darülaceze bina kompleksi yapmak, 100 okulun çevre düzenlemesini yapmak, camilere ücretsiz elektrik vermek, kadınlar, gençler, yaşlılar için farklı dinlenme ve spor tesisleri yapmak, Kayseri’nin futbol takımlarını Türkiye Süper Ligi’ne çıkarmak olarak sıralanabilir. Bunların örneklerine Karatepe döneminde de rastlanmasına karşın Özhasseki döneminde daha fazla önem kazanmalarının nedeni, belediye yönetiminde belirgin bir İslâmcı çizgiden, muhafazakâr bir çizgiye geçilmiş olmasının ve neo-liberal anlayışı daha sistemleştirmenin gerektirdiği sosyalizasyon ihtiyacıdır. Bu ihtiyacın öznel açıdan ne ölçüde siyasal-ideolojik çizgi değişikliğinden kaynaklandığı elbette tartışmaya açık olsa da; nesnel yönden ücretli-yoksul kesimlerin sosyal refahını artıracak kolektif tüketim hizmetlerini geriletirken, sermayenin mekânda yapılandırılmasına yönelik işlere önceki dönemlere göre daha fazla ağırlık vermesini getiren neo-liberal anlayışla doğrudan bir nedensellik ilişkisinin varlığı olduğu açıktır.

Bu dönemde gerek şeffaflık ve katılımcılığın içeriği farklılaştırılarak öne çıkartılması gerekse “Hayırsever Kayseri” sloganıyla kapsamı genişletilip yerel sermaye ve İslâmcı çevreleri seferber eden yoksula yardım faaliyetleri; belediyenin kamucu yanlarını tasfiye edip onu bir hizmet şirketine dönüştüren neo-liberal anlayışla birleştirildiğinde “egreti kamusalıklar” olarak kavramlaştırılabilir. Kentlilerin bir kısmı “hayırseverlik” adına seferber edilirken, belediyenin toplumsal refahını artırmakla sorumlu olduğu yerel halkın üzerinde hak ve söz

sahibi olması gereken kamusal hizmetler (kolektif tüketim) özelleştirilerek piyasaya, özel girişimcilere devredilmiştir. Söz konusu faaliyetler yukarıdan aşağıya himayeci bir tutumla örgütlendiği için ne yardımlardan yararlananların ne de genel olarak kent halkının bunlar üzerinde bir inisiyatif geliştirmesi mümkün olmaktadır. Bundan dolayı da, kent yoksullarını İslâmcı/muhafazakâr çevrelerin etki alanı içerisinde tutan “eğreti kamusallık,” ücretli emek kesimleri içinde neo-liberal belediyeçilik siyasalarına karşı oluşabilecek tepkileri paralize etmek gibi önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

Fotoğraf: Erkan Özkan

İslâmcı “Millî Görüş” çizgisinden gelen Refah Partisi, Fazilet Partisi ve son olarak da Adalet ve Kalkınma Partisi, 1994’ten beri yerel seçimlerde birçok büyük kentte yönetimi ele geçirdi. Bu seçim başarılarının arkasında yatan siyasal, ekonomik, sosyolojik nedenler birçok çalışmanın konusu olmuşsa da, İslâmcı kadroların 10 yılı aşan belediyecilik pratiğini örnek olaylar üzerinden çözümlemeyi amaçlayan akademik çalışmalar yetersizdir. Çalışmamız bu eksikliğin de etkisiyle, keşfedici ve betimleyici bir nitelik taşımaktadır. Ulaştığımız bulgular daha çok, bundan sonra konuyla ilgili yapılacak çalışmalar ve bilimsel tartışmalar için zemin oluşturabilecek varsayımlar olarak değerlendirilmelidir.

Kent mekânını, toplumsal olanla mekânsal olanın birbirini karşılıklı olarak etkilediği bir yer olarak kavramsallaştıran sosyo-mekânsal diyalektik anlayışı çalışmamızda yol gösterici olmuştur. Bu karşılıklı etkileşimde belirleyiciliği baskın olan, toplumsal’dır. Toplumsal olarak üretilen mekân da toplumsalın kuruluşunda, dönüşümünde rol oynar. Bu çerçeveden baktığımızda, kent mekânı, geçmiş sosyo-mekânsal gelişiminden taşıdıklarıyla yeni sosyo-mekânsal gelişmelerin ve birikim sürecine ait etkenlerin yoğunlaştığı ve şekil aldığı bir toplumsal

ortamdır. Kent yönetimleri (belediyeler) ise, bir yandan kapitalist ulus-devlet aygıtının –sermaye ve emeğin yeniden üretimini kent mekânı düzeyinde gerçekleştiren– bir parçasıyken; bir yandan da yerel halkın oylarına dayanmalarıyla, yerel çıkarlar ve tavırların temsilcisi olarak yerel ittifakların konusu ve merkezle ilişkisinin önemli bir aracısındırlar.

İslâmcı siyasetin ve daha genel olarak da etno-kültürel kimlik siyasetinin son 15-20 yılda ulusal ve yerel düzeyde güçlenmesini, dünya ekonomisi ve siyasetinde 1970'lerin büyük ekonomik krizinin ardından yaşanan gelişmelerle ilişkilendirerek ele aldık. Batıda refah devletini, azgelişmiş ülkelerde ulusal kalkınmacılığı gerileten serbestleştirme, düzenleme dışı-bırakma, esneklik gibi neo-liberal siyasalar; ekonomik ve toplumsal ilişkilerde geleneksel-kültürel bağların ağırlığındaki artışla gündeme gelen kimlik siyasetini tetiklemiştir. Ayrıca, gerek Sovyetler Birliği merkezli sosyalist blokun 1990'ların başında yıkılmasıyla, emek eksenli sınıf mücadelesinin krizinin derinleşmesi gerekse uluslararası finans sermayesi başta olmak üzere sermayenin dünya ölçeğinde serbest dolaşımının olağanüstü hız ve akışkanlık kazanması demek olan globalleşme neo-liberal yeniden yapılanma/düzenleme siyasalarını ileri noktalara taşımıştır. 1950 sonrasında hızlanan Türkiye kentleşmesinin öteden beri barındırdığı bir özellik olarak, akrabalık, hemşehrilik, etnik ve dinsel cemaat bağlarının kır kökenli yeni kentlilerin gündelik yaşamında taşıdığı ağırlığın 1980 ve 1990'larda önemini daha da artırması, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının ideolojisi olan Kemalizmin modernleşme ve kalkınma ideallerinin hissédilir biçimde aşınması, geleneğe ve kültürel köklere dayalı İslâmcılık, radikal milliyetçilik gibi ideoloji ve hareketlerin güçlenmesi, dünya ölçeğinde yaşanan söz konusu gelişmelerle ilişkilidir.

Bu süreçte Kayseri özeline bakıldığında, aile, yerlilik gibi değerler, akrabalık, cemaat gibi geleneksel-kültürel ilişki ağları büyük ölçüde, 1990'larda OSB merkezli yeni sanayileşme dalgasının özelliklerine bağlı olarak pekişmiştir. Klasik modernleşme yaklaşımının beklentisinin tersine, ekonomik-sınai ge-

lişmeyle çözüleceğı varsayılan geleneksel-kültürel değer ve ilişki ağları, KOBİ'lere ve ucuz işgücüne dayalı yeni sanayileşmenin kaldıracı olarak işlev görmüştür. Bu yüzden de söz konusu değer ve ilişki ağlarının zaten güçlü olduğu Kayseri'de 1990'lı yıllar, geleneksel ve kültürel olanın "geri dönüşü"nden ziyade, "yeniden canlanması"na sahne olmuştur. Bu canlanışın önemli bir boyutu, kentteki hâkim kültür örüntüsünü oluşturan taşra muhafazakârlığının, yeni tüketim kalıpları ve hayır-severlik patlamasıyla kendisini yeniden üretmesidir.

Yaşanan yeni sanayileşme süreciyle büyüyen işletmelerden bir kısmının geleneksel küçük girişimciler arasından çıkması, KOBİ sahipleri olarak adlandırılan bir yeni zenginler kesimini ortaya çıkarmıştır. OSB merkezli yeni sanayileşmenin, özel olarak da bu toplumsal kesimin yaşadığı zenginleşmenin siyasal sonucu, Ziya Gökalp'ten beri milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin klasik sosyo-ekonomik gelişme modeli olarak bilinen "gelenek içinden giderek modernleşme"nin güncelleşmesi olmuştur. Türkiye'nin geleneksel-kültürel bağlara dayanan toplulukları birleştirme ve yerel topluluk ağları kurma yeteneği en gelişkin partisi kabul edilen RP'nin Kayseri'de belediye yönetimlerine gelişi aynı zamanda, söz konusu muhafazakâr model ve yeniden canlanma sürecinin yeni bir evreye sıçraması anlamına gelmiştir.

RP'nin seçim zaferi; kırsal alandan göçle gelen değer ve bağların Cumhuriyet öncesinin İslâmi motifleriyle birleştirildiği yeni bir kentlilik (mekân temsili) anlayışının, yerelden ziyade Batı'yı model alan bir "evrensellik" çerçevesi içinde tanımlanmış modernleşmeci eski kentlilik anlayışı karşısında başarı kazanmasıdır. Bunu sağlayansa, RP'nin mekânın temsillerini (gündelik yaşamdaki somut ilişkileri) -ki bunlar da büyük ölçüde yeni sanayileşme ve onun getirdiği emek süreçleriyle koşullanmıştır- en iyi kapsayan siyasal aktör görüntüsü vermesidir.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ni 1994'ten beri elinde bulunduran İslâmcı kadroların 10 yıllık belediyecilik pratiğini girişte ortaya attığımız sorular çerçevesinde değerlendirecek olursak şu sonuçlara ulaşabiliriz.

Kayseri'nin İslâmcı belediye yönetiminin ekonomi-politiği-ne baktığımızda, 10 yıllık sürede, harcama ve yatırımlarda büyük oranda özel sermayenin mekânda yapılandırarak büyütülmesine dönük işlere ağırlık verildiği görülür. Büyükşehir ve bağlı iki belediyenin meclislerinin büyük ölçüde inşaat-konut ve ticaret sektörlerinden gelen girişimcilerden oluşmasının da sonucu olan bu eğilimi açmak gerekirse; İslâmcı belediye, inşaat ve konut sektörlerine yatırım oranını yükseltme, üretimde ve ticarete toplanma ekonomilerine katkı sağlama ve ulaşım altyapısını geliştirme işlevi gören işlere önceki dönemlere göre daha fazla ağırlık vermiştir. Belediyenin kamucu ve üretici boyutlarının ortadan kaldırılmasıyla kaynakların/harcamaların piyasadan mal ve hizmet alımı ve ihalecilik yoluyla inşaat-konut ve ticaret sektörlerine aktarılması siyasasıyla da birleşen bu çizgi, kentsel işgücünün sosyal refahını artıran, ortak yaşamdan türeyen gereksinimlerini karşılayan kolektif tüketim hizmetlerinden de çekilmiştir. Egemen neo-liberal siyasaları belediyecilik alanında giderek daha sistemli biçimde uygulayan İslâmcı belediye, –her ne kadar RP'nin kapatılmasından sonra pek dillendirilmese de– işbaşına gelirken kullandığı 'Adil Düzen' söylemini, genişlettiği yoksula yardım faaliyetleriyle sürdürüyor görünmektedir. Belediyeyi iş gören, üretim yapan yapıdan işi organize eden, denetleyen bir hizmet şirketine dönüştürdüğünü övünçle anlatan İslâmcı yönetimin; bir kısmını doğrudan yürüttüğü, bir kısmını da örgütlediği yardım faaliyetleri, 'hayırseverliğin' ve yoksulluğun yerel topluluk ağları ve geleneksel-kültürel dayanışma örüntüleri aracılığıyla yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Neo-liberal siyasaların gereklerini belediyecilik düzleminde yerine getirmek anlamında merkez sağ bir partiden fazlaca bir fark koymamakla birlikte, İslâmcı belediye neo-liberalizmin sosyalizasyonu anlamında kendisine göre başarıyla işleyen bir toplumsal yeniden üretim sistemi kurmuştur. Birbiriyle çelişen iki işlevi başarıyla yerine getiren, İslâmcıların gerek belediye düzleminde gerekse bir toplumsal-siyasal çevre olarak kentsel siyasetteki hegemonya kapasitelerini geliştirdikleri, her yerel

seçimde daha yüksek oy oranlarına ulaşmalarından da anlaşılmaktadır.

Dönemin İslâmcı partisi RP, 1994 seçimleri öncesinde bir yandan öteden beri en güçlü siyasal temsilcisi olmaya çalıştığı ve parti teşkilatının yönetim birimlerinde önemli bir ağırlığı bulunan KOBİ sahipleriyle, ticaret sektöründe kökleşmiş olmakla birlikte sanayi ve kentsel rantlar alanında etkinliğini artıran yerel büyük sermayeyi aday seçimi ve programıyla bir araya getirmeye çalışan, diğer yandan kent yoksullarını yardım faaliyetleriyle kendisine eklemleyen bir kentsel ittifak siyaseti izlemiştir. Özellikle Özhasaki sonrasında bu ittifakı yerel büyük sermayeyi daha belirleyici kılarak uygulayan belediye yönetimi, kentsel siyasetteki hegemonyasını artırmıştır. Kentsel işgücünün farklı kesimlerinin ittifaktan dışlanmış oldukları, belediye uygulamalarının yanısıra yerel meclise bu partiden seçilenlerin mesleklerinden de anlaşılmaktadır: eğitimle kazanılan uzmanlık mesleklerinde çalışan avukat, doktor, muhasebeciler vb.'den oluşan küçük burjuva kesimi, yerel meclislerde 1994-1999 arasında sahip olduğu ağırlığı 1999 seçimleriyle birlikte büyük oranda yitirmiştir. Dolayısıyla 10 yıllık süreçte kent mekânına değişim değeri gözlüğüyle bakan ve kentsel rantlardan aldığı payı artırmak isteyen sermaye kesimleri kentsel siyasaların belirlenmesinde ağırlıklarını artırmış; kenti ortak toplumsal gereksinimlerin karşılandığı bir yer olarak, kullanım değeri üzerinden değerlendirmesi beklenecek ücretli emek kesimleri ve küçük burjuva kesimlerin gücü ve etkinliği ise gerilemiştir. Her ne kadar parti teşkilatında KOBİ sahipleri daha güçlü görünüyorsa da, statükocu bir milliyetçi-muhafazakâr yapıya sahip olan ve öteden beri diğer ekonomik sektörleri kontrol ederek gücünü koruyan yerel büyük sermayeyle ilişkilerinden dolayı, Kayseri'de İslâmcı belediyenin "yeşil sermaye" diye tanımlanan sermaye kesimini daha fazla gözettiği, geliştirdiği söylenemez.

İslâmcı belediye yönetimi, kendi siyasal çizgisini ve İslâmi hareketin diğer unsurlarını yerel toplumda ve kamusal alanda güçlendirmeye dönük çalışmalar bakımından Şükrü Karate-

pe'nin başkan olduğu 1994-1998 döneminde farklı, onu izleyen Mehmet Özhasseki döneminde farklı stratejiler izlemiştir. Karatepe döneminde Beyaz Şehir Kayseri adlandırmasıyla ifade edilen strateji çerçevesinde, Cumhuriyet Meydanı ve Fuar Alanı gibi kamusal mekânlar önceki yapı ve simgelerden arındırılarak İslâmî motif ve muhafazakâr değerler öne çıkartılacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Karatepe hapse atıldıktan sonra başkanlık görevine gelen Özhasseki'yle birlikte milliyetçi-muhafazakâr bir söylem ve "Dünya Şehri Kayseri" şîârı ön plana geçmiştir. Bu değişim, kentin kamusal alanlarında toplumsal mekân üretimi çabalarından vazgeçme anlamına gelse de, belediye yönetimi İslâmcı çevrelerin (parti, dinî cemaatler ve onlara bağlı dernek ve vakıflar) mahallelerdeki bu yöndeki faaliyetlerini destekleyici bir tutum takınmaktan geri durmamıştır. İslâmcı belediye, kendisine uygun bir toplumsal mekânı, kâh Karatepe döneminde olduğu gibi bir aktör olarak kamusal mekânları dönüştürerek üretmeye çalışmış ve kendisine destek veren dindar-muhafazakâr kesimleri bu toplumsal mekâna çekmeyi hedeflemiş; kâh Özhasseki döneminde olduğu gibi bu aktörlük konumundan çekilip, çeşitli mekân parçalarında bu üretimi gerçekleştirmek için uğraşan İslâmcı aktörlere destekler sunmuştur. Bütün bunların sonucu olarak da Kayseri'nin mekân temsili "Beyaz Şehir Kayseri"den "Hayırseverlerin Dünya Kenti Kayseri"ye doğru değişirken, kent halkının gündelik yaşamında mekânı deneyimlemesi daha İslâmî bir içerik kazanmıştır. Ancak bu içerik sabitlenmiş değildir, yerel sermayenin gösterdiği ekonomik gelişmenin gereği olarak, "dünya kenti olmak" adına yapılan ve günümüz kapitalizminin rasyonalitesine uygun mekân düzenlemeleri nedeniyle içinde çelişkiler barındıran bir nitelik taşımaktadır.

İslâmcı belediye yönetimi Özhasseki döneminde daha belirgin biçimde ortaya çıkan bu çelişkinin çözümünü; yoksula yardım faaliyetlerini Ramazan ayında yoğunlaşan bir hayırseverlik seferberliğine dönüştürmek, sosyal ve kültürel etkinliklerinin önemli bir kısmını bu ayda gerçekleştirmek, dinî bayramlarda belediye otobüslerini ücretsiz yapmak, sünnet şölen-

leri düzenlemek, şehitler evi açmak, huzurevini genişletip darülaceze diye adlandırmak gibi geleneksel-kültürel kodlarla yüklü sosyal nitelikli faaliyetlerde ve kentin futbol kulüplerini desteklemek, popüler müzik sanatçılarına konserler vermek gibi halkla ilişkiler faaliyetlerinde aramaktadır. İslâmcı yönetim bu dönemde şeffaflık, israfın önlenmesi ve katılımcılık gibi modern-popüler şiarlar da sahiplenip, öne çıkarmıştır.

İhalelerin televizyonlarda canlı yayınlanmasıyla 'gösterilen' şeffaflık, belediye başkanının halkla yüz yüze temas ettiği buluşmalardan ibaret bir "temsil" olarak kurgulanan katılımcılık imgeleri, yoksula yardım faaliyetleri başta olmak üzere sosyal projelerle birlikte değerlendirildiğinde; hem neo-liberal siyasa-ların yol açtığı tahribatın, hem de "dünya kenti olma" adına yapılan fiziki mekân düzenlemelerinin muhafazakâr yapıyı dönüştüren etkilerinin üzerini örten "eğreti kamusalılıklar" olarak tanımlanmalıdır.

Eğreti kamusalılık kavramını kullanmamızın nedeni, söz konusu toplumsal içerikli ve geleneksel-kültürel değerlerle kodlanmış faaliyetlerin, modern siyasal anlamıyla kamusalılığı gerileten belediyecilik siyasalarıyla ters orantılı geliştirilmiş olmasıdır. Kamusalılığın ve ona bağlı olarak kentselliğin gerilemesi, Henri Lefebvre'in 1968 hareketinin ortaya çıkış nedenlerini (kapitalist rasyonalitenin, kent yönetimlerini, halkın görüş ve beklentilerini göz ardı eden bir teknokratikleşme eğilimine sokması) açıklarken, Richard Sennett'in ise 1970'lerin krizi ve sonrasındaki siyasaların kentsel siyasetin özgürleştirici yanlarını nasıl olumsuz etkilediğini anlatırken vurguladıkları bir nokta. Dolayısıyla, eğreti kamusalılığı yarattığını belirttiğimiz faaliyetler, genelde kapitalist rasyonaliteye uygun sosyo-mekânsal düzenlemelerinin toplumsal yapıya nüfuzunun zaman içinde artmasıyla, özelde ise kamusal hizmetleri daraltan neo-liberal siyasalarla birlikte açığa çıkan yeni toplumsal meşruiyet gereksinimlerine yanıt verdiği için yelpazesi genişleyen faaliyetlerdir. Eğreti kamusalılık kavramını önermemizin temel nedeni, kamusal bir kurum olarak belediyeyle halkın belli bir bölümü arasında bir ilişki zeminine otursa da

söz konusu faaliyetlerin bütünü, insanların davranışlarını, eylemlerini ona göre düzenlediği değerler ve normların üretil- diği, müzakere sürecine halkın katıldığı bir haklar ve sorum- luluklar çerçevesi olarak klasik siyasal anlamıyla kamusalığa hiç benzememesidir. Yerel halkın üzerinde hak ve söz sahibi oluşuyla siyasal anlamda kamusal bir nitelik kazanmış olan kolektif tüketim hizmetlerinin özelleştirilerek piyasaya, özel girişimcilere devredilmesi, “eğreti” bir kamusalığın (veya kentselliğin) ortaya çıkışının ilk adımı olmuştur. Yoksula yar- dım başta olmak üzere, söz konusu faaliyetlerin bir özelliği de yukarıdan aşağıya bir himayecilik biçiminde örgütleniyor ol- masıdır. Bu da, bunlar üzerinde ne yardımlardan yararlananlar- ın ne de genel olarak kent halkının bir inisiyatif geliştirmesi- ni olanaklı kılmaktadır.

Sonuç olarak, kamucu-üretici boyutları tasfiye edilen bele- diyenin bir hizmet şirketine dönüşmesi ve günümüz kapitaliz- minin rasyonalitesine uygun mekân düzenlemeleri, bir serma- ye birikim mekânı olarak kenti geliştirse de yerel halkın bü- yük bölümünün toplumsal refahını artırma mücadelesinin mekânı olan kenti geriletmektedir. Modern siyasal anlamıyla kamusalığı gerileten bu gelişme, siyasal söylemini yüz yüze ilişkilerle ve kültürel kodlarla kuran İslâmcıların kent bütü- nünde eğreti bir kamusalık yaratan faaliyetleriyle ikame edil- meye çalışılmaktadır. Bu noktada hem Lefebvre hem de Sen- nett’in kentselliğin özgürlükçü yanı olarak selamladıkları, farklılıklar üzerinden şekillenen bir müzakere alanı olarak ka- musalığın; bizi kültürel kimliklerimizle, birer cemaatin parça- sı olarak çağıran geleneksel-kültürel kodlara dayalı söylemiyle aynılıklar üzerinden şekillenen, toplumsal kontrolün güç ka- zandığı bir yer haline getirildiği de görülmektedir. Eğreti ka- musallık, aynı zamanda, “pansuman tedavileri” ile kent yok- sullarının –ancak!– hayatta kalmalarını sağlarken, hem yardı- ma muhtaç durumuna düşürülmüş ücretli ve yoksul kesimle- rin yaşamını eğretileştirmekte, hem de neo-liberal siyasalar karşısındaki tepki ve muhalefet potansiyeli için bir “emniyet sübabı” işlevi görmektedir.

Toplumsal meşruiyetini, kitle ilişkilerini bu eğreti kamusal-
lıkla kuruyor görünen belediyenin en önemli güç kaynağın-
dan biri, etrafındaki kentsel toplumsal ittifakın –ki merkezin-
de KOBİ sahipleriyle yerel sermaye yer alır– nüfuzu; diğeri ise
“oturmalar” ve parti aracılığıyla ilişkide olduğu İslâmcı çevre-
lerin çeşitli toplumsal yaşam çevrelerinde (mahallelerde, işyer-
lerinde, camilerde, spor tesislerinde) yürüttüğü etkin taban
çalışmasıdır. Bu etkinlikleri yürütenler, yoksula yardım ve
benzeri faaliyetleri siyasal çalışma alanı olarak değerlendire-
rek, çalışma yürüttükleri mekânın toplumsal üretiminde kul-
lanmakta; belediyelerin bu türden işleri yapması için talep ya-
ratan yerel inisiyatifler gibi çalışmaktadırlar. Bu sayede de mo-
dern siyasal anlamıyla kamusalılığı öldüren belediyeler, güçlü
bir toplumsal-siyasal taban çalışması ağıyla kuşatıldıkları için,
dışarıdan bakıldığında yerel halkın nabzını tutan, dilini konu-
şan, böylece ‘sahici’ ilişkilere sahip bir görüntü vermektedir.
İslâmcıların neo-liberal siyasaları yerel düzeyde disiplinli bi-
çimde uygularken muhafazakâr toplumsal ilişkiler üzerine bi-
na ettikleri yoksula yardım ve benzeri faaliyetlerle toplumsal
meşruiyet zeminini kurmayı başarmaları; neo-liberal siyasalar-
la yoksulluğu derinleştiren güç ilişkilerine karşı gelişebilecek
toplumsal muhalefetin önünü kesen bir işlev görmesi baki-
mindan, İslâmcıların sermaye çevreleriyle çelişkili ilişkilerinde
önemli bir uzlaşma noktası olarak değerlendirilebilir.

- Akçay, Y. (2004). "İslamcılığın mümkün ve meşru dili: Muhafazakarlık", *Karizma dergisi*, 17, s. 21-33.
- Amin, S., (2003), *Obsolescent Capitalism*, Londra: Zed Books.
- Arslan, A., (2000), *Modern Dünyada Müslümanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Artun, T., (1989), *Türkiye'de Enflasyonla Mücadele*, İstanbul: Tekin Yayınları.
- Asiliskender, B., (2003a), "1930'ların "Modern" yapıtının günümüzdeki yalnızlığı", *Tol dergisi*, 2, s. 47-51.
- , (2003b), "Çağdaşlaşma eşğinde takılmış bir kent: Kayseri", *Tol dergisi*, 3, s. 86-89.
- Ataay, F., (2001), "Türkiye kapitalizminin mekânsal dönüşümü", *Praksis dergisi*, 2, s. 53-96.
- Ayata, A. G. ve S. Ayata, (1991), *Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü*, Ankara: T. C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Konut Araştırmaları Dairesi.
- Ayata, S., (1996), "Patronage, Party and State: Politicization of Islam in Turkey", *Middle East Journal*, cilt 50, 1, s. 40-56.
- Balshaw, M. ve L. Kennedy, (2000), "Introduction", *Urban Space and Representation* içinde, der. M. Balshaw ve L. Kennedy, Sterling: Pluto Press.
- Başkaya, F., (1986), *İki Bunalım Döneminde Türkiye Ekonomisi-Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına*, Ankara: Birlik Yayınları.
- Baydoğan, M. Ç., (2002), *Kayseri Cumhuriyet Meydanı'nın Mekânsal ve Sosyal Anlamını Yitirme Süreci ve Nedenleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Behar, C., (Ed.)(1999), *Türkiye'nin Fırsat Penceresi*, İstanbul: TÚSIAD Yayını.
- Bilgili, E., (2001), *Kayseri İmalat Sanayiinin Yapısal Analizi*, Kayseri: Kayseri Ticaret Odası.
- Bilgin, İ., (1996), "Anadolu'da modernleşme sürecinde konut ve yerleşme", *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* içinde, der. Y. Sey ve M. Beykan, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 472-490.
- Bizimle Kayseri, (2004), *Bir Sevdanın On Yıllık Öyküsü*, Seçim Broşürü. Yayım yeri ve yayımcı belirtilmemiş.
- Bora, T., (1996), "İslamcılıktaki Milliyetçilik ve Refah Partisi", *Birikim*, 91, s. 15-28.
- Bora, T. ve K. Can, (1991), *Devlet, Ocak, Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K., (2004), *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, Ankara: Imge Kitabevi.

- Bourdieu, P. (1999), "The essence of neoliberalism: Utopia of endless exploitation", *Le Monde Diplomatique*, <http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu>.
- Buğra, A., (1998), "The immoral economy of housing in Turkey", *International Journal of Urban and Regional Research*, 2, s. 303-317.
- , (2004a), "Bir toplumsal dönüşümü anlama çabalarına katkı: Bugün Türkiye'de E.P. Thompson'u Okumak", *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* içinde, E. P. Thompson, çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları, s. 11-37.
- , (2004b), "Dini Kimlik ve Sınıf: Bir MÜSİAD ve Hak-İş Karşılaştırması", *Sürekli Kriz Politikaları* içinde, der. N. Balkan ve S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları, s. 126-147.
- Bulut, F. (1997), *Tarikat Sermayesinin Yükselişi-İslam Ekonomisinin Eleştirisi*, Ankara: Doruk Yayınları.
- Büyükmihçi, G., (2000), "Korunacak tek yapıdan korunacak kentsel dokuya geleneksel kent parçalarına", *Erciyes Üniversitesi 11. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası, 'Koruma Kültürü/Planlama ve Kayseri' Paneli* içinde (der. S. Çalışır), Kayseri: Erciyes Üniversitesi ve Sabancı Kültür Merkezi.
- Castells, M., (1977), *The Urban Question*, Londra: Edward Arnold.
- , (1983), *The City and the Grassroots*, Berkeley: University of California Press.
- Cihangir-Çamur, K., (Ed.) (2002), *Belediye İmar İşleri Elkitabı*, Ankara: TODAİE.
- Coşkun, Z. (1995), *Aleviler, Sünniler ve Öteki Sivas*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R., (2002), *Ayet ve Slogan*, İstanbul: Metis Yayınları.
- , (1994), *Ne Şeriat Ne Demokrasi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çalışır, S. (2002), "Kültürel kimlik/kültürel süreklilik", *Erciyes Üniversitesi 11. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası, 'Koruma Kültürü/Planlama ve Kayseri' Paneli* içinde (der. S. Çalışır), Kayseri: Erciyes Üniversitesi ve Sabancı Kültür Merkezi.
- Çalışkan, N., (1995), *Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediyesi*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çevikçe, E., (1997), *Enflasyon: 20 Yılda Ne Değişti*, Ankara: Ümit Yayınları.
- Çitçi, O. vd., (2001), *Yerel Seçimler Panoraması, 1963-1999*, Ankara: TODAİE Yayını.
- Darkot, B., (1993b), "Kayseri", *İslam Ansiklopedisi*, cilt 6, s. 484-491.
- Dayıoğlu, K., (1998), *Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediye Başkanları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- DİE, (1995), *Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları, 27.03.1994*, Ankara: DİE Yayını.
- , (1998), *75. Yılında Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti*, Ankara: DİE.
- , (2000), *Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları, 18.04.1999*, Ankara: DİE Yayını.
- , (2002), *Türkiye İstatistik Yıllığı-2001*, Ankara: DİE.
- , (2002b), *2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İl 38-Kayseri*, Ankara: DİE.
- Doğan, A. E., (2002), *Birikimin Hamalları: Kriz, Neo-liberalizm ve Kent*, İstanbul: Don Kişot Yayınları.
- , (2004), "Sosyal demokrat vaatlerden neo-liberal rövanşçılığa: 1990'lar Ankara'sında belediyeçilik", *Praksis dergisi*, 12, s. 103-128.

- DPT, (2001), *Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: DPT yayını.
- , (2003), *İller ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması*, Ankara: DPT.
- Dubestky, A., (1977)*, "Class and community in urban Turkey", *Commoners, Climbers, and Notables: A Sampler of Studies on Social Ranking in the Middle East* içinde, der. C. Nieuwenhuijze, Leiden: E. J. Brill.
- Eraydın, A., (1992), *Post-Fordizm ve Değişen Mekânsal Öncelikler*, Ankara: ODTÜ Matbaası.
- Ercan, F., (2004), "Türkiye'de kapitalizmin süreklilik içinde değişimi (1980-2004)", *İktisat Dergisi*, 452, s. 98-109.
- Erdem, E., (2003), "Kayseri imalat sanayiinde son yıllarda yaşanan değişim ve 2001 ekonomik krizinin etkileri", *Kayseri Sempozyumu 1* içinde (düz. Kayseri Ticaret Odası-KTO), 115-144, Kayseri: KTO Yayınları.
- Erder, S., (1996), *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersel, H., M. Tunçay, A. Kuyaş, A. Oktay, (2003), *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Frank, A. G., (1984), "Dünya krizi ve dönüşüm", *Yapıt*, 7, s. 45-65.
- Freund, P. ve G. Martin, (1996), *Otomobil'in Ekolojisi*, çev. G. Koca, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökalp, Z., (1969), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Milli Hareket Yayınları.
- Göle, N., (1994), "Towards an autonomization of politics and civil society in Turkey", *Politics in the Third Turkish Republic* içinde, der. M. Heper ve A. Evin, Boulder: Westview Press, s. 213-222.
- Gülalp, H., (1993), *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, çev. O. Akınhay ve A. Yılmaz, İstanbul: Belge Yayınları.
- , (2003), *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Güler, B. A., (1992), *Yerel Yönetimler: Liberal Yaklaşımlara Eleştirel Yaklaşım*, Ankara: TODAİE Yayını.
- Güler, M., (2004), *Türkiye'de Toplumcu Belediyecilik Anlayışının Evrimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, yayımlanmamış doktora tezi.
- Gürel, B., (2004), "1970'ler Türkiye'sinde İslamcı ve faşist hareket-vaadler ve sonuçlar", *Praksis*, 12.
- Gürbilek, N., (2001), *Kötü Çocuk Türk*, İstanbul: Metis.
- Habitat II-Türkiye, (1996), *Habitat II-Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı*, İstanbul: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi yayını.
- Hamamcı, C., (1996), "Kent, zengin gettolar, yerel yönetimler", *Ada Kentliyim Dergisi*, 5, 106-107.
- Harvey, D., (1982), *The Limits to Capital*, Oxford: University of Chicago Press.
- , (1985), *The Urbanization of Capital*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- , (1992), *The Urban Experience*, Oxford: Blackwell Publishers.
- , (1997), *Postmodernliğin Durumu*, çev. S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları.

- , (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, çev. M. Moralı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hubbard, P. ve T. Sanders, (2003), "Making space for sex work: Female street prostitution and the production of urban space", *International Journal of Urban and Regional Research*, cilt 27/1, s. 75-89.
- Işık, O., (1994), "Globalleşme süreci ve kentin/kentliliğin değişen anlamları", *Birikim*, 68-69, s. 98-105.
- , (1996), "1980 sonrası Türkiye'de kent ve kentleşme", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 13, s. 780-801.
- Işık, O. ve M. Pınarcıoğlu, (2001), *Nöbetleşe Yoksulluk-Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ISO (İstanbul Sanayi Odası), (1988), *Türkiye Gayri Safi Yurt İçi Hasılasının iller İtibariyle Dağılımı, 1979-1986*, İstanbul: ISO yayını.
- İstatistik Genel Direktörlüğü, (1937), *Genel Nüfus Sayımı-20 İlk Teşrin 1935, Kayseri Vilayeti*, Neşriyat sayısı 75, cilt 33, İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi.
- Kafaoglu, A. B., (1981), *Enflasyon: Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde*, İstanbul: Tekin.
- Karatepe, Ş., (1996), *Siyaset ve Bürokrasi Gündemi*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- , (2001), *Kendini Kuran Şehir*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- , (tarihsiz), "Şehir kültürü ve hemşehrilik bilinci", *Beyaz Kitap: Kayseri Büyükşehir Belediyesinde Dört Yıl, 1994-1998 içinde*, haz. R. Yörük, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi yayını.
- Karpat, K., (1985), *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and social characteristics*, Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Kartal, K., (1978), *Kentleşme ve İnsan*, Ankara: TODAİE.
- Kayseri Belediyesi, (1988), *1987 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Belediyesi.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi, (1990), *1989 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (1991), *1990 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (1992), *1991 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (1993), *1992 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (1994), *1993 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (1995), *1994 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (1998), *1997 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (1999), *1998 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (2000), *1999 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (2001), *2000 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (2002a), *2001 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (2002b), *Belediye Haber 2002*, Yıllık haber-tanıtım broşürü, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (2004a), *2003 Yılı Faaliyet Raporu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- , (2004b), *Belediye Haber 2004*, Yıllık haber-tanıtım broşürü, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- Kayseri Sanayi Odası (KSO), (2004), *40. Yılına Doğru Kayseri Sanayi Odası*, haz. K. Dayıoğlu, Kayseri: KSO Yayını.

- Kayseri Valiliği, (1973), *Kayseri İl Yıllığı*, Kayseri.
- Kazan, Ş., (2003), *Refah Gerçeği (1. Cilt)*, Ankara.
- Keleş, R., (1992), *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- , (1997), *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Yayınları
- Keyder, Ç., (1994), "Turkish Bell Jar", *New Left Review*, 28.
- Kocatürk-Özcan, F., (2002), "Kayseri'nin Cumhuriyet sonrası kentleşme sürecinde koruma ve planlama olgusuna eleştirel bir bakış", *Erciyes Üniversitesi 11. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası, 'Koruma Kültürü/Planlama ve Kayseri' Paneli* içinde, der. S. Çalışır, Kayseri: Erciyes Üniversitesi ve Sabancı Kültür Merkezi.
- Korat, G., (1996), "Bir anakronik panorama: Kayseri kenti", *Birikim*, 86/87, s. 135-139.
- , (1997), *Sokakların Ölümü-Kayseri'de ve Şehirlerimizde*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köksal, S. ve N. Kara, (1991), "1980 sonrasında yerel siyasetin örgütlenmesi ve belediyeler", *Toplum ve Bilim*, 51, s. 117-128.
- Köse, A.H. ve A. Öncü, (2000), "1980 sonrası dönemde Türkiye imalat sanayi", *Toplum ve Bilim*, 86, s. 72-90.
- Kurdoğlu, A., (1998), *Local Politics and Social Networks in Urban Turkey-The Case of Hemşehrilik in the Keçiören Municipality*, METU, doktora tezi. [Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset adıyla kitaplaştı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003].
- Kurtoglu, Z., (1999), *İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lefebvre, H., (1991), *The Production of Space*, çev. D. Nicholson-Smith, Oxford: Blackwell Publishers.
- , (1996), *Writings on Cities*, çev. E. Kofman and E. Lebas, Oxford: Blackwell Publishers.
- , (2003), *The Urban Revolution*, çev. R. Bonanno, Minneapolis ve Londra: University of Minnesota Press.
- Leitner, H. ve Sheppard, E., (2002), "The city is dead, long live the net: Harnessing European interurban networks for a neo-liberal agenda", *Antipode*, 34/3, 495-518.
- Macleod, A. E., (1997), "The new veiling and urban crisis: Symbolic politics in Cairo", Michael E. Bonine (der.) *Population, Poverty, and Politics in Middle East Cities* içinde, Miami: The University Press of Florida.
- Mandel, E., (1976), *Late Capitalism*, Londra: Verso.
- , (1995), "Yarı-sömürge ülkeler ve yarı-sanayileşmiş egemenlik altındaki ülkeler", *Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş Ülkeler* içinde, der. E. Mandel ve A.G. Frank, İstanbul: Yazın Yayınları.
- Merrifield, A., (2002), *Metromarxism-A Marxist Tale of the City*, New York ve Londra: Routledge.
- Mitropoulos, A., (2005). "Precari-us?", *Mute Magazine*, sayı 29 (Winter-Spring).
- Narin, H., (1997), *Kayseri'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi.
- Navaro-Yashin, Y., (1998), "Uses and Abuses of 'State and Civil Society' in Contemporary Turkey", *New Perspectives on Turkey*, No.18 (Bahar).

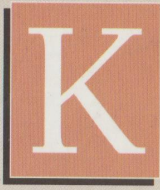
- , (2000), “Kültür Kehanetleri: Yerelliğin Toplumsal İnşası”, *İstanbul-Küresel ile Yerel Arasında* içinde, der. Ç. Keyder, çev. S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları, s. 78-96.
- , (2002), “The Market for Identities: Secularism, Islamism, Commodities”, *Fragments of Culture-The Everyday of Modern Turkey* içinde, der. D. Kandiyoti ve A. Saktanber, Londra ve New York: I. B. Touris and Co. Publishers, s. 221-253.
- Öncü A. ve P. Weyland, (1997), “Introduction”, *Space, Culture and Power* içinde, der. A. Öncü ve P. Weyland, Londra: Zed Books, s. 1-20. [Türkçesi: *Mekân, Kültür, İktidar*, çev. L. Şimşek - N. Uygun, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005].
- Örik, N. S., (2000), *Anadolu’da –Yol Notları–*, İstanbul: Arma Yayınları.
- Özal, T., (1987), *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları*, Ankara: ANAP Yayını.
- Özaslan, M. ve H. Şeitalici, (2002), *Kayseri İl Gelişme Raporu*, Ankara: DPT-Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Özaslan, M., (2003), “Küreselleşme sürecinde kentsel ekonomiler ve yeni sanayi odağı olarak Kayseri”, *Kayseri Sempozyumu I* içinde (düz. Kayseri Ticaret Odası-KTO), 145-179, Kayseri: KTO Yayınları.
- Özdemir, N., (1999), *Kayseri Sanayisinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler ve Yurtdışına İhracatın Geliştirilmesine Yönelik Bir Analiz*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü-yayınlanmamış doktora tezi.
- Peet, R., (1998), *Modern Geographical Thought*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Robinson, G. M., (1998), *Methods and Techniques in Human Geography*, Chichester-New York: John Wiley and Sons.
- Saktanber, A., (1997), “Formation of a middle-class ethos and its quotidian: Revitalizing Islam in urban Turkey”, *Space, Culture and Power* içinde, der. A. Öncü ve P. Weyland, Londra: Zed Books, s. 140-156.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, (1996), *Türkiye Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri*, Ankara: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.
- Sarıbay, A. Y., (2004), *Global Toplumda Din ve Türkiye*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Satoglu, A., (1977), *Kayseri’nin Efsane Adamı Osman Kavuncu*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Satoglu, A., (2002), *Kayseri Ansiklopedisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Savage, M. ve A. Warde, (1993), *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*, Londra: Macmillan.
- Savran, S., (1992), *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri-I*, İstanbul: Kardelen Yayınları.
- Selim, Y., (2002), *Gülün Adı*, Ankara: Kim Yayınları.
- Sennett, R., (1996), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. S. Durak ve A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Shields, R., (1999), *Lefebvre, Love & Struggle: Spatial Dialectics*, New York: Routledge.
- Smith, N., (1979), “Towards a Theory of Gentrification: a Back to the City Movement by Capital, Not People”, *Journal of American Planning Association*, cilt 45, 4.
- , (1991), *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*, Oxford: Basil Blackwell.

- , (2003), "Foreword", *The Urban Revolution* içinde, H. Lefebvre, çev. R. Bonanno, Minneapolis ve Londra: University of Minnesota Press, s. vii-xxiii.
- Somuncu, M., (1998), *Cumhuriyetin 75. Yılında Kayseri*, Kayseri Valiliği: Ankara.
- Sounders, P., (1979), *Urban Politics: A Sociological Interpretation*, Londra: Hutchinson.
- Sönmez, M., (1998), *Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye'de Doğu Batı Uçurumu*, İstanbul: Alan Yayınları.
- Subaşı, M.I., (tarihsiz), *Bu Şehrin Hikâyesi*, Kayseri: Kayseri Ticaret Odası yayını.
- Sweezy, P., (1998), "Küreselleşme üzerine", çev. A. Erhanlı, *Ürün Kitap Dizisi*, 4, s. 25-27.
- Swyngedouw, E., (2000), "Commentary about Neil Smith's Uneven Development: Nature, Capital and Production of Space", *Progress in Human Geography*, 24, 2, s. 266-268.
- Şeitalici, H., (1994), *Yatırım teşviklerinin Kayseri sanayiine etisi*, Kayseri: Kayseri Sanayi Odası Yayınları.
- , (2003), "Gelişme ve stratejinin tanımı", *Kayseri Sempozyumu I* içinde (düz. Kayseri Ticaret Odası-KTO), 1-53, Kayseri: KTO Yayınları.
- Şengül, T., (2001), *Kentsel çelişki ve siyaset-Kapitalist kentleşme süreçleri üzerine yazılar*, İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı.
- T. C. Başbakanlık, (2005), *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 8, Türkiye'de Yönetimler Arası Mali İlişkiler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Ankara: T.C. Başbakanlık.
- Tekeli, I., (1978), "Cumhuriyet Döneminde (1923-1973) Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi", *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi* içinde, der. E. Türkcan, Ankara: Türk İdareciler Derneği, s. 27-297.
- , (1998), "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", *75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, der. Y. Sey, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-Tarih Vakfı ortak yayını, s. 1-24.
- Tekeli I. ve S. İlkin, (2004), *Cumhuriyetin Harcı, İkinci Kitap (Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Togayhan, A., (1998), *Toplumsal Değişme ve Dini Cemaatleşme: Kayseri Örneği*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi.
- Tugal, C., (2002), "Enformalitenin ve İslamcılığın Kenti Yeniden Kuruşu: Hâkim Kentin Ötekileri", *Birikim*, 154, s. 56-68.
- Tuncer, E. ve Kasapbaş, C. (2000), *Seçim '99-18 Nisan 1999 II Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri, Sayısal ve Siyasal Değerlendirme*, Ankara: TESAV Yayınları.
- Türkiye İş Bankası, (1974), *Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl (1973-1977)-Özet*, Ankara: Türkiye İş Bankası Araştırma Dairesi Yayını.
- Velzen, L. V., (1978), *Kayseri'de Çevresel Üretim-Türkiye*, çev. D. Bloch, Ankara: NUFFIC-Ajans Türk.
- White, J. B., (1997), "Pragmatists or Ideologues?: Turkey's Welfare Party in Power", *Current History*, Ocak 1997, s. 26.
- , (2000), "İslami Moda", *İstanbul-Küresel ile Yerel Arasında* içinde, der. Ç. Keyder, çev. S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları, s. 97-114.

- , (2002), *Islamist Mobilisation in Turkey-A Study in Vernacular Politics*, Seattle ve Londra: University of Washington Press.
- Yalçın, F., (1980), *Sevgi Yoksa*, Kayseri: Hâkimiyet Sanat.
- Yavuz, I., (2003), “Verimlilik açısından Kayseri imalat sanayiinin Türkiye’deki yeri”, *Kayseri Sempozyumu 1* içinde (düz. Kayseri Ticaret Odası-KTO), 181-233, Kayseri: KTO Yayınları.
- Yavuz, M.H., (1997), “Political Islam and the Welfare Party in Turkey”, *Comparative Politics*, 30 (1), s. 63-82.
- , (2004), “Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve modernist gelenek”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık* (Cilt 6) içinde, der. T. Bora ve M. Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, K., (2004), “1980 dönüşümünün nedenleri üzerine alternatif bir çerçeve denemesi”, *İktisat dergisi*, 452, s. 76-79.
- Yörük, R. (haz.), (tarihsiz), *Beyaz Kitap: Kayseri Büyükşehir Belediyesinde Dört Yıl, 1994-1998*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi yayını.
- Yurt Ansiklopedisi, (1983), *Kayseri*, 7. Cilt, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Yücekök, A., (1971), *Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı*, Ankara: SBF Yayını.
- , (1997), *Dinin Siyasallaşması: Din-Devlet İlişkilerinde Türkiye Deneyimi*, İstanbul: TÜSES-Afa (Ortak Yayın).

INTERNET KAYNAKLARI

- Dilek, H., (2003), “Makus tarihi futbolun, <http://www.ntvmsnbc.com/news/228797.asp>, ziyaret tarihi 14 Ağustos 2004.
- ESI-European Stability Initiative, (2006), “İslami Kalvinistler: Orta Anadolu’da Değişim ve Muhafazakarlık”, www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_70.pdf, ziyaret tarihi 19.09.2006.
- YerelNET-YerelNET Yerel Yönetimler Portalı, (2006), www.yerelnet.org.tr/il/il_secim

ayseri örneğinde, “Millî Görüş” geleneğinden gelen siyasi kadroların yönetimindeki belediyeçilik pratiğini ele alan bu inceleme, aslında birkaç düzlemde okunabilir. Öncelikle, elbette, İslâmcı belediyeçiliğe dair bir analiz: Muhafazakâr mekân üretim politikası ve kent imgesi...

Yerel sınıfsal-toplumsal ittifak yapısı... Geleneksel eşraf ve yükselen ‘yeni burjuvazi’... Kent yoksullarını ‘tavlayan’ hayırsever yardım politikası... Ve bu politikanın neoliberalizmle eklemlenmedeki başarısı. *Eğreti Kamusalılık*, tam da bu sentezin sonuçlarını kavramlaştırıyor. Ali Ekber Doğan’ın kitabı, Türkiye’de yerel yönetimlerin ekonomi-politik tarihine genel bir bakış olarak da okunabilir. Yine Kayseri örneğinde, Tek Parti iktidarından DP-AP çizgisine, 12 Eylül sonrası ANAP tecrübesine, sosyal demokrat yönetimlere ve oradan İslâmcı belediyeçiliğe –ikinci döneminde neoliberal çizgisi belirginleşen– uzanan sürecin titiz bir analizi. Bu değişimde, 1970’ler CHP’sinin “üretici belediyeçilik” akımı ile 1989-94 döneminin SHP deneyimi arasında yapılan mukayese, başlıbaşına önem taşıyor.

Kavramsal düzlem de başlıbaşına önemli. Yazar, kenti *değişim değeri* (rant ve pazarlama nesnesi) olarak görmekle ve *kullanım değeri* (yaşamın yeniden üretileceği bir mekân ve ilişki ağı) olarak görmek arasındaki temel politik farka oturtuyor analizini. İlkinin giderek ağır basmasının yol açtığı tahribatı gösteriyor. “Türk muhafazakârlığının” analizi bakımından da, takibe değer yol izleri bulunabilir kitapta. “Kayserili tüccar” klişesinin ardında yatan pragmatizmle buluşan yol izleri... Bütün bunların yanında, *Kayseri’ye dair* bir kitap bu. Orta Anadolu’nun bu kadim ticaret merkezinin modern bir kent olma –veya: olamama!– serüvenine dair bir kitap... ■

İLETİŞİM 1209
ARAŞTIRMA
İNCELEME 206

ISBN-13: 978-975-05-0478-5

9 789750 504785